

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TASAVVUF ANA BİLİM DALI**

**İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN “VÂRİDÂT” ADLI ESERİ'NİN
TRANSKRİPSYON VE İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

FATİH TÜZEK

İSTANBUL, 2011

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TASAVVUF ANA BİLİM DALI**

**İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN “VÂRİDÂT” ADLI ESERİ'NİN
TRANSKRİPSYON VE İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

FATİH TÜZEK

Danışman: PROF. DR. MUSTAFA TAHRALI

İSTANBUL, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
FATİH TÜZEK'ın İSMAIL HAKKI BURSEVİ'NİN "VARİDAT" ADLI ESERİ'NİN
TRANSKRİPSYON VE İNCELENMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim
Kurulunun 26.01.2011 tarih ve 2011/01-28 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından
oy birliği / ay cıkkı ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

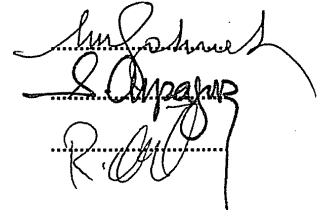
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 25.10.2011

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MUSTAFA TAHRALI

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. SAFİ ARPAGUŞ

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. REŞAT ÖNGÖREN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
ÖNSÖZ.....	4
KISALTMALAR.....	5
GİRİŞ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ’NİN HAYÂTI VE ESERLERİ

1- HAYÂTI.....	10
a) Halîfeleri.....	12
b) İsmâil Hakkı Bursevî’nin Kronolojik olarak Hayâtı.....	15
2-ESERLERİ.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE VÂRİDÂT KAVRAMI VE

BURSEVÎ’DE VÂRİDÂT ANLAYIŞI

1- TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE VÂRİDÂT KAVRAMI.....	38
2-İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ’DE VÂRİDÂT ANLAYIŞI.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERDE GEÇEN BA’ZI TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

1- VÜCÛD.....	53
2- KENZ-İ MAHFÎ.....	57
3- VELÂYET-VELÎ-NÜBÜVVET.....	61
4- NEFS ve MERTEBELERİ.....	69
5- ZİKİR.....	75
6- VECD-TEVÂCÛD.....	82

7- TEVHÎD.....	85
8- DEVR.....	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VÂRİDÂT METNİ TERCÜME VE TRANSKRİPSYONU

VÂRİDÂT METNİ.....	98
SONUÇ.....	208
EKLER.....	210
KAYNAKÇA.....	289

ÖNSÖZ

Kâinatı sonsuz azamet ve rahmetiyle kuşatan, hidâyetini ve feyzini insanlığa cömertçe bahşeden, tecellîleriyle kullarının kalblerini cilâlayan, dünya ve âhiretin, varlığın ve yokluğun sahibi olan Allah’a sonsuz hamd ve şükürler olsun.

Kâinat, sürekli bir değişim içerisindedir. İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem’den beri insanoğlu rabbini tanımak ve ona kul olmak maksadıyla yaratılmıştır. İnsana çizilen yol, sürekli inişler ve çıkışlarla doludur. Her yolun bir yolcusu, her yolcunun da rehberi vardır. İşte bu rehber; Kur’ân ve peygamberdir. Birde onların gölgesinde kâmil insan olmayı başaran velî kullardır.

Madde kadar mânâ da önemlidir. Mânâ, maddenin bâtınıdır. O bâtın ise, hayatın özü ve anlamıdır.

Tez çalışmamızda gönül yolunun rehberlerinden olan İsmâil Hakkı Bursevî’yi ve onun “Vâridât” adlı eserini incelemeye çalıştık. Bize çalışmalarımızda yol gösteren muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa TAHRALI’ya teşekkürlerimi arz ederim. Gösterdiği anlayış ve teşvikten ötürü Kuyucak Müftüsü Bilal BAŞOĞLU Hocam’a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Maddî-mânevî desteğini benden esirgemeyen âileme ve özellikle kıymetli eşim Hatice Tuba Hanım’a en içten duygularım ile teşekkür ederim.

İstanbul 2011

Fatih TÜZEK

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
BEEK	Bursa Eski Eserler Kütüphanesi
bkz.	Bakınız
c.	Cild
çev.	Çeviri
DİA	Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ef.	Efendi
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
k.s.	Kuddise sirrurû
Ktp.	Kütüphâne
İst.	İstanbul
İFAV	İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜSBE	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFV	Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
nr.	Numara
nü.	Nüsha
s.	Sayfa
sad.	Sadeleştiren
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve selem

SÜSBE

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

tahk.

Tahkik eden

terc.

Tercüme eden

UÜSBE

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

vr.

Varak

yay.

Yayınlar

GİRİŞ

“Âlimler, peygamberlerin vârisleridir.” Hadîs-i şerîfinin hakîkati araştırıldığında vârisliğin iki türlü olduğunu müşâhede ederiz: Birincisi, âlimlik sıfatının hakîkati olan *ilm* vârisliğidir. İkinci ise ârif sıfatının hakîkati olan *irfân* vârisliğidir. İşte 17. yüzyılda yaşamış olan irfân vârisliğine ulaşmış olan âriflerden biri de İsmâil Hakkı Bursevî’dir. Bursevî’yi ve eserlerini anlayabilmek için yaşadığı dönem ve geçirmiş olduğu mânevî merhaleleri iyi anlamak gerekir. Tezimizin ilerleyen kısımlarında bu konuyla ilgili yeterli bilgi verilecektir. Özellikle Bursevî’nin eserleri, ilâhî tecellîler açısından oldukça zengin bir yapıya sâhip olduğundan Bursevî’nin eserlerinin hakkıyla anlaşılabilmesi için yeterli ilmî birikime ve mânevî olgunluğa da ihtiyâç vardır. Bu açıdan Bursevî’yi ve eserlerini daha yakından anlayabilmek için yapılan çalışmalar önem taşımaktadır.

Ülkemizde Bursevî hakkında yapılan Y. Lisans ve Doktora çalışmaları sayesinde ilim dünyası bu zât’ı daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Özellikle *Vâridât* tarzındaki eserlerinin anlaşılabilmesi için bu çalışmalar çok gereklidir. Biz de, Bursevî’nin 1131 yılına âit vâridlerinden bahseden eserini anlamaya ve eserin tanınmasını sağlamak maksadıyla gayret göstermeye çalıştık. Çalışmış olduğumuz eserin müellif nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Âşir Efendi numara 165’te bulunmaktadır. Eser 79 varaktan oluşur. Eser Arapça ve Osmanlıca olarak yazılmıştır. Bursevî eserini avâmdan çok havâs kimselerin anlayabileceği tarzda kaleme almıştır. Eserde geçen âyet, hadîs ve ibâreleri renkli kalemle işaretlemiş ve onları şerh etmiştir.

Konular eserde dağınık bir şekilde serpiştirilmiştir. Zaten bu usûl özellikle vâridât tarzında yazılan eserlerin karakteristik özelliklerindendir. Ancak bu tarz eserleri tâkip etmek bâzen zor olmaktadır. Konu tâkibi ciddi mânâda dikkat ve özveri istemektedir.

Tezimizi dört bölüme ayırdık:

Birinci bölümde; İsmâil Hakkı Bursevî’nin hayatı, eserleri hakkında bilgiler vermeye çalıştık.

İkinci bölümde; *vâridât* kavramı hakkında klasik kaynaklardan ve bâzı eserlerden bilgiler verdik. *Vâridât* hakkında yazılmış tanınmış eserler hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Daha sonra da Bursevî'nin *vâridât* hakkındaki görüşlerini ve tezimizde geçen *vâridât* konularını kısaca belirttik.

Üçüncü bölümde; eserde geçen bâzı kavramları açıkladık. Bu kavramlar; “*vücûd, kenz-i mahfî, velâyet-velî-nübüvvet, nefis ve mertebeleri, zikir, vecd-tevâcüd, tevhîd, devr*”dir. Bu kavramları açıklarken ilk önce genel mânâda kavramların tanımlarını yaptık, sonrasında Bursevî'nin alâkalı kavramla ilgili görüşünü verdik. Bunu yaparken de tezimizdeki konuyla alâkalı kısımları da ilâve ettik.

Dördüncü bölümde ise *vâridât*'ın Arapça metninin tercümesini yapmaya çalıştık. Osmanlıca metni ise Latin harflerine çevirmeye gayret gösterdik.

Eserimizi çalışırken yazımda dikkat ettiğimiz hususlar şunlardır:

Uzun okunan (a), (u), (i) harflerini göstermek için (^) işaretini kullandık.

Kâf ve gayn harflerinden sonra gelen med harflerinden vâv ve ye seslerini (uzun a, u sesleri) â ve û şeklinde yazdık. Örn: Kârî, gâfil, gibi

Hemze ve *ayn* eğer sâkinse (') işâreti ile gösterdik.

Metindeki âyet ve sûre numaralarını parantez () şeklinde, âyet meâllerini de köşeli parantez [] şeklinde gösterdik.

Tez'de okuyamadığımız kelimeleri [...?] şeklinde; emin olamadığımız kelimeleri de [?] şeklinde gösterdik.

Metindeki âyetleri kalın puntolar kullanarak yazdık.

“Ve” bağ edâtını, yerine göre “u, ü, vu, vü” şeklinde kullandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYÂTI VE ESERLERİ

1-HAYÂTI

1063 Zi'lka'de, Ekim 1653'te bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Aydos'ta doğdu. Uzun süre Bursa da yaşadığı için "*Bursevî*", bir süre Üsküdar da yaşadığı için "*Üsküdârî*", Celvetiyye tarikatına mensup olduğundan "*Celvetî*" nisbeleriyle tanınmış, özellikle "*Bursevî*" nisbesiyle meşhûr olmuştur.¹ *Tamâmü'l-Feyz* ve *Silsilenâme-i Celvetî* başta olmak üzere ba'zı eserlerinde hayâtı hakkındaki bilgileri kendisi vermektedir. Babası Mustafa Efendi, İstanbul'un Aksaray semtinde doğmuştur. Mustafa Efendi, Bayram Çavuş'un oğludur. Annesinin ismi Kerîme Hanım'dır. Kadı Ahmet Efendi'nin kızıdır. Baba tarafından tasavvuf'a, anne tarafından da İlmiyye sınıfına âit bir aileden gelmektedir.² III. Ahmed zamânında geçirmiş oldukları büyük bir yangın sonrası Mustafa Efendi ve âilesi Rumeli'deki Aydos'a yerleşir.³ İsmâil Hakkı'nın yedi yaşında annesi vefât eder. Babası, Bursevî'yi on yaşındayken tahsil için Edirne'ye gönderir. Bursevî, Edirne'ye gitmeden önce Aydos'da geçirmiş olduğu dönemde boş durmamış, okuma ve yazma öğrenmiştir. Edirne'ye gitmesinde Osman Fazlî Efendi'nin tavsiyesi etkin olmuştur. Bursevî'nin babası sürekli tasavvufî çevrelerle ilişki içindeydi. Aydos'a yerleştikten sonra da Zâkirzâde Abdullah Efendi'nin halîfesi olan Celvetî şeyhi Osman Fazlî Efendi ile yakın ilişki içinde olmuştur. Babası sâyesinde daha üç yaşındayken Osman Fazlî Efendi'nin tevcühüne mazhar olmuştur.⁴ Osman Fazlî Efendi, Bursevî'yi akrabası ve yetiştirmiş olduğu talebelerden olan Abdülbâkî Efendi'ye emânet etmiştir.⁵ Çeşitli ilimleri bu zâtın himâyesinde okur. İsmâil Hakkı, Osman Fazlî Efendi'nin halîfesi olan Ahmet Efendi'den Arapça dersleri almıştır. Bu dersler devâm ederken bir ara Osman Fazlî Efendi'nin yanına gelen Bursevî, tarikat yoluna girer. Kendisinden İsmâil Hakkı; hüsn-i hat, çeşitli kitapların tahlîli, kelâm ve ferâiz bahislerini, tecvîd ilimlerini öğrenmiştir. Daha sonrasında Zeyrek Câmii'nde doksan gün halvete girer. Halvet bittiğinde dervişlere hizmetle görevlendirilir. İsmâil Hakkı eğitimini bitirdiğinde henüz 23

¹ Ali Namlı, "İsmâil Hakkı Bursevî", *DİA.*, c. 23, s. 102.

² İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbu'l-Envâr*, (Tasavvufî Meseleler, çev. Nâim Avan), Van 1999, s. 11.

³ Hüseyin Vassâf, *Kemâl-nâme-i İsmâil Hakkı Bursevî Biyografisi*, (haz. Dr. Murat Yurtsever), Bursa 2000, s. 8. ; Bursevî, a.g.e., s. 11.

⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1992, s. 241. ; Mehmet Şemseddin, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, (haz. Mustafa Kara-Kadir Altansoy) Uludağ 1997, s. 175.

⁵ Mehmed Ali Aynî, "İsmâil Hakkı Bursevî Hakkında Bir Tedkik", *Dârü'l-fünûn İlmîyat Fakültesi Mecmûası*, İstanbul 1928, 9, 108. ; Şemseddin, a.g.e., s. 175.

yaşındaydı. Eğitim sonrası İsmâil Hakkı, Üsküdar'daki Ahmediyye Câmisine vaaz için görevlendirilir. Fakat bir câmi dersinde, vahdet-i vücûd meselesi yüzünden sıkıntı yaşar.⁶ Daha sonra bir müddet için Tekfur Dağı'na çekilmiştir. Fakat orada çok kalmamıştır. İstanbul'a döndüğü vakit üstâdı Osman Fazlî Efendi tarafından vaaz için Üsküp'e gönderilmiştir. İsmâil Hakkı'nın ilmî neşriyyesi Üsküp'te başlamıştır.⁷

Üsküp'e giden İsmâil Hakkı, Mustafa Paşa câmilerinde yapılan vaazlara gidip dinlemiş ve halkın nabzını yakından tâkip etmiştir. Bu arada yoğun talepler üzerine belde müftüsü, yıkık bir zâviyeyi tâmir ettirerek İsmâil Hakkı'ya tahsîs etmiştir. Bursevî burada uzun müddet kalmış. Daha sonra, zengin bir kadın yeni bir zâviye inşâ ettirmiş ve İsmâil Hakkı'ya burada görev yapması için ricâda bulunmuştur. İsmâil Hakkı da eski zâviyeyi refîklerine hediye etmiştir. Bu sırada başka kasabalardan zâviye yaptırıp Hakkı'yı dâvet edenler olsa da, Hakkı bu dâvetleri kabul etmemiştir. İsmâil Hakkı, Üsküp'te 24 yaşında iken meşâyihden Mustafa Uşşâkî'nin kızıyla evlenir.⁸

Üsküp ahâlisi sefâhatle vakit sürmekteydi. İsmâil Hakkı, onları bu sefâhatten vazgeçirmek için bütün gücüyle vaaz etmeye başladı. Vaazlarında belde halkının yapmış olduğu hatalara değinmiş ve onları azarlamıştır. Belde halkı, onun bu azarlamalarından usanıp Hakkı'yı, Şeyhi Osman Fazlî'ye şikâyet etmişlerdir. İsmâil Hakkı ile ahâlinin bu münâzaraları altı sene sürmüştür. Nihâyet İsmâil Hakkı'yı, İstanbul'daki şeyhü'l-İslâm'a şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine İsmâil Hakkı İstanbul'a çağırılmıştır.⁹

Daha sonra İsmâil Hakkı, 1685 yılında IV. Mehmed'e vaaz etmek maksadıyla Edirne'ye çağrılır. Edirne'de şeyhinin gözetiminde Füsûsu'l-Hikem'i okumuştur. Osman Fazlî Efendi, Bursa halîfesi Sun'ullah Efendi'nin vefât etmesi üzerine İsmâil Hakkı'yı Bursa'ya halîfe olarak gönderir. Ulucâmi başta olmak üzere çeşitli câmilerde vaazlarda bulunur. İşte bu tasavvufî vaazların kaleme alınıp, yorumlanıp, şiirlerle bezendikten sonra Arapça olarak kaleme alınmasıyla *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsîr 1705'te yazılmıştır. İsmâil Hakkı, şeyhini ziyâret maksadıyla Kıbrıs'a gider.

⁶ Aynî, *a.g.e.*, s. 109.

⁷ Aynî, *a.g.e.*, s.109.

⁸ Aynî, *a.g.e.*, s. 110.

⁹ Aynî, *a.g.e.*, s. 110-111.

Şeyhi, bu ziyâretinde kendi yerini İsmâil Hakkı'ya devreder. Zaten kısa süre sonra da Osman Fazlî Efendi vefât eder.¹⁰

Bu arada I.ve II. Avusturya savaşı patlak verir. Bursevî, bizzat bu savaşa katılıp dönüşte de Bursa'ya gelir. 1700 târihinde Hac yolculuğuna çıkar. Yedi ay Mekke ve Medîne de kalır. Hac dönüşü eşkiyâların saldırılarına uğrar. *Esrârü'l-Hac* adlı eserinin bu esnâda kaybolduğu söylenir.¹¹ İsmâil Hakkı, 1710'da Hicâz yolculuğuna çıkar.¹² Bir ay kadar İstanbul'da kaldıktan sonra İskenderiyye, oradan da Kâhire'ye geçer. Şeyhûniyye Medresesi yanındaki Kâdiri Dergâhında ikâmete başlar. Hac dönüşü İstanbul'a gider. Oradan da Bursa'ya geçer. 1714'de Tekirdağ'a geçerek irşâd hizmetlerinde bulunur. Âişe Hanım ve Hanîfe Hanım ile burada evlendiği söylenir. 1717 de Bursa'ya döner. Buradan da İbnü'l-Arabî muhabbetinden dolayı Şam'a geçer. Yaklaşık on kadar eserini burada kaleme almıştır.¹³

1720'de İstanbul'a gelerek Üsküdar'a yerleşir. İstanbul'daki devlet ricâli üzerinde etkili olsa da bu etki Azîz Mahmud Hüdâyî kadar olamamıştır.¹⁴ 1130 târihinde İsmâil Hakkı tekrar Bursa'ya döner. Bir daha da Bursa'dan ayrılmaz.¹⁵ Orada bir câmi yaptırır. Kendisini irşâd ve eser yazımına ayırır. 9 Zi'lka'de 1137'de (20 Temmuz 1725) vefât eder. Vefât ettiğinde yetmiş beş yaşındaydı. Kabri, Bursa Tuzpazarı'nda inşâ ettirdiği câminin kible tarafındadır. Kabrinin yakınlarında akrabaları ve sevdiği insanların mezarları vardır.¹⁶

a) Halîfeleri

Bursevî'nin yetiştirmiş olduğu halîfelerinden ba'zıları:

Osman Vahdetî Efendi (ö. 1135/1713): Ulemâ ve âriflerdendir. Üsküplü olmasına rağmen uzun süre Edirne'de kaldığından Edirne'li diye tanınır. *Vahdetî* mahlası Bursevî tarafından kendisine verilmiştir. İsmâil Hakkı ile Üsküp'te tanışmış ve ona bağlanmıştır. Osman Fazlî Efendi'nin de hizmetinde bulunmuş cenâzesinin

¹⁰ Namlı, *a.g.m.*, s. 102-103.

¹¹ Şemseddin, *a.g.e.*, s. 176. ; Vassâf, *a.g.e.*, s. 17. ; Ali Namlı, *a.g.m.*, s. 103.

¹² Vassâf, *a.g.e.*, s. 17.

¹³ Namlı, *a.g.m.*, s. 103.

¹⁴ Namlı, *a.g.m.*, s. 103.

¹⁵ Aynî, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁶ Namlı, *a.g.m.*, s. 103.

yıkanmasına yardım etmiştir. Osman Fazlî ile ilgili bir eser olan *Tamâmü'l-feyz*'in yazılmasına da vesile olmuştur. Celvetî âdâbı üzerine irşâd hizmetlerinde bulunmuştur. 1723'te Edirne'de vefât etmiştir.¹⁷

Mehmed Bahâüddin Efendi (ö. 1138/1726): Bursevî'nin oğludur. Babasının vefâtından sonra kendisinin yerine geçmiştir. 1726 tarihinde vefât etmiştir.¹⁸

İshâk Efendi (ö. 1150/1737): İmam Abdulazîz Efendi'nin oğludur. Hocası Ahmed Efendi ve Niyâzî Mısrî'nin halîfelerinden Mehmed Efendi'den ilim öğrenmiştir. Daha sonra Bursevî'ye intisâb etmiştir. 1725'te Hac ziyâretinde bulunmuştur. 1737 târihinde vefât etmiştir. Kabri, Emir Sultân Âsitânesi'nin batı kapısındadır.¹⁹

Süleyman Zâtî Efendi (ö. 1151/1738): Gelibolu'lu olup tercîhen Keşan'da yaşamaktadır. Bu yüzden *Keşanî* diye şöhret bulmuştur.²⁰ İsmâil Hakkı'nın en güzîde halîfelerindendir. İki evlâdı vardır. Biri Şeyh Alî Senâî, diğeri ise Şeyh Hüseyin Şâhidî Efendi'dir.²¹ Geniş bir kültüre ve ilme ulaşmıştır. Belli başlı eserleri şunlardır: ***Dîvan:*** 1151 de tamlanmış 114 gazeli ihtivâ eden, duygulu heyecanlı tasavvufî şiirlerden oluşan bir eserdir. ***Sevânihu'n-nevâdir fî ma'rîfeti'l-anâsır:*** Nefsi tanıma, unsurların tabîatlarını tanıma, insan konularının bahsedildiği bir eserdir. ***Şerh-i Kasîde-i İsmâil Hakkı:*** Şeyhi ve kerâmetleri hakkında bilgiler vermiş, “*Bir elif bul mekteb-i irfânda*” matla'lı kasîdesini şerh etmiştir. ***Miftâhu'l-mesâil:*** Edirne'de yazmıştır. Sorulan bir takım sorulara cevâben yazılmıştır. “Mukadderât, levh-i mahfûz, âhiret...gb.”²²

Şeyh Abdurrahmân Efendi (ö. 1164/1751): Mudanya doğumludur. Babası, Osman Fazlî Efendi'nin halîfesi olan Mustafa Efendi'dir. Mânevî terbiyesini ilk önce babasından almıştır. Daha sonra İsmâil Hakkı'ya intisâb etmiştir. Babasının vefâtından sonra yerine geçmiştir. İstanbul'un çeşitli yerlerinde de vaazlar vermiştir. Vefât ettiğinde cenâze namazında tüm devlet erkânı ve ulemâ iştirâk etmiştir.²³

¹⁷ Vassâf, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁸ Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayâtı Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İst. 2001, s. 222.

¹⁹ Ali Namlı, *a.g.e.*, s. 222.

²⁰ Vassâf, *a.g.e.*, s. 75.

²¹ Vassâf, *a.g.e.*, s. 77.

²² Namlı, *a.g.e.*, s. 223- 224.

²³ Namlı, *a.g.e.*, s. 225.

Mehmet Hikmetî Efendi (ö. 1165/1752): Aslen Tekirdağ'lıdır. Mânevî irşâd ehliyetini İsmâil Hakkı'dan almıştır.²⁴ Babası Hacı Ahmed Ağa'dır. Küçük yaşlarda İsmâil Hakkı'nın sohbetlerine katılma bahtiyarlığına ermiş ve duâsını almıştır. Belli bir müddet Bursevî'nin halîferi tarafından eğitilmiş daha sonra da Bursa'ya gelerek İsmâil Hakkı'ya intisâb etmiştir.²⁵ İsmâil Hakkı, vefâtından kısa süre önce kendisini Üsküdar'a halîfe tâyin etmiştir. Daha sonra ise Bursa'ya giderek İsmâil Hakkı'nın vefât eden oğlunun yerine geçmiştir. 1752'de vefât etmiştir. Kabri İsmâil Hakkı'nın kabrine yakın bir yerdedir.²⁶

Derûnîzâde Mehmed Hulûsî Efendi (ö. 1167/1754): Memleketi Ustorumca'dır. Memleketinde hocalık ve irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur. Kasîde-i Emâliyye ve Kasîde-i Nûniyye üzerine Türkçe şerhler yazmıştır.²⁷

Ahaveyn Efendi (ö. 1176/1762): İsmâil Hakkı'nın halîfelerinden olup âlim bir kimsedir. 1776'da Bursa'da vefât etmiştir.²⁸

Ahmed Pertevî Efendi (ö. 1182/1768): Memleketi Tekirdağ'dır. İsmâil Hakkı'nın Şam'dayken Beydâvî tefsîrinden şerhler yazmaya başlamıştır. Ahmed Pertevî'de bu şerhleri istinsâh etmiştir. Ahmed Pertevî, Bursevî'nin *Kitâbu'l-Hakkı's-sarîh* adlı eserini *Muhtasaru'l-Hakkı's-sarîh* olarak ihtisâr etmiştir. Yine *Kitâbu'l-Envâr* adlı eseri de istinsâh etmiştir. 1768 tarihinde vefât etmiştir.²⁹

Yahyâ Efendi: Yahyâ Efendi, Balkanlarda halîfe iken Bursevî'yle birlikte Bursa'ya gelir. Osman Fazlî Efendi'yi ziyâret maksadıyla Kıbrıs'a da gitmiştir. Mekke'de uzun yıllar irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.³⁰

Abdullah Hasköyî: İsmâil Hakkı'nın halîfelerinden ehl-i ilim ve irfân sâhibi bir kimsedir.³¹

²⁴ Vassâf, *a.g.e.*, s. 73.

²⁵ Namî, *a.g.e.*, s. 225.

²⁶ Namî, *a.g.e.*, s. 226. ; Vassâf, *a.g.e.*, s. 74.

²⁷ Vassâf, *a.g.e.*, s. 81. ; Namî, *a.g.e.*, s. 227.

²⁸ Namî, *a.g.e.*, s. 227.

²⁹ Namî, *a.g.e.*, s. 228.

³⁰ Vassâf, *a.g.e.*, s. 74. ; Namî, *a.g.e.*, s. 229.

³¹ Namî, *a.g.e.*, s. 229.

Yûnus Efendi: İsmâil Hakkı'nın İstanbul halîfesidir.³²

Mehmed Zikrî Efendi: İsmâil Hakkı'nın Hac arkadaşıdır.³³

Radovişli Ali Efendi³⁴

İçelli Abdulazîz Efendi³⁵

b) İsmâil Hakkı'nın Kronolojik olarak Hayâtı

1063-1653 Aydos'ta doğdu.

1074-1664 On bir yaşında Edirne'ye gitti.

1083-1672 Osman Fazlî Efendi'nin hankâhına geldi.

1086-1675 Halîfe olarak Üsküp'e gönderildi.

1087-1676 Şeyh Mustafa el-Uşşâkî'nin kızı ile evlendi.

1092-1681 Halîfe olarak Köprülü'nün yanına gönderildi.

1093-1682 Halîfe olarak Usturumca'ya gider.

1095-1684 Edirne'deki üstâdını ziyâret eder.

1096-1685 Edirne'deki şeyhinin yanında üç ay kadar kalır.

1097-1686 Bursa halîfesi olduktan sonra şeyhini İstanbul'da ziyâret eder.

1098-1687 İstanbul'daki şeyhini ikinci kez ziyâret eder.

1099-1688 Üçüncü kez ziyâret eder.

1100-1689 Dördüncü kez ziyâret eder.

1101-1690 Beşinci kez ziyâret eder.

³² Namlı, *a.g.e.*, s. 230.

³³ Namlı, *a.g.e.*, s. 230.

³⁴ Namlı, *a.g.e.*, s. 230.

³⁵ Namlı, *a.g.e.*, s. 230.

- 1102-1690 Sürgün de olan şeyhini Kıbrıs'ta ziyâret etmiştir.
- 1102-1691 Şeyh Atpazârî Osman Fazlî Efendi vefât etti.
- 1107-1695 I. Avusturya seferine katılır.
- 1108-1696 II. Avusturya seferine iştirâk eder.
- 1111-1700 Hacca gider.
- 1112-1700 Hac dönüşünde eşkiyâ tarafından saldırıya uğrar.
- 1115-1704 Üç ay sıkıntılı bir hastalık geçirir.
- 1117-1705 *Rûhu'l-Beyân*'ın te'lîfini ve vaaz olarak takrîrini hazırlar.
- 1118-1706 Anne-babasının ziyâreti için Aydos'a gelir.
- 1122-1710 İkinci kez Hacca gider.
- 1123-1711 Hac dönüşü Bursa'ya gelir.
- 1126-1714 Bursa'dan Tekirdağ'a gelir.
- 1126-1714 Âişe Hanım ile evlenir.
- 1129-1717 Tekirdağ'dan Bursa'ya döner. Bursa'dan da Şam'a gider.
- 1132-1720 Şam'dan Üsküdar'a döner.
- 1135-1723 Üsküdar'dan Bursa'ya geçer. Ve orada Câmi-i Muhammedî'yi yaptırdı.
- 1137-1725 Vefât etmiştir.³⁶

³⁶ Namlı, *a.g.e.*, s. 113-114.

2- ESERLERİ

İsmâil Hakkı Bursevî'nin eserlerinin sayısı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedenleri; Bursevî'nin aynı eserine farklı isimler vermesi, gerçekten eserlerinin sayısının fazla olması, kütüphâne kayıtlarındaki farklılıklar, küçük risâlelerin müstakil birer eser olarak ele alınması, ba'zı eserlerin isimlerinin konulmamış olması, Bursevî'ye âit olmayan eserlerin de ona âitmiş gibi gösterilmesi...gibi³⁷

Yapılan bir doktora çalışmasında, İsmâil Hakkı Bursevî'ye âit kütüphanelerde 115 adet eser tespit edilmiştir. Bunun dışında kaynaklarda zikredildiği halde bulunmayan 10 adet eseri vardır. Bursevî'nin gençlik yıllarında yapmış olduğu istinsâh çalışmalarının sayısı da 7 dir. Kayıp ve istinsâhlarla birlikte eser sayısı 135 olmuştur. Ona âit olmadığı halde onunmuş gibi gösterilen de 9 eseri vardır.³⁸

Eser sayısı ile ilgili olarak klasik kaynaklarda verilen eser sayıları: *Osmanlı Müellifler*'inde 105, *Türk Azizleri*'nde 134, *Sefîne-i Evliyâ*'da 120, *Yâdigâr'ı Şemsî*'de 115, *Kemâl-nâme-i Hakkı*'da 132, *Hadîkatü'l-Cevâmi*'de 68 olarak verilmektedir. İsmâil Hakkı Bursevî'nin eserlerinin büyük bir kısmı Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Yaklaşık kırk kadar Arapça ve bir kısmı da Arapça-Türkçe karışık olarak kaleme alınmıştır. Eserlerinde çok sık olarak şiirlere yer vermiştir. Hüseyin Vassâf'a göre onun bir eserinde 70.000 beyitten, diğer bir eserinde 100.000 beyitten fazla olduğunu belirtir.³⁹

Eserlerinin hepsinin hacmi farklıdır. Yaklaşık 38'e yakın eseri 20 varaktan az bir hacme sahiptir. Eserlerinin varak sayılarına göre bir sınıflama yapacak olursak; 38 tane eseri 21 ile 100 varak arası; 21 tane eseri 101 ile 200 varak arası; 11 tane eseri 201 ile 300 varak arası; 9 tane eseri de 300 varaktan fazladır.⁴⁰

³⁷ Namlı, *a.g.e.*, s. 162.

³⁸ İsmail Güleç, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin "Rûhu'l-Mesnevî"sinin İncelenmesi*, (Doktora Tezi), (danş. Doç. Dr. M.A. Yekta), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. İstanbul 2002, s. 85, 86.

³⁹ Namlı, *a.g.m.*, s. 104.

⁴⁰ Güleç, *a.g.t.*, s. 86. ; Namlı, *a.g.e.*, s. 163.

İsmâil Hakkı'nın eserleri çoğunlukla Arapça ve Türkçe'dir. Farsça'ya ise daha çok şiirlerde ve eserlerinin ba'zı yerlerinde kısa cümleler olarak yer vermiştir. Daha çok Türkçe'yi kullanmıştır. Bunun sebebi ise, tarikat çevrelerince çok okunup anlaşılmasını sağlamaktır. 69 tane kitabı Türkçe'dir. 26 kitabı ise Arapça'dır. 22 kitabı ise bir kısmı Arapça, bir kısmı ise Türkçe'dir. Arapça olarak kaleme aldığı eserlerin konusu tefsir, fıkıh gibi konuları ihtivâ eder. Türkçe olarak yazmış olduğu eserlerde ise konu olarak tasavvuf'u işlemiştir. Bazı eserleri de, hem Arapça hem de Türkçe'dir. Bu, daha çok Bursevî'nin vâridât türünden olan eserlerinde görülmektedir. Bu eserlerde tek bir konu değil, birçok konu ele alınarak işlenmektedir.⁴¹

İsmâil Hakkı Bursevî'nin Eserleri:

Divân-ı İsmâil Hakkı: 1687 yılında yazılmıştır. Gazellerin bol olduğu bir eserdir. Kâfiye sırasında göre tertip edilmiştir. Hece vezniyle yazılmıştır. Eserde rubâiler, müfredler ve müteferrik manzumalarda bulunmaktadır. Diğer adı *Fütûhât-ı Burûseviyye*'dir. Eserin yazma nüshaları; Beyazıt Genel 3504 (müellif hattıyla) Süleymâniye Hâşim Paşa 77, Beybek Genel 745/3'te bulunur. Bu eserin üzerinde ba'zı çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar: Murat Yurtsever, *İsmâil Hakkı Bursevî ve Divânı*, Uludağ Ünv. İlahiyat Fakültesi, Bursa 1991; Süleyman Cansız, *İsmâil Hakkı Celvetî Divânı II. Bölüm*, Ankara Ünv. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1980, Muzaffer Aygünoğlu, *Bursalı İsmâil Hakkı Divânı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 1975.⁴²

Biatnâmeler ve İcâzetnâmeler: Bursevî'nin ehil kimselere vermiş olduğu izinlerdir. İsmâil Hakkı, Hac yolculuğunda Kâhire'de Ezher Üniversitesinin hocalarından el-Mısırî el-Birmavî'nin talebi üzerine kaleme almıştır. Mehmet Zikrî'nin hattıyla Beyazıt Devlet Kütüphânesi Genel 3507'de yer almaktadır.⁴³

Ecvibetü'l-Hakkıyye an es'ileti's-Şeyh Abdurrahmân: Bu eserde ibâdetlerle alâkalı olarak 7 soruya verilen cevapları içerir. Bu sorular: Hutbenin Cuma günleri namazdan önce, bayram günleri de namazdan sonra okunmasının hikmeti nedir? Namaz

⁴¹ Güleç, *a.g.t.*, s. 86.

⁴² Güleç, *a.g.t.*, s. 90. ; Namlı, *a.g.e.*, s. 168.

⁴³ Güleç, *a.g.t.*, s. 90.

50 vakit iken 5 vakte indirilmesinin hikmeti nedir? Namazın rekatlarının ve her namazın bir vakte hasredilmesinin hikmeti nedir? 3 ve 4 rekatlı namazlarda 2 kez oturmanın hikmeti nedir? Ba’zı vakitlerde kıraat sesli, ba’zı vakitlerde de cehrî olmasının hikmeti nedir? Güneşin batıdan doğmasının hikmeti nedir? Bayram namazlarındaki tekbirler ve ellerin kulaklara kadar kaldırmanın hikmeti nedir? Eserin yazma nüshası, Süleymâniye Hâlet Efendi 250/2, Hacı Mahmut 2357, BEYBEK Ulucâmi 1764/1 kütüphânelerinde bulunmaktadır.⁴⁴

Es’ile-i Muhammed Sahaffî: Eser Niyâzî Mısırî’nin halîfelerinden Şeyh Muhammed Sahaffî’nin göndermiş olduğu kırk civârındaki manzum sorulara İsmâil Hakkî’nin verdiği cevaplardan oluşan bir eserdir. Eserin dili Türkçe’dir. Eserin yazma nüshası, Süleymâniye Hâlet Efendi 250/2, BEYBEK Ulucâmi 1764/1 kütüphânelerinde bulunmaktadır.⁴⁵

Esrâru’l-Hurûf: Arap alfabesinin 29 harfinin işâret ettiği tasavvufî ma’nâdaki bir eserdir. Yazma nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmut Efendi, 2537/2 de bulunmaktadır.⁴⁶

Ferâhu’r-Rûh: Yazıcızâde Mehmed Efendi’nin *Muhammediyyesi*’ne âit Türkçe şerhtir. Eserde 24 tane tercî-bend, 1 tane terkîb-bend ve kıt’alar bulunmaktadır.⁴⁷ İki cilt olarak yazılmıştır. Bursevî, rüyâda Yazıcızâde’nin kendisinden insanların bu eseri daha iyi anlamaları için bizzat açıklamalarla eseri kaleme almasını istediğini söylemiştir. Eser, halk arasında çok müteber olmuş ve sürekli olarak okunmuştur. *Muhammediyye* adı altında halk arasında meşhûr olmuştur. Eser 3 bölümden oluşur: Yaratılış; Peygamberimizin hayâtı, mucizeleri, yakınları; kıyâmet alâmetleri ve âhîret hayâtı. Eserin en meşhûr şerhidir. Şerhte Bursevî kendisine âit 519 ilâhiyi de eklemiştir. Eserin müellif nüshası, BEYBEK, (Genel, nr. 59-61, 323+334+338 vr.) dir.⁴⁸ Eserin üzerinde yapılan ba’zı çalışmalar da bulunmaktadır: Mehmet Ali Eşmeli, “İsmâil Hakkî Bursevî’nin Muhammediye Şerhi (İkinci cilt) *Ferâhu’r-Rûh*”, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst 2001. ; Hüseyin Yenice, “İsmâil

⁴⁴ Namli, *a.g.e.*, s. 182. ; Güleç, *a.g.t.*, s. 91.

⁴⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 91.

⁴⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 92.

⁴⁷ Namli, *a.g.e.*, s. 171.

⁴⁸ Namli, *a.g.e.*, s. 171-172.

Hakkı Bursevî'nin Ferâhu'r-Rûhu'nun I. Cildinde Geçen Tasavvufî Istilâh ve Semboller", M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst.1987. Ferâhu'r-Rûh Muhammediye Şerhi I-II, (haz. Mustafa Utku), Bursa 2000-2001.⁴⁹

Hakâyıku'l-Hurûf: Esrâr-ı Hurûf'un Arapça'sıdır. 1719'da kaleme alınmıştır. Arap alfâbelerine bakarak tasavvufî ma'nâları açıklamaktadır. Yazma nüshası BEYBEK, Genel 87/2'de bulunmaktadır.⁵⁰

Hayâtü'l-Bâl: 1723'te Bursa'da yazılmıştır. Hayâtı hakkında bilgiler vermektedir. Bir takım vâridâtlarda anlatılmaktadır. Yazma nüshası, BEYBEK, Genel 84, Âtîf Efendi 1396, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 1702'de bulunmaktadır.⁵¹

Hazarâtü'l-Hamsi'l-İlâhiyye: *Târîfât* adlı eserinden *Hazarâtü'l-hamü'l-İlâhiyye* ile *İnsânü'l-kâmil* maddelerine yapmış olduğu Türkçe şerhlerden oluşmaktadır. 1720 târihinde yazılmıştır. Eserin yazma nüshaları: Süleymâniye Mihrişah 189/6, Hâlet Efendi 414, Pertev Paşa 637/3 kütüphânelerinde bulunmaktadır.⁵²

Hüccetü'l-Bâliğa: Tasavvuf terimlerinin açıklandığı bir eserdir. Yazma nüshası: İ.Ü. TY 2217; Âtîf Efendi 142/3; BEYBEK, Genel 80, Süleymâniye Hacı Mahmut 1867/1 kütüphânelerinde bulunmaktadır.⁵³

İhtiyârât: Peygamberler, su, rû'yet ve rûh hakkındaki tasavvufî görüşleri içeren bir eserdir. Yazma nüshası Süleymâniye Hâlet Efendi 414/4'dedir.⁵⁴

İsm-i Hû: 1722'de Üsküdar'da yazılmıştır. *Hû* isminin açıklamasını ihtivâ etmektedir. 2 sayfadan oluşmaktadır.⁵⁵

İzzü'l-Ademî: Bursevî'nin şiir ve vâridâtlarından oluşmaktadır. Türkçe-Arapça bir eserdir. Yazma nüshası Süleymâniye Âtîf Efendi 1420/2'dedir.⁵⁶

⁴⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 92.

⁵⁰ Güleç, *a.g.t.*, s. 93.

⁵¹ Güleç, *a.g.t.*, s. 93.

⁵² Güleç, *a.g.t.*, s. 93.

⁵³ Güleç, *a.g.t.*, s. 94.

⁵⁴ Güleç, *a.g.t.*, s. 94.

⁵⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 94.

⁵⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 94.

Kenz-i Mahfî: Eser, “*Küntü kenzen mahfiyyen*” kudsî hadîsini ve ba’zı vâridât şerhlerini içermektedir. Yazma nüshaları: BEYBEK Genel 75; Üsküdar Selimağa Hüdâyî 472/1,473/1 ; Süleymâniye Hâlet Efendi 332/3, Hacı Mahmut 2260/3 kütüphânelerinde bulunmaktadır. Ayrıca Abdülkadir Akçiçek, *Gizli Hazîne*, İstanbul Rahmet Yayınları, 1967, 1980 yıllarında da kitap olarak basılmıştır.⁵⁷

Kitâbu Dürerü’l-İrfâniyye: Vâridât türünde yazılmış bir eserdir. Eserin dili Türkçe-Arapça’dır. Müellif nüshası İ.Ü. TY 4019’dadır.⁵⁸

Kitâb-ı Vâridât-ı Hakkı: Vâridât-ı Kübrâ’dan önce kaleme alınmış bir eserdir. Günün belli vakitlerinde kalbe doğan ledünnî bilgilerden bahseden bir eserdir. Türkçe-Arapça karışık olarak yazılmıştır. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK 86/3; Süleymâniye Âtîf Efendi 1479/2; Süleymâniye Hüsrev Paşa 189, Esat Efendi 1790, 1791/I kütüphânelerinde yer almaktadır.

Kitâbu Hakku’s-Sarîh: Kur’ân-ı Kerîm’deki ba’zı âyetlerin tefsîri yapılmıştır. Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellif nüshası, Hacı Selim Ağa Hüdâyî 468’dedir.⁵⁹

Tamâmü’l-Feyz: Şeyh Osman Fazlî Efendi’nin vefâtından sonra Osman Dede’nin talebi üzerine şeyhini tanıtmak için yazdığı bir eserdir. 1 giriş ve 17 bölümden oluşmaktadır. İlk 6 bölüm tarîkat bilgisini içerir. Özellikle de Celvetî tarîkatından bahsetmektedir. Diğer bölümlerde ise, Osman Fazlî Efendi’yi anlatır. Eserin en sonunda ise şeyhini ziyâret ederken tutmuş olduğu notlar yer almaktadır. Arapça-Türkçe karışık olarak yazılmıştır. Yazma nüshaları: Topkapı Sarayı Revan Köşkü 497; İ.Ü. TY. 830, TY. 3602; Selim Ağa Hüdâyî 455; Süleymâniye Hâlet Efendi 244; Edirne Selimiye 1100. kütüphânelerinde bulunmaktadır.⁶⁰

⁵⁷ Güleç, *a.g.t.*, s. 94.

⁵⁸ Güleç, *a.g.t.*, s. 95.

⁵⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 95.

⁶⁰ Güleç, *a.g.t.*, s. 96.

Kitâbu Zübdetü'l-Makâl: Ba'zı âyet ve hadîs açıklamalarından oluşmaktadır. Eserin dili Türkçe'dir. Yazma nüshası Selimağa Hüdâyî 449; Süleymânîye Hâlet Efendi 250.⁶¹

Kitâbu'l-Envâr: Bursevî'nin tasavvufufla ilgili ele aldığı konuları içerir. 99 beyitlik kasîdeye yapılan bir şerhtir.⁶² İsmâil Hakkı'nın bu eseri yazmasına vesîle olan kimse Derviş Mehmed'dir.⁶³ Eserin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphâneler; Hacı Selim Ağa Hüdâyî Efendi 465; Süleymânîye Mihrişah Sultan 189/2, Pertev Paşa 258. Eserle ilgili yapılan çalışmalar ise; Murat Yurtsever, "*İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitâbu'l-Envâr'ı*" Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, c. 7, sayı 7, Bursa 1988, s. 108-131 ; Nâim Avan, *İsmâil Hakkı Bursevî ve Kitâbu'l-Envâr Tasavvufî Meseleler*", İst, 1999, İnsan yayınları ; Nâim Avan, "*İsmâil Hakkı Bursevî ve Kitâbu'l-Envâr İsimi Eseri*",(Yüksek Lisans Tezi), M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 1997⁶⁴

Kitâbu'l-Fazl: İlmihâl türünden yazılmış bir eserdir. Yazma nüshasının bulunduğu kütüphâneler: BEYBEK Genel 83; Süleymânîye Hacı Mahmut 2838⁶⁵

Kitâbu'l-Hitâb: Bu eserde, Sadreddin Konevî, İbnü'l-Arabî, Üftâde, Azîz Mahmut Hüdâyî ve Osman Fazlî Efendi'nin hayatları anlatılmıştır. Türkçe bir eserdir. Yazma nüshalarının bulunduğu kütüphâneler: BEYBEK Genel 65-67; Süleymânîye Esat Efendi 1608, Pertevniyal 403, Mihrişah 254, Hâlet Efendi 209. Üzerinde yapılan çalışmalar ise; Osman Bağcı, "*İsmâil Hakkı Bursevî'nin Hayâtı ve Kitâbu'l-Hitâb'ının 97-171...*", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlâhiyat Fakültesi, Ankara 1984. İ. Turgut Ulusoy *Mânevî Ufuklar II, Kitâbu'l-Hitâb*, Hisar Yayınevi, İst. 1983.⁶⁶

Kitâbu'l-Hutabâ: İsmâil Hakkı'nın hutbelerinden oluşan bir eserdir. Eserde mübârek geceler, Allah dostları, rûh, nikah, cihâd gibi konulardan bahsedilmiştir. Eserin yazma nüshasının bulunduğu kütüphâneler: BEYBEK Orhan 713, Genel 85/1.⁶⁷

⁶¹ Güleç, a.g.t., s. 96.

⁶² Güleç, a.g.t., s. 96.

⁶³ Namlı, a.g.e., s. 184.

⁶⁴ Güleç, a.g.t., s. 96.

⁶⁵ Güleç, a.g.t., s. 97.

⁶⁶ Güleç, a.g.t., s. 98.

⁶⁷ Güleç, a.g.t., s. 98.

Kitâbu'l-Kebîr: Âyetlerin, hadîslerin ve ba'zı vâridâtların bulunduğu Türkçe-Arapça bir eserdir. Eserin yazma nüshasının bulunduğu kütüphâneler: Âtîf Efendi 1393/1; BEYBEK Genel 71; Süleymâniye Kasîdecizâde 305. Eserin üzerinde yapılan çalışmalar: Nuran Döner, “*Tasavvuf Kültüründe Vâridât Geleneği ve Bursevî'nin Kitâbu'l-Kebîr'i*”, Uludağ Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2000.⁶⁸

Kitâbu'l-Mir'ât: Eserde Bursevî'nin evlatlarıyla ilgili bir takım târihler, âyet ve hadislerle getirilen tasavvufî yorumlar yer almaktadır. 1718 tamamlanmış bir eserdir. Türkçe-Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eserin yazma nüshası BEYBEK Genel 40/2; Süleymâniye Âtîf Efendi 1504/1 de yer almaktadır.⁶⁹

Kitâbu'n-Necât: 1719'da Şam'da iken Bursevî'ye ilham yoluyla bu kitabın yazılması bildirilmiştir. Eserde Allâh'ın sıfatları, meleklerin özellikleri, peygamberler, dört büyük halîfe gibi konular anlatılmıştır. Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Eserin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphâneler: Süleymâniye Âşir Efendi 165/2, Pertevniyal 402, Hâlet Efendi 229, Mihrişah Sultan 276, Hacı Mahmut 2374; BEYBEK Genel 682. Eserle ilgili yapılan çalışmalar şunlardır: Mustafa Utku, *Sohbetü's-Sâlikîn*, Bursa 1997 ; İ.Turgut Ulusoy, *Mânevî Ufuklar I*, Hisar Yayınları, İst. 1983.⁷⁰

Kitâbu'n-Netîce: Bursevî, bu eserinde içine doğan ba'zı vâridâtları şerh etmiştir. Eser kâmil mertebeye eren kimselerin anlayabileceği bir tarzda kaleme alınmıştır. Eser Kasım 1723'te yazılmaya başlanıp, Haziran 1724'te tamamlanmıştır. Eser Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Eserin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphâneler şunlardır. BEYBEK Genel 64 (Müellif nüshasıdır.), İsmâil Hakkı Kitapları 20; Süleymâniye Mihrişah Sultan 277; İ.Ü. Merkez Kütüphâne TY 1599; Süleymâniye Hasan Hüsnü Paşa 774. Eserle ilgili yapılan çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz: Ali Namlı-İmdat Yavaş, *Kitâbü'n-Netîce*, İnsan Yayınları, İst. 1997 ; Erdoğan Fırat, *Kitâbu'n-Netîce ve İnsan*, İslâmi İlimleri Enstitüsü Dergisi, Ankara 1975, sayı 2, s. 205-219 ; İhsan Soysaldı, “*İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitâbu'n-Netîce*

⁶⁸ Güleç, a.g.t., s. 98.

⁶⁹ Güleç, a.g.t., s. 98-99.

⁷⁰ Güleç, a.g.t., s. 99.

Adlı Eserindeki Tasavvufî İstılahlar”, Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.Lisans Tezi), Şanlıurfa 1998.⁷¹

Kitâbu’ş-Şevc: Süleymâniye kütüphânesinde Hâlet Efendi 789’da kayıtlıdır. Belâ ve sıkıntıların sebeplerinin anlatıldığı bir esedir. Eserin dili Türkçe’dir.⁷²

Kitâbu’z-Zikr ve’ş-Şeref: Türkçe-Arapça olarak kaleme alınan eser vâridât tarzında kaleme alınmıştır. Eserin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphâneler şunlardır: Süleymâniye Hacı Mahmut Efendi 2752, Mihrişah Sultan 193, Âtîf Efendi 1480.⁷³

Kitâbu’l-Furûk: Osman Fazlî Efendi’nin oğlu Muhammed Emin Efendi’ye ithâfen yazılmış Arapça gramerden bahseden bir eserdir. Eserin bulunduğu kütüphâneler şunlardır: Süleymâniye Pertevniyal 1013, Esat Efendi 3681, Hâlet Efendi 315,567 ; Beyazıt Genel 3818. Üzerinde yapılan çalışmalar ise; Osman Şenel, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayâtı Eserleri ve el-Furûk’unun Dördüncü Bölümünün İkinci Yarısının Tenkitli Metni*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi (Y.Lisans Tezi) İst. 1971; Orhan Baykal, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayâtı Eserleri ve el-Furûk’unun Dördüncü Bölümünün Birinci Yarısının Tenkitli Metni*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi (Y.Lisans Tezi) İst. 1971⁷⁴

Makâlât-ı İsmâil Hakkı: Osman Fazlî Efendi’nin Bursevî’ye göndermiş olduğu bir mektupla birlikte, Bursevî’nin tasavvuf âdâbına dâir yazdığı ve ba’zı vasiyyetlerin olduğu bir eserdir. Türkçe-Arapça olarak kaleme alınmıştır. Beyazıt Genel 7890’da yer almaktadır.⁷⁵

Mecâlis-i İsmâil Hakkı: Üsküp’teki vaazlardan hazırlanmış olan bir eserdir. Arapça olarak yazılmıştır.⁷⁶

Mecû’l-Beşîr: *Sâff* sûresinin 6.âyetinin tasavvufî tefsîridir. Arapça bir eserdir. Süleymâniye Hâlet Efendi 789’da bulunmaktadır.⁷⁷

⁷¹ Güleç, *a.g.t.*, s. 100.

⁷² Güleç, *a.g.t.*, s. 100.

⁷³ Güleç, *a.g.t.*, s. 101.

⁷⁴ Güleç, *a.g.t.*, s. 101.

⁷⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 102.

⁷⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 102.

Mecmûa-i Hakkı: Ba'zı vâridâtların yer aldığı bir eserdir. Arapça-Türkçe olarak kaleme alınmıştır. BEYBEK Genel 41'de bulunmaktadır.⁷⁸

Mecmûa-i Âyâtî'l-Müntehabe: BEYBEK Genel 32, 33'te kayıtlıdır.⁷⁹

Mecmûa-i Eş'âr: Ba'zı âyet ve tasavvufî kavramların açıklandığı bir eserdir. Eser Türkçe'dir. İ.Ü. TY 482'de kayıtlıdır.⁸⁰

Mecmûa-i Eş'âr-ı Hakkı: Bursevî'nin ba'zı Türkçe şiirlerini ihtivâ etmektedir. İ.Ü. TY 1999 ve BEYBEK Genel 1699'da kayıtlıdır.⁸¹

Mecmûa-i Hakkı: Hâtırat tarzında yazılmıştır. Eserin içerisinde ba'zı mektuplar da bulunmaktadır. Eserin dili Türkçe-Arapça'dır. Süleymâniye Pertev Paşa 645'te kayıtlıdır.⁸²

Mecmûa-i Hakkı: İsmâil Hakkı'nın ikinci Hac ziyaretini anlatan bir eserdir. Günlük hâtırat olarak yazılmıştır. İçerisinde ba'zı âyet ve sûrelerin de şerhleri bulunmaktadır. Beyazıt Genel 3507'de kayıtlıdır.⁸³

Mecmûatü'l-Esrâr: Bursevî'nin şeyhi Osman Fazlî'yı ziyaretlerini ve Bursevî'deki etkisini anlatan bir eserdir. Eserde ba'zı kitaplardan yapılmış olan alıntılar da yer almaktadır. Eser Süleymâniye Âtîf Efendi 1500 ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 591'de yer almaktadır.⁸⁴

Mecmûatü'l-Ed'iyye: Duâ derlemesidir. Arapça bir eserdir. Süleymâniye Hekimoğlu 519'da kayıtlıdır.⁸⁵

Mesâilü'l-Fıkhiyye: İbâdet ve muâmelât ile ilgili konuları içermektedir. BEYBEK Genel 161/2'de kayıtlıdır.⁸⁶

⁷⁷ Güleç, *a.g.t.*, s. 102.

⁷⁸ Güleç, *a.g.t.*, s. 102.

⁷⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 103.

⁸⁰ Güleç, *a.g.t.*, s. 103.

⁸¹ Güleç, *a.g.t.*, s. 103.

⁸² Güleç, *a.g.t.*, s. 104.

⁸³ Güleç, *a.g.t.*, s. 104.

⁸⁴ Güleç, *a.g.t.*, s. 104-105.

⁸⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 105.

Müzîlü'l-Ahzân: 1722'de Üsküdar'da yazılmıştır. Türkçe-Arapça bir eserdir. Vâridât ve şerhlerinden oluşmaktadır. Bir takım tasavvufî kavramların açıklamasına yer verilmiştir. BEYBEK Genel 79 (Müellif nüshadır.); Süleymâniye Dügümlü Baba 363.⁸⁷

Nakdü'l-Hâl: Vâridât türü bir eserdir. Türkçe-Arapça olarak kaleme alınmıştır. Yazma nüshalarının bulunduğu yerler: Topkapı Sarayı E.H. 1277; İ.Ü. TY 2153; Süleymâniye Esat Efendi 1787.⁸⁸

Nasihatnâme-i İsmâil Hakkı: Bursevî'nin halîfelerinden Ali Çelebi'ye ithâfen yazılmış bir mektuptur. Eserin dili Türkçe'dir. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 1176, 1191/3'te kayıtlıdır.⁸⁹

Nuhbetü'l-Letâyif: Üsküp'te kaleme alınmıştır. Kadı Mehmet Efendi'ye ithâfen yazılmıştır. Eser 3 bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde Zemahşeri ve Harîrî'nin şerhlerini yapmış, son bölümde ise âyet ve hadîslerin tasavvufî şerhlerini yapmıştır. Eserin dili Arapça'dır. Yazma nüshası BEYBEK Genel 138 (Müellif nüshadır.) ; Süleymâniye Âtîf Efendi 1512.⁹⁰

Risâle fî Beya'nî'l-Halve ve'l-Celve: Halvet ve Celvet'e dâir yazılmış olan bir eserdir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâyî 1797.⁹¹

Risâle-i Hüseyiniye: Bahrî Hüseyin'e ithâf edilmiştir. *Hüseyin* isminin tasavvufî yorumunu yapmıştır. 1721'de Üsküdar'da yazılmıştır.⁹²

Risâletü Nefesi'r-Rahmân: Ba'zı tasavvufî kavramların açıklamasını yapmıştır. 1725'te Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Yazmaları: Süleymâniye Yazma Bağışlar 1387 (Müellif nüshadır.), Âtîf Efendi 1405/2, 1501/3 ; İstanbul Üniv. TY 2172/3 ; Süleymâniye Hacı Mahmut 2920.⁹³

⁸⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 105.

⁸⁷ Güleç, *a.g.t.*, s. 105.

⁸⁸ Güleç, *a.g.t.*, s. 106.

⁸⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 106.

⁹⁰ Güleç, *a.g.t.*, s. 106.

⁹¹ Güleç, *a.g.t.*, s.106.

⁹² Güleç, *a.g.t.*, s. 106-107.

⁹³ Güleç, *a.g.t.*, s. 107.

Risâle-i Verdiyye: *Gül* hakkında yazılmış olan bir eserdir. Yazması; Süleymâniye Hâlet Efendi 414.⁹⁴

Risâle-i Eyyühe'l-Bülbül: Vâridât türünde yazılmış, âyet ve hadîslerin tasavvufî yorumlarını yapmıştır. Arapça-Türkçe bir eserdir. Yazması; BEYBEK Genel 86/2 (Müellif nüshadır.); Süleymâniye Esat Efendi 1791/2'dir.⁹⁵

Risâletü'l-Câmia: Celvetî yârenlerinden Mudanyalı Hacı Ahmet'in talebi üzerine kaleme almıştır. Akâid ve ilmihâl konularını içerir. Yazmaları; Süleymâniye Pertev Paşa 637/1, Hacı Mahmut 2260, 2749/4, 2711, 2902, 6454; Üsküdar Selim Ağa Hüdâyî 442, BEYBEK Ulucâmi 1763/1⁹⁶

Risâletü'l-Mi'râciyye: 447 beyitten oluşan mesnevî tarzında yazılmıştır. Eserin dili Türkçe'dir. Yazma nüshaları: BEYBEK Genel 124 (Müellif nüshadır.), 76/1, 1709/1; Süleymâniye Hacı Mahmut 1867/2, Pertev Paşa 637/11; Üsküdar Selimağa Hüdâyî 477; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H. 1615.⁹⁷

Risâletü'l-Umâriyye: Eser, İmâm-ı Şâfi'nin "*Küllemâ zekâre'z-zâkirûn*" sözünün Arapça şerhidir. Mısır'da yazılmıştır. Yazması; Beyâzıt Devlet Kütüphanesi Genel 3507⁹⁸

Risâletü's-Şem'iyye: Mehmet Bey'e yazılmış gazel'dir. Yazılmış olan gazelin tasavvufî şerhidir. Türkçe olarak yazılmıştır. Yazma nüshaları: Süleymâniye Mihrişah Bağışlar 1387; Beyazıt Genel 3506/2 ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 975/5⁹⁹

Risâletü't-Tehaccî: Arap alfabesinin ba'zı harflerinin sırlarından bahseden bir eserdir. Arapça bir eserdir. Yazması: BEYBEK Genel 162 (Müellif hattıyla), Üsküdar Hacı Selimağa Hüdâyî 376.

Rûhu'l-Beyân: Şeyhi Osman Fazlî Efendi'nin tavsiyesi üzerine 21 senede şerh etmiştir. Peygamberimizin "*Ümmetim için bir tefsîr yaz.*" emrine uyarak 23 senede

⁹⁴ Güleç, *a.g.t.*, s. 107.

⁹⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 107.

⁹⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 108.

⁹⁷ Güleç, *a.g.t.*, s. 108.

⁹⁸ Güleç, *a.g.t.*, s. 108.

⁹⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 108.

yazdığı ifade edilir. 16 cilt ve 3 mücelled olarak kaleme alınmıştır. Yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler: BEYBEK Genel 12-27 (Müellif nüshadır.), Haraçcıoğlu 60-62, Genel 971-975 (Eksik), Ulucâmi 480 (Eksik); Üsküdar Selimağa Hüdâyî Böl. 58; Beyazıt Velîyüddin 163-165; Süleymâniye Hamidiye 75-76,77, Hâlet Efendi 49-51, Pertev Paşa 30-32, Serez 165 (Eksik), Yahyâ Tevfik 1367 (Eksik), Râşit Efendi 100 (Eksik), Ankara Milli 517 (Eksik)¹⁰⁰

Rûhu'l-Mesnevî: Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Mesnevîsinin ilk 747 beytinin şerhini içermektedir. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 72-74 (3 cilt), Süleymâniye Şehit Ali Paşa 1268, Hâlet Efendi 177, Ayasofya 1929, Çelebi Abdullah 313, Mihrişah Sultan 211, Hacı Mahmut 2672; Topkapı Emânet Hazînesi 1240. Eser üzerinde yapılan çalışmalar şunlardır; Muti Akkoyun, "*İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Mesnevîsi ve On Sekiz Beytinin Şerhi*", M.Ü. İlahiyat Fakültesi (Y.Lisans Tezi) İst. 1985 ; Sâliha Baryaman, "*Şerhu'l-Mesnevî I. Cilt, Transkripsiyonlu Metin*", Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.Lisans Tezi), Bursa 2000¹⁰¹

Silsile-i Şeyh İsmâil Hakkı bi-Tarîk-i Celvetî: Eserde Peygamberimizden kendisine kadar gelen 32 Celvetî şeyhinin biyografisini Türkçe olarak kaleme almıştır. Kitabın son bölümünde ise tarîkatın sünnetleri, farzları, mekruhları hakkında bilgiler vermiştir. Yazma nüshalarının bulunduğu yerler: Süleymâniye Ali Nihat Tarlan 79, Yazma Bağışlar 155, Esat Efendi 1486, Hacı Mahmut 2670, Pertev Paşa 248, Mihrişah Sultan 216, Millet Şeriye 1040 (Müellif nüshadır.); Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 203, 350/1, 634, 1261. Eser hakkında yapılan çalışmalar: Bedia Dikel, *Celvetîye Yolunda Altın Zincir*, İst. 1981. ; Rahmi Serin, *Celvetîye Yolunda Allah Dostları*, İstanbul. ; Gülay Göz, "*İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitâbu's-Silsiletü'l-Celvetîyyesi'nin 1-72 Sayfaları*", Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi (Y.Lisans Tezi), Ankara 1983 ; İlyas Efendi, "*İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitâbü's-Silsiletü'l-Celvetîyyesi*", M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.Lisans Tezi), İst. 1994.¹⁰²

¹⁰⁰ Güleç, a.g.t., s. 109-110.

¹⁰¹ Güleç, a.g.t., s. 111-112.

¹⁰² Güleç, a.g.t., s. 111-112.

Şeceretü'l-Yakîn: Tasavvufun temel konularını, âyet ve hadîslerin tasavvufî açıklamasını yapmıştır. Yazma nüshası Tire Necip Paşa Kütüphanesi NC 296.¹⁰³

Şerh-i alâ Tefsîri'l-cüz'i'l-ahîr: Beyzâvî'nin *Envâru't-Tenzîl* adlı eserinde Amme cüz'üne yapmış olduğu Arapça şerhtir. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 28-30 (Müellif nüshadır.), Genel 949-951 ; Lâleli Ragıp Paşa 154 ; Beyazıt Genel 755 ; Süleymâniye Çelebi Abdullah 35, Süleymâniye Hamîdiye 177, Topkapı Sarayı Emânet Hazînesi 602, Atatürk Kitaplığı BEL 135.¹⁰⁴

Şerh-i Ebyât-ı Füsûs: *Füsûsu'l-Hikem*'in *Kelime-i İshâkiyye Fassi*'nin sonunda yer alan beyitlere yapılmış olan Türkçe şerhtir. Süleymâniye Kütüphanesi Esat Efendi 1474 yer almaktadır.¹⁰⁵

Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayram Velî: Hacı Bayram Velî'nin “*Çalabım bir şâr yaratmış*” diye başlayan 6 beyitlik ilâhisinin Türkçe şerhidir. Yazma nüshaları: Süleymâniye Esat Efendi 1521, Hâlet Efendi 724/1, İbrâhim Efendi 374/2; Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi 20/3; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 975/2¹⁰⁶

Şerh-i Ebyât-ı Hasan Kâdirî: Hasan Kâdirî'nin “*Bu gönül hem Hak'dadır, hem anda Hak*” mısrasıyla başlayan iki beyitlik şiirine yaptığı Türkçe şerhtir. Yazma nüshası İ.Ü. TY 3339/3, Süleymâniye Yazma Bağışlar 146.¹⁰⁷

Şerh-i Gazel-i Yunus Emre: İsmâil Hakkı'nın, Yunus Emre'nin 3 şiirine yapmış olduğu şerhtir. “*Çıktım erik dalına*” şiirine yapmış olduğu şerhin nüshası Süleymâniye Esad Efendi 1521'de kayıtlıdır. “*Sıratın gel sıfata anda safa bulasın*” mısrasıyla başlayan şiire yaptığı şerhin nüshası Süleymâniye Esat Efendi 1521'de kayıtlıdır. “*Adım adım ileri beş alemde içeri*” 9 beyitlik ilâhiye yapmış olduğu şerhin müellif nüshası Milli Kütüphâne 392'de kayıtlıdır.¹⁰⁸

¹⁰³ Güleç, a.g.t., s. 112.

¹⁰⁴ Güleç, a.g.t., s. 112.

¹⁰⁵ Güleç, a.g.t., s. 112.

¹⁰⁶ Güleç, a.g.t., s. 113.

¹⁰⁷ Güleç, a.g.t., s. 113.

¹⁰⁸ Güleç, a.g.t., s. 114-115.

Şerh-i Kelimât-ı Şeyh Sahafî: Şeyh Mehmed Efendi'nin "*Seyr eyledim cihani halk bend ile giriftâr*" mısrasıyla başlayan 10 beyite yaptığı şerhtir. Yazma nüshası Süleymâniye Hacı Mahmut Efendi 2537/6'da kayıtlıdır.¹⁰⁹

Şerh-i Kelime-i Tevhîd: Kelime-i Tevhîd'in Türkçe açıklaması yapılmıştır. Yazma nüshası: Millet Şeriye 1252/2; Süleymâniye Pertev Paşa 637/3; İstanbul Üniv. TY 2132/2¹¹⁰

Şerh-i Lübbü'l-Lüb: İbn-i Arabî'nin "*Özün Özü*" adlı eserine yapmış olduğu şerhtir. Eserin yazma nüshaları: Süleymâniye İbrahim Efendi 374/1, Abdullah Efendi 52, Mihrişah Sultan 186, Hacı Mahmut 2749/1, 2743/2 ; Topkapı Sarayı H 258/2; BEYBEK Genel 333. Eser ile alâkalı olarak Abdülkadir Akçiçek "*Özün Özü*" adlı Rahmet yayınlarından çıkan bir çalışma yapmıştır.¹¹¹

Şerh-i Nazm-ı Ahmed: "*Dinler isen hâlimi eydeyim ey nev-civân*" ile başlayan 7 beyite yapmış olduğu şerhtir. Türkçe olarak yazılmıştır. Eserin yazma nüshaları: Süleymâniye Esat Efendi 1521/5 (Müellif hattıdır.) Hâlet Efendi 724/5, Pertev Paşa İtan 637/15, 385, Mihrişah Sultan 189/3; Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet O 28/4.¹¹²

Şerh-i Nazm-ı Hayretî: "*Sinemini bağında bitmiş bir ağaçta dört dal*" mısrasıyla başlayan 6 beytlik ilâhinin şerhidir. Yazma nüshası: Süleymâniye Hacı Mahmut Efendi 2749/10 ; Hacı Selim Ağa Hüdâyî Efendi 469/9, 472/2, 476/2; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 975/4.¹¹³

Şerh-i Nazm-ı Niyâzî: "*Müşkilim var size ey Hak dostları eylen küşâd*" mısrasıyla başlayan 13 beyite yapılmış olan şerhtir. Eserin dili Türkçe'dir. Yazma nüshaları: BEYBEK Genel 745/2 (Müellif nüshadır.), Ulucâmi 1764/2 ; Süleymâniye Hacı Mahmut Efendi 2537/3, Hâşim Paşa 27.¹¹⁴

¹⁰⁹ Güleç, a.g.t., s. 115.

¹¹⁰ Güleç, a.g.t., s. 115.

¹¹¹ Güleç, a.g.t., s. 115.

¹¹² Güleç, a.g.t., s. 116.

¹¹³ Güleç, a.g.t., s. 116.

¹¹⁴ Güleç, a.g.t., s. 117.

Şerh-i Pend-i Attar: Ferîdüddîn Attâr'ın *Pend-i Attâr* adlı eserinin Türkçe şerhidir. Yazma nüshaları: BEYBEK Genel 68, 68 (Müellif nüshadır.) ; Süleymâniye Âşir Efendi 295, Esat Efendi 2767, Pertev Paşa 276, Hamidiye 651, Mihrişah Sultan 390.¹¹⁵

Şerh-i Salavât-ı İbn Meşîş: Mağripli Şâzeli şeyhi Abdüsselam İbn Meşîş'in peygamberimize yazmış olduğu salât ve selâmın şerhidir. Yazma nüshaları: Süleymâniye Mihrişah Sultan 206, 217/3, 441, Pertev Paşa 637/2, Hâlet Efendi 76, Şâzeli 157, Reşit Paşa 337/2; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 350/2, 603, 1639; Beyazıt Devlet Kütüphânesi Yazma Eserler 1292, Hacı Selim Ağa Hüdâyî 447¹¹⁶

Şerhu Fıkhî'l-Keydânî: Lütfullah Neseî'nin fıkha dâir eserine yapmış olduğu şerhtir. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 64, Âtîf Efendi 873 (Müellif nüshadır.); Süleymâniye Hacı Mahmut 1027, Mihrişah Sultan 190.¹¹⁷

Şerhu Nazmı's-Sülûk: İbn-i Fârız'ın "*Taiyyetü'l-Kübrâ*" adlı kasîdesinin ilk 4 beytine yapmış olduğu şerhtir. Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Eserin yazma nüshaları: Süleymâniye Mihrişah Sultan 189/1 (Müellif nüshadır.) ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 320 ; Süleymâniye Hacı Mahmut 2672, Pertev Paşa 253; İ.Ü. TY 2136/1¹¹⁸

Şerhu Nuhbeti'l-Fiker: Hacer el-Askalânî'nin Nuhbetü'l-Fiker'inin Arapça şerhidir. Hadislere yapılan tasavvufî şerhlerden oluşmaktadır. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 35-37 (Müellif nüshadır.), Genel 1003 ; İstanbul Ragıp Paşa 242, Âtîf Efendi 374 ; Süleymâniye Kasîdecizâde 46, Kılıç Ali Paşa 182.¹¹⁹

Şerhu Şuâbi'l-Îmân: Ahlâka ve akâide dâir bir eserdir. Eserin yazma nüshaları: Topkapı Sarayı EH 853 ; Beyazıt Genel 3506/2 ; Süleymâniye Hâlet Efendi 414/2, Mihrişah Sultan 187.¹²⁰

¹¹⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 117.

¹¹⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 118.

¹¹⁷ Güleç, *a.g.t.*, s. 118.

¹¹⁸ Güleç, *a.g.t.*, s. 119.

¹¹⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 119.

¹²⁰ Güleç, *a.g.t.*, s. 119.

Şerhu Usûlî'l-Aşere: Necmeddîn Kübrâ'nın *Usûlu'l-Aşere* adlı eserini tercüme ve şerh etmiştir. Seyr-i sülûk konularından bahseder. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 70 (Müellif nüshadır.), 1459; Süleymâniye Şâzeli 64/1, Mihrişah Sultan 217/1, Pertev Paşa 637/4, Hasan Hüsnü Paşa 30, 729, 653/2, Abdullah Efendi 253, Hâlet Efendi 828/3, 248, Abdullah Efendi 32/2, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 213, 589/2, 682/1¹²¹

Şerhu'l-Erbaîne Hadîsen: İmâm-ı Nevevî'nin şerhine yapılmış en geniş çalışmadır. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 39 (Müellif nüshadır.); Süleymâniye Hasan Hüsnü Paşa 230, Esat Efendi 341, Hamidiye 321, Lala İsmâil 46, Mihrişah Sultan 62; Topkapı Sarayı Emânet Hazînesi 678.¹²²

Şerhu'l-Hadîs “el-Mü’minu Mir’atü'l-Mü’mîn”: Bu hadîsin tasavvufî şerhini yapmıştır. Arapça bir eserdir. Yazma nüshası BEYBEK Genel 41’de bulunmaktadır.¹²³

Şerhu'l-Hadîs “İzâ tehayyertüm”: “*Kabir ehlinden yardım isteyin*”, ma’nâsındaki sözün Türkçe açıklamasıdır. Yazma nüshası Süleymâniye Esad Efendi 1549/2¹²⁴

Şerhu'l-Hadîs “Le-ene ekramü”: Peygamberimizin vefâtından sonra hilâfetin 30 yıl devam edeceğini daha sonra kesileceğini anlatan hadîse yaptığı şerhtir. Eser Türkçe olarak yazılmıştır. Yazma nüshası: Süleymâniye Hacı Mahmut 2672/2 ; Beyazıt Genel 3506/2¹²⁵

Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî: BEYBEK Genel 38/7¹²⁶

Şerhü'l-Kebâiri'l-Müsemmâ: 70 çeşit günâhın mâhiyeti ve çeşitleri anlatılmıştır. Türkçe olarak yazılmıştır. Yazma nüshaları: Süleymâniye Âtîf Efendi 1328 (Müellif nüshadır.), İbrâhim Efendi 871, Şâzeli 66, Hacı Mahmut 1343, Esat

¹²¹ Güleç, *a.g.t.*, s. 120.

¹²² Güleç, *a.g.t.*, s. 121.

¹²³ Güleç, *a.g.t.*, s. 121.

¹²⁴ Güleç, *a.g.t.*, s. 121.

¹²⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 121.

¹²⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 121.

Efendi 1548, 1549, Hâlet Efendi 385, Mihrişah Sultan 1910; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 459.¹²⁷

Şerhü-Risâle fî Âdâbi'l-Bahs: Taşköprülüzâde İsâmeddîn Ebu'l-Hayr'ın *Risâle fî İlmi Adâbi'l-Bahs* adlı eserine yapılan şerhtir. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 116 (Müellif nüshasıdır.); Süleymâniye Serez 3912/8, Esat Efendi 3035/2, 3036, Hacı Mahmut Efendi 6154, Lâleli 2031; Beyazıt Genel 5951, 5902/2¹²⁸

Ta'lika ale'l-Evâili: Kadı Beydâvî'nin *Fâtiha* ile *Amenerresûlü*'ye yapmış olduğu eklerdir. Yazma nüshalarının bulunduğu yerler: BEYBEK Genel 31 (Müellif nüshasıdır.); Süleymâniye Yazma Bağışlar 1387, Hâlet Efendi 414/5, Hâşim Paşa 27/4, Tâhir Ağa 608/2; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 975/1¹²⁹

Tefsîr-i Yâsîn: *Yâsîn* sûresine yapılan tasavvufî bir tefsîrdir. Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Süleymâniye Kütüphanesi Tırnovalı 192.

Tefsîr-i “Ve mâ besse fihimâ min dâbbe”: *Şûrâ* sûresinin 28 âyetine yapmış olduğu tasavvufî şerhidir. Süleymâniye Âtîf Efendi 1496; Beyazıt Devlet Kütüphanesi Genel 3507¹³⁰

Tefsîr-i “Yâ eyyühannâsu’budû Rabbeküm”: *Bakara* sûresinin 21-22. Âyetlerinin tasavvufî şerhidir. Beyazıt Genel 3507; Süleymâniye Âtîf Efendi 1496¹³¹

Tefsîr-i Sûreti'l-Asr: *Asr* sûresinin fazîletine dâir yazılmış bir eserdir. Arapça olarak yazılmıştır. Beyazıt Genel 3507; Süleymâniye Âtîf Efendi 1496¹³²

Tefsîr-i Sûreti'l-Fâtiha: *Fâtiha* sûresinin, kalbe gelen ilhamlar yoluyla âyet ve hadîsler ışığında açıklamasıdır. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 31 (Müellif

¹²⁷ Güleç, *a.g.t.*, s. 122.

¹²⁸ Güleç, *a.g.t.*, s. 122.

¹²⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 122-123.

¹³⁰ Güleç, *a.g.t.*, s. 123.

¹³¹ Güleç, *a.g.t.*, s. 123.

¹³² Güleç, *a.g.t.*, s. 123.

nüshadır.), 83, Ali Emirî, Şeriyye 1182; Süleymâniye Mihrişah Sultan 201, Hacı Mahmut 237, 276¹³³

Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs: *İhlâs* sûresinin tasavvufî tefsîridir. Eserin dili Arapça'dır. İ.Ü. AY 3395; Süleymâniye Âtîf Efendii 1504.¹³⁴

Tefsîr-i Sûreti'l-Zelzele: *Zilzâl* sûresine yapılmış olan Arapça bir eserdir. Âtîf Efendi 1496/2; Beyazıt Devlet Kütüphanesi Genel 3507¹³⁵

Tuhfe-i Âliye: Öğüt kitabıdır. Sadrâzâm Çorlulu Ali Paşa'ya takdîm edilir. Eserde; melik, insan-ı kâmil, sultan, velî kavramlarıyla ilgili açıklamalar yapılmıştır. İdârecilere öğüt vermesi bakımından da siyâsetnâmeyle benzerdir. Eser, sülûkü'l-Mülûk adıyla da bilinir. Yazma nüshaların bulunduğu yerler: Üsküdar Selimağa Kemankeş Emir Hoca Böl. 210 ; Süleymâniye Abdullah Efendi 32, Âtîf Efendi 412/1, Mihrişah Sultân 206 ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 265/2, 589/1 ; Topkapı E.H. 1330¹³⁶

Tuhfe-i Atâiyye: Tekirdağ'da Rodoscuk'ta Hacı Muhammet Atâî'ye ithâfen yazmıştır. Yazma nüshaları: Süleymâniye Bağdatlı Vehbî 1537, Mihrişah Sultan 192, Hacı Mahmut Efendi 2734, 3909/2 ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 471, 746; BEYBEK Genel 1770¹³⁷

Tuhfe-i Bahâiyye: Celvetî tarîkatı hakkında bilgi veren bir eserdir. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâyî 476.¹³⁸

Tuhfe-i Bahriye: 18 Nisan 1721'de Üsküdar'da te'lîf etmiştir. Bahrî Hüseyin Efendi'ye ithâfen yazılmıştır. Süleymâniye Pertev Paşa 637/9 ; BEYBEK Genel 76/2.¹³⁹

Tuhfe-i Halîliyye: Bursevî bu eserini büyük kardeşi Halil'e ithâfen kaleme almıştır. İnanç konularını ele almıştır. Yazma nüshaları: Süleymâniye Mihrişah Sultan

¹³³ Güleç, *a.g.t.*, s. 124.

¹³⁴ Güleç, *a.g.t.*, s. 124.

¹³⁵ Güleç, *a.g.t.*, s. 124-125.

¹³⁶ Güleç, *a.g.t.*, s. 125.

¹³⁷ Güleç, *a.g.t.*, s. 126.

¹³⁸ Güleç, *a.g.t.*, s. 126.

¹³⁹ Güleç, *a.g.t.*, s. 126.

165 (Müellif nüshadır.), Hacı Mahmut 2675, 3909, Kasıdecizâde 740, Hacı Mahmut 2669 ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 1211.¹⁴⁰

Tuhfe-i Hasekiyye: Eser, padişah'tan nakîbü'l-eşrâfa kadar 11 yöneticilik makâmı hakkında bilgi veren bir eserdir. Yazma nüshaları: Süleymânîye Hâlet Efendi 211, 212, Hasan Hüsnü Paşa 809, Hacı Mahmut 2327, 2882, Mihrişah Sultan 164, 217 ; BEYBEK Genel 77 ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 19, 45, 509; A.Ü. D.T.C.F. İsmâil Saib Bölümü 2029 (Müellif nüshadır.)¹⁴¹

Tuhfe-i İsmâiliyye: İnsan organlarına dâir yazılmış tasavvufî bir eserdir. 1720'de Üsküdar'da kaleme alınmıştır. Yazma nüshaları: Hacı Selimağa Hüdâyî 459 ; BEYBEK Genel 78 ; Beyazıt Genel 3506 ; Süleymânîye Hacı Mahmut 2767, 1548, Mihrişah Sultan 217, Pertev Paşa 637/5.¹⁴²

Tuhfe-i Ömeriyye: Üsküdar'da yazılmış, Bursevî'nin, Derviş Ömer'in kendisine sorduğu sorulara cevap olarak hazırlamıştır. Tevhîd bahsinin ele alındığı bir eserdir. Eserin yazma nüshaları: Süleymânîye Mihrişah Sultan 162 (Müellif nüshadır.), Hacı Mahmut Efendi, 6362/5, 2882/2 ; BEYBEK Genel 76/2, TY 2248. Eser üzerine yapılan çalışmalar: Mehmet Ali Akidil, "*İsmâil Hakkı Bursevî Hayâtı, Eserleri ve Tuhfe-i Ömeriyye'si*", Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.Lisans Tezi), Ankara 1995.¹⁴³

Tuhfe-i Recebiyye: Esmâ-i Hüsnâ'dan 12 ismin şerhidir. Eser Türkçe'dir. Yazma nüshası: Süleymânîye Esat Efendi 1374 (Müellif nüsha), Pertev Paşa 627/9¹⁴⁴

Tuhfe-i Vesîmiyye: Tarîkat konularını içermektedir. Diğer adı Kitâbü's-Sülûk'tür. Türkçe bir eserdir. Fetih sûresinin 10. Âyeti etrâfında tasavvufî kavramları açıklar. Eserin yazma nüshaları: Süleymânîye Beşir Ağa 359/2, Esat Efendi 1474/3, Beşir Ağa 359/1, Hacı Mahmut 267/1, 2260, 2671/2, 2672, 2675, 6362/2, Mihrişah Sultan 219 ; Üsküdar Selimağa Hüdâyî 441, BEYBEK 2222. Eser üzerinde yapılan çalışmalar: Recep Yaman, *İsmâil Hakkı'nın "Kitâbü's-Sülûk Adlı Eseri"*, Yüzüncü Yıl

¹⁴⁰ Güleç, a.g.t., s. 126.

¹⁴¹ Güleç, a.g.t., s. 127.

¹⁴² Güleç, a.g.t., s. 127.

¹⁴³ Güleç, a.g.t., s. 128.

¹⁴⁴ Güleç, a.g.t., s. 128.

Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.Lisans Tezi), Van 1998; Şeyda Öztürk, “İsmâil Hakkı Bursevî’nin İki Tuhfesi, Tuhfe-i Vesîmiyye ve Tuhfe-i Aliyye” M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.Lisans Tezi), İst 1999.¹⁴⁵

Vâridât-ı Hakkıyye: Nisan 1702-Haziran 1703 arasındaki vukû’ bulan vâridâtlara şerhtir. Arapça bir eserdir. Müellif nüshası BEYBEK 86’dadır.¹⁴⁶

Vâridât-ı Kübrâ: Arapça-Türkçe günlük tarzında yazılmış bir eserdir. 1718 senesindeki evrâd ve zikirlerden sonra gelen vâridâtları içerir. Eserin yazma nüshaları: BEYBEK Genel 87 (Müellif nüshadır.) ; Süleymâniye Âşir Efendi 165 (Müellif nüshadır.) ; Süleymâniye Hacı Mahmut 2554, Hâlet Efendi 210, 789 ; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 548. Eserle ilgili yapılan çalışmalar: Çetin Taner, “İsmâil Hakkı Bursevî’nin Vâridât-ı Kübrâ Adlı Eserinin Edisyonu”, Uludağ Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.Lisans Tezi), Bursa 1999.¹⁴⁷

Vesîletü’l Merâm: Tarîkat edeb ve erkânından bahseden bir eserdir. Eserin dili Türkçe’dir. Yazma nüshaları: Süleymâniye Hacı Mahmut 2260/2, Mihrişah Sultan 210, Hâlet Efendi 243, Abdullah Efendi 32, Hekimoğlu 514, Hasan Hüsnü Paşa 810; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 468, 433, 589/3¹⁴⁸

Tuhfe-i Şeybiyye, Esrâru’l-Hâc, Tufe-i Hayriye, Kitâbü’l-Cehr ve’l-İhfâ¹⁴⁹

¹⁴⁵ Güleç, a.g.t., s. 129.

¹⁴⁶ Güleç, a.g.t., s. 129.

¹⁴⁷ Güleç, a.g.t., s. 129-130.

¹⁴⁸ Güleç, a.g.t., s. 130.

¹⁴⁹ Namlı, a.g.e., s. 209. ; Bu eserler İsmâil Hakkı’ya âit olmasına rağmen herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE VÂRİDÂT KAVRAMI VE İSMÂİL HAKKI

BURSEVÎ'NİN VÂRİDÂT ANLAYIŞI

1-TASAVVUFÎ DÜŞÜNCEDE VÂRİDÂT KAVRAMI

Tasavvuf ilminde, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) den gelen mânevî ilim ve terbiye günümüze kadar çeşitli yollarla devam etmektedir. Nasıl ki; Resûlullah (s.a.v.), Allah'dan gelen ilmi, vahiy, rüyâ yoluyla alıyorsa; tasavvuf erbâbı da, mânevî bilgiyi ilham yoluyla alırlar. İlham da; Allâh'ın tecelligâhı olan sağlam kalb ile elde edilir.

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde “Sâdık rüyâ, vahyin kırk altıda biridir.”¹⁵⁰ buyurmuşlardır. Peygamberimizin mânevî otoritesinin günümüzde de devâm ettiğini düşünecek olursak, sâdık rüyâ ile bir kimse mânevî yolunu çizebilir. İşte mânevî işâret ile kalbe gelen bilgilere “vâridât” diyoruz. *Vârid* kelimesinin çoğulu *vâridât*'tır. Vâridât, kişinin kalbine herhangi bir gayret sonucu gelmeyip, gayb cihetinden gelen hâtırlardır.¹⁵¹

İnsan kalbini titreten, hareketlendiren, yönlendiren dört mertebe vardır. Birinci mertebe de kalbe gelen bilgi çarçabuk gelir ve gider. Buna “*hâcis*” denir. İkinci mertebe de, kalbe gelen bilginin birinciye göre biraz daha kalıcı olmasına “*vâcis*” denir. Üçüncü mertebe de, gelen bilgi kalbi tamâmen kaplarsa ve kalıcı olursa “*havâtır*” veyâ “*hâtır*” denir. Dördüncü mertebe de, gelen bilgi sürekli tekrarlanıyorsa buna da “*fikir*” denir.¹⁵²

Vâridât, Arapça olarak “*suya gitmek*” anlamına gelen “*vurûd*” masdarından türemiştir. “*Suya varan, ulaşan*” anlamına gelmektedir. “*Vird*” kelimesi de aynı kökten türemiştir. Tasavvuf terimleri sözlüklerinde vâridât kavramı ile aynı anlamda kullanılan kelimeler şu şekilde ifâde edilmiştir: “*Havâtır, vâkıa, muhâdara, mükâşefe, levâih, tavârik, feyz, feth, müşâhede*”¹⁵³

Kur’ân-ı Kerîm’e baktığımızda “*vârid*” kelimesinin farklı kalıplarda değişik anlamlara geldiğini görürüz: وَرْدًا kelimesi “*susuz*”¹⁵⁴ وَرَدَ kelimesi “*gelmek*”¹⁵⁵, وَارِدٌ kelimesi “*sucu*”¹⁵⁶ anlamında kullanılmıştır.

¹⁵⁰ Buhârî, *Ta’bîr*, 26.bab

¹⁵¹ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (Heyet çalışması), İstanbul 2006, s. 1176.

¹⁵² İbnü'l-Arabî, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, (çev. Ahmed Avni Konuk ; haz. Doç. Dr. Mustafa Tahralı), İst. 1992, s. 9.

¹⁵³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1995, s. 233.

¹⁵⁴ Meryem, 19/86.

¹⁵⁵ Kasas, 28/23.

Vâridât hakkında ba'zı tasavvuf klasiklerinin tanımlarını özetleyecek olursak: Serrâc'ın *Lüma*'sında; "Vârid, tecellîden sonra kalbe gelen ve onu kaplayan bir durumdur. İnsan fiilinin etkisi yoktur."¹⁵⁷ Hucvîrî; "Ma'nâların kalbe hulûl etmesiyle ortaya çıkar."¹⁵⁸ Kuşeyrî; "Kulun kastı olmaksızın kalbe gelen hâtırlardır. Vâridler bâzen Allah'tan, bâzen ilimden gelir."¹⁵⁹

Vâridin özelliklerine gelince:

Vârid; hapsirîğin, hapsirîrî kimseye üstün gelmesi gibidir. Herhangi bir çabaya, gayrete gerek kalmadan meydana gelir. Vârid, *Kahhâr* isminin tezâhürüdür. Gelen vârid insandaki tüm isim ve sıfatları siler. Sülûk ehline vârid zikirle gelir.¹⁶⁰

Tüm ma'nâlar ilk önce kalbe gelir, sonrasında dimâğlardan dökülür. Akıl ise o ma'nâyı tefekkür eder. Kalbe gelen ma'nâlar 4 kısımdır: "Rabbânî, melekî, şeytânî ve nefsânî."¹⁶¹ İlâhî ilhamlara muhâtap olan kimseler, gelen vâridin Allah'tan mı?, melekten mi?, şeytandan mı?, nefisten mi? geldiğini anlamaları kolay olmaz. Bunu anlamak için vârid sonrası ortaya çıkan sonuçlara bakmak gerekir.¹⁶²

Rahmânî vâridde; Allâh'ın vechini sürekli bir müşâhede vardır. Allâh'ın vechini murâd eden kimseye Allah vâsıtasız olarak ikrâm eder. İrâde, teveccüh edene âittir. Allah kendisine teveccüh edenden hicâb isimlerini ve sıfatlarını kaldırır. Korku yok olur. Ve gayb âleminin bilgileri teveccüh eden kalbe açılır.¹⁶³

Melekî vâridde; Melek insanın kalbine zuhûr eder. Eğer Allah ile berâberse, Allâh'ın teveccühü sürekli ona gelmeye devâm eder. Eğer insanın kalbi nefsi ile berâberse o kalbi uyar. Şüphelilerden ve mekrûh olan fiillerden uzak durmasını söyle. Mübâh nîmetlerden faydalanırken avâmın tavrından farklı olmasına dikkat et. Yoksa

¹⁵⁶ Yûsuf, 12/19.

¹⁵⁷ Ebû Nasr Serrâc, *Lüma*' (terc. Hasan Kamil Yılmaz, *İslam Tasavvufu*), Altınoluk Yay. İstanbul 1996, s. 335.

¹⁵⁸ Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (terc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1996, s. 536.

¹⁵⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (terc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2003, s. 179 ; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2004, s. 688-689.

¹⁶⁰ Erginli, *a.g.e.*, s. 1176.

¹⁶¹ Arabî, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁶² Taner Çetin, *İsmâil Hakkı Bursevî Vâridât-ı Kübrâ* (Transkripsiyonlu Metin), (Yüksek Lisans Tezi), (danış. Yard. Doç. Dr. Murat Yurtsever), Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1999.

¹⁶³ Arabî, *a.g.e.*, s. 270-271.

pişmanlık ortaya çıkar.¹⁶⁴ Melekî vâridin ardından, soğukluk ve lezzet gelir. Vârid, elem vererek kişiyi terk etmez, vârid sonrası geriye ilim kalır. Peygamberimize Cebrâil (a.s.)’ın gelerek peygamberliği müjdelediği sıradaki peygamberimizin hâli melekî vârid’in etkisini en iyi anlatan olaydır: Hz. Peygamber (s.a.v.), Hirâ mağarasında ibâdet hâlindeydi. Cebrâil (a.s.) geldiğinde peygamberimizi bir soğukluk aldı. İlk vahiy inzâl olduktan sonra peygamberimiz koşarak Hz. Hatîce’nin evine geldi. Soğuktan titriyordu. “Beni örtün, beni örtün!” dedi. Peygamberimiz biraz uyuduktan sonra rahatladı ve duruldu. İşte bu olay melekî vâride en büyük örnektir.¹⁶⁵

Şeytânî vâridde; insana her türlü kötülük, fuhşıyyât ve şirk nüזül eder. Bu esnâda eğer kul Allah ile berâberse, Allah o kimseyi muhâfaza eder. Şeytan o kimseyle uğraştığında o kalbi ele geçirirse kalb şeytana âit olur. Eğer sonrasında dönerse, günah sadece şeytana âittir. Eğer dönmezse insan, şeytana âittir. Cehennemde azâbı ikisi birden çeker. Eğer insan, melekle berâberse şeytan onunla savaşı. Yenerse, geriye Allah kalır. Allah ise kulunu ister zelîl eder, ister muzaffer kılar. Eğer insan nefsiyle berâberse ona da emelî hoş gösterilir. Eğer insan, emele yönelirse şeytana âit olur. Halbuki Allah hızlân ile nusret arasındadır.¹⁶⁶ Şeytânî vâridin ardından; hayret, sıkıntı, darbe, elem ve ağırlık meydana gelir. Vârid, şeytânî olduğunda, nefis gelen ilhâmın ilâhî olduğunu zanneder. Kalb, vâridi almaya başlayınca kalbin sıcaklığı artar, nabız yükselir, kanın harâreti artmaya başlar. Mafsallar uyuşmaya başlar. Vücut âzâları ağrımaya başlar. Böylece vârid gelir, vücûda bir darbe indirerek gider. Ardından da zillet bırakır.¹⁶⁷

Nefsânî vâridde; nefis dünyâda her türlü nîmetten faydalanmaya devâm eder, zevk ve sefâ içinde yaşamaktan mutluluk duyarsa, nefsin âhiretteki hayır nasîbi kesilir. O nefse mükâfât yoktur. Dünyâyı murâd edene dünyâ verilir. Bu kimselere “*abdü’n-nefs*” denilir.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Arabî, *a.g.e.*, s. 272-273.

¹⁶⁵ Erginli, *a.g.e.*, s. 1174-1175.

¹⁶⁶ Arabî, *a.g.e.*, s. 276-277.

¹⁶⁷ Erginli, *a.g.e.*, s. 1175.

¹⁶⁸ Arabî, *a.g.e.*, s. 274.

Kalbe gelen her şey iyi olmayabilir. Bâzen kötülükler de doğabilir. Bu ise insanı çoğu kez istidrâc'a götürür. Vâridât, istidrâc'a dönüşmüş olur.¹⁶⁹

Vâridler tek düze olmaz. Bâzen şiir, âyet ve hadîs olurlar. Bazen atasözü, şiir, kıssa şeklinde olurlar.¹⁷⁰

Vâridât'ın geliş kuvveti de her zaman aynı değildir. Vâridât'ın kuvvet derecelerini şu şekilde özetleyebiliriz: Birincisi, gelen vârid ile kişinin kâbiliyyet ve kuvvetinin eşit olduğu durum. Bu durumda kişi, gelen vâridi kontrol altına alabilir. İkincisi, vâridin geldiği kimsenin vâridden kuvvetli olduğu zamanlar. Bu halde olanlar gelen vâridi başkalarına hissettirmezler. Üçüncüsü, kişi vâridi taşıyamayacak kadar zayıf olduğu vakitler. Vârid gelen kimse, üçüncü durumda her dâim gelen vâridin etki alanına girer. Onu kontrol edemez.¹⁷¹

Vâridler tasavvuf târihinin oluşmasında vazgeçilmez bir öneme sâhiptirler. Çünkü gelen vârid hakkında mutasavvıflar; vâridin târihini, şeklini, mekânını kayıt altına almışlardır. Bu sâyede dönemin siyâsî ve ekonomik özelliklerini, sosyal ve kültürel durumlarını öğrenebilme şansına sahip olmaktadır.¹⁷²

İsmâil Hakkı Bursevî'deki vâridât anlayışına geçmeden önce, diğer ba'zı meşhûr vâridât başlıklı eser ve sâhipleri hakkında kısa bilgiler vermeye çalışalım:

Vâridât-ı Şeyh Bedreddin: Şeyh Bedreddin H. 760/1358 de Yunanistan'ın Simavna kasabasında doğmuştur. Osmanlı döneminde yaşamış, kendisine nispet edilen isyanla meşhûr olmuş, döneminin Kazaskerlik makâmına kadar yükselmiş fâkih ve mutasavvıf bir kimsedir. Fıkıh konusunda müctehid bir âlim olduğu ifade edilmektedir. Şeyh Bedreddin, vâridât'ında öğütler verir. Kendisine vârid olan bilgileri aktarıyor. Rüyânın önemine değinir. Bedenlerin yeniden dirileceğine karşı çıkar.

¹⁶⁹ Çetin, *a.g.t.*, s. 3

¹⁷⁰ Çetin, *a.g.t.*, s. 4.

¹⁷¹ Nûran Döner, "İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitâb-ı Kebîr'i ve Bursevî'de Vâridât Kültürü", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 15, yıl 6, 2005, s. 313

¹⁷² Çetin, *a.g.t.*, s. 3.

Şeyh Bedreddin'in eserleri:

Letâifu'l-İrşâd: Şeyh Bedreddin'in fıkıh ile alâkalı yazmış olduğu bir eserdir.

Câmiü'l-Füsûleyn: Fıkha dâir bir eserdir.

Matla-i Füsûsu'l-Kelîm: Şeyh Bedreddin'in Davûd-i Kayserî'nin eserine yapmış olduğu hâşiyedir.

El-Teshîl

Tefsîr-i Kur'ân-ı Mecîd: Kur'ân tefsîridir.

Meserreti'l-Kulûb

Nûru'l-Kulûb: Tefsîre âit bir eserdir.

Çirâğ-ı Futûh: Arapça gramere dâir bir eserdir.

Unkûdu'l-Cevâhir: Arapça gramere dâir bir esedir.¹⁷³

Vâridât-ı Süleymân: Enis Behîç'in 17. yüzyılda kaleme aldığı Süleymn Çelebi'nin ilhâmıyla yazdığı şiirlerden oluşan vâridâttır. Eser 39 bölümden oluşur. Her bölümün başında “Bezm-i Âlî” başlıklı ifâdeler bulunmaktadır. Eser, Süleyman Çelebi'nin konuşma tarzıyla yazılmıştır. Eserde Çelebi, Enis Behîç'e “fanûs” diye seslenir. Eser Ömer Fevzi Mardin tarafından şerh edilmiştir.

Vâridât: Müellifi Üsküdârî Mustafa Efendi'dir. Kitapta vâridâtlar iç içe yer almıştır. Eser Selim Ağa Ktp. Hüdâî Efendi 585'te yer almaktadır. H. 1229'da yazılmış, 20 varaktan oluşmaktadır.

Vâridât-ı Menşûre: Müellifi Hâşim Mustafa Baba b. Yusuf Nizâmeddin'dir. BEYBEK Genel 750/3'te müellif nüshası bulunmaktadır. Eserin ilk başındaki 11 satırda anâsır-ı erbaa üzerinde durmuştur. Diğer manzûm bölümlerde ise Allah'a ulaşmanın yolları anlatılmıştır.

¹⁷³ Şeyh Bedreddin, *Vâridât ve Şerhi*, (şerh eden, Seyyid Muhammed Nûr) (haz. Mahmud Sadettin Bilginer-H. Mustafa Varlı), İst. 1994. s. 13-14.

Vâridât: Eserin müellifi, Bandırmalı Hâşim Mustafa b. Yusuf'tur. Eserin nüshası Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar 2547'dedir. H. 1152'de yazılmıştır. 23 varaktan oluşmaktadır. Eser *Rahmân* sûresinin 119. Âyeti tefsirle başlar. Daha sonra rüyânın tasavvuftaki öneminden bahsetmiştir.

Vâridât: Müellifi Aziz Ali Girîdî'dir. Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi 3275'te müellif nüshası yer almaktadır. 50 varaktan oluşmaktadır. Eğitici tarzda kaleme alınmıştır. Tecellilere nâil olmak için Allah aşkının öneminden bahsetmektedir.

Vâridât-ı Kudsiye: Müellifi Nasûhî Mehmed Efendi'dir.

Vâridât: Müellifi Sofyavî Bâlî'dir. Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 2338'dedir. 96 varaktır. Eserde konu başlıkları bulunmamaktadır. Eser de tasavvufî telkînler yapılmıştır.

Hâtimetü'l-Vâridât: Müellifi Naccarzâde Rızâeddin'dir. Manzûm olarak yazılmıştır. Peygamberimize hitâben yazılmıştır. Eserde *Tuhfetü'l-İrşâd*, *Vâridât-ı Gaybiye*, *Zuhûrât-ı Mekkiye* ve *Hâtimetü'l-Vâridât* adlı başlıklar vardır.

Vâridâte'l-Şâridâte'l-Kudsiyyât: Müellifi Sümânî Alâü'd-Devle'dir. Müellif nüshası Selim Ağa Ktp. Hüdâî Efendi 373'tedir. Eser ders vermek, nasihat vermek maksadıyla yazılmıştır. Arapça bir eserdir.

Vâridât: Müellifi Bahâeddin Veled'dir. Müellif nüshası Süleymâniye Ktp. Fâtih 2890'dadır. Farsça'dır. 111 varaktır.

Vâridâtü'l-İlâhiye: Müellifi Rusûheddin İsmâil Ankaravî'dir. BEYBEK Haraççı 833/4'dedir.

Vâridâtü'l-Fütûh: Müellifi Erzurumlu İbrâhim Hakkı'dır. Müellif nüshası Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 3413'dedir. 30 varaktır. H.1186'da yazılmıştır.

Vâridât: Müellifi Abdullah b. Câbir'dir. Müellif nüshası Süleymâniye Ktp. Şehit Ali Paşa 1382/2'dedir.

Vâridâtü'l-İlâhiyye: Muhyiddin ibnü'l-Arabî'dir. Müellif nüshası Süleymâniye Ktp. Lâleli 1514'dedir. 298 varaktır.

Vâridât ve'l-Taksîdât: Müellifi Şihâbeddin Sühreverdî'dir. Müstensihî Süleyman b. Mesud'dur. Süleymâniye Ktp. Ayasofya 2144'de bulunmaktadır. 27 varaktır.

Vâridât: Emir Seyyid Ali'ye âit bir eserdir. Süleymâniye Ktp. Ayasofya 1791/3'de müellif nüshası bulunmaktadır. 17 varaktır.

Vâridât-ı İmâm-ı Rabbânî: Müellifi Gulâmî Ali Abdullah'dır. Müstensihî Seyyid Hayrullâhi'l-Buhârî'dir. İstanbul Millet Ktp. Rşd. 491/1, H. 1066'da yazılmıştır.

Vâridât: Müellifi Ömer Gürânî'dir. Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 3010/2'dedir.

Fütûhât-ı Ayniyye: İsmâil b. Ahmed Ankaravî'ye âit bir eserdir. Nûru Osmâniye Ktp. 239/1 101 varaktır. H.1066'da yazılmıştır.

Fütûhu'l-Gayb: Şeyh Abdülkâdir Geylânî'ye âit vâridâttır.¹⁷⁴

2- İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'DE VÂRIDÂT

İsmâil Hakkı Bursevî'ye göre insanoğlunun nasîbi olan iki rızık vardır: Birincisi, insan bedenine nispet edilen maddî rızıklardır. Maddî rızık, insanın cesedini ayakta tutmaya, insana güç vermeye yarar. İkincisi ise, insanoğluna gayret sarfetmeden gelen mânevî rızıklardır. Ve rûha hitâb eder. İşte bu mânevî bilgiye *vâridât* adı verilmektedir.¹⁷⁵

Bursevî'nin eserlerine baktığımızda, gelen vâridlerin yer ve zamanları hakkında farklı ifâdeler bulunmaktadır. Bu ifâdelerden ba'zıları: "*Leyletü's-sülesâi*" (Salı Gecesi), "*Leyletü'l-Hamîs*" (Perşembe Gecesi). "*Gece yarısı*" kelimesi en çok geçen ifâdelerdendir. Vâridlerin genellikle gece geldiği söylenebilir. Bu zaman dilimi için "*seher-i a'lâ*" ifâdesi kullanılır. Bununla berâber: "*Sabah vakti*", "*abdest almaya*

¹⁷⁴ Çetin, a.g.t., s. 11-22.

¹⁷⁵ Döner, a.g.m., s. 317-318.

başladığımda”, “*fecr vaktinden az önce*”, “*yatsıdan önce*”, “*seher abdestini alırken*”, “*yatsı ezanı vakti*”, “*dervişler tevhîd meclisinde iken*”, “*bir cumartesi gecesi akşam ve yatsı arasında*”, “*bir hastalık ve ağrı sebebiyle bir elbise bürümüş yatarken*”, “*gurûb vaktinden önce*”, “*tâat secdesinde iken*”, “*duhâ namazında iken*”... gibi ifâdeler eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁶

Bursevî, kendisine gelen vâridleri hangi yolla aldığını da eserlerinde zikreder: “*Kîle lî*” (Bana denildi ki), “*verede*” (geldi), “*kurie aleynâ*” (bana okundu), “*rüsime ale’l-havâ*” (havaya resmedilmişti), “*kad rusime fi’l-musallâ*” (şu sözün namaz kılınan yere resmedildiğini gördüm), “*raeytu*”(gördüm), “*alâ vechi’s-semâ*” (gökyüzüne yazılı gördüm). İsmâil Hakkı Bursevî, kendisine gelen ilhamları en çok “*kîle lî*” şeklinde ifâde etmektedir.¹⁷⁷

Vâridât’ın gelmiş olduğu yerlere baktığımızda şunları görebiliriz: “*Seccâde üzerinde*”, “*yatağında uzanırken*”, “*yatağından kalkarken*”, “*en gizli gayb tarafından*”, “*Şam’da kitap odasında iken*” ve “*Kâbe’de bulunduğu vakit*” gibi. Geliş yolu olarak ise: “*Hâtif-i gaybî*” şeklinde geldiği ifâde edilmiştir. “*Hâtif*”, “*hetf*” mastarından türemiştir. “*Bağırın*”, “*seslenen*” ma’nâlarına gelmektedir. Peygamberlere ilk zamanlarındaki vahiy gelme yollarından biridir. İslâm’dan önceki Araplar’a baktığımızda onlar çölde dolaşırken etraflarında kaynağı bilinmeyen bir ses duyarlardı. Bu sesin sâhibini bilemediklerinden “*hâtif, münâdî*” denirdi. Bursevî, eserlerinde vâridâtın kendisine geliş tarzlarını şu şekilde ifâde eder: “*Canîb-i gaybden ifâde olundu*”, “*zebân-ı hâlden vârid oldu*”, “*ihtiyârım olmadan gayb lisânından bu Türkçe mısra’yı söyledim*”, “*ihtiyârım olmadan lisân-ı hâl nâtık oldu ki*”, “*gözlerim kapalıyken bu Arapça satırı havada yazılmış olarak gördüm ki*”, “*bu akşamdan az önce idi*”.¹⁷⁸ Nitekim, bizim tez olarak çalıştığımız vâridât’da da bu gibi ifâdelere sık sık rastlamaktayız.

Bursevî’nin tez olarak çalıştığımız ‘Vâridât’ adlı eserinin tanıtımı

Tez olarak çalıştığımız İsmâil Hakkı Bursevî’nin vâridât’ı, 1131 yılı Zi’lka’de ayına âit vâridlerden ve Bursevî’nin bu vâridlere yapmış olduğu şerhlerden

¹⁷⁶ Döner, a.g.m., s. 322-323.

¹⁷⁷ Döner, a.g.m., s. 317.

¹⁷⁸ Döner, a.g.m., s. 324.

oluşmaktadır. Müellif hatlı nüshası, Süleymâniye Kütüphânesinde bulunmaktadır. (Âşir Efendi, numara 165, 1-79a varaktan oluşur.) Eser, Arapça ve Osmanlıca olarak yazılmıştır. Eserde çok sayıda âyet bulunmaktadır. Âyetler tefsîr edilmiş, tefsîr edilirken de yer yer hadislere de başvurulmuştur. Âyetler ve gelen vâridler, eserde renkli kalemle altı veya üstü çizilmiş bir şekilde bulunmaktadır. Bursevî, bâzen vâridlerin rüyâ esnasında geldiğini söyler. Bir takım işâretlerin kâğıt üzerine veyâ semâyâ yazılı olarak gördüğünü ifâde eder ve onları açıklamaya çalışır.

Eserde bir takım şekil ve tablolar yer almaktadır. Anlatılmak istenen ma'nâlar resmedilerek açıklanmıştır. Eserde, geçmiş zamanda yaşanmış ibretlik târihsel olaylara da yer verilmiştir. Bursevî, eserinde birçok kez kendisine gelen vâridin yeri, zamânı ve şekli hakkında da bilgiler vermektedir. Vârid sonlarında da genel îkaz ve uyarısını da yaparak diğer vâride geçmektedir.¹⁷⁹

Bursevî'nin, tez olarak çalıştığımız “*Vâridât*” adlı eserinde geçen konuları şu şekilde özetleyebiliriz:

Karanlık ve nûr konularından bahsediliyor. Nûr'un basit, karanlığın ise terkîblerden oluştuğunu anlatır. Her şeyin Allâh'ın nûrundan yayıldığını ifâde eder.¹⁸⁰ Nûr lafzının hakîkî varlığın nûrundan bir asıl olduğunu ve müfret olduğunu; zulûmât'ın ise çeşitli unsurlardan meydana geldiğini belirtmiştir. Semâvât ile kastedilen rûhlar, arz'dan kastedilenin de eşbâh olduğunu, arz'ın, Allâh'ın nûruyla doğan tek bir arz olduğunu anlatır.¹⁸¹ Arz ve eflâk yuvarlaktır. Varlık dâireseldir. Zâhir-bâtın Kur'ân'ın anlamı, tüm varlıklar tek bir asıl üzerine toplandığı, Kâbe'nin yuvarlak olduğu, Kâbe'nin sonunun başına ulaştığını ve her vücûd'un vahdete döneceğini eserinde açıklamıştır.¹⁸²

Her şey canlıdır ve Allâh'ı tesbîh eder. Tesbîhât, tahmîdden önce gelir. Çünkü eşyâlar tesbîh ile kâim olurlar. *Kayyûm* ismine atıf vardır.¹⁸³ İnsanın sırrı rabbisinin

¹⁷⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Vâridât*, vr. 1-79a., Süleymâniye Ktp. Yazma, Âşir Ef. Nr. 165. vr. 13b. (1131 senesinin Zi'l-ka'desinin yedisi Cuma gecesi lisâna hayırlıyı öğretir bir şekilde “*Nerede olursam olayım beni mübârek kılar.*” cümlesi geldi.) ; Bursevî, *Vâridât*, vr. 8b. (Bunu bil ve amel eyle! Zîrâ bu, emellerin nihâyetidir.)

¹⁸⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 3a.

¹⁸¹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 3b.

¹⁸² Bursevî, *Vâridât*, vr. 4a.

¹⁸³ Bursevî, *Vâridât*, vr. 5a.

bâtınıdır. Zâtın gâibliğinden ziyâde, sıfâtların varlığı daha önemlidir. Rûhun vechi, zâtın vechini izler. Tesbîh; tenzîh ve zikirden öncedir. Tesbîh, zâtın makâmına; tahmîd, sıfâtların makâmına râcîdir.¹⁸⁴ Meleklerde tesbîhât daha fazladır. Melekler, nûrdan yaratılmışlardır. Yaratılışlarında zulmet yoktur. Beşer, meleklerin mertebesine ulaşabilir. İnsanda tecellîlerin parlaklığı vardır. Meleklerin yaratılışlarındaki özelliklerden dolayı onlarda tâat vardır.¹⁸⁵ İlk olana dönüş, tüm kayıtlardan uzaklaşmakla olur. Sonra tekrar başladığı yere döner. Peygamberimizin ilk ilâhî emirleri aldığı zamanlardan ve inzivâ yaşantısından bahsedilmiştir.¹⁸⁶ Tesbîh, rûhun hâli; tahmîd, kalbin şânı; kurbân, nefsin sıfatıdır. Zâhir vücûd, ifnâ olmadıkça sözün sırrı zuhûr etmez.¹⁸⁷

Hâbil ve Kâbil'in kurbanı hakkındadır. İkisinin de kurbanı aynıdır. Kendi hayvânî nefisleridir. Nefislerin de kurban olması gerekiyordu. Ancak taayyünleri onların ihlâsına engel oldu.¹⁸⁸ Kâbil'in ihlâslı olmadığı; nefis, terbiye edilmeden amellerin semâya çıkmayacağı, rûhânî amel ile cismânî amelin önemi anlatılmıştır.¹⁸⁹ Ashâb-ı Kehf'den, hâllerin korunması için kalbin sürekli çevrilmesinden, nefiy ve isbâtın, tenzîh ile teşbîh arasında olması gerektiğinden bahsedilmiştir.¹⁹⁰

Zât'ın hükmü sükûn, sıfâtların hükmü ise harekettir. Tenzîh, zâtın hakîkatine; teşbîh, sıfatın hakîkatine bakar. Zikir esnasında sağa sola dönmek zikirlerin en güzeliştir.¹⁹¹ Allah ismi mertebeye delâlet etmez. Küllî ismin en büyüğü Allah ismidir.¹⁹² Varlığın ekseni Allah ismidir. Peygamberlerin ve velîlerin sıkıntı çekmesinin hikmeti vardır. Allâh'ın sevgili kullarına düşmanlık edenler, aslında Allâh'a düşmanlık etmişlerdir.¹⁹³ Yaratan ile yaratılan arasında meyve ile çekirdek gibi bir ilişki vardır.¹⁹⁴

¹⁸⁴ Bursevî, *Vâridât*, vr. 5b.

¹⁸⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 6a.

¹⁸⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 6b.

¹⁸⁷ Bursevî, *Vâridât*, vr. 7b.

¹⁸⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 8a.

¹⁸⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 8b.

¹⁹⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 9a.

¹⁹¹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 9b.

¹⁹² Bursevî, *Vâridât*, vr. 10a.

¹⁹³ Bursevî, *Vâridât*, vr. 10b.

¹⁹⁴ Bursevî, *Vâridât*, vr. 11a.

Hız. İsa'nın doğumunun, Hız. Âdem'e benzediğini anlatır.¹⁹⁵ Allah her zaman yaratmadadır. Tabîat sıfatı, zayıflık üzerine kuruludur. Sıfatta ise, Allâh'ın cemâl yönü vardır.¹⁹⁶ Allah, insana aynadır. İnsanda Allâh'a aynadır.¹⁹⁷ Allah, kâmil insanı bir bütün dâire içinde yaratmıştır. Sonu, başı ile; başı sonu ile birleşir. Evliyânın dâiresi, melekût dâiresi; diğerlerinin ise hurâfeler dâiresidir.¹⁹⁸ Zi'lka'de ayının fazîleti ve teveccühün en çok bu ayda olduğu zikredilmiştir. Allâh'ın zamanlara rahmet nazarıyla baktığı anlatılır.¹⁹⁹ Tabîat ehli olan kimseler nefislerine düşkündürler. Nefislerinin ve arzularının peşinde koşarlar. Ama kalp ehli insanlarda bu hasletler gözükmez. Rûhânî gıda, ilim ve mârifettir.²⁰⁰

Vücûd-i mecâzîden bahsedilmektedir.²⁰¹ Gölge, gölgesi düşen şeye delildir. Gerçek görüş, gerçek ilimle olur. İkinci vaktinin tecellîleri çoktur.²⁰² İnsan vücûduna âit dört salgı anlatılır. Kâmil insanın tecellîlerle olan münâsebeti zikredilmiştir.²⁰³ Kemâle ulaştıktan sonra, mükellefiyeti arttıracak ve insanı zora sokacak bir şey kalmaz. Kemâl derecesi, zorlukların kalktığı bir derecedir.²⁰⁴

Mürîdin mânevî hayâtında edebî ne kadar önemli olduğu anlatılmıştır. İlim, şeyhten mürîde gelen bir hediyedir. Hakikat-i hilâfetten bahsedilmiştir.²⁰⁵ Übüvvet ve ümmehâtıktan bahsedilmektedir.²⁰⁶ Yaratılanların fazîletinin Allah'tan olduğu, Peygamberimizin ve Yûsuf peygamberin güzelliği ifâde edilmiştir.²⁰⁷ Arz-ı Mukaddes konusu işlenmiş. Mekânın günahsız olduğu, ancak mekânda yaşayanların günahkâr olduğu söyleniyor. Yeryüzünün yaratılmasından îtibâren Allâh'ı zikrettiği, mekânın insanı üstün kılmayacağı, ancak içindeki insanların üstün olabileceği ifâde edilmiştir.²⁰⁸

¹⁹⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 11b.

¹⁹⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 12a.

¹⁹⁷ Bursevî, *Vâridât*, vr. 12b.

¹⁹⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 13b.

¹⁹⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 14a.

²⁰⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 14b.

²⁰¹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 16a.

²⁰² Bursevî, *Vâridât*, vr. 16b.

²⁰³ Bursevî, *Vâridât*, vr. 17a.

²⁰⁴ Bursevî, *Vâridât*, vr. 17b.

²⁰⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 19a.

²⁰⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 20a., 20b.

²⁰⁷ Bursevî, *Vâridât*, vr. 21a.

²⁰⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 21b.

Kulun sıfatlarından bahsediliyor.²⁰⁹ Peygamberimizin Tebük Gazvesi'nden ve nifâk ehlinde ba'zı bilgiler verilmiştir.²¹⁰ İhlâslı kimselerin hâllerinden, tarîkat yoluna münâfıklık yapanların durumlarından, şeyhin ümmeti içinde peygamber gibi olduğundan ve ihtilâf ehlinde uzak durulması gerektiğinin bahsedilmiştir.²¹¹ Kadîr isminin önemi, vücûdât-ı cüz'iyeye ve külliye'nin mâhiyetinden bahsedilmiştir.²¹² Peygamberin, Allâh'a, mü'minlere ve meleklerle olan ihtiyâcı vardır. Meleklerin ve beşerin peygambere nispeti, çocukların babalara göre nispeti gibidir. Babaya saygı, çocuk için bir borçtur.²¹³

Duâ etmenin edeplerinden, kulluğun makbûl olmasının yollarından bahsediliyor.²¹⁴ Mürşidin vazîfesi anlatılmıştır. Cesed, rûh ile berâberdir. Allah adamının gözünden düşen, Allâh'ında gözünden düşer.²¹⁵ Hicret konusuna değiniliyor. Tarîkat tanımı yapılıyor: "*Mârifetten sonra, fetvâ ve takvânın birlikte işletilmesidir.*"²¹⁶

Devr ve Vecd konusuna değiniliyor.²¹⁷ Nübüvvet konusu anlatılmış. Nübüvvet ağacı resmedilmiş ve açıklanmıştır.²¹⁸ Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır. Vâsitasız hidâyet yoktur.²¹⁹ Muzaffer olmak için duânın şart olduğu anlatılıyor, yerlerin ve göklerin hazînesi Allâh'ın elindedir. İnsan, şeytandan da beter olabilir, üstün özelliklere de sâhip olabilir.²²⁰ Âhiretin unutulması, gerçeğin unutulmasıdır. Allah'tan tüm mertebeleri ile gâfil olmamak gerekir. Allah, kendisini hisler seviyesine indirger.²²¹ Gâfil olan, dâima nefsiyle berâber olmaya mecburdur. Kalp sürekli mücâdele içerisinde. Beşer, Allâh'ı nefsi, aklı ve keşfiyle bilmelidir. Peygamber ve velî göndermenin ba'zı hikmetleri vardır.²²²

²⁰⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 22b.

²¹⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 23a., 23b.

²¹¹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 24a., 24b.

²¹² Bursevî, *Vâridât*, vr. 27a., 27b.

²¹³ Bursevî, *Vâridât*, vr. 29a., 29b.

²¹⁴ Bursevî, *Vâridât*, vr.30a., 30b.

²¹⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 31a., 31b.

²¹⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 32a., 32b.

²¹⁷ Bursevî, *Vâridât*, vr. 33b., 34a.

²¹⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 34b.

²¹⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 35a.

²²⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 35b., 36a.

²²¹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 38a., 38b.

²²² Bursevî, *Vâridât*, vr. 39a., 39b., 40a.

Peygamberimizin irsâl-i vücûdu anlatılmıştır. Beşer ile melek arasındaki farka ve üstünlüğe dikkat çekiliyor.²²³ Dünyâ ile olan ilişkinin nasıl olması gerektiği anlatılıyor. Enbiyâ ve evliyâ karşılaştırılması yapılıyor.²²⁴ Füsûs'un kendisine verilmesi konusu geçiyor. İnsan ömrünün kısalığından bahsedilir. İlâhî kitap ve sahîfeler, Resûlullâh ve Kur'ân arasındaki bağlantı, Kur'ân'ın hidâyet rehberi olduğu anlatılıyor.²²⁵

Zikirle ilgili genel bilgiler verilmektedir. Hz. Peygamberin, Ebû Tâlib için ettiği duâ anlatılmıştır. İki Ömer'den birinin hidâyeti için yapılan duâdan bahsedilmiş. "Adl" kavramından, maâş ve meâddan, ilimden ve ilmin kısımlarından bahsediliyor.²²⁶ Emrâz-ı bedeniyeden, zâhir ulemâ ve bâtin ulemâ'dan bahsedilmiştir.²²⁷

Bel'âm ve iblîs'den, şerîat ve tarîkattan, ölüm esnâsında sabrın bittiğinden, peygamberimizin vahiyden başka bir şey söylemeyeceğinden, cehennem hikmetinden, hidâyet ve şekâvet ehlinden, nebî ve velî ayırımından bahsedilmektedir.²²⁸ Kâfir cinler, cehennem alevi; kâfir insanlar ise, cehennem korudur. Ölünün arkasından hayır ve duâ edilmesinin ölüye fayda sağlayacağı, altın ve yaldız yapımı anlatılmıştır.²²⁹

Nefsin mertebeleri anlatılmış, *Nasr* sûresi açıklanmış, İslâm dîninin mâhiyeti anlatılmıştır.²³⁰ Tövbenin Allah için olduğu, Allah tövbeyle kullarının bânî günahlarını sileceğini anlatıyor. Af makâmından bahsediliyor.²³¹ Kalem-i a'lâ ve levh-i mahfûz, âyât-ı tekvîniyye, kelime, hurûf, zarf ve mazrûf, hurûf iken kalemle yazılıp terkîb hâline gelmekten, terkîbât-ı kevnîyeden bahsediliyor.²³² Ebleh ve ahmaktan, mertebe-i akıl ve akl-ı hakîkîden, hükm-i nebî, ahmak ve münkir olanların ehl-i sülûk olamayacağına dâir bir takım bilgiler verilmektedir.²³³

²²³ Bursevî, *Vâridât*, vr. 40b., 41a.

²²⁴ Bursevî, *Vâridât*, vr. 44b., 45b.

²²⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 47a., 47b., 50b.

²²⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 52a., 54a., 54b., 55a.

²²⁷ Bursevî, *Vâridât*, vr. 55b, 56b

²²⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 58a., 58b., 59a., 59b., 61a., 61b., 62a.,

²²⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 62b., 63a., 65a.

²³⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 66a., 67a., 67b., 68b.

²³¹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 69b.

²³² Bursevî, *Vâridât*, vr. 70a., 70b., 71a., 71b.

²³³ Bursevî, *Vâridât*, vr. 72a., 72b.

“*Nâr’ın altı sudur.*” vâridâtı açıklanıyor. Ateş, sudan sonra yaratılmıştır. Su, ateşe asıl gibidir. Nesnelerin asılları ve fer’lerinin birbirini kuşattığını anlatıyor. Esmâ-i seb’adan, Süreyyâ yıldızından, kıyâmet-i kübrâ ve sugrâ’dan bahsedilmiştir.²³⁴

İstanbul ve Mekke’nin tecellîler noktasında birbirini tamamlar. Evliyâların sonuncusu Şam’dadır. Şehvet, hevâ ve hâdî isminin her asırda mazharı vardır. İnsanların çoğu *muzill* ismine muhâtapdır. Hüdâ ehli anlatılmıştır.²³⁵

Akâid-i zâhire sarılıp, bâtını inkâr edenlerden bahseder. Zâhir-bâtın konusuna değinilmiştir. Mi’râc’tan bahsedilir. “*Mi’râc kâinattan fenâ, Hak ile bekâ’dır.*”²³⁶

²³⁴ Bursevî, *Vâridât*, vr. 74a., 74b., 75b., 76b.

²³⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 77a., 77b.

²³⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 78a., 78b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERDE GEÇEN BÂZİ TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

1- VÜCÛD

Vücûd, Farsçada *hestî* şeklinde ifâde edilmektedir.²³⁷ *Vücûd* kavramı: Varlık, gövde, vücûd-i insânî, vücûd-i cismânî “Ete kemiğe bürünmüş varlık”, vücûd-i şerîf “Şerefli varlık”, vücûd-i mu’ciz “İnsanı hayrete bırakan varlık.”²³⁸ Var olma, varlık, beden, gövde ma’nâlarına gelir.²³⁹

Vücûd Arapça *vcd* kökünden türeyip, bulmak, elde etmek, varlık sâhibi olmak, yok iken var olmak ma’nâlarına gelmektedir.²⁴⁰

İbn-i Arabî, Allah’tan başka her şeyin vücûdunun hayâlî, vehmî olduğunu söylemektedir. Ona göre vücûd, Allâh’a âittir. Yokluk ise diğer varlıklara âittir.²⁴¹

Vücûd’un zât-ı ilâhî için bir sıfat niteliği taşıması câiz değildir. Eğer câiz ise vücûdun zâtıyla berâber başka bir şeyden meydana gelmesi gibi bir durum ortaya çıkacaktır ki, bu câiz değildir. Vücûd, mahlûk değildir ve mahlûk içinde vasıf yapılamaz. Eşyâların tek başlarına kâim olmaları câiz değildir. Eşyâ, ancak yaratıcının varlığıyla kâimdir. Hakk’ın vücûd aynasında ba’zı i’tibârî varlıklar bulunmaktadır. Bunların varlıkları, fânî ve geçicidir. Hakk’ın görüntülerinin aslında bir hayâl ve vehm olduğu bir gerçektir. Bunların mevcûd ve var olmaları hisse göredir. Kâinât yaratılmadan önce Allah dışında başka hiçbir şey bulunmadığı, şu anda da ondan başka mevcûd olan bir şey olmadığı muhakkaktır.²⁴² Esmânın tecelliyâtı vücûd hasebiyledir.²⁴³ Vücûd hakîkî anlamda birdir. Hakîkî anlamda vücûddan başka nesne yoktur.²⁴⁴

Vücûd, rahmânî nefis dedikleri vücûddur. İlk vücûdun görüntüsüdür. Vücûd; dış görünüş i’tibâriyle belli, iç görünüş i’tibâriyle de belirsizdir. Halkın vücûdundan

²³⁷ Ahmed Avni, Konuk, *Füsûsu’l Hikem Tercüme ve Şerhi*, (haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), İstanbul 1999, c. I, s. 4.

²³⁸ Mehmet Kanar, *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2003, s. 1614-1615.

²³⁹ Arif Hikmet Par, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, İst. 1984, s. 16, 514.

²⁴⁰ Bekir Karlığa, “Vücûd”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII., s. 323.

²⁴¹ Karlığa, *a.g.m.*, c. XIII., s. 326.

²⁴² İsmâil Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn-i Arabî*, (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1991, s. 10, 11.

²⁴³ Bursevî, *Kitâbu’l-Envâr*, s. 80.

²⁴⁴ Bursevî, *a.g.e.*, s. 95.

başka bir vücûddur.²⁴⁵ Kâinâtta diri olmayan hiçbir şey yoktur. Her şey canlılığını Allâh'ın vücûdundan almaktadır.²⁴⁶

Vücûd kadîm olmakla berâber, *hâdis*'dir. *Zât*, *evvel* olmakla birlikte *âhir*'dir de. *Hâlık* olmakla birlikte *mahlûk*'dur da. Hem *râzık* hem *merzûk*'dur. Hem *âbid*'dir hem de *ma'bûd*'dur. Hem *âşık* hem de *ma'sûk*'tur. Azîzüddin Nesefî *İnsân-ı Kâmil* adlı eserinde; kişinin âlem-i kesretten geçip, vahdet deryâsına daldığı vakit, önündeki tüm perdelerin açılıp her zerrede Hakk'ı göreceğini belirtmiştir.²⁴⁷

İnsanın zâhiri, Hakk'ın bâtınıdır. Sonrasında bâtın, zâhir olur. Varlıklar önce zâhir-bâtın; sonra da bâtın-zâhir olur. Hak Teâlâ gizli bir hazîne iken zât ve sıfâtlarla birleşip halk zâhir olmuştur.²⁴⁸

İsmâil Hakkı Bursevî, mâsivâ ve onu yaratan Allah ve bu ikisi arasındaki bağlantı hakkında şunları ifâde etmektedir; Allâh'ın vücûduna nisbetle yaratılan şeylerin varlığı husûsunda insanlar dört guruba ayrılır.²⁴⁹

1- Şehâdet âleminin varlığını kabûl edenler: Bu sınıftaki insanlar, Allâh'ın vücûduyla mahlûkun vücûdunu ayrı tutar. Birbirinden farklı iki vücûd olarak görürler. Bursevî, bu sınıf insanlara “kalp gözleri perdeli âlimler” demiştir.²⁵⁰

2- Şehâdet âlemini kabûl etmeyenler: Bu sınıftakiler, hem hakîkten hem de i'tibârî olarak Allah'tan başka vücûdun olmadığına inanırlar. Bursevî, bu sınıf insanlara da “keşf sâhibi âlimler” demiştir.²⁵¹

3- Şehâdet âleminin hakikatini nefy eden ama i'tibârî olarak da kabûl edenler: Bu sınıftakiler, yaratılanların hakîkatte vücûdlarının olmadığına söyler. Ancak

²⁴⁵ Bursevî, *Kitâbu'n-Necât*, (sad. İ. Turgut Ulusoy, *Mânevî Ufuklar I*), İst. 1983. s. 18.

²⁴⁶ Bursevî, *a.g.e.*, s. 31.

²⁴⁷ Azîzüddin Nesefî, *İnsân-ı Kâmil*, (çev. A. Avni Konuk), İstanbul 2004, s. 209.

²⁴⁸ Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh II.*, (haz. Mustafa Utku, *Muhammediye Şerhi II*), İst. 2000, s. 414.

²⁴⁹ Mustafa Tahralı, “Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık”, A. Avni Konuk, *Füsûsü'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1990, c. III. s. 9.

²⁵⁰ Tahralı, *a.g.m.*, c. III., s. 9.

²⁵¹ Tahralı, *a.g.m.*, c. III., s. 10.

yaratanın vücûdunun birer yansıması olarak kabûl ederler. Bursevî, bu sınıf insanlara da “görgü sâhibi müşâhidler” demiştir.²⁵²

4- Şehâdet âlemini hakikat açısından nefy, ama i'tibâr açısından kabûl edenler: Bu sınıftakiler ise şehâdet âlemi Allâh'ın vücûduna zıt bir vücûd ile değil, Allâh'ın zât ve hakikatının i'tibârî görünüşü olarak zuhûra gelmişlerdir. Bursevî bu mertebeye “mezâlik-i akdâm” demektedir. Ya'nî “ayakların kayabileceği yer” anlamına gelir.²⁵³

Kuşeyrî, vücûd vecdden sonra ortaya çıkar. Kul, Allâh'ı ancak tüm kayıtlardan arındıktan sonra bulabilir. Hakikat ortaya çıkınca beşeri özellikler zâil olur.²⁵⁴ Kuşeyrî risâlesinde *tecâvûd* ile *vücûd* arasındaki ayrımı şöyle yapar: *Tecâvûd* işin başı; *vücûd* işin sonudur. Vecd ise ikisi arasında bir vâsıta'dır.²⁵⁵

Arabî der ki; dünyâ hayâtı sâdece bir yanılısamadan ibârettir. Biz, âlemi Hakk'tan ayrı bir varlıkmiş gibi düşünürüz. Bu tamâmıyla bizden kaynaklanan bir aldanmadır. Vücûd, mevcûdun da, ma'dûmun da bizzat kendisidir. *Vücûd*, bir şeyin ayn'ını ispât; *adem* ise nefy etmekten ibârettir. Arabî'ye göre *vücûd-u mahz* Allâh'tır. *Adem-i mahz* ise *vücûd-u imkânsız* olandır. *İmkân-ı mahz* ise mertebesi *imkân-ı mahz* ve *vücûd-i mahz* arasında olan bir âlemdir. Mutlak ma'nâda *vücûd* asla *adem*; mevcûd da kesinlikle *ma'dûm* olmaz veyâ *adem* asla *mevcûd* olmaz. Çünkü hakikatler değişmez. Vücûdu kendi hakikati sebebiyle kendisini kabûl etmeyen şeye *adem-i mahz* denir. Eğer bir şey bir makâmda var iken, diğer makâmda yok ise olmadığı makâm için o şey yok deriz. Dolayısıyla bu izâfî yokluktur. Bu şuna benzer; çekirdeğin, ağacı ve ağacın içindeki meyveleri taşıması gibidir. Aynı şekilde geriye doğru gidersek; ağacın ve meyvelerinin çekirdeği taşıması gibidir.²⁵⁶

Her *ayn* için bir *vücûd* gerekince, o *ayn*, varlığı Allah'tan dilemiş ve bundan dolayı da Allâh'ın rahmeti her şeyi içine almıştır. Allâh'ın eşyâya rahmet etmesiyledir ki, her şey varlık âlemine gelmiş ve böylece onun rahmetini kabûl etmiştir. Allâh'ın

²⁵² Tahralı, *a.g.m.*, c. III., s. 10.

²⁵³ Tahralı, *a.g.m.*, c. III., s. 10.

²⁵⁴ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, (haz. Dilâver Selvi), İst. 2005, s. 193.

²⁵⁵ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 193.

²⁵⁶ M. Erol Kılıç, “Muhyiddin İbnu'l-Arabî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21., s. 500.

onları yaratması bu kabûl dolayısıyladır. Rahmân'a âit varlığa *vücûd* mahsûstur. Bunun sebebi, rahmetin varlığın bizzat kendisi olmasıdır. *Er- Rahmân* vücûd'un *ayn*'ı olması cihetinden Hakk'ın bir ismidir. *Allah* ismi, bütün mertebeleri ve varlıkları kuşatan bir isim; *Rahmân* ismi de varlığa delâlet ettiği için daha husûsî bir anlam taşımaktadır.²⁵⁷

Elmalılı Hamdi Yazır da bu konuda şunları söylemektedir: “*Sizin ilâhınız bir ve tek ilâhtır. Ondan başka ilâh yoktur.*” (Bakara, 2/163) âyetinde ifâde edildiği üzere, İslâm dîninin emrettiği îmân konusu *lâ ilâhe illallâh*'dır. Ya'nî, Allah'tan başka ilâh yoktur demektir. Bu, rabbi bilmektir. Yazır'a göre, “*Allah'tan başka mevcûd yoktur.*” İfâdesi, hakîkî zât'ın vücûdunun dışında diğer tüm varlıkların bir gölge misâli olduğu göstermektedir. Yazır bunu *vahdet-i vücûd* olarak nitelendirir.²⁵⁸

Vahdet-i Vücûd, Allah'tan başka hiçbir hakîkî vücûd kabul etmeyip, bütün varlıkları mutlak vücûd'un isim ve sıfatlarının tezâhürü ve tecellîsi sayarak hakîkî varlığa nazaran diğer varlıkları yok saymaktır. *Vahdet-i vücûd* Muhammedî nûrla alâkalı olan tevhîdi zirvede yaşayan bir anlayıştır. *Tevhîd*, beşeriyet eserlerinin yok olup ulûhiyetin ortaya çıkmasıdır. Cüneyd Bağdâdî'nin ifâdesiyle: “Kadîmi, sonradan olandan ayırmaktır.”²⁵⁹

Bursevî, tez olarak çalışmış olduğumuz eserde vücûd ile ilgili olarak şunları zikreder: ق وَالْفُرَّانَ الْمَجِيدِ [Kâf, şerefli Kur'ân'a andolsun.] (Kâf, 50/1) Şüphesiz ki Allah Teâlâ, arzı ve eflâkı yuvarlak kıldı. Arzı da eflâk ile dağlarla kuşattı. Burada ق varlığın *hattî* değilse, *dâiresel* varlığına işâret etmektedir. Şöyle ki; sonu olanın başlangıcının da olması gerekir. Asıl yönünden yol birdir. Bu nedenle dedi ki: إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ [Şüphesiz rabbim dosdoğru yoldadır.] (Hûd 11/56) Fer' açısından ise çeşitlidir. İşte bundan dolayı âyet-i kerîmede هَٰذَا الْفُرَّانَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ (İsrâ, 17/9) [Bu Kur'ân, en doğru yola ulaştırır.] demiştir. Bu sırdan dolayı Kur'ân'ı ق'ın altına koymuştur. Çünkü aynı şekilde çoğula da delâlet etmektedir. Zâhir Kur'ân, farklı şeyleri bir asılda toplayan bâtın Kur'ân hükmündedir. Öyle ki tüm müteferrikâtlar, bir asıl üzeredir. Allah Ka'be'nin etrafında yapılan tavâfı da sonu başına ulaşacak şekilde emretmiştir. Çünkü Ka'be vahdet-i vücûda işârettir. Ve her vücûd, vahdete bir dönüştür. Aynı şekilde bu

²⁵⁷ Sadrettin Konevî, *Fatiha Tefsîri*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 255.

²⁵⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sad. İsmail Karaçam- vd.), İstanbul 1992, c. 1., s. 475.

²⁵⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, (haz. Süleyman Uludağ), s. 97.

Allah Teâlâ, **وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا** (Furkân, 25/45) [Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? İsteseydi onu sâkin kılardı.] buyurdu. *Zıll* ile *vücûd-i hakîkî*'nin gölgesine işâret eder. Buna aynı zamanda *vücûd-i mecâzî* de denir. Çünkü O, *vücûd-i hakîkî*'nin kantarasıdır. O zaman sonradan olan varlık; önceden olan varlığın delîlidir. Çünkü gölge, kendisi karanlık olduğu için nûra delîl olmaz. Fakat güneşe nisbetle gündüz nûra delîl olmak durumundadır. Öyleyse; *vücûd-i zillî* ki; cisimlerin bâtınıdır ve şekiller onunla var olmaz. Hak Teâlâ'ya delildir. Çünkü o **وَنَفَخْتُ** (Hicr, 15/29) [Ben ona rûhumdan üfledim.] dediği gibi Allâh'ın üflemesindendir. Başka bir yerde Allah Teâlâ, **فَتَجَلَّى فِيهِ** (Rûhu'l Mesnevî, II/305) [Allah Âdem'i yarattı ve O'nda tecellî etti.] buyurmuştur. Ya'nî, zâtının ve sıfâtlarının i'sârı ile onda zuhûr etti. İkisi aynı şey olmadı. Belki O, onun gibi oldu ve tecellî etti. Tecellî ânında *vücûd-i zillî*'nin genişlemesi; doğumu ânında güneşin nûrunun genişlemesi gibidir. Aynı şekilde *vücûd-i hakîkî*'nin de şakî veyâ saîd olarak ortaya çıkan şekiller hâlinde birçok gölgesi vardır. Eğer Hak Teâlâ isterse bu gölgeyi hareketsiz sâkin bir duruma ve cüz'î olsun küllî olsun ilâhî hiçbir ismin tecellî etmediği bir hâle sokabilir. Fakat O, bunu istememiştir. Hatta bunun tam tersini istemiştir. Tâ ki, feyz ve cömertlik ortaya çıksın.²⁶¹

2- KENZ-İ MAHFÎ:

Kenz-i mahfî hadîsi “*Bilinmeyen gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halk'ı yarattım.*”²⁶² Tasavvuf erbâbınca bu hadîs-i kudsî'nin taşıdığı ma'nânın özü; *muhabbet* ve *ma'rifet*'tir. La taayyün mertebesinde olan Hakk'ın bilinmeyi arzulaması ve netîcesinde de sevgiyi yaratması anlatılır. Cenâb-ı Hak esâsında her dâim gizliliğini devâm ettirmektedir. Hakk'ın bilinmesi isimleri ve sıfatları olan

²⁶⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 4a.

²⁶¹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 16a.

²⁶² İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l Hafâ ve Muzîlu'l- İlbaş I-II*, Beyrut 1351, c. II., s. 17., hadis no: 2026

hüviyye-i ahadiyye'dir. Tüm gizlilikleri içinde barındıran, bâtınların bâtını yönüyledir.²⁶³

Kenz-i mahfî, gayb âleminde örtülü olan *hakikat-i Muhammediyye* dedikleri mertebedir.²⁶⁴ İnsanın zâhiri, Hakk'ın bâtınıdır. Sonrasında bâtın olan ortaya çıkar. Hak Teâlâ gizliyen zât ve sıfât birleşip halk ortaya çıkmıştır. Hakk, bâtın olan halka nisbetle zâhir; zâhir olan Hakk'a nisbetle bâtındır.²⁶⁵

Bursevî'ye göre tenzîh, teşbîh'ten önce gelir. Çünkü zât'ın hakikatine bakar. Zât ise sıfâttan öncedir. Rûhun kalpten önce gelmesi gibi. İlâhî tecellî de zât ve sıfât arasında cereyân eder. Zât'ın hükmü sükûndur İşte bu mertebe *kenz-i mahfî* mertebesidir. Sıfâtların mertebesi ise harekettir. Bu da *halaktü'l-halk* mertebesidir. Sükûn ise her dâim hareket ile berâberdir.²⁶⁶

Kûn hitâbını Hak Teâlâ a'yân-ı sâbiteye işittirdiği esnâda hiçbir vücûd yoktu. Sadece Hakk'ın vücûdu vardı. *Kûn* emriyle tüm makdûrâta vücûd vermiş oldu.²⁶⁷ O bir şeye ol deyince hemen oluverir. Kevn âleminin vücûdu bu emirle ortaya çıkmıştır.²⁶⁸ *Kûn* lafzı Hakk'ındır. Çünkü vücûd, yine vücûda dönecektir. Tıpkı vücûddan geldiği gibi. Kâmil kimse de Allâh'ın sonsuzluğuyla sonsuzdur.²⁶⁹

Bursevî'ye göre Allah, Hallâk'tır. Bununda herhangi bir sonu yoktur. Kendi zâtı *kenz-i mahfî*'dir. *Kenz-i mahfî*'nin ortaya çıkışı *esmâ* ileidir. Bursevî'ye göre *kenz-i mahfî* insan-ı kâmil için ortaya çıkmıştır. Eğer insan-ı kâmil olmasaydı gayb kapıları sonsuza dek kapalı kalırdı.²⁷⁰ Bursevî'ye göre şemsin vücûdu, kamerin hilâfetindendir. Hilâfet, Muhammed Mustafâ (s.a.v.)'dir. Onun hilâfetinin zuhûrudur.²⁷¹

Küntü kelimesindeki *ta* zât-ı ahadiyyete işâret eder. *Ta* Allâh'ın tüm esmâ ve sıfatlarını içine alır. O Allah ki, gizlilerin gizlisidir. *Küntü* lafzı mâzî olmakla birlikte

²⁶³ İbrahim Hakkı Aydın, "Kenz-i Mahfî" *DİA*, c. 25., s. 258.

²⁶⁴ Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh*, İst. 2000, c. I., s. 86.

²⁶⁵ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 414.

²⁶⁶ Bursevî, *Vâridât*, s. 110., vr. 9b.

²⁶⁷ Bursevî, *Kitâbü'n- Netîce I.*, (haz. Ali Namlı-İmdat Yavaş), İst. 1997., s. 170, 470.

²⁶⁸ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 170.

²⁶⁹ Bursevî, *Kitâbü'n- Necât*, s. 63.

²⁷⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 21, 139, 211.

²⁷¹ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 20.

geniş zamânı da içine alır. Çünkü tüm zamanlar Allâh’a âittir.²⁷² Çünkü zât’ın her ânı kuşatması ve hâkim olması gerekmektedir. Bursevî’ye göre *Kün* emri, kâinâtın mayasıdır. Allâh’ın bir ismi de *zamân*’dır. Ârifler, varlık sırrının ortaya çıktığını anlasınlar diye *Küntü* sözü ile Allah hitâb etmiştir. *Kâne* sözünden *küntü* çıkmıştır. O’nun zâtının hakîkatı bunu gerektirir.²⁷³

Zât-ı ahadiyyete *kenz* denilmesinin sebebi isim ve sıfatların hazîne gibi örtülü olması hasebiyledir. İsim ve sıfatlar zuhûr etmeye başladıkça gizli olan hazîne de açılmaya başlamaktadır. Kevn âleminde gömülü olan hazînelerin bir takım işâretleri olur. İnsanlar bu işâretlere bakarak hazînenin gömülü olduğu yeri bulurlar ve hazîneye mâlik olurlar. Gizlilerin gizlisi olan Hakk’da ise bu işâretler bulunmaz. Tâ ki *kün* emrinin tecellîsi ortaya çıkana dek.²⁷⁴

Gizli olan Allah’dır. Ortaya çıkan şey ise Allâh’ın sıfat ve isimleridir. *Mahfî* ile kastedilen eğer Allah ise, bir şeyin nefsinin kendisine gizli olması ne kadar mantıklıdır? Eğer gizli olan bir başkası ise, her şey Allah’tan geldiğine göre bu ifâde de yanlış olur. Çünkü vücûd tek olan Allâh’a âittir.²⁷⁵

Bilineyim, tanınayım diye ifâdesinde birçok hikmetler bulunmaktadır. Allah Teâlâ zengindir. Hiçbir şeye ihtiyâcı yoktur. Hadîsteki bilinme mahlûkun faydasıdır. Nasıl ki ibâdetin faydası yapılan için değil yapan içinse; yaratmadaki hikmet de mahlûk içindir. Yarattım ki beni tanısinlar ve benden kâr elde etsinler.²⁷⁶

Mâhiyetler henüz yaratılmamış iken biz mâhiyetimiz i’tibârıyla *kenz-i mahfî*’de Hak ile berâberdik. *Hafâ* makâmında Hakk’ın zâtının varlığı, Hakk’ın bütün sıfatlarını ve isimlerini içermez. Hakk’ın zâtının bütün sıfatlarıyla birlikte öncelikli oluşu, tıpkı mâhiyetlerin zât bakımından öncelikli oluşu gibidir. *Kenz-i mahfî* makâmında iken Allah merâtîbi bakımından *a’yânda* gizliydi.²⁷⁷ “*Ben gizli bir hazîne idim.*” demek; “*Benim gizli bir hazîne olduğum muhakkaktır*” ya da “*Şüphesiz ki ben, gizli bir*

²⁷² İsmail Hakkı Bursevî, *Kenz-i Hafî*, (sad. Abdulkadir Akçiçek), İstanbul 1967. s. 22., 27.

²⁷³ Bursevî, *Kitâbü’n-Necât*, s. 61., 62.

²⁷⁴ Bursevî, *Kenz-i Hafî*, s. 33.

²⁷⁵ Bursevî, *a.g.e.*, s. 38., 42.

²⁷⁶ Bursevî, *a.g.e.*, s. 49., 50.

²⁷⁷ Ahmet Öğke, “Tasavvufî Kenz-i Mahfî Düşüncesi ve Sofyalı Bâli Efendi’nin ‘Küntü Kenzen Mahfiyyen’ Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, sayı: 12, s. 15-16.

hazîneyimdir.” şeklinde ihbârî bir anlamı da içinde barındırır.²⁷⁸ Cenâb-ı Hakk'ın gizli hazîne oluşu zamân ve mekân boyutlarına bağlı olmaksızın devâm etmekte ve her zamân yaratması ve buna bağlı olarak da mahlûkât tarafından bilinip tanınması sürüp gitmektedir. Şunu da hiçbir zaman unutmayalım ki, zamân ve mekân biz kullara mahlûkâta göredir. Yoksa Hakk için böyle bir sınırlama kesinlikle doğru olmayan bir tutumdur.

Gizlilik kavramı göreceli bir durumdur. Gizliliğin bir vâkıa' olarak ortaya çıkabilmesi için elimizde; gizlenen varlık ve kendisinden gizlenen varlığın bulunması gerekmektedir. Bu durumda mahlûkât henüz yaratılmamış iken kendisinden gizlenen varlık da yok demektir. Ya'nî gizlilik gerçekleşmemiş olur. Âlûsî'nin bu konu hakkındaki görüşüne bakacak olursak, Âlûsî olaya şu şekilde yaklaşmıştır: Buradaki gizlilik, sâbit ilmî sûretler mertebesindeki gizliliklerdir. Bu mertebede diğer varlıklar hakkında bir kavrayış bulunmamaktadır. Bu sebeple Cenâb-ı Hak onlardan gizli fakat vücûdî bir ma'rifetle onlar hakkındaki bilgiye sâhiptir. Allah tanınmak isteyince mahlûkâtı yaratmıştır. Diğer varlıklar Cenâb-ı Hakk'ın varlığı hakkındaki bilgiyi Hakk'ın bildirmesi sonucu öğrenmişlerdir. Böylece mahlûkât, hem kendi varlığı hakkında bir bilgiye sâhip olmuş, hem de O'nu, O'nun sâyesinde bilip tanımıştır.²⁷⁹

Chittick'e göre “*Ben gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim.*” hadîsi, bilinme arzusunun kâinâtı yarattığını anlatmaktadır. Âlem, Allâh'ın sevgi ve rahmetinin eseridir. Ancak bu iki sıfat arasında da bir takım farklar bulunmaktadır. *Rahmet*, sâdece Allah'tan kâinâta doğru akar. Tek yönlüdür. *Sevgi* ise iki yönde de hareket eder. İnsanlar Allâh'ı sevebilirken ona rahmet edemezler. Ancak başka varlıklara rahmet edebilirler. Mutasavvıflar, Allâh'ın sevgisinin âleme varlık verdiğini söylerler. İnsanî sevgi, Allâh'a içtenlikle bağlanma sonucunda ortaya çıkar. Sevgi ne kadar büyükse, insanın mükemmelliğinin derecesi de o kadar büyüktür.²⁸⁰ Allah, insanları sevmemiş olsaydı insanların da Allâh'ı sevmesi mümkün olmazdı. Gizli hazîne hadîsinin özellikle bu yönünü vurgulamak gerekir. Allah, insanlara olan sevgisinden dolayı onları

²⁷⁸ Bursevî, *a.g.e.*, s. 41.

²⁷⁹ Şehabeddin Seyyid Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l Me'âni*, c. XXVII., s. 26

²⁸⁰ William Chittick, *Tasavvuf*, İstanbul 2003, s. 52.

yaratmıştır. Kur’ân “O, onları sever, onlarda onu severler”²⁸¹ âyeti bu düşünceyi doğrulamaktadır. İbn-i Arâbî “Allâh’ı, Allah’tan bir başkası sevemez. Allah’tan başka hiçbir âşık ve sevgili yoktur.”der. Aşk adamları bu durumu ancak her şeyde Allâh’ı görme makâmında anlayabilirler.²⁸²

Kenz-i mahfî hadîsinin sıhhat derecesini kısaca tahlil edersek şunları söyleyebiliriz: Keşf ehline göre bu hadîs sahîhtir. İsterse hadîs ezbercilerine göre sahîh olmasın. Keşf ehli olanlar bizzat peygamberimizden alıp söylerler. Hadîs ezbercileri ise nakîl yolu ile rivâyet eder. Keşf i’tibâriyle sahîh olan bir şey, nakîl yoluyla gelenden daha sahîhtir. Çünkü keşf hâlindeyken vehim ve hayâl olmaz. Şunu da unutmayalım ki, *vâridât* ve *ilhâmlar*, i’tikâd sâhiplerine göre hüccet olma yönünden yeterlidir. Ba’zı mu’teber kitaplara bakıldığında şöyle bir rivâyet göze çarpar: “Bir gün Dâvud (a.s.) münâcâtı sırasında rabbine sordu: Ya rabbi! Bu halkı niçin yarattın? Bunun üzerine Allah şöyle vahyetti: *Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmemi istedim. Halkı bilinmem için yarattım.*” Ya’nî Davud (a.s.) yaratma sırrından sordu. Ve Allah kalbine o kelimeleri ilhâm etti. Bu rivâyetten anlaşılıyor ki, bu hadîsin Dâvud (a.s.)’a nisbeti vardır. Bu rivâyet mezkûr hadîsin sıhhatine kâfi gelmektedir.²⁸³

3- VELÂYET-VELÎ-NÜBÜVVET

Velî kavramı, düşman kavramının zıttıdır. Allâh’ın sevgili kulu, dostu²⁸⁴ Allâh’a ibâdetle meşgul olmayı iş edinmiş kişi, Allâh’ın himâyesinde olan kimse, ma’nâlarına gelmektedir.²⁸⁵

Velînin iki anlamı vardır. Velî *feil* vezninde *mef’ûl* ma’nâsına gelmektedir. Buna göre Allâh’ın tüm işlerini üstlendiği kimse anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ, “Ve O, bütün sâlih kullarını görüp gözetir.” (A’râf, 7/196) buyurmuştur. İkincisi ise, mübâlağa ifâde eden *ism-i fâil*’dir. Buna göre ise ma’nâ Allâh’a ibâdet ve tâatı üstlenen kimse anlamına gelir. Velînin Allah Teâlâ’ya ibâdeti araya isyân girmeksizin kesintisiz cereyân eder. Velî, Allah Teâlâ’nın hukûkunu özünü ve aslını anlaması ve en güzel

²⁸¹ Mâide, 54.

²⁸² Chittick, *a.g.e.*, s. 150.

²⁸³ Bursevî, *a.g.e.*, s. 12., 13., 14..

²⁸⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İst. 2004, s. 202.

²⁸⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İst. 2004, s. 90.

şekilde Allâh’a uyması gereklidir. Allah Teâlâ’nın ise, genişlikte ve sıkıntıda onu koruması lâzım gelir. Nitekim peygamberlerin korunmuş olmaları şart olduğu gibi; velînin korunması da şarttır.²⁸⁶

Velîliğin en büyük hakîkatı, Allâh’ın izniyle insaların üzerinde etkili olmasıdır. Velîliğin en büyük alâmeti peygambere olan bağlılığıdır.²⁸⁷ Velînin en açık özelliklerinden biri de Allâh’a yakın olmasıdır. Allâh’a yakın olmak velî olanların ortak özelliğidir. Nebîler de velî sınıfına dâhildirler. Sûfilerin ekserîsi velî ismini mânevî fazîlet, muhabbetullâhda fânî olmak için çabalayan kimseler için kullanmışlardır.²⁸⁸

Velîlerin ba’zı alâmetleri vardır. Bunlar:

1. Allah tarafından mahfûz olması. Bu teselsül eden bir takım işlerle olmaktadır.

2. Allâh’ın ihsân etmiş olduğu lütûfların onu bulması. Bu durum velînin Allâh’a yönelmesine sebep olur. Bu yönelme netîcesinde velî, Allâh’ın terbiyesine girer.

3. Duâ ettiği vakit duâsının kabûl edilmesi. Allâh’ın velîleri çeşit çeşittir. Kimisinin duâsını hemen kabûl eder. Kimininkini de daha sonra kabûl eder.

4. Kendisine ism-i a’zâm’ın verilmiş olmasıdır. Her velîye Allâh’ın bir ismi ikrâm edilir. Velî de o isimle duâ eder.²⁸⁹

5. Velî Allâh’ın yardım ettiği kimsedir.

6. Velî Allah’ta fânî olmuş kimsedir.

7. Şefâat yetkisi vardır.²⁹⁰

Velînin çoğulu evliyâ’dır. Kur’ânda “Allah inananların velîsidir.” (Bakara, 2/258), “Mü’minlerin velîsidir.” (Şûrâ, 43/9), “Allah’tan başka hiçbir velî ve yardımcınız yoktur.” (Bakara, 2/208)²⁹¹

²⁸⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 494-495.

²⁸⁷ Ekrem Sağıroğlu, *Muhammed Bahâeddîn Şâh-ı Nakşibend Hayâtı Sözleri ve Halîfeleri*, İst. 2001, s. 210.

²⁸⁸ Ebu’l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf İslamda Mânevî Hayat*, (haz. Ekrem Demirli-Abdullah Kartal), İst. 1996, s. 251.

²⁸⁹ Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûlu Aşere*, (haz. Mustafa Kara, *Tasavvufî Hayat*), İst. 1996, s. 153., 154.

²⁹⁰ Afîfî, a.g.e., s. 254-259.

Evliyâ'nın da bir takım mertebeleri vardır. Bunlar:

1. Evliyâ-i Hakkillâh: Allâh'ın emirlerini titizlikle yerine getiren kimsedir. Bu makâm mü'minlerin hepsini kapsamaktadır. Allâh'ın hukûkuna dikkat eden kişilere verilen isimdir.²⁹²

2. Evliyâullah: Allah tarafından özel bir korumaya alınan kimselerdir.²⁹³

Evliyâullah makâmının da mertebeleri vardır. Bunlar:

1. Abdal: Peygambere veyâ kutba vekîl olanlardır. Kelime olarak birbirinden bedel olma, yerine geçme anlamlarına gelmektedir.²⁹⁴

2. Muhaddes: Kendilerine ilhâm gelen, gaybdan sesler işiten ma'nâlarına gelmektedir. Allâh'ın nûruyla bakan, ferâset sâhibi, ilhâm sâhibi kimseler demektir. Bu kimseler Allah ile görür, yürür, duyar. Muhaddeslerin pîride Hz. Ömer'dir.²⁹⁵

3. Meczûb: Allâh'ın üns makâmı için seçtiği kimselerdir. Allâh'ın nefsinin köleliğinden kurtardığı kimsedir.²⁹⁶

4. Müctebâ: Allâh'ın özel olarak seçtiği kimsedir. Allah bu kimselerin nefis ve kalb terbiyelerini üzerine almıştır.²⁹⁷

Velî, nefsinin küçük görür ve ona iltifât etmez. Velî, kendisinden kerâmet sâdır olsa, bu bir tuzaktır diye endişe eder. Kerâmeti kendisine bir imtihân olarak görür.²⁹⁸

Velîler iki kısma ayrılır. Birincisi, hem kendileri Allâh'a ermiş, kemâl dereceleri elde etmiş olan velîler; bunlar sâdece kendilerini irşâd etmekle kalmaz, başkalarını da yetiştirirler. Bunlar kâmil mükemmil velîlerdir. İkincisi ise, sâdece

²⁹¹ Afîfî, *a.g.e.*, s. 249-250.

²⁹² Sâlih Çift, *Hakim Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı*, Bursa 2007, s. 326.

²⁹³ Çift, *a.g.e.*, s. 332.

²⁹⁴ Çift, *a.g.e.*, s. 335.

²⁹⁵ Çift, *a.g.e.*, s. 340, 343.

²⁹⁶ Çift, *a.g.e.*, s. 344, 345.

²⁹⁷ Çift, *a.g.e.*, s. 345.

²⁹⁸ Kuşeyrî, *a.g.e.*, (haz. Dilâver Selvi), s. 496.

kendilerini mânevî mertebelerde yetiştiren, başkalarını yetiştirmeyen velîlerdir. Bunların irşâd gibi bir görevleri yoktur.²⁹⁹

Yahyâ b. Muâz, velîlerin sıfatlarını anlatırken şöyle der: “Onlar çektikleri sıkıntının ardından üns elbisesini giymiş, gayret ve mücâdeleler sonucunda velâyet mertebesine ulaşarak bahtiyâr olmuş kullardır.”³⁰⁰

Allah (c.c.), kendi dostlarına karşı çok hassastır. Allah kendisine adanan hayâtı çok kıymetli görür. Bir sevgilinin, sevgilisini beklemesi gibi rabbimizde o ihlâslı kuluyla kavuşma ânını bekler. Nitekim, bir hadîs-i şerîfte: “Hak celle ve alâ buyuruyor ki: Her kim benim bir velîmi incitirse, gerçekten benimle savaşmayı helâl saymış olur. Kulum, onun üzerine farz kıldığım farzlarla yaklaştığı gibi bana yaklaşmadı. Kulum nâfile ibâdetleri devamlı yapmak sûretiyle bana yaklaşır. Nihâyet ben onu severim. Ben işlediğim hiçbir işte, onun vefâtında tereddüt ettiğim gibi tereddüt etmedim.”³⁰¹ buyrulmuştur. Bu hadîsle bağlantılı olarak çalışmasını yaptığımız tez’de şöyle geçer: Bir *peygamber* veyâ *velî* öldürüldüğünde ya da Allah yolunda ezâ gördüğünde, Allah, mutlaka o kâtili en kötü şekilde öldürür veyâ en ağır ezâ ile yaptığını ödetir. Çünkü Allah *Ğayûr*’dur. Aslan’ın yavrusunu korumak için kızdığı gibi, Allah da dostları için kızar. Hak ehlî, dünyâ ve âhirette yardım görürler, muhâlifleri hem dünyâda hem de âhirette yarımsız kalırlar.³⁰²

Velâyet kavramının *veyl* kökünden türemiştir.³⁰³ Sibeveyh’e göre bu kelime, isim olarak kullanılmaktadır.³⁰⁴ “Allah, mü’minlerin velîsidir. Onları zulmetten nûra çıkarır.” (Bakara, 2/ 257)

İslâm’da velâyet, şirk anlamında kullanılmaz. Velî olan kimsenin ilâhî bir tarafı yoktur, sâdece diğer insanlardan üstün bir takım özellikleri vardır. Bunlar; kerâmet,

²⁹⁹ Sağiroğlu, *a.g.e.*, s. 210-211.

³⁰⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 497.

³⁰¹ Buhârî, *Rikâk*, 38. ; İbn Mâce, *Fiten*, 16.; *Müsned*; VI., 256.

³⁰² Bursevî, *Vâridât*, vr. 10b.

³⁰³ Molla Câmi, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l Kuds*, (sad. Abdulkadir Akçiçek), İst. 1981, s. 21.

³⁰⁴ Câmi, *a.g.e.*, s. 21.

duânının kabûlü, ferâset, bereket... gibi. Velî, kendisini Allah yoluna adayan kimsedir. Tüm hayâtını Allah için vakfetmeyi hedefler.³⁰⁵

Sıddîkiyet makâmı; velâyet mertebesinin sonu, nübüvvet mertebesinin ise başıdır. Gelmiş geçmiş tüm peygamberlere ilâhî mesajlar sıddîkiyet mertebesinden sonra gelmeye başlamıştır.³⁰⁶

Velâyet, velînin mücâhede ve amelleriyle ulaşamayacağı bir makâmdır. Bir velîye kerâmet ihsân edilirse, diğer insanlar yaşarken bu zâtın velî olduğunu bilebilirler. Ba'zı durumlar vardır ki velî bile kendisini bilmez, kendinden habersiz olur. İbnü'l Arabî bu durum için, ulûhiyette fenâ bulan, müşâhade mertebesi der.³⁰⁷

Velâyet, Allâh'ın inâyetiyle gerçekleşen muhabbetten ortaya çıkar. Ma'rifetle de zirveye çıkar.³⁰⁸

Velînin sıfatı velâyettir. Velâyette genel olarak iki kısımdır:

Birincisi, velâyet-i âmme ki; bütün müslümanlar ayırım yapmaksızın bu grubun içerisine dâhildirler. Sâlih mü'minlerin sıfatıdır.³⁰⁹

İkincisi ise, velâyet-i hâssa dır ki; her hâli ile ihsân derecesine ulaşmış kimseler için kullanılır. Kul her hâli ile; otururken, yatarken, uyurken rablerini hep ön planda tutarlar. Artık zikir, bu kullar arasında meleke hâline gelmiştir.³¹⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan velîlik *velâyet-i hâssa*'dır.³¹¹

Velâyet mertebesinde kemâl olma vasfı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e özeldir. Çünkü peygamberimiz Allâh'a ne kadar çok ikrâm ettiyse, peygamberimiz de fazlasıyla

³⁰⁵ Afîfî, *a.g.e.*, s. 252, 253.

³⁰⁶ Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh II*, s. 132.

³⁰⁷ Afîfî, *a.g.e.*, s. 253.

³⁰⁸ Çift, *a.g.e.*, s. 325.

³⁰⁹ Fatih Oruç, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsîrinde Hârikulâde Olaylar*, (Y. Lisans Tezi), (danş. Doç. Dr. Ramazan Biçer), Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2008, s. 48.

³¹⁰ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 202-203 ; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 2001, s. 378-379.

³¹¹ Oruç, *a.g.t.*, s. 48.

yalvarış ve yakarışlarını sürdürmüştür. Ve “Şükreden bir kul olamayayım mı?” derdi.³¹²

Velâyet her devirde kesilmeden süreklilik arz etmiştir. Bugünde devâm etmektedir. Peygamberimizle birlikte diğer peygamberlerde olduğu gibi velâyete, nübüvvet ve risâlette eklenmiş oldu. Her nebî, ayrıca velîdir de. Nebî ise, velîden daha fazîletlidir.³¹³

İmâm-ı Gazâlî, velâyet için çeşitli açılardan nübüvvetten daha üstündür demiştir. Bunlar, velâyet yaratanın sıfatı; nübüvvet ise mahlûkun sıfatıdır. Velâyet, emr-i bâtın; nübüvvet, emr-i zâhirdir. Velâyet, sonsuz; nübüvvet ise sonludur.³¹⁴

Te’sîr eden rabbü’l-âlemîndir. Te’sîre muhâtap olan ise insandır. Muhâtapların zirvesi de *insân-ı kâmil*’dir. En kâmil olan ise, Muhammed Mustafâ’dır. Velâyet mertebesine gelen kimseler de bu kemâliyyetin birer yansımasıdır.³¹⁵

Nübüvvet, velâyet üzerine mebnî’dir. Farz namaz için sünnet neyse; nübüvvet içinde velâyet o’dur. İkisi birbirini tamamlamaktadır. Allah Teâlâ nasıl Hârûn peygamberi Mûsâ peygambere velî kıldıysa, rûhun yanına nasıl akli yardımcı kıldıysa, Allah da kullarına kendisini velî kılmıştır.³¹⁶

Nübüvvet ve velâyetin nûru gerçekte birdir. İkisinin de mâhiyeti aynı, geliş yolları ise farklıdır. Velîde mu’cize değil kerâmet vardır. Mu’cizede, izhâr; kerâmette ise zuhûr vardır. Mu’cize ve kerâmet halka hizmet için vardır.³¹⁷

Velî olabilmek, velâyet mertebesine yükselebilenin en temel şartı, îmân sâhibi olmaktır. Kul, îmân sâhibi olup farzları yerine getirip, nâfilelerle rabbine yaklaştıkça nefsî mertebeleri tek tek geçmeye başlar. Amel, tekâmülü sağlayan en önemli unsurlardandır.

³¹² Sağiroğlu, *a.g.e.*, s. 229.

³¹³ Eraydın, *a.g.e.*, s. 94.

³¹⁴ Eraydın, *a.g.e.* s. 94.

³¹⁵ Lüfti Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, İstanbul 2008, c.I., s. 126.

³¹⁶ Bursevî, *Kitâbü’n-Netîce*, c. II., s. 80, 150.

³¹⁷ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 37.

Nübüvvetten önce peygamberimizin hâli örtülü idi. Kâmil vâris olan âriflerin peygamberlerin zevklerine ermeleri ilim açınsındandır. Sâlihlerin başlangıç hâlleri ile evliyânın hâli arasındaki fark neyse; evliyâ ile enbiyâ arasındaki fark da böyledir. Velîyi tanımak, Allâh'ı tanımaktan daha zordur. Çünkü Allâh'ın sıfat ve isimleri bellidir. Ama velînin ki gizlidir. Herkes anlayamaz.³¹⁸

Peygamberden sonra nübüvvetin hakîkati yok olmaz. Yok olan nebînin ismidir. “Benden sonra peygamberlik sona ermiştir. Velîlerin ismi ise bâkî’dir.”³¹⁹

Gelmiş geçmiş tüm enbiyâ kendi zamanlarında nübüvvet vasfıyla sıfatlanmıştır. Bu sıfat sâyesinde enbiyâ olmuşlardır. Hz. İsâ semâyâ yükseltildiği için hükmü bitmiştir. Hükmü mensûh olmuştur. Âhir zamanda yeryüzüne inip, Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.v.)’e tâbî’ olacaktır. Peygamber olarak gelmeyecektir. Bu ümmetin bir ferdi olarak yeryüzüne inecektir. Hattâ Hz. Peygamberi gördüğünden ve ondan hadîs rivâyet ettiğinden sahabî olarak da nitelendirilir. Bu sebeple hâtemü’l-Enbiyâ’nın peygamberliği devâm etmektedir.³²⁰ Mutlak velî Allâh’tır. Mutlak nebî ise resûlullâh’tır. Bâb-ı nübüvvet mesdûd olmuştur. Bununla berâber velâyetin hakîkatı ise devâm etmektedir.³²¹ Nübüvvetin yönü halka, velâyetin yönü Hakk’a bakar. Bu yüzden nebînin velâyeti, nübüvvetinden daha fazîletlidir.³²²

Hatmü’l evliyâ meselesini ilk konuşan kimse Hakîm Tirmizî’dir. Hucvîrî’ye göre velâyete âit ilk nazariyeyi yapan da Tirmizî’dir. İbnü’l-Arabî, hakîkatü’l-Muhammediyye diye isimlendirilen şeyin, mânevî hayâtın esâsı olduğuna inanır. Bu ise evliyânın ve enbiyânın kaynaklarını aldıkları yer olarak görür. Hakîkat-i Muhammediyye, velâyetin varoluşundan i’tibâren velî sûretinde zuhûr ettiği gibi, tüm nebî ve velîlerin tezâhür ettikleri rûhtur. Tüm nebî ve velîler, hakîkat-i Muhammediyyenin bir görüntüsüdür. Bir velîyle, hâtemü’l-velâye arasındaki fark; hâtemü’l-velâyenin diğerlerinden farklı olarak hakîkat-i Muhammediyyenin mazhâr-ı kâmilî olmasıdır. Hatmü’l-velâyet, hakîkat-i Muhammediyyenin sayısız tezâhürlerinden

³¹⁸ Bursevî, *Ferâhu’r-Rûh II.*, s. 186.

³¹⁹ Bursevî, *Kitâbu’l-Envâr*, s. 121.

³²⁰ Muammer Cengiz, *İsmâil Hakkı Bursevî’nin Tuhfe-i Hasekiyesi’nin Birinci Bölümü* (Metin ve Tahlil), (Y. Lisans Tezi), (danş. Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç), İst. 2007, s. 76., vr. 64b.

³²¹ Bursevî, *Kitâbü’n-Netîce I.*, s. 448.

³²² Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 448.

birisidir.³²³ Arabî'ye göre, nebîlik son bulmuştur. Ancak velîlik, Allâh'ın isimlerinden biri olduğu için sürekli ve dâimî olacaktır.³²⁴

Hatmü'l-evliyâ gerçekte hatmü'l-enbiyâ'dır. Ve nebevî zâtta ba'zı yönlerden hatmiyyet sırrı vardır. Bütün enbiyâ, nübüvvet vasıflarını hatmü'l-evliyânın nübüvvetinden alır. Bunun gibi tüm enbiyâ ve evliyâ, velâyet hissesini velâyet-i hatmü'l-evliyâdan almıştır. Hatmü'l-evliyâ ise hatmü'n-nübüvvedir.³²⁵

Bu makâm, sırr-ı hafî hattâ kazâ-i ahfâ makâmıdır. Onun üzerine remz dışında konuşmak câiz olmaz. Allah Teâlâ Üzeyr aleyhisselâm'ı bu konuda soru sormaktan men' etmiştir. Çünkü o nebîdir. Ve bu sır, nübüvvet yönüne değil; velâyet yönüne râcî'dir. Bu konudan bahs etmek isteyen kişinin isminin nebîler divânından silinmesi gerekir. Ne zaman ki bu ümmetin kâmilleri, vilâyet makâmında, nübüvvet makâmında vechden hâriç onlardan ba'zı bahisler vâki' oldu. Çoğu hatmü'l-evliyâ'dır. Çünkü onun dışındakilere izin verilmiştir. Biz sâdece bir vechten söz ediyoruz. Çünkü velâyet ve nübüvvet iki kanattır. İşin zâhiri nübüvvetir. Ve bu sol kanattır. Bâtını ise velâyetir. Bu sağ kanattır. Çünkü bâtin daha kuvvetlidir. Ve zâhirde te'sîr ondandır. Bu mertebe, nübüvvetin sûretidir. Bundan dolayı, örfte nebî lafzı velî için kullanılmaz.³²⁶

Bursevî'nin tez olarak çalışmasını yaptığımız eserinde nübüvvet meselesini; dalları, kökleri, yaprakları olan bir ağaca benzetmiştir:

Allah birçok def'a seher vakti bana zâhirde yapraklı ve yeryüzünde hızla gezen bir ağaç gösterdi. Dendi ki: "Bu nübüvvet ağacıdır." Dünyâdan kadîm makarrına ve atîk müstekarrına göç ediyor. Orası nübüvvetin temiz bahçesidir. Tevhîdi dile getirme, ulûhiyyeti yüceltme ve rubûbiyyete ihtirâm olan asıldan çıkıp geldi. İnançların bozulması ve akılların kesâdı yüzünden bu şekildedir. Ve îmân ağacının sûreti ile uzantılarının ve dallarının sûretinden başka bir şey kalmadı. Ma'nâ ve hakikat ile berâber içlere gitti. Hevânın kullanılması ve kânûnların ve hidâyetin ihmâli bunun eseridir. Bu baştakilere ve insanların çoğuna göre böyledir. Derin kutuplar hariç, sâlim olan olmadı. Allâh'ın onları gizleyeceği zaman gelecektir. Rûh, cesetten göç eder ve

³²³ Afîfî, *a.g.e.*, s. 266.

³²⁴ Kara, *a.g.e.*, s. 169.

³²⁵ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 53.

³²⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 62a.

aynı şekilde mushâf sûretine yükselir. Geriye sadece hayvanlar ve hayvan hükümündekiler kalır. Allah bizi bu haramların perdesinden korusun. Ey kardeşim! Bu ağacın görünüşte yapraklı olmasına bakma! Derûnî nazar ile bak. O yaratıldığından beri merhaleler geçirmiştir. Bu, insanlar arasında nübüvvetin suretidir, bil!³²⁷

Resûlullâh'ın sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem, esfâra hareketlerinde Medîne'de nasb etdikleri vekilleri gibi ve Muâz bin Cebel'in razıyallâhu anh, Yemen'e ta'lim-i dîn için ba's olunduğu dahî bu kabîldendir ki, ona resûlu'r-resûl derler ve intikâl-i nebevîden sonra resûl derler. Velâkin resûl, ıtlâkında resûl-i örfîyi îhâm olmakla resûl denilmez, belki halîfe denilir. Zîrâ vârisdir. العلماء ورثة الانبياء [Âlimler peygamber vârisleridir.] Ya'nî, mevrûs-u anh, nebiy ü vâris-i velî'dir. Bu cihetden velî'ye, nebî ıtlâk olunmaz. Gerçi enbiyâ-i ani'l-Hak etkmek onun dahî şânındandır.³²⁸

Hatmü'l-evliyâ, hatmü'l-enbiyâ'nın derece-i velâyette mazhar-ı tâmmı'dır. Ya'nî, hatmü'l-enbiyâ'da iki derece vardır ki, biri derece-i nübüvvet ve biri dahî derece-i velâyettir.³²⁹

4- Nefs ve Mertebeleri

Nefs, kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların kaynağı olan latîfe ma'nâlarına gelir. Bu yüzden insanın en büyük düşmanı *nefs* olduğundan, insana düşende bu nefsi köreltmektir.³³⁰

Nefs, şerr için hareket eder. *Nefs*, şerr yolunda harekete başlayınca zulmet ve karanlık insanı kaplamaya başlar. Şeytan da karanlığı sevdiğinden kişiye vesvese verir.³³¹ Celâl âleminde iki şey zuhûr etmiştir: Şeytân ve nefis. Şeytân aslında nefsin tâ kendisidir.³³² Nefs şirkin başlangıcıdır. Arz-ı vücûd da keferenin kralıdır.³³³ Nefsin terbiyesi, insânî rûhun ona gelmesi ve hayvânî rûhun ondan ayrılmasıyla olur. İnsandaki hayvânî rûh olan nefsin, ulvî rûhdan meydana getirilmesi emir âleminde

³²⁷ Bursevî, *Vâridât*, vr. 34b.

³²⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 19a.

³²⁹ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 52.

³³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 274.

³³¹ Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Mearif*, (terc. Dr. Dilâver Selvi, *Gerçek Tasavvuf*), Ankara 1999, s. 581.

³³² Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce I.*, s. 10.

³³³ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 2.

gerçekleşmiştir. Bu sâyede, Âdem ile Havvâ gibi; rûh ile nefis arasında bir ülfet oluşmuştur.³³⁴

Nefs, insanın kendi özüdür. Bu öz eğer terbiye edilmezse aşırılıklara meyleder. Zevkinin ve keyfinin peşinde koşar. *Nefs* çok güçlüdür. Bir gün Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: “Bir düşmanla güreşip boğuşmayan kimse onun gücünü bilemez. Ben ise nefsimle boğuştum. Gerçekten o, çok güçlü bir düşmandır.”³³⁵

Nefsin arzularının aksini yapmak ibâdetin başıdır. Büyük insanlara sormuşlar: “İslâm nedir? Cevâb olarak; nefsin arzularını muhalefet kılıcı ile kesmektir.” demişlerdir.³³⁶

Nefis terbiyesinde şu dört şey çok önemlidir: Az uyumak, az konuşmak, az yemek ve eziyetlere katlanmak. Az yemek, gücü azaltır. Az uyumak, zihne mânevîlik kazandırır. Az konuşmak kişiyi dil âfetlerinden korur. Eziyetlere katlanmak ise sabrı öğretir.³³⁷

İbn-i Atâ demiştir ki: “Nefsin edebi kötüdür. Kul ise onu edebe bağlı tutmakla görevlidir. *Nefs* her zaman haramların peşinde koşar. Kul ise gayretle nefsi bu kötü yollardan çekmeye çalışır. Kim nefsinin ipini serbest bırakırsa, bilsin ki kendini helâk yoluna atmıştır.”³³⁸

Cüneyd-i Bağdâdî: “Nefs-i emmâre kulu helâka çağırır, her zamân felâketini isteyen nefistir.” demiştir.³³⁹

Ebû Hafs: “Kim bütün vakitlerinde nefsini kınamazsa, nefsin isteklerine muhâlefet etmezse aldanmıştır.” demiştir.³⁴⁰

Ebû Bekir Tamestânî: “En büyük ni’met, nefisten kurtulmaktır. Çünkü nefis, Allah ile kul arasında perdedir.”³⁴¹

³³⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 582.

³³⁵ İmâm-ı Gazâlî, *Mükâşefetü'l-Kulûb*, (çev. Abdülhâlik Duran, *Kalplerin Keşfi*), İst. 2005, s. 507.

³³⁶ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 329.

³³⁷ Gazâlî, *a.g.e.*, s. 508.

³³⁸ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 329.

³³⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 330.

³⁴⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 330.

Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî: “Allâh’a nefsin kötü arzularını terk etmekten daha güzel bir ibâdet yapılmamıştır.”³⁴²

En büyük savaş nefis ile olan savaştır. Nefs, tarîkat mertebesine; şeytân ise şerîat mertebesine bakar.³⁴³ Nefs yedi başlı ejder gibidir. Bu canavarın sıfatları ise; “kibir, riyâ, azamet, haset, gazap, mal sevgisi, mülk sevgisi”dir.³⁴⁴ Nefs ile olan mücâdele *cihâd-ı ekber*; kılınç ile olan mücâdele ise *cihâd-ı asgar*’dır.³⁴⁵

Nefsten maksat kuvvet-i rezîledir.³⁴⁶ Nefs; hem nûrâniyeti hem de zulmâniyeti içinde taşır.³⁴⁷ Zulmânî görünüş nefis; nûrânî görünüş ise kalb’dir. Karanlık kalbi kaplarsa nûrâniyet azalır.³⁴⁸

İnsanın kalb huzûruna erebilmesi için nefsini riyâzetle terbiye edip yola getirmelidir. Müşâhede ancak nefsin ölümüyle ortaya çıkar.³⁴⁹

Kul, bedenini; namaz, oruç, cihâd ile terbiye eder. Nefsini ise; sabır, tevekkül, ezâ ile riyâzatla terbiye eder.³⁵⁰

Nefsin kökü hem bedende, hem de rûhta bulunur. Bu yüzden bir yönüyle maddî; bir yönüyle de mânevîdir. Nefs dünyaya düşkündür. Dünyâ câzibesine temâyül eder. Nefs terbiye edildikçe daha ulvî arzulara doğru yönelir.³⁵¹

Nefsin bir takım makâmları vardır. Bu makâmlar:

1. Nefs-i emmâre: Kötülüğü, çirkin işleri emreden nefstir. Bu mertebede olan kişi iyilik yapamaz, kötülükten kaçamaz. Bu mertebede nefse düşkünlük vardır. Sâlikin bu mertebede zikri *Lâ ilâhe illallâh*’dır. Mutlak nefis, emmâre olandır.³⁵²

³⁴¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 331.

³⁴² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 331.

³⁴³ İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâbü'l-Hitâb*, (sad. Bedia Dikel), İst. 1976, s. 163.

³⁴⁴ Bursevî, *a.g.e.*, s. 164.

³⁴⁵ Bursevî, *a.g.e.*, s. 185.

³⁴⁶ Bursevî, *Kitâbu'l-Envâr*, s. 32.

³⁴⁷ Cebbârzâde Mehmet Ârif, *Atiyye-i Subhâniyye*, (haz. Bekir Uluçınar, *Yüce Allâh'ın İhsânı*), İst. 1983, s. 112.

³⁴⁸ Ârif, *a.g.e.*, s. 113.

³⁴⁹ Bursevî, *Kitâbu'l-Hitâb*, s. 169.

³⁵⁰ Bursevî, *a.g.e.*, s. 174.

³⁵¹ Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Rûh*, (çev. İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul 2005, s. 71.

³⁵² Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh III.*, (haz. Mustafa Utku, *Muhammediyye Şerhi III*), İstanbul 2002., s. 42.

Cehennem, nefs-i emmârenin sûretidir.³⁵³ Tüm rezil sıfatlar nefs-i emmârede bulunur. Enbiyâ ve evliyâda ortaya çıkan nefs-i emmâre, râziyye ve marziyye'dir. Çünkü onlar korunmuşlardır.³⁵⁴

2. Nefs-i levvâme: Tevbeye meyleden, günah işledikçe pişmanlık duyan nefistir. Bu makâmın zikri ise *lafza-i celâl*'dir. Kalbin bâzen zulmetten kurtulup nûra döndüğü mertebenin adıdır.³⁵⁵

3. Nefs-i mülhime: Hayrı ve şerri ayırt edebilen, keşf ehli olmaya başlayan nefistir. Bu mertebenin zikri ise *Hû*'dur. Nûrâniyetin kalpte galebe çaldığı mertebedir.³⁵⁶

4. Nefs-i mutmainne: Kötü sıfatlardan kurtulup, güzel ahlâk'a eren nefistir. Bu makâmda ızdırap yoktur. Nûr-i Muhammedî bu makâmda zuhûr eder. Bu mertebenin zikri ise *İsm-i Hak*'dır. Peygamberlerin nefisleri mutmainneden başlar.³⁵⁷

5. Nefs-i râziyye: Rızâ mertebesidir. Hayır ve şerr insanın başına ne gelirse ondan râzı olma vardır. *Şuhûd-i kemâl* mertebesidir.

6. Nefs-i marziyye: Allah ile kul arasındaki râzılığın müşterek olmasıdır. Bu mertebenin zikri *İsm-i Kayyûm*'dur.

7. Nefs-i kâmile: Bu mertebe irşâd mertebesidir. Tüm ma'rifet sıfatları kişiye yerleşmiş olur. Bu mertebenin zikri *Yâ Kakhâr*'dır.³⁵⁸

İbnü'l Arabî, marziyye mertebesinde nefis ile rûhun bâtınî evliliğinden söz eder. Arapça'da nefis, dışıldır. Rûh ise erildir. Arabî'ye göre nefis ve rûhun bâtınî evliliklerinden kalpte bir takım güzel haslet ortaya çıkar. Bu makâmda her türlü

³⁵³ Bursevî, *Kitâbü'n-Necât*, s. 40.

³⁵⁴ Bursevî, *Kitâbu'l-Envâr*, s. 31.

³⁵⁵ Ârif, *a.g.e.*, s. 116.

³⁵⁶ Ârif, *a.g.e.*, s. 116.

³⁵⁷ Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh III.*, s. 42.

³⁵⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 236-238.

hareketin Allah'tan geldiğini görürüz. Artık hiçbir şeyden korkmaz ve hiçbir şey istemeyiz.³⁵⁹

Nefsin bir takım kuvvetleri vardır. Bunlar:

a. Nutuk: İdrâk kuvvetidir. Bu kuvvetin ortası hikmettir. Hikmet ise, doğruyu yanlıştan ayıran bir melekedir. Nutuk kuvvetinin aşırısı, cerbezедir.³⁶⁰ Kader gibi karışık konuları kurcalamaya ve insanı şaşırtmaya sevk eder. Nutkun az olması ise, belâdettir. Belâdet, iyiyi kötüyü birbirinden ayıramama durumudur.³⁶¹

b. Gazap: İstenmeyen şeyleri başımızdan savmak için yapılan harekettir. Bu hareketin ortası şecâattir. Aşırı hâli ise tehevvürdür. Bu ise düşünmeden hareket etmektir.³⁶²

c. Şehvet: Bu mertebenin orta hâli *iffet*'tir. Aşırı hâli ise *fücûr*'dur. Eksik hâli ise *humûd*'dur. Bu ise helâl olan şeylerden bile tembellik göstermektir.³⁶³

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre insanın üç tane unsuru vardır: Cismânî vücut, nefis ve rûh. *Cismânî vücut*; zamân ve mekâna muhtâç olan vücuttur. Nefs; hayvânî, nebâtî ve aklî olmak üzere üç çeşittir. Nebâtî nefsin baş görevi, yiyecek aramaktır. Hayvânî nefsin yeri kalptir. Aklî nefis ise, mutlak zâtıyla kavrayıcıdır. Bütün günahlardan arınmış ve hür doğmuştur. Ezeli ve ebedîdir. İnsan ölünce aklî nefis, küllî nefse döner. Rûh ise bu üç nefsin efendisidir.³⁶⁴

Kalb ve nefis, varlık âlemindeydir. Rûh eğer urûc ederse, kalb de ona iştirâk eder. Nefs kalbe meyledince yükselmeye başlar. Yükseldikçe süflî âlemdeki damarlar çekilir. Dünyadan gönlünü çekmeye başlar. Ve aslına döner.³⁶⁵ Âyette söylendiği gibi

³⁵⁹ Frager, s. 98.

³⁶⁰ Cerbeze, aşağılık, kötülük ifade eden kelimedir. Kurnazlık gibi davranışlardır.

³⁶¹ Muhammed b. Pîr Ali el-Birgivî, *Tarikat-ı Muhammediyye*, (tahk. Muhammed Hüsnî Mustafa), (terc. Mehmet Fatih Güneş), İst. 2006, s. 208.

³⁶² el-Birgivî, *a.g.e.*, s. 208.

³⁶³ el-Birgivî, *a.g.e.*, s. 208-209.

³⁶⁴ Süleyman Uludağ, "Nefis", *DİA.*, c. 32. s. 528.

³⁶⁵ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 584.

‘‘Dileseydik onu, âyetlerimizle iyiler derecesine yükseltirdik. Fakat o, aşağılara saplandı ve hevâsına uydu.’’³⁶⁶

İnsan nefsine köle olmadıkça dünyâ kişiye zarar veremez. Dünyânın câzip gösterdiği şeylere sabır göstermek âhiret güzelliğini kazandırır.³⁶⁷

Nefs-i emmâre mertebesi, *tesvîd*,³⁶⁸ nefs-i levvâme mertebesi, *ta’bîr*, nefs-i mülhime mertebesi, *teşhîb*, nefs-i mutmainne mertebesi, *tebyîz*’dir. Nefs-i mutmainnenin amacı; râzıyye ve marzıyye olmaktır. *Tezhîb*’dir. Bu cihettendir ki, zeheb ü fizza kıymetdârdır. Zîrâ cesedleri, evsâhdan pâkdir. Pes nefs-i mutmainne dahi ona kıyâs oluna. Ya’nî nefs-i mutmainneye, nefs-i mutahhire derler. Nitekim Kur’ânda gelir. *لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا* (Ahzâb, 33/33) [Sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.] Zîrâ mâdûnî olan nüfûs-i sâfilenin ednâsı taallukât ve ercâs-ı telvînâtından pâk olmuştur.³⁶⁹

Nefislerin mertebeleri ve birbirlerine olan üstünlükleri vardır. En yücresi, nefs-i mutmainne’dir. Bu mertebenin de öncesi sonrası vardır. Öncesinde ve ortasında nice sâlikler o dereceden aşağı nefislere düşmüşlerdir. Zîrâ nefs-i mutmainne tecellî-i zât’a nâzırdır. Âlem-i sıfâtda ihtilâfât ve telvînât çok vâki’ olur. Bu yönden ba’zıları irtidâda düşer. Ve bu irtidâd, vakfeden beterdir. Zîrâ vakfede, hareket ve ikbâl ihtimâli gâlib ve irtidâdda mağlûbdur.³⁷⁰

Ba’zı kimseler vardır ki meczûb ve mütedârek olduklarından nefs-i emmâre hâlinden korunmuşlardır. Bu kimseler nefs-i mutmainne derecesine yakındırlar.³⁷¹

Nefs-i emmârenin çirkin sıfatları vardır. Bu sıfatlar:

1. Hevâ

2. Gazap

³⁶⁶ A`râf, 7/176.

³⁶⁷ El-Muhâsibî, *er-Riâye*, (terc. Abdülhakim Yüce, *Kalp Hayâtı*), İstanbul 2005, s. 350.

³⁶⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 65a.

³⁶⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 65b.

³⁷⁰ Bursevî, *Vâridât*, vr. 66a.

³⁷¹ Bursevî, *Kitâbü’n-Neîce I*, s. 346.

3. Şehvet
4. Hırs
5. Buhûl (cimrilik)
6. Ucup
7. Kibir³⁷²

Bu yedi kötü hasleti yok etmenin yolları vardır. Bunlar ise:

1. Açlık
2. Az konuşmak
3. Az uyumak
4. Halk içine gereğinden fazla karışmamak
5. Dâimâ “‘Lâ ilâhe illallâh” demek.
6. Mürşid-i kâmile erişmek, elini tutmak

Mürşide itâat etmek³⁷³

5- ZİKİR

Anmak, hatırlamak, yad etmek anlamlarına gelir.³⁷⁴ Tarikat ehlinin, belli kelime ve ibâreleri belli zaman ve sayılarda, belli edep içerisinde her gün düzenli olarak ibâdet maksadıyla söyledikleri sözlerdir.³⁷⁵

Zikrin iki penceresi vardır: Birincisi, kelimenin ağızdan çıkmasıdır. İkincisi ise kelimenin ma'nâsının tefekkürüdür. Zikir ile bir şeyin ezberlenmesi, hatırlanmasıdır.³⁷⁶

³⁷² Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekkî'n-Nüfûs ve Evrâd-ı Kadriyye*, (tash. Nedim Duru), İst. 1977, s. 277.

³⁷³ Rûmî, *a.g.e.*, s. 277.

³⁷⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 393.

³⁷⁵ Uludağ, *a.g.e.*, s. 393. ; Afîfî, *Tasavvuf İslamda Mânevî Hayat*, s. 220.

³⁷⁶ Afîfî, *a.g.e.*, s. 221.

Zikir, sınırlandırılmış çeşitli ibâdetleri usûlüne göre tekrar etmek sûretiyle Allâh'ı yüceltmektir.³⁷⁷

Zikir, kul ile Allah arasındaki engelleri kaldıran, insandaki nisyânı bitiren, insanı her türlü dağınıklıktan kurtaran bir ibâdetdir. Zikir, ruhlar âlemindeki sözün hatırlanmasıdır. Allâh'ın “*Ben sizin rabbiniz değil miyim?*” nidâsının cevâbı olan “*Kâlû Belâ*” ikrârının tâzelenmesidir.³⁷⁸ Zikir, insanı ihsân mertebesine ulaştıran bir vâsıtaadır. İhsân, Allâh'ı görüyormuş gibi ibâdet etmektir. Ben O'nu görmesem bile O beni görüyormuşcasına ibâdet etmek, yaşamaktır.³⁷⁹

Allah'tan başka her şeyi unutarak, sadece O'nu anmaktır.³⁸⁰ Hem dünyâyı hem de âhireti düşünüp ikisini de zikretmeye çalışmaktır. Zikirden maksat, kalbin huzur duymasıdır.³⁸¹

Zikir, kalp huzûru içinde sesi kontrol altına alarak, dil ile hafifçe Allâh'ı anmaktır. Zikir, doğrudan Allâh'a yükselir. Zikir ile gelen nûr tüm vücûdu sarar, kalp bu nurla dolar. Bu sâyede kalp gözündeki perdeler kalkarak hakikat gözüktür.³⁸²

Dünya zikri ile âhiret zikri bir arada bulunmaz. Biri, diğerine muhakkak güçlü gelir. Bir insan, dünyâ nimetlerinden sonuna kadar faydalanma arzusunda olup, âhiret nimetlerinden de sonuna kadar faydalanmak isterse burada bir zıtlık ortaya çıkar. Hem dünyâ, hem âhiret zikri bir arada olmaz. Böyle olursa buna *zıkr-i munkatı*’ derler. Zikirde esas olan, kalbin tatmînidir. Dil sadece vâsıtaadır. Amaç, kalbin devamlı Allâh'ı anmasıdır.³⁸³

Zikir, insan nefsine en büyük değişimi yapar. Kurb ve üns âlemine ulaştıran en yakın yoldur yol, zikir'dir.³⁸⁴ Zikir halkaları, cennet bahçelerine benzer. Ve bu

³⁷⁷ Uludağ, “Zıkr”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. XIII. s. 561.

³⁷⁸ İrfân Gündüz, Tasavvuf ve İnsan, *MÜİF Dergisi*, 1987-1988, 5-6, İst. 1993, s. 223.

³⁷⁹ Gündüz, *a.g.m.*, s. 225.

³⁸⁰ Necmüddin Kübrâ, *Usûlu Aşere*, s. 58.

³⁸¹ Kübrâ, *a.g.e.*, s. 58.

³⁸² Kübrâ, *a.g.e.*, s. 78-79.

³⁸³ Kübrâ, *a.g.e.*, s. 58-59.

³⁸⁴ Azîz Mahmud Hüdâyî, *Hülâsatü'l-Ahbâr*, (çev. Kerim Kara-Mustafa Özdemir, *Âlemin Yaratılışı ve Hz. Muhammed'in Zuhûru*), İstanbul 1997, s. 135.

bahçeleri melekler ziyâret eder. Melekler zikir halkalarında olan kimseler için duâ ederler.³⁸⁵

Zikir dışındaki her şeyi unutmak, zikrin en düşük mertebesidir. Zikrin içinde kaybolmak ise zikrin en üst mertebesidir. Nefs mertebesinin zikri, *lisân* ileidir. Kalp mertebesinin zikri ise, *huzûr* ileidir. Sır makâmının zikri ise, *münâcaat* ileidir. Rûh makâmının zikri de, *müşâhede* ileidir. Hafî makâmının zikri, *muvâsala* ileidir. Zât makâmının zikri ise *fenâ* ileidir.³⁸⁶

Zikir, Allâh’a giden yolda sağlam bir rûkündür.³⁸⁷ Zikrin belli bir vakti yoktur. Her vakit zikir yapılabilir. Bu yüzden ba’zı sûfiler zikri namazdan daha efdal görmüşlerdir. Çünkü namazda belli zamanlar ve sınırlamalar vardır: Vakıt girmeden farz namaz kılamazsınız. Namazın şekil ve sayıları da bellidir. Kur’ân da “*Ey Muhammed. Kitaptan sana vahyolanı oku. Namaz kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve fenâlıktan alıkoyar. Allâh’ı zikretmek ise en büyüktür.*”³⁸⁸ Âyetine dayanarak zikrin farz namazdan daha üstün olduğunu söylemişlerdir.³⁸⁹ Zikrin en güzel taraflarından biri de, karşılığının olmasıdır. Ya’nî biz Allâh’ı andıkça, Allah da bizi anmaktadır.³⁹⁰

Hız. Musa (a.s.), “*Yâ rabbi! Sen nerde bulunursun?*” diye sordu. Allah Teâlâ da ona: “*Mü’min kulunun kalbinde*” buyurdu. Bunun ma’nâsı; Allâh’ın zikrinin kalbe girip yerleşmesidir. Hiç şüphesiz Allah Teâlâ bir yere yerleşmekten münezzehtir. Kalbe yerleşen ise ancak onun zikridir.³⁹¹

Süfyân-ı Sevrî demiştir ki; Zünnûn-i Mısıri’ye zikrin ne olduğunu sordum, şöyle söyledi: “Gerçek zikir, zikreden zikir içinde kaybolmasıdır.”³⁹²

Sehl b. Tüsterî demiştir ki; Allah Teâlâ her gün şöyle seslenir: “Ey kulum! Bana karşı insaflı davranmadın. Ben seni zikrediyorum, sen beni zikretmiyorsun. Ben

³⁸⁵ Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 136.

³⁸⁶ Hüdâyî, *a.g.e.*, s. 143.

³⁸⁷ Kuşeyrî, *er Risâle*, (haz. Dilâver Selvi), s. 434.

³⁸⁸ Ankebut, 29/45.

³⁸⁹ Afîfî, *a.g.e.*, s. 222.

³⁹⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 436-437.

³⁹¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 438.

³⁹² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 438.

seni kendime çağırıyorum, sen ise başkasına gidiyorsun. Ben senden bir sürü belâyı def ediyorum, sen ise belâlara çakılıp kalıyorsun. Yarın bana geldiğinde ne cevap vereceksin?”³⁹³

Hasan Basrî demiştir ki; “Mânevî tadı şu üç şeyde arayın: Namaz’da, zikirde, ve Kur’ân okumada. Eğer bunlarda bulursanız çok güzel, yoksa bilin ki amel etme kapınız kapanmış.”³⁹⁴

Ebu Hamîd Esved şöyle anlatır: “İbrahim Havvâs ile bir yolculuktaydım. Yılanı çok olan bir yere geldik. İbrahim Havvâs, torbasını yere bıraktı ve oturdu. Ben de oturdum. Gece olup hava soğuyunca yılanlar çıkmaya başladılar. Ben korkudan “Yâ Şeyh!” diye bağırdım. Hazret “Allâh’ı zikret!” dedi. Ben de zikrettim, yılanlar geri döndü. Biraz sonra yeniden ortaya çıktılar. Ben yine kendisine seslendim. O ise yine Allâh’ı zikretmemi söyledi. Bu durum sabaha kadar devam etti. Sabah olunca İbrahim Havvâs kalktı ve yoluna devam etti, ben de peşinden devâm ettim. Bir de baktım ki şeyhin yattığı yere büyük bir yılan kıvrılmış. Kendisine “O senin yanıdayken neler hissettin? Diye sordum. O, “Hiçbir şey! Çoktandır bu gece ki gibi güzel bir gece geçirmedim dedi.”³⁹⁵

Zikir kelimesi, Kur’ân-ı Kerim ve hadîslerde çeşitli ma’nâlara gelmektedir.³⁹⁶ Bunlar;

a) Kur’ân, kendisini ifâde ederken bu kelimeyi kullanmıştır;

“*Kur’ân’ı biz indirdik, onun koruyucuları da şüphesiz biziz.*”³⁹⁷

b) Cum’a namazı kılmak ma’nâsında kullanılmıştır;

“*Ey îmân edenler! Cum’a günü namaz için çağrıldığınızda hemen Allâh’ı zikretmeye gidin, alış-verişi bırakın. Bu bilerseniz sizin için daha hayırlıdır.*”³⁹⁸

³⁹³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 438.

³⁹⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 438.

³⁹⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 439.

³⁹⁶ Eraydın, a.g.e., İstanbul 2004, s. 128.

³⁹⁷ Hicr, 15/9

³⁹⁸ Cum’a, 62/9

c) İlim için kullanılmıştır.

“Biz senden evvelde kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını göndermiş değiliz. Eğer bilmiyorsanız, ehl-i kitabın âlimlerine sorunuz.”³⁹⁹

d) Açıkça “zikir” ma’nâsını ifâde etmiştir.

“Onlar, gece-gündüz, ara vermeyerek O’nu tesbîh ve tenzîh ediyorlar.”⁴⁰⁰

“Ey îmân edenler! Allâh’ı çokça zikredin. O’nu sabah-akşam tenzîh edin.”⁴⁰¹

e) Bir hadîs-i şerîf de Hz. Peygamber; *Rabbini zikredenle zikretmeyeni; diri ile ölüye benzetir.*⁴⁰²

f) Başka bir hadîsinde de: “Kulum beni zikrettiği zaman, beni nasıl sanıyorsa ben öyleyim ve onunla berâberim.”⁴⁰³

Zikir ile *fikir* kavramları arasından bir takım farklar vardır. *Zikir*, kalb ile; *fikir* ise zihin ile. *Zikir*, vücûdun her yerini etki ederken; *fikir*, sâdece zihne etki eder. Bu sebeple sûfîler zikri, fikirden üstün sayar. *Fikir*, insanlara nispet edilirken; *zikir*, Allâh’a nispet edilir.⁴⁰⁴ Zikirlerin en fazîletlisi ise *tevhîd zikri*’dir. Bu zikirdeki *nefy* (Lâ ilâhe) ve *isbât* (İllallah) kelimeleri insanın içindeki mâsivâ duygusunu yok eder. *Lâfza-i celâl* zikri ise, Allah diyerek kalbin uyanık kalmasını sağlar.⁴⁰⁵ Zikir esnâsında *Lâ* ifâdesi varlık duygusunu yok eder. *İllallâh* ifâdesiyle de tek bir vücûdun hâkimiyetini gösterir. Zikrin esâsı *Lâ ilâhe illallâh*’tır. Bunun dışındaki zikirler, bu zikri desteklemek için yapılır.⁴⁰⁶ *Lâ ilâhe illallâh* zikri, *nefy* ve *isbâtı* içine alır. Âlemin *Lâ* ile *nefy* edilmesi *Lâ taayyün* mertebesine bakar. Bu mertebede âlemin tenzîhi vardır. Âlemin *isbâtı* ise *taayyün* mertebesine bakar. Bu da âlemin teşbîhidir. *Allah* ve *Hû* isimleri ise tek bir yöne bakar. Bu yüzdendir ki sâlik-i meczûbun ibtidâ virdi *Lâ ilâhe illallâh*; meczûb-u sâlik’in

³⁹⁹ Enbiyâ, 21/7.

⁴⁰⁰ Enbiyâ, 21/20

⁴⁰¹ Ahzâb, 33/41.

⁴⁰² Buhârî, *Daavât*, 67

⁴⁰³ Müslim, *Zikir*, 6

⁴⁰⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, İstanbul 1997, s. 102.

⁴⁰⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 103.

⁴⁰⁶ Sağiroğlu, a.g.e., s. 189, 190.

zikri ise *Allah Allah* zikridir.⁴⁰⁷ Bunu dışında sûfîler “*Hû, Hayy, Hakk, Kayyûm, Kahhâr*” gibi isimleri de zikir olarak sıkça çekmektedirler.⁴⁰⁸

Zikir, insanı sarıp sarmalayan bir zırhtır. Kişiyi huzûra ulaştıran en önemli vâsıtaadır. Allah sevgisinin en önemli sebebidir. Sûfî’nin sadrını genişleten bir ibâdetidir. İnsanın yaratılış amacıdır.⁴⁰⁹

Zikir sâyesinde gam ve tasa insanı terk eder. İnsanın kalbi ve yüzü nurlanır. Bedeni ve kalbi güçlenir. Allâh’a yakınlaşır. Her şeyin bir gıdâsı olduğu gibi, kalbin gıdâsı da zikirdir. Kalbin pası, gaflet ve günahlardır. Kalbin cilâsı ise zikirdir. Zikir, hatâları, sıkıntıları giderir. Zikir, cehenneme duvardır, kişiyi cehennem ateşinden korur. Zikir, İslâm’ın rûhu olan sevgi ve saygıyı ortaya çıkarır. Sevginin ortaya çıkışına sebep zikirdir. Her kim Allâh’ın sevgisine ulaşmak isterse zikre devâm etmesi gerekir.⁴¹⁰

İsmâil Hakkı Bursevî’nin zikir tasnîfine baktığımızda genel olarak üç türlü zikir olduğunu görürüz:

Birincisi, kalbî zikirdir. Burada herhangi bir ifâde, îmâ, lafız yoktur. Zikir unutmanın zıttıdır. Hatırlamak ve unutmak kalb ile olur. Lisân zikr etmese bile, kalb zikreder. Zikir sâdece lisân mertebesine âit değildir. Asıl zikir, kalbî olandır. Zikir Kur’ân’dandır. Kalbî zikir üzerine olan kimse huzûr üzerinedir. Tüm kuvvetler kalbe tâbî’dir. Bu yüzden kalbin niyeti amelin makbûliyetini sağlar.⁴¹¹

Hafî zikir, sâdece kişinin kendisinin duyacağı şekilde dil ile az bir sesle yaptığı zikirdir. Peygamberimiz “*Zikrin en hayırlısı hafî olanıdır.*”⁴¹² buyurmuştur. Bu zikirde Allâh’ın yarattığı hiçbir varlık bu zikri bilmez. Bursevî’nin de cehrî olmasına rağmen âhir ömürlerinde hafî zikir çektikleri bilinmektedir.⁴¹³ Kalb makâmına vârid olan “*Zikrin en hayırlısı hafî olanıdır.*” sözü hakikat makâmındadır. Bu ise *Gizli Hazîne*

⁴⁰⁷ Cengiz, a.g.t., s. 76., vr. 10b.

⁴⁰⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 103.

⁴⁰⁹ Eraydın, a.g.e., s. 127.

⁴¹⁰ Eraydın, a.g.e., s. 130-131.

⁴¹¹ Bursevî, *Kitâbü’n-Netîce* I., s. 408, 409.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I., 172, 180, 187.

⁴¹³ Namlı, a.g.e., s. 299-300.

mertebedir. Nübüvvet lisânı ise makâmın hepsini içine alır. Hakikat mertebesinin zikri, hafî olandır.⁴¹⁴

Cehrî zikir, Allâh'ı dil ile açıktan zikretmektir. “Lâ ilâhe illallâh, Subhânallâh, Elhamdülillâh, Allâh-u Ekber, Allah, Hay, Hû” gibi isimler açıktan çekilmektedir. Genelde de toplu halde çekilir.⁴¹⁵ Sûfîlerin cehrî zikir ile maksatları ismâ'-ı nefis'tir. Ismâ'-ı Hak değildir. Bu sâyede nefse sürekli olarak Hakk'ın yakınlığı hatırlatılmış olunur.⁴¹⁶ Geceyi gündüz, gündüzü gece; sırrı âşikâr, âşikârı sırrı yapamayacağımız gibi her durum da kendi içerisinde hüküm sürer. Cehrî zikri gizlemeye çalışmak; geceyi gündüz, gündüzü gece yapmaya çalışmak gibidir. Bu ise yanlıştır.⁴¹⁷

Bursevî'nin tez olarak çalıştığımız eserinde zikir ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Ya'nî: Allah **وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ** (Kehf, 18/18) [Biz onları sağa sola çeviriyorduk.] buyurmuştur. Sürekli bir şekilde onları bir yandan öbür yana çevirip duruyorduk. Önce sol taraftan sağ tarafa çevrilmişlerse; sonra da tam tersi oluyordu. Allah, onların bedenlerini hiçbir sebebe bağlı olmadan da koruyabileceği halde, hikmet âleminin gerektirdiği şekilde hareket etmiştir. Dolayısıyla kim sebebi inkâr ederse hikmeti inkâr etmiş, “*Hakîm*” isminin dâiresinden çıkmış olur. Ve esmâ-i ilâhiyyeden birini azalttığı ölçüde kendisi eksik kalır. Aynı bunun gibi biz ashâb-ı kulûb'u zikirlerinde bir taraftan öbür tarafa çeviririz. Bunu da onların hallerini korumak için yaparız. Mutlak nefiy, taayyün için mutlak tenzîh ve selb olur. Bu da ifrâda götürür. Aynı şekilde mutlak isbât ise teşbîh ve isbâtıdır. Bu da tefrîde götürür. Kalb ehli için nefiy ve isbât arasındaki orta yol, tenzîh ve teşbîh arasında bulunmaktır. Böylece Allah'ın **لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ** (Şûrâ, 42/11) [O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işiten ve görendir.] ifâdesi ile kendilerine kitabında gösterdiği yoldan sapmamış olurlar.⁴¹⁸

Erenlerin duâsı teveccüh-i kalb ve zikr-i lisân'la olur. Veyâ münferid olur. Eğer mecmû'la olursa eseri zuhûr eder. Lâ mahâline ve eğer yalnız teveccüh-i melekût ile olursa bu dahi ke'l-evveldir. Zîrâ zikr-i lisânî şart değildir. Belki makâm-ı şerîat ve

⁴¹⁴ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 119.

⁴¹⁵ Süleyman Ateş, “Zikir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, Ankara 1996, s. 238.

⁴¹⁶ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 264.

⁴¹⁷ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 288.

⁴¹⁸ Bursevî, *Vâridât*, vr. 9a.

hakîkatin meyânını tatbîk içindir. Pes maksûd-i aslî, rûknü duâdır ki teveccüh-i bâtındır. Ve eğer yalnız lisân ile olursa mevkûfdur ki; eseri zuhûr etmese acib değildir. Zîrâ ol bâbda me'zûn değildir. Eğer mertebe-i hakîkatden me'zûn olsa, teveccüh-i dil dahi bulunurdu. Ve gâh olur ki himmet-i dil kuvvetde iken dahi eseri zuhûr etmez. İrâdet-i Hakk'a mevkûfdur.⁴¹⁹

6- VECD-TEVÂCÜD

Vecd halinden önce *tevâcüd* hâli vardır. *Tevâcüd*, *vecd* hâlinin başlangıcıdır. *Vecd*, zorlamaksızın, birden bire kalbe gelen bir hâldir. *Vecd*, çekilen zikirlerin meyvesidir.⁴²⁰

Ebû Dekkâk'a göre; *vecd* hâlinde önce *tevâcüd* hâli kulu kaplar. Kul bu *vecd* içinde kaybolur. Kul, bütün varlığını kaybedince rabbini bulmuş olur. Bu hâl, önce denizi görüp sonra denizde yüzen ve o denizde kaybolan kimsenin hâline gibidir.⁴²¹

Vecd iki türlü olmaktadır; gönül ehlini bulan, ona sâhip çıkan *vecd* türüne *mülkî vecd*, gönül ehlinin arayıp bulduğu *vecd* türüne de *likâ vecd*'i denmektedir. Kalbimizin muhâtap olduğu sevinç ve hüznün *vecd*'in bir parçasıdır. *Vecd*, bir tür sırr'dır. Yaşanarak öğrenilir.⁴²²

Yüksek heyecan anlamına gelen *vecd*, Hakk'tan gelen tecellîlerle gerçekleşmektedir. Yoğun coşku durumudur. *Vecd*'in üç mertebesi vardır: *Tevâcüd*, *vecd*, *vücud*.⁴²³

Vecd, daha önce kaybedilen bir şeyin bulunduğunu gösterir. Kulun kalbine sevinç ve muhabbetin gelerek kendinden geçmesidir.⁴²⁴

Ehl-i bâtıl, nefsinin hevâsını elde ettiği için *vecde* gelir. Ehl-i Hak ise kalbinin murâdını bulduğu için *vecde* gelir. *Vecd* bütün varlığı saran, sözle ifâde edilemeyen harâretli bir ateştir. *Vecd* ehl-i gaflet ve nefesine esir olmuş rûhlar için bir feryâd, sâdık

⁴¹⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 52a.

⁴²⁰ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 192.

⁴²¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 193.

⁴²² Uludağ, *a.g.e.*, s. 376.

⁴²³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 205-206.

⁴²⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 244.

olan kimse içinde rûhun dile gelmesidir. *Vecd*, görünen ma'nâları anlamakla veyâ söylenen nâme ve makâmdan etkilenmek sûretiyle ortaya çıkar.⁴²⁵

Vecd, Hak katından gelen bir vâridâttır. *Vecd*, bir ateştir. Yaratanını tanıyan kalb ise nûr'dur. Nûr, nârdan daha latîftir. Nâr, nûr'a hükmedemez.⁴²⁶

Hakîkî *vecd*, aşırı derecedeki Allah muhabbetinden meydana gelir. Kesinlikle zorlama yoktur. Allâh'a kulluk noktasında vecde gelmeyip, dünyevî hazlardan dolayı vecde gelen kimseler, dünyâyâ aşırı muhabbeti olan kimselerdir.⁴²⁷

Sülûk ehli olan bir kimseye, Hak tarafından gelen ilhâm, cemâlî bir tecellî ise; *üns*, kemâlî bir tecellî ise; *temkîn* ve *sükûn*, celâlî bir tecellî ise; *hüzün*, *korku*, *dehşet* durumları meydana gelir.⁴²⁸

Vecd hâlinde sûfinin kalb gözü açılır ve hakikatleri görmeye başlar. Vecde gelen kimsede bir takım hareketlilikler ortaya çıkar; ağlamak, gülmek, inlemek, raksetmek gibi. Tüm bu hâller, sûfinin kendisini zorlamadan ortaya çıkar. Eğer kendisini zorlayarak, isteyerek bu hâllerin ortaya çıkmasına sebep olursa buna da *tevâcüd* denir.⁴²⁹

Âriflerden birisi demiştir ki: Biz, arkadaşlarımızın *vecd* hallerini üç şeyde görüp tanıyorduk:⁴³⁰

1. İlginç meseleler karşısında
2. Allah için gazaplandıklarında
3. Semâ ânında

Vecdin ileri seviyesine *vücûd* denilir. Allâh'ı bularak beşerî sıfatların kaybolmasıdır. *Vecd* halinin başı *tevâcüd*, ortası *vecd*, sonu da *vücûd*'dur.⁴³¹

⁴²⁵ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 244-245.

⁴²⁶ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 247-248.

⁴²⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 206.

⁴²⁸ Erhan Yetik, *İsmâîl Ankaravî Hayâtı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Samsun 1991. s. 222.

⁴²⁹ Yetik, *a.g.e.*, s. 222.

⁴³⁰ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 223.

Vecd, kulun bâtinına gelen ve ona ferahlık, hüznü veren, bu hâl içindeyken de Hakk’a nazar ettiren bir hâldir. *Tevâcüüd*, zikir ve tefekkürle vecdi elde etmeye çalışmaktır. *Vücûd* ise, kulun müşâhede makâmına ermesiyle *vecd* yolunun açılmasıdır.⁴³²

İsmâil Hakkı Bursevî, hakîkî ma’nâda *vecd*’in şartlarını bilmeyen insanların coşmalarını riyâ olarak görmüştür. Aşk ve muhabbetten dolayı bedenın kontrol altına alamadığı ve isteyerek yapılmayan hareketleri ise câiz *vecd* olarak görmüştür.⁴³³ Rivâyete göre Hz. Mûsâ ashâbına sohbet verirken ashâbından biri coşarak gömleğini yırtar. O anda Mûsâ’ya şu şekilde bir vahiy gelir: “Gömlek sâhibine söyle, gömleğini yırtıp parçalayacağına gelen feyiz ve nûra kalbini açsın.”⁴³⁴

Bursevî, tez olarak çalıştığımız eserde *vecd* ile alâkalı olarak şunları zikrediyor: Sûfiyye-i muhakkikîn indinde *vecd*, *tevâcüüden* ehass’dır. Zîrâ mütevâcid olan kimse vâcidi taklîd eder. Tâ ki bir bahâne ile vâcide hâsıl olan hâl, ona dahi hâsıl ola. Ve vâcidin hâli budur ki; beşeriyetden münselih olub, âlem-i melekûte urûc ve ol âlemden kalbe bi-lâ tekellûf ba’zı vâridât vusûlûdür. Münselih-i mezbûr ise kendinden bî-haber olmakla cemî’-i harekâtında ma’zûrdur. Zîrâ muharriki Allah Teâlâ’dır. Nefsinin ortada aslâ medhali yoktur. Bu sûretde hareketi, harekât-ı mürtaîş gibi olur. Çünkü ol hâletden rücû’ ede ve beşeriyete gele. Edeb budur ki, nefsi ile hareketi terk eyleye ve illâ sâkıt olur. El-hâsıl, vâcidin hareketi olası ki vecde mukârin dir, makbûledir. Hareket-i sâniyesi ki, hisse mukârin dir, merdûdedir. Mütevâcid ise, taklîd-i sahîh olduğu sûretde dahi mine’l-evveli ile’l-âhiri harekâtında hatar üzerinedir. Ve eğer taklîd-i fâsid ise cemî’-i ef’âl ve harekâtı merdûd ve belki ona ol vecihle ruhsat verenler dahi merdûdlardır. Pes eslem olan, devr u raksî umûmen ve husûsen terk etmektir ve kıyâmen ve kuûden zikirle celvetiyye gibi cümle iktifâ eylemek gerekdir. Bunda dahi edeb budur ki, yemînen ve şimâlen temâyül ve tahavvûlden mâ-adâ hareket etmeye illâ

⁴³¹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 207.

⁴³² Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 681.

⁴³³ Namlı, *a.g.e.*, s. 312.

⁴³⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 243.

memnû'dur. Eğerçi zamâne cemî'-i turûk ehlî sadeden bî-rûn oldular. Ve yolların yanıldılar ve hevâ-i nefse uyup şehâvât-ı tabî'yye içinde kaldılar.⁴³⁵

7- Tevhîd

Tevhîdin lûgat ma'nâsı Allâh'ı birlemektir. Zât-ı ilâhî her türlü kayıtlardan ve benzetmelerden uzaktır. Vahdet, Hakk'ın tenzîh sıfatıdır.⁴³⁶ Tevhîd bir nesnenin vâhid olduğunu bilerek hareket etmektir.⁴³⁷

Tevhîd; birlik, Allâh'ın zâtını her şeyden uzak tutmaktır. İnsanın aklına ne gelirse bilinmelidir ki o, Allah değildir.⁴³⁸

Tevhîd, Allâh'ın bir olduğunu bilmektir. Bir şeyin bir olduğunu bilmek de tevhîddir. Tevhîd, Allâh'ın sıfatlarına ne bir ekleme ne de bir eksiltme yapmaktır. Yaratılanların sıfatları değıştiğı gibi Allâh'ın sıfatları değışmez.⁴³⁹

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, çok merhamet eden ve çok acıyandır.”⁴⁴⁰

Bûşenci'ye tevhîdin ne olduğu sorulmuş. O da: “Tevhîd, Allah Teâlâ'nın hiçbir varlığa benzemediğini ve O'nun zâtına özel sıfatlara sâhip olduğunu bilmendir.”⁴⁴¹

Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî'ye Allâh'ın zâtı sorulunca: “Allâh'ın zâtı, bilme sıfatına sâhiptir. O, dünyâda baş gözüyle görülmez. O'nun zâtı, inanmanın hakîkatıyla mevcuttur. O, mevcut derken zâtı için bir sınırlama söz konusu değildir. Âhirette gözler, Allâh'ın özel lütfuyla mü'minlere bahşedeceğı nimetle görecektir.”⁴⁴²

⁴³⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 34a.

⁴³⁶ Bursevî, *Kitâbu'l-Hitâb*, s. 46.

⁴³⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, *Üç Tuhfe Seyr-i Sülûk*, (haz. M. Ali Akidil, *Tuhfe-i Ömeriyye*), İst. 2000, s. 40.

⁴³⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 359.

⁴³⁹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 557.

⁴⁴⁰ Bakara, 2/163.

⁴⁴¹ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 560.

⁴⁴² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 560.

Cüneyd-i Bağdâdî şöyle der: “Tevhîd konusunda en şerefli söz Hz. Ebû Bekir’in sözüdür: O’nu tanımaktan âciz olduğunu bilmekten başka zâtını tanımaya yol bırakmayan Allâh’ı tesbîh ederim.”⁴⁴³

Tevhîd ilmini elde etmek, nazar ve istidlâle dayalıdır. Tevhîd ilmini öğrenmek farzdır. Bunun yolu nakildir. Sünnet ve Kur’ân’dır.⁴⁴⁴

Tevhîd, kulun Allâh’ın huzûrunda bir karaltı, gölge gibi olmasıdır. Tevhîd, kadîm olanı muhdesten ayırmaktır.⁴⁴⁵

Tevhîd akîdesinin en önemli özelliği; insanın Allâh’a ibâdet noktasındaki ilkeleri düzenlemesidir. En önemli ilke Allâh’ın varlığını birlemektir. Şirke düşmemektir. Kur’ân pek çok yerde Allâh’ın vahdâniyetinin önemine işâret etmektedir. Bâzen de vahdâniyeti takrîr ederek insanları îmâna çağırır.⁴⁴⁶ Şöyle ki: “De ki Allah birdir.”⁴⁴⁷ “İlâhınız tektir.”⁴⁴⁸ “Allah kendisinden başka ilâh olmayan *Kayyûm* ve *Hayy*’dir.”⁴⁴⁹ “Allah ile berâber başka ilâh mı?”⁴⁵⁰ “Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?”⁴⁵¹

Tûsî tevhîdi şöyle ifâde eder: “Yûsuf b. Hüseyin Râziden bana ulaşan habere göre Zünnûn-i Mısırî’nin huzûrunda biri şöyle sordu: Tevhîdin bana ne olduğunu söylermisin? Zünnûn; tevhîd, Allâh’ın eşyânın içine girmeyen kudretini, eşyâ ile bütünleşmeyen sanatını bilmek, her şeyin sebebinin Allâh’ın sanatı olduğunu ve O’nun sanatında bir ârıza bulunmadığını kavramaktır. Göklerde ve yerde Allah’tan başka müdebbir yoktur. Allah senin vehim ve tasavvuruna gelen her şeyin dışındadır.”⁴⁵²

Tevhîd, Allâh’ı hiçbir zât’a benzetmemek ve Allâh’ın sıfatlarını nefyedilmez olarak bilmektir.⁴⁵³

⁴⁴³ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 560.

⁴⁴⁴ Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 34.

⁴⁴⁵ Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 197.

⁴⁴⁶ Afîfî, *Tasavvuf İslamda Mânevî Hayat*, s. 137.

⁴⁴⁷ İhlâs, 112/1.

⁴⁴⁸ Bakara, 2/163.

⁴⁴⁹ Bakara, 2/65.

⁴⁵⁰ Neml, 27/64.

⁴⁵¹ Sâffât, 37/95.

⁴⁵² Tûsî, *el-Lüma*, s. 28.

⁴⁵³ Afîfî, *Mânevî Devrim*, (terc. H. İbrahim Kaçar-Murat Sülün), İstanbul 1996, s. 179.

İslâm'ın ilk doğuşundan beri en basit şekliyle söylenen tevhîd kalıbı “Lâ ilâhe illallâh” olmuştur. Bu kalıbın içerdiği ma'nâları ise şöyle sayabiliriz:

1. Akıl ve vehmin tasavvur edebildiği her şeyden mutlak ma'nâda münezze olan Allah'tan başka ilâh yoktur.

2. Allah'tan başka ne gerçek bir irâde; ne de gerçek bir kudret sâhibi vardır.

3. Allah'tan başka gerçekten görülen hiçbir şey yoktur.

4. Allah'tan başka gerçekten mevcûd hiçbir şey yoktur.⁴⁵⁴

O Allah ki *Ehad*'dır. Vahdet'ten türemiştir. Münferid ma'nâsındadır. Onda ne bölünme ne de parçalanma vardır.⁴⁵⁵ Yapmış olduğu şeylerden hiçbirine benzemez. Yaratmış olduğu şeylerin hiçbirine de benzemez. Kendisi cisim ve cevher olmadığı gibi, sıfatları da araz değildir. Muhayyilede tasavvur edilemez. Ne bir yönü, ne de bir yeri vardır. Onun için vakit ve zaman söz konusu edilemez. Herhangi bir fazlalığı veyâ noksanlığı da yoktur. Onun için renk veyâ oluş mümkün değildir.⁴⁵⁶

Allâh'ı tevhîd etmek iki şekilde olur. Bunlar:

1. **Vahdâniyetin ikrârı:** Allâh'ın sıfatlarını bir başkasına izâfe etmeyeceğinin ikrârı ile olur.

2. **Birliğin kemâl derecedeki ikrârı:** Allâh'ın birliğine hiçbir şekilde çokluğun karışmadığını kabûl etmekle olur.⁴⁵⁷

Tevhîd bilgisine ulaşp, hakîkatine eren kimselerin ilk makâmı olarak kalbin tüm eşyânın zikrini silip atması ve sâdece Allah ile meşgul olmasıdır.⁴⁵⁸

Varlık tek, kisveler ise farklı ve çoktur.⁴⁵⁹ Hak Teâlâ zâtında tektir. Ondaki zât ise mutlak varlıktır. Varlık tek bir mâhiyetten oluşur. Onda hiçbir şekilde çoğalma tasavvur edilemez. Çoğalan şey ise varlığın sûretleri ve mâhiyetleridir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁴ Afîfî, *a.g.e.*, s. 180.

⁴⁵⁵ Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh I.*, s. 21.

⁴⁵⁶ Afîfî, *a.g.e.*, s. 185.

⁴⁵⁷ Afîfî, *a.g.e.*, s. 189.

⁴⁵⁸ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 563.

Tevhîdin bir takım mertebeleri bulunmaktadır. Bunlar:

Nefahât'a göre tevhîdin dört mertebesi vardır:

1- İmâna âit tevhîd: Bu mertebede kul, Allâh'ın vasıflarının tekliğini, sıfatların sâdece Allah'ta olacağını, Allâh'ın yegâne ibâdet edilecek ilâh olduğunu bilmesi gerekir.⁴⁶¹

2- İlme dayalı tevhîd: İlm-i yakîn adı verilen bâtın ilimle alâkalıdır. Kul yolun başında Allah'tan başka hakîkî varolan müessirin olmadığını bilecek. Her zât, Allâh'ın zâtının parçası; her sıfatta onun sıfatlarının birer pırıltısıdır.⁴⁶²

3- Hâle dayalı tevhîd: Hâl olan tevhîd, tevhîd eden kimsenin özüne, ayrılmaz bir parça olur. Bu tevhîde, fânî varlığın karanlıkları tevhîd nûrunun çakmasıyla yok olur. Güneş ışığının altında yıldızların gözükmemesi gibi.⁴⁶³

4- İlâhî tevhîd: Allah, kendi zâtıyla, kendi vahdâniyet sıfatı ile mevcûddur. Şu anda ezeli şânında olduğu gibi tektir, eşsizdir. Bu makâmın tevhîdi, tâm ve mükemmeldir.⁴⁶⁴

Bir başka tevhîd tasnîfi ise:

1- Avvâmın Tevhîdi.

2- Havâssın Tevhîdi.

3- Hâssatü'l-Havâssın Tevhîdi⁴⁶⁵

Cüneyd'e göre tevhîd dört mertebededir. Bunlar:

1- Avvâmın tevhîdi: Yaratılanlara münhasır olan korku, heybet, ümit gibi duyguları da hissederek Allâh'ın birliğini zikretmek.

⁴⁵⁹ Abdulgânî en-Nablusî, *Âriflerin Tevhîdi*, (terc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 19.

⁴⁶⁰ en-Nablusî, *a.g.e.*, s. 19.

⁴⁶¹ Câmî, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁶² Câmî, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁴⁶³ Câmî, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁶⁴ Câmî, *a.g.e.*, s. 95.

⁴⁶⁵ Afîfî, *a.g.e.*, s. 178.

2- Zâhir kimselerin tevhîdi: Bu da vahdâniyyeti ikrâr, eş ve benzerleri de inkârla olur.

3- Havâssın tevhîdi: Bu da ikiye ayrılır. Birincisi, vahdâniyyeti ikrârdır. İkincisi, kulun Allâh'ın huzurundaymış gibi tevhîd denizinde kaybolmakla olur.⁴⁶⁶

Başka bir tevhîd tasnîfe de şöyledir :⁴⁶⁷

1- Hakk'ın Hakk'ı tevhîdi: Allâh'ın kendi âyetleriyle kendisini münezzeh kılmasıdır.

2- Halkın Hakk'ı tevhîdi: Allâh'ın kulları içinde tevhîde inananların muvahhidliğini kabûl buyurmasıdır.

3- Hakk'ın halkı tevhîdi: Allâh'ın kullarını uyarmasıyla olur. Benden başka ilâh edinme, sadece rabbine kulluk et gibi.

Tevhîd üç mertebedir: Birincisi *Lâ Ma'bûde İllallâh*, Hakk'ı isbâtır. Ubûdiyetin göstergesidir. İkincisi *Lâ Maksûde İllallâh*, amaç Allah'tır. Bu tevhîdde şirk-i vücûd vardır. Bu tevhîdde hakikat yoktur. Üçüncüsü ise *Lâ Mevcûde İllallâh*, mâsivâyı tamâmen nefy ve Hakkı da isbât eder. Bu mertebe tevhîd-i zât'tır.⁴⁶⁸

Lâ ilâhe İllallâh, zikrin en efdalidir. Nefy ve isbâtta oluşur.⁴⁶⁹ Lâ ilâhe İllâ Ente, makâmı huzûr ve müşâhededir.⁴⁷⁰ Lâ ilâhe İllâ Ene, âlem-i cem'de olanların lisân-ı Hakk'da tevhîdleridir.⁴⁷¹ Lâ ilâhe İllâ Hû, taayyünât-ı ilâhiyyenin evvelidir. Âhir-i kelâmdır.⁴⁷²

⁴⁶⁶ Afîfî, *a.g.e.*, s. 192.

⁴⁶⁷ Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 198.

⁴⁶⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Ömeriye*, s. 40-42.

⁴⁶⁹ Bursevî, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁷⁰ Bursevî, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁷¹ Bursevî, *a.g.e.*, s. 54.

⁴⁷² Bursevî, *a.g.e.*, s. 57.

Fiillerdeki tevhîd keşif mertebesinin evvelidir. *Tevhîd-i sıfât, tevhîd-i zât*tır ki zevk ile ortaya çıkarlar. Yoksa ilm ile ortaya çıkmazlar. *Zîrâ, zevk-i tevhîd, ilm-i tevhîd*'in üstündedir.⁴⁷³

Tevhîdden asıl amaç, hakîkî tevhîde kavuşmaktır. Hak lisânıyla olan tevhîd, insanı gerçek tevhîde ulaştırır. Tevhîd ehlinin ödülü, ilâhî cemâlin görülmesidir.⁴⁷⁴

Nefsin fiillerini yok etmeye *mahv*, nefsin sıfatını ortadan kaldırmaya *tams*, zâtını muzmahil etmeye *mahk* denir. Bu üç mertebeye *tevhîd-i sıfât* ve *tevhîd-i zât* denilir.⁴⁷⁵

Tevhîd mertebeleri; *tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât* ve *tevhîd-i zât*'tır. Bu mertebelerin hepsi Allâh'a perdesiz bir şekilde ulaşır.⁴⁷⁶

Kulun îmânı fark mertebesinde yer alır. Hakîkî îmân ve tevhîdin özünde *Lâ mevcûde illallâh* vardır. Sûretinde ise *Lâ ma'bûde illallâh* vardır. Sekr ehlinin tevhîdi, *tevhîd-i evvel*'dir. Sahv ehlinin tevhîdi ise, *tevhîd-i sâni*'dir.⁴⁷⁷

Tevhîd-i ef'âl mertebesinde nefis, utanma duygusunu yaşar ve melekût âleminin kapıları bu mertebede açılmaya başlar.⁴⁷⁸

التوحيد اسقاط الاضافات [Tevhîd, izâfetlerin düşmesidir.] Pes sen kendi nefsinde Hakk'a muzâf olacak, sana muzâf olan kemâlât-ı ilâhiye dahi Hakk'a muzâfdır. Ve sen ol kemâlâtı kendi nefsine nisbet etmen hatâdır. *Makâm-ı fark* ve cem'e riâyet eyleyesin. Ve sende seni göresin. Ve seni, O ve ânı sen demeyesin.⁴⁷⁹

Muhammed Mustafâ (s.a.v.)'in tevhîdi diğer enbiyâların tevhîdinden daha üstündür. Çünkü bir yönüyle ism-i a'zam ile tevhîd eder ve *aynü'l-cem*'dir. Bir yönüyle de *aynü'l-fark*'tır. Ve tüm esmânın ismiyle zikreder.⁴⁸⁰

⁴⁷³ Bursevî, *Kitâbü'n-Neîcel*, s. 129.

⁴⁷⁴ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 3.

⁴⁷⁵ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 303.

⁴⁷⁶ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 42..

⁴⁷⁷ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 45.

⁴⁷⁸ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 276.

⁴⁷⁹ Bursevî, *Vâridât*, vr. 53a., 53b.

⁴⁸⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 422.

Umûm ehlinin tevhîdi, *tevhîd-i ilmî* ve husûs ehlinin tevhîdi, *tevhîd-i aynî*’dir. Ve ayn üç mertebedir. Biri mertebe-i ef’âl, biri mertebe-i sıfât ve biri mertebe-i zâtîr.⁴⁸¹

Tesbîhât çoğu yerde tahmîdden önce yer almıştır. Çünkü bunlar aslî hakîkatine râci’dir. Öyle ki; eşyâlar onunla kâim olur. *Kayyûm* ismine delâlet eder. Zâtını da tenzîh eder. Zâtın tenzîhi, taayyünâtın selbine götürür. Nefîyle de *tevhîd* kelimesinde ona bir işâret vardır.⁴⁸²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا (Nisâ, 4/136) [Ey îmân edenler! Îmân edin.] Bu demektir ki; tevhîd-i fitrî ile muvahhid olduktan sonra, îmân-ı şer’î ile dahi mü’min olunuz. Bu ise resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem’e uymak ve dînini kabûl ile hâsıl olur. Tâ ki îmân-ı fitrî gerçekleşsin ve taklîd ortadan kalsın.⁴⁸³

8- DEVR

Devr; dönüş, bir ekseni tâkip etme, yörünge üzerinde hareket, çok olanın tek olana dönmesi, aslına rücû’ etmek ma’nâlarına gelir. Mânevî âlemden, maddî âleme gelen ruhların, hakîkî vatanlarına dönmesi demektir. Maddî âleme gelen ruhların, tâkip ettikleri yola *kavs-ı nüzûl*, mânevî âleme giderken izledikleri yola ise *kavs-i urûc* denir. Bu hâle *devre-i ferîşîye-arşîye* denilir. Bu iki kavis birleştiklerinde tam bir dâireyi oluştururlar.⁴⁸⁴

Varlık ve nesnelerde sürekli olarak sūdûr ve tecellîler bulunmaktadır. Hakîkî vatanından ayrılan bir varlığın, çeşitli aşamalardan geçerek maddî âleme inmesi ve tekrar aynı merhalelerden geçerek ilk geldiği yere dönmesine *devr* denilir.⁴⁸⁵ Hakîkî vatanından inişe geçen bir varlığın geçirmiş olduğu merhaleler şunlardır: *Küllî akıl, dokuz akıl, dokuz nefis, dokuz felek, dört tabîat ve dört unsur*’dur. Varlığın yeryüzünden hakîkî vatanına yükselirken geçirmiş olduğu merhaleler de şunlardır: *Maden, madde, bitki, hayvan, insan ve insan-ı kâmil*’dir. Bu merhalelere bakıldığında ortaya çıkan şekil

⁴⁸¹ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 265.

⁴⁸² Bursevî, *Vâridât*, vr. 5a.

⁴⁸³ Bursevî, *Vâridât*, vr. 56b.

⁴⁸⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 105-106.

⁴⁸⁵ Uludağ, “Devir”, *DİA*, c. 9. s. 231.

ise dâiredir. Dâirenin başı, sonuna bitişiktir. İnerken tâkip edilen yarım dâireye *kavs-i nüzûl*; çıkarken tâkip edilen yola da *kavs-i urûc* denilmiştir.⁴⁸⁶

Kâmil mertebeye ulaşmış olan kimselerin iniş ve çıkışları çok rahat ve kolay olmaktadır. Ancak kemâl mertebeye ulaşmamış kimselerin iniş ve çıkışları ise oldukça uzun zaman ve emek ister.⁴⁸⁷

ثُمَّ رُدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ (En'âm, 6/62) [Sonra Hak mevlâları olan Allâh'a döndürülürler.] İnsanoğlu fânî; yaratan Allah ise bâkî'dir. İnsan âlem-i icmâlî'den, âlem-i tafsîlî'ye gelip Allâh'ı tanıdıktan sonra yeniden ölümü tatması ve Allâh'a rücû' etmesi ve geldiği yere dönmesine *devr* adı verilir. İnsan vücûdu yokluktan ansızın ortaya çıkmamıştır. Tavırların değişmesiyle, kademe kademe Hakk'a *devr* etmiştir. Buna zarûrî dönüş de denilir. İnsan, berzah âlemine geçtikten ve orada belli bir müddet kaldıktan sonra yeniden haşr olup hesap meydanına getirilir.⁴⁸⁸

Âlem'e baktığımızda şekil olarak halkaya benzer. Halkanın da başı sonuna bitişiktir. İşte buna *devr-i sırrî* denilir. Muhammed'in başındaki *mim* de böyledir.⁴⁸⁹ Zikir yapan kimseler de halka hâlinedirler. *Vücûd-i sırrî* de halka hâlinedir. Düz değildir. Başı sonuna, sonu başına oluşur. Eğer halka değilse düz olsaydı, sâlik hedefine ulaşamazdı.⁴⁹⁰ Ka'be halka hâlinedir. Dünyâ da yuvarlaktır. İnsanların hepsi kıble olarak Ka'be'ye yönelirler. Ka'be'nin etrâfında dönmek halka olmanın gereğidir. Ka'be Allâh'ın birliğinin sûretidir. Ka'be'yi tavâf eden aslında Allâh'ın sûretini tavâf etmektedir.⁴⁹¹

İnsan, Allâh'a giden yolda varlığın bir kısmını parçalı bir şekilde sevdiği gibi; onu bir bütün şeklinde de sever. Allah, kâmil insanı bir bütün ve halka şeklinde yaratmıştır. İnsanın dâiresinin başı sonu ile ve sonu başı ile birleşir. Kim buluşmayı isterse evliyânın halkası ile birleşmesi, asfîyânın dâiresi ile irtibât kurması gerekir. Onların dâiresi, bütün dâireleri birleştirmektedir. Onların dâiresinde, diğer insanların dâiresinin aksine felekler ve diğer melekût umûrunun hepsi bulunur. Diğerlerinde ise

⁴⁸⁶ Uludağ, *a.g.m.*, s. 231.

⁴⁸⁷ Uludağ, *a.g.m.*, s. 232.

⁴⁸⁸ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 35.

⁴⁸⁹ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 171.

⁴⁹⁰ Bursevî, *Kitâbü'n-Necât*, s. 21.

⁴⁹¹ Bursevî, *a.g.e.*, s. 21.

hurâfeler bulunur. Ve istikâmet ve orta yol dâiresinden dalâlet yollarına çıkarlar. Onların bir dâiresi yoktur. فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ (Tekvîr, 81/26) [Nereye gidiyorsunuz?] sözü onlar hakkındadır.⁴⁹²

Tecellîler umûmîdir. Habîbullah, aslın aslıdır. Âlemin yörüngesi ve merkezidir. İşte bu devre *devr-i kamerî* denir. Kamer, insan kalbine işâret eder. Kalb, vücûd kuvvetinin kutbudur. Kuvvet-i rûhânîye ile kuvvet-i cismânîye arasında vâsıttadır.⁴⁹³ Bu ümmetin en büyük nasîbi, *devr-i kamerî*'yeye sâhip olmasıdır.⁴⁹⁴ Bu ümmetin devri, *devr-i kamerî* olup, kamerin nûru gizlenmiş gizlenmiştir. Ümmetin hâli ise tecellî olarak gizlenmiş âhireti beklemektedir.⁴⁹⁵

Nübüvvet mertebesinde, *devr-i kameriyye*'nin dolunay gibi parladığı dönem peygamberimizin zuhûr ettiği dönemdir. Peygamberimizin vefâtıyla da bu parlaklık gizlenmiştir. Velâyet mertebesinin de dolunay gibi parladığı dönem, *hatm-i evliyâ*'nın vücûdunun ortaya çıktığı dönemdir.⁴⁹⁶

Devr-i kameri, *devr-i Muhammedî*'dir ki kıyâmete kadar hareket hâlinedir. Ve devrin netîcesi kıyâmette ortaya çıkacak. *Devr-i dünyâ* sümbüledir ki, *devr-i maâş* ve *devr-i hayât*'tır. Ve *devr-i âhiret* mîzândır ki, *devr-i muhâsebe*'dir.⁴⁹⁷

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ (Yâsîn, 36/40.) [Ne güneş aya yetişebilir...]
Âyet-i şerîfe işâret eder ki, *ümme-i sâlife* ki, *devr-i şemsî* üzerine geldiler. Onların enbiyâsı *devr-i kamerî* üzerine gelen *ümme-i merhûme*'nin nebîsi olan Cenâb-ı Muhammed'e mertebede erişemez. Şems, *مرتبة-i zâttır* ki *batîetü'l-hareke*'dir. Ve kamer, *مرتبة-i sıfattır* ki, *serû'd-devr*'dir. Ve sıfât, zâtı müstemildir.⁴⁹⁸

⁴⁹² Bursevî, *Vâridât*, vr. 13b.

⁴⁹³ Bursevî, *Kitâbü'n-Netice I.*, s. 341.

⁴⁹⁴ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 414.

⁴⁹⁵ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 357.

⁴⁹⁶ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 19-20.

⁴⁹⁷ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 230.

⁴⁹⁸ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 19.

Devr-i sünbüle, yedi bin yıldır.⁴⁹⁹ Âlem-i vücûd, altı nesneden ibâret olup ahadiyyeti i'tibâriyle yedi olduğundan *esmâ-i ilâhiyye-i külliyye* yedi ve *devr-i sünbüle* dahi yedi bin sene olur.⁵⁰⁰

Devr-i sünbüle, Âdem'in devridir. Ve yedi bin senedir. Dünyânın başlangıcının târihi belli değildir. Ba'zı rivâyetlerde ise, dünyânın tüm ömrü üç yüz altmış bin yıldır. Kıyâmet ise elli bin yıldır denilmiştir.⁵⁰¹

كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ (Enbiyâ, 21/33) [Her biri bir yörüngede yüzmektedir.] Sırr-ı sûfî ekvândan güzer etmedikçe eksiklikten kurtulamaz. Bu ise âlem-i vücûbda seyr'le olur. Âlem-i vücûbda ise devr ve hareket yoktur. Maa-hâzâ eflâkın harekâtı, muharrikât ile dir ki, nüfûs-i felekiyye dedikleridir. Bu ma'nâya binâen ehl-i devr dahî gerekdir ki, muharrik-i hakîkînin tahrîki ile teharrik edeler. Nefisle hareket etmeyeler ve illâ sâkıt olurlar ve devr etmek ol makûlelere harâm olur. Zîrâ mel'ab hasebindendir ve *devr-i tevhîd* değil belki cemî'-i harekâtta dahî tahrîk-i ilâhî gerekdir.⁵⁰²

Muhakkak asl'a dönüşün vakti, zâhiren ve bâtınen tüm i'tibârlardan ve kayıtlardan kurtulmakla olur. Allah, istiğfârda bulunmayı emretmiştir. Mutlak nûrdan talebi, rûhî ve kök bakımından zât'ı nûr ile gizlenmesidir. Şöyle ki, kevn ile zâhiren ve bâtınen alâkası kalmaz. Çünkü zâhirî alâka, tevâsî ve teblîğ bakımından gerçek ihtiyâç sâhibi miskinler kastedilir. Bahsi geçen kâmil bir alâka ise; bu bir günah ise onunda gizlenmesi, örtülmesi gerekir. Ve nihâyeti başlangıcına döner. Çünkü Hz. Muhammed ilk zamanlarda *Hirâ Dağı*'nda yalnız kalmayı tercih ediyordu. İnsanlardan gizlenmiş, örtülmüştü. İlk senelerde i'tikâfa çekilir ve insanlardan gizlenmeyi, saklanmayı severdi. Son zamanlarında (vahiy gelmeye başlamadan önceki son anlarda) daha fazla yalnız kalmayı tercih ediyordu. İşte ilk zamanlarda onun hâli bu şekilde idi. Bu şekilde halkanın sonunu başına bitişirmesi gerekiyordu. Tüm işlerin döneceği yer Allah'dır. Her iş Allâh'a döner. Allah, gafûrdur. Var olanların kâinlerden gizlenmesi ve gayb-ı zât makâmına alması ondandır.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Bursevî, *a.g.e.*, c. I., s. 86.

⁵⁰⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 286.

⁵⁰¹ Bursevî, *a.g.e.*, c. II., s. 381.

⁵⁰² Bursevî, *Vâridât*, vr., 33b.

⁵⁰³ Bursevî, *Vâridât*, vr., 6b.

ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ (Kāf, 50/1) [Kāf, şerefli Kur'ân'a andolsun.] Şüphesiz ki Allah Teâlâ, arzı ve eflâkı yuvarlak kıldı. Arzı da eflâk ile dağlarla kuşattı. Burada ق aynı şekilde varlığın *hattî* değilde, *dâiresel* varlığına işâret etmektedir. Şöyle ki; sonu olanın başlangıcının da olması gerekir. Asl yönünden yol birdir. Bu nedenle dedi ki: إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Hûd 11/56) [Şüphesiz rabbim dosdoğru yoldadır.] Fer' açısından ise çeşitlidir. İşte bundan dolayı âyet-i kerîmede هِيَ أَقْوَمُ (İsrâ, 17/9) [Bu Kur'ân, en doğru yola ulaştırır.] demiştir. Bu sırdan dolayı Kur'ân'ı ق'ın altına koymuştur. Çünkü aynı şekilde çoğula da delâlet etmektedir. Zâhir Kur'ân, farklı şeyleri bir asılda toplayan bâtın Kur'ân hükmündedir. Öyle ki tüm müteferrikâtlar bir asl üzeredir. Allah, Ka'be'nin etrafında yapılan tavâfı da sonu başına ulaşacak şekilde emretmiştir. Çünkü Ka'be, vahdet-i vücûda işârettir. Ve her vücûd, bu vahdete bir dönüştür. Aynı şekilde bu sırrla birlikte Allah Teâlâ *es-sâyihûn* buyurdu. Seyâhati ve hicreti fazîletli kıldı. Çünkü *seyyâh* var olan yeryüzünde dolandır. Gördüğü her bir çeşit katrede döner. O zaman tüm âlem ona nisbetle Ka'be gibi olur. Bu sırrın sırrından anlaşılandır. Ve temiz kalb, ma'rifet ile süslenir.⁵⁰⁴

وَاسْتَغْفِرْهُ (Nasr, 110/3) [O'na isti'fâr et.] Rabbinden senin varlık vücûdunu, vâcib vücûdu ile örtmesini, seni kesretten vahdete, fer'den asla, tafsîlden icmâle ve zâhirden bâtına döndürmesini iste! Vakit Allah Teâlâ'ya dönme vaktidir. Âfâkî ve enfûsî olarak teblîğ işi tamâm oldu. İnsanın neş'etinden maksat kemâl derecede hâsıl oldu. Nüzûller mertebelere göredir. Şimdi Allah ile berâber ol! Tıpkı daha önce cisim ve nefis perdesi yokken olduğu gibi... Bağlantılar ve alâkalar perdesiz ve seninle Allah arasına perde çekmeksizin olmaz. O'nunla halvetten maksat; mutlak olarak perdesiz olmaktır. Bu, yenilenme da'vetidir. Onun sırrını efrâddan başkası bilmez. Sen bu makâmın neresindesin.⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ Bursevî, *Vâridât*, vr. 4a.

⁵⁰⁵ Bursevî, *Vâridât*, vr. 69a.

ed-Devr

Devr edip geldik cihân sahrâsına.

Dönmeğe Hak kasdına sevdâsına

İbtidâdır müntehâ-yı dâire.

Döne döne kul erer Mevlâsına

Nokta-i vahdeti gözet etrâfı ko.

Girme hat-veş dâire arasına

Kim ki düşdü kesretin girdâbına.

Âkıbet daldı hatar deryâsına

Halka-i eflâk **Hakkı** kıl güzer.

Devr içinde er hüviyyet hâsına⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Bursevî, *Vâridât*, vr. 33b.

DÖRDÜNCÜ

VÂRİDÂT METNİ TERCÜME VE TRANSKRİPSİYONU

Bin yüz otuz bir de ya'nî gurre-i zî'l-ka'dede

Şeyh **Hakkı** etti bu levh üstüne vaz'-ı kalem

Rûh-i ma'nî onda Sultân-ı Cihângîr-i mutâ'

Asker-i elfâza her bir satrı oldu bir alem

رايت ليلة اللاحد انّ وردت كاغدة مكتوب عليها أبشیر فانّ الله تعالى قد غفر لك وذلك الورود وقع تلك
[Ya'nî: Pazar] الليلة مرأت. اللهم اغفر لي ذنب وجودی واستر ظلمات عناصری بنور شهودك انك انت الاعلى
gecesi üzerine yazı yazılmış bir kâğıt gördüm. “Sevin, muhakkak ki Allah seni
bağışladı.” Bu vürûdlar defalarca o gece vukû' buldu. “Allâh'ım vücûdumun
günahlarını bağışla, şühûdunun nûruyla anâsırın karanlıklarını ört. Muhakkak ki sen en
büyüksün.”] [2a.]

Vakf-ı Şeyh İsmâil Hakkı

Ve lehû

Kalb-i kâminden n'ola nûr-i tecellî berk ura,

[Allah, onu temizlikte cam gibi şekillendirdi.] صاغه الله تعالى في الصفاء كالزجاج

Meşreb-i pâk-i muhabbetten gelir lezzet dile,

أَجَاج (Furkân, 29/53) [(Suyu) tatlı ve susuzluğu
giderici, tuzlu ve acı değil.] إِنَّهُ عَذْبٌ فُرَاتٌ لَيْسَ مِنْ مِلْحٍ

[2b.] إِذَا قُنَا اللَّهَ وَإِيَّاكُمْ مِنْ جَامِهِ وَخَصَّنَا بِمَزِيدِ أَنْعَامِهِ

قال الله سبحانه لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ انما جمع الظُّلُمَاتِ وافرد النُّورَ لَانَّ العناصر ظلمات
ارُبْع بعضها فوق بعض ولكل منها خواص زائدة ومن تركيبها يحصل الطبع الذى يسمّى بالمزاج فهو اعنى المزاج
وان كان امراً واحداً في الصُّورة لكنه مبنّى على اصول متعدّدة فى المعنى وهكذا حال عالم التركيب واما النور فهو
من البسائط لا تركيب فيه اذ هو مضاف الى الله تعالى كما قال وَنَقَضْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فالروح المنفوخ امر واحد
مرشوش من نور الله تعالى ولا تعدّد فيه الا با لا اعتبار لانه حصص مختلفة باعتبار المحال كنور الشمس باعتبار
لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ [Ya'nî: Allah Teâlâ buyurdu ki: دخول من الكور الكثيرة وهو فى الاصل نور واحد
(Ahzâb, 33/43) [O sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarır.] Burada “karanlıklar” إِلَى النُّورِ

قال الله سبحانه ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ انما جعل الله سبحانه كلاً من الأرض والافلاك كرية واحاط الارض بالافلاك وبجبل ق ايض اشارة الى ان امر الوجود دورى لاخطى اذ المنتهى لا بد وان يلتقى المبتدأ والطريق واحدة من حيث الاصل ولذا قال إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ومتعددة من حيث الفرع ولذا قال إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ ولهذا السّر جعل القرآن تحت ق لأن يدلّ على الجمع ايض فالفرقان الظاهر في حكم القرآن الباطن الذي هو جمع المتفرقات الى اصل واحد ولامر ما جعل الله مدار الكعبة على الطواف الذي يتصل اخره باوله لان الكعبة اشارة الى وحدة الوجود ورجوع كل وجود الى هذه الوحدة ولهذا السر ايض قال تعالى السَّائِحُونَ فجعل السّياحة والهجرة من الصفات الفاضلة لان السّياح يطوف في أرض الوجود ويدور في كل قطر بانواع الشهود فيكون العالم (Kāf, ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدِ [Ya'nî: كله بالنسبة اليه كالكعبة فافهم هذا السر السرى. و زين بالمعرفة القلب العرى. 50/1) [Kāf, şerefli Kur'ân'a andolsun] Şüphesiz ki Allah Teâlâ arzı ve eflâkı yuvarlak kıldı. Arzı da eflâk ile dağlarla kuşattı. Burada ق aynı şekilde varlığın hattî değilde, dâiresel varlığına işâret etmektedir. Şöyle ki; sonu olanın başlangıcının da olması gerekir. Asıl yönünden yol birdir. Bu nedenle dedi ki: (Hûd 11/56) [Şüphesiz rabbim dosdoğru yoldadır.] Fer' açısından ise çeşitlidir. İşte bundan dolayı âyet-i kerîmede هِيَ أَقْوَمُ الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ (İsrâ, 17/9) [Bu Kur'ân, en doğru yola ulaştırır.] demiştir. Bu sırdan dolayı Kur'ân'ı ق ın altına koymuştur. Çünkü aynı şekilde çoğula da delâlet etmektedir. “Zâhir Kur'ân”, farklı şeyleri bir asılda toplayan “bâtın Kur'ân” hükmündedir. Öyle ki tüm müteferrikâtlar bir asıl üzeredir. Allah Ka'be'nin etrâfında yapılan tavâfı da sonu başına ulaşacak şekilde emretmiştir. Çünkü Ka'be vahdet-i vücûd'a işârettir. Ve her vücûd bu vahdete bir dönüştür. Aynı şekilde bu sırr'la birlikte Allah Teâlâ “es-sâyihûn” buyurdu. Seyâhati ve hicreti fazîletli kıldı. Çünkü seyyâh, var olan yeryüzünde dolanır. Gördüğü her bir çeşit katrede döner. O zaman tüm âlem ona nisbetle Ka'be gibi olur. Bu sırrın sırrından anlaşılandır. Ve temiz kalb, ma'rifet ile süslenir.] [4a.]

Gel vücûdun mülkünü zabt eyle mülk-i Şâm'ı ko

*Gün yüzün gör Rûm ilinde Şâm'da akşamı ko*⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ (Celvetiyye sırrına işârettir ki; bekâ ba'de'l-fenâdır)

Bundadır sırr-ı melâmiyye bilirsın ey gönül

Kendini setreyle cismin kubbesinde nâmı ko

Besdir erbâb-ı mezâka meşreb-i azb-i safâ

Meclis-i ağyâra dâhil olma elden câmı ko

Çün fenâ fillâhdan gayrı kapı yoktur sana

Ârif isen geç bu sedd-i heykel ü endâmı ko

Menzil istersen revân ol râh-ı rûha subh-dem

Bu ribât-ı tende her gece yeter ârâmı ko

***Hakkı**'ya doğdu Süreyyâ üstüne çün Şâm'da*

Dâne-çîn ol, tâ sabâh-ı haşr olunca dâmı ko [4b.]

قال سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ اعْلَمْ أَنَّ جَمِيعَ الْأَشْيَاءِ أَحْيَاءٌ عُقْلَاءٌ عِنْدَ أَهْلِ اللَّهِ تَعَالَى دَلَّ عَلَيْهِ تَسْبِيحُهُمْ وَتَحْمِيدُهُمْ مِنْ غَيْرِ تَأْوِيلٍ فَإِنَّ مَقَامَ الْحَقِيقَةِ يَأْبَى الْأَذْلَ عَلَيْهِ الْأَسْمَ الْقَيُّومِ وَتَنْزِيهِه الذَّاتِ يُوَلِّى إِلَى سَلْبِ التَّعْيِّنَاتِ مُطْلَقًا وَالْبِهِ الْإِشَارَةُ بِالنَّفَى فِي كَلِمَةِ التَّوْحِيدِ وَتِلْكَ الْهُوِيَّاتِ وَالْحَقَائِقِ هِيَ الْوُجُودَاتِ الظِّلِّيَّةُ الْمَشَارِ الْيَهَا بِنَفْخِ الرُّوحِ فِي قَوْلِهِ وَتَفَخَّتْ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَإِنَّ هَذَا الرُّوحَ مِنْ أَثَارِ النَّفْسِ الرَّحْمَانِي فَهُوَ ظَاهِرُ الذَّاتِ كَمَا أَنَّ الظِّلَّ ظَاهِرُ الْمَظْلُوقِ وَأَمَّا وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ [Ya'nî: باطنها فهو السرّ الالهى الذى يقال له السرّ الانسا نى ايض فان السرّ الانسانى (İsrâ, 17/44) [Onu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur.] Sen bil ki; Ehlüllâh katında her şey canlıdır ve akıl sâhibidir. Onların hamdetmesi ve tesbîhâtları te'vilsiz

Temmeḥû

قال الله سبحانه في وصف ذاته العَلِيَّةِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ فَقَدَّمَ التَّنْزِيهَ عَلَى التَّشْبِيهِ لِمَا أَنَّ صفات الجلال اقدم من صفات الجمال وقال وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ والفرق بَيْنَ الملائكة وَبَيْنَ البشر في مقام التسبيح والتحميد ان التسبيح في الملائكة اغلب لائهم مخلوقون من النور وليس عندهم شئ من ظلمات الوجود الطبيعي ولذا طلب النبي صل الله عليه و سلم ان يجعله الله نوراً حيث قال وَاجْعَلْنِي نُورًا وبذلك يلتحق البشر بالملائكة ولكن هذا من مزالق الاقدام ولذا وقع الاختلاف في التفضيل ولم يعرف من فضلهم على البشر ان النور الذي خلقهم الله من نور الصفات ولانسان الكامل تجليات برقية يتلا شئ عندها ذاك النور كنور القمر عند طلوع الشمس ولا جل ان الملائكة طبعوا من النور كانت طاعاتهم طبيعية ذاتية فهذه الطاعات من مقام التحميد لكن لا تحمد كما تحمد طاعات البشر لما في طاعات البشر من المنازعات الطبيعية العنصرية فكانت تحميدا تهم من هذه [Ya'nî: الجهة اغلب من تسبيحاتهم وهذا بالنسبة الى اغلب البشر واما كامل الامة المرحومة فميزان حالهم Allah, yüce vasfı hakkında şöyle buyurdu. (Şûrâ, 42/11) “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ” [O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.] Burada tenzîh, teşbîh üzerine takdîm edilmiştir. Şunun için ki; “celâl” sıfatları, “cemâl” sıfatlarından daha akdemdir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ (Bakara, 2/30) [Bizler hamdinle seni tesbîh ve takdîs ederiz.] Tesbîh ve tahmîd makâmında insanla melekler arasındaki fark şüphesiz ki meleklerde tesbîhât daha baskındır. Çünkü melekler, nûr'dan yaratılmışlardır. Onlarda doğal varoluşları bakımından zulûmât yoktur. Bunun için Nebî (s.a.v) “Benî nûr eyle!” derken Allah'tan kendisini nûr eylemesini istemiştir. Bundan dolayı beşer, meleklerin mertebesine yetişebilir. Fakat bu ayakların kayabileceği bir noktadır. Bunun için de fazîlet konusunda farklılıklar oluşur Onların fazîleti beşer üzere bilinmedi. Muhakkak ki nûr öyle ki, Allâh'ın yarattığı nûrun sıfatlarındandır. İnsanda ise tecellîlerin parlaklığı vardır. Bu nûr, güneşin doğuşu esnâsında ay'ın nûru gibidir. Meleklerin yapısında “nûr” olduğu için de, onların tâatleri tabîi ve zâtî'dir. İşte bu itâatler tahmîd makâmındadır. Ama onlar, insanların hamd etmesindeki gibi hamd etmezler. İnsanların itâatlerinde doğal ba'zı tartışmalı unsurlar yer alır. Onların hamdleri bu cihetlerden ötürü tesbîhâtlarından daha çoktur. Bu beşerin çoğunluğuna göre böyledir. Ümmetin kâmil olanlarına gelince, onların hâlinin mîzânıdır.] مُعْتَدِلٌ [6a.] بحيث استوى عندهم مقام الذات والصفات لانهم اهل قاب قوسين بعد اودانى حيث جمعوا بين الجمع والفرق

Ve Lehû

Garîbem hiç enîsim yok, meded yâ rabbi yâ rabbi

Vahîdem hiç celîsim yok, meded yâ rabbi yâ rabbi

Tenim tenhâlara saldın, serim sevdâlara saldın

Gözüm deryâlara saldın, meded yâ rabbi yâ rabbi

Ne âlemde karârım var, ne dâr u ne diyârım var

Ne yâr-i gam-güsârım var, meded yâ rabbi yâ rabbi

Alevlendi dilimde nâr, yanıp yakıldım âhir-kâr

Benim hasta, benim nâ-çâr, meded yâ rabbi yâ rabbi

*Bu **Hakkı** 'ya nazar eyle, günâhından güzer eyle*

Nuhâsın ayn-ı zer eyle, meded yâ rabbi yâ rabbi [7a.]

Hadîs-i Buhârî'de gelir ki: Bir kimse her sabâh سبحان الله و بحمده سبحان الله العظيم dese zünûbu mağfûr ola. Zîrâ سبحان الله tenzîh-i zât والحمد لله ta'zîm-i sıfâttır. Pes tesbîh, usûlde olan zelevî; ve tahmîd, fûrû'da olan halelî setr eder. Ve bu sebebdan zât, "mutahhar" ve sıfât, "mukaddes" olur. Ve kelime-i mezkûrenin âhirini tesbîhe tahsîs ettiğî asla rücû'a işârettir. Onun için azamet ile hatmeyledi. Ba'de-zâ tesbîh, rûhun hâlî; ve tahmîd, kalbin şânî; ve kurbân etmek, nefsin sıfatıdır. Pes, ikisi kavî ve biri dahi fî'lîdir. Ve kavî; gayb ve şahâdete şâmindir. Fî'l ise sâniye mahsûsdur. Onun için vücûd-i zâhirin taayyünâtını ifnâ etmedikçe, sırr-ı kavî, zuhûr etmez. Zîrâ kâil ve mütekellim

Kāle Allah Subhānehû اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا (Mâide, 5/27) [Hani birer kurbân takdîm etmişlerdi.] Hâbîl ve Kâbîl'i tekniye eyledi. Vücûd-i zâhirî ve taayyün-i şebihîleri i'tibâriyle. Ve kurbânı tevhid eyledi. Maa-hâzâ murâd iki kurbândır. Vahdet-i nefsâniyyeleri i'tibâriyle. Nitekim خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ (Nisâ, 4/1) [Sizi tek bir nefisten yarattı.] ona dâlldir. Ya'nî: Âdem ki, asl-ı insândır. Nefs-i vâhide olacak ândan teşa'ub eden evlâd dahi hükmen nefs-i vâhidedir. Egerçi sûretleri ile taaddüdü kabûl etmişlerdir. Pes, cümlesinin kurbânı birdir ki, nefs-i hayvâniyyeleridir. Ve birinin nefs-i mezbûh olacak, âhirin dahi mezbûh olmak gerekdir. Velâkin taayyünleri perde olup ba'zında gayr-i mezbûh kaldı. Nefs-i Kâbîl gibi. Zîrâ Kâbîl dahi gerçi kurbân eyledim zanneyledi. Velâkin sıfât-ı nefsâniyyesinin bekâsıyla, hakikat-i kurbân yoktu. Nitekim ehass-i emvâlî ile tekarrüb eylediği, sû'-i hâline delildir. Hâbîl'in a'lâ-yı mukteneyâtı ile tekarrübü hüsn-i hâline emâret olduğu gibi. **[8a.]** Ve bundan fehm olundu ki; iki kişi bir amelde müşterek olmakdan fi'l-hakîka tesâvî lâzım gelmez. Zîrâ câizdir ki, birinin ameli, vâhid ke'l-elif makûlesi ola. Redd ve kabûl dahi böyledir. Ya'nî muhtemeldir ki, birinin ma'dûm hükmünde ola. Zîrâ ânda rûh-i sıdk ve ihlâs yokdur. Bu cihetden ekser-i benî Âdem ve gâlib-i a'mâl-i insân meyyit hükmündedir. Ve bu makâmdan zâhir olur ki; sâlik, zebh-i nefisle ıslâh-ı vücûd ve tezkiye-i amel etmeden kabûl da'vâsına düşer. Ve semâvât-ı kurbete urûc etdim sanır. Bilmez ki "Kâbîl" meşrebindedir. Ve Kâbîl'in kurbânına semâyâ tarîk yoktur. Ve semâ ki, âlem-i kalb ve rûha işâretidir. Bâb-ı mesdûd olacak urûc sadedinde olan esfel-i sâfilde kalır ki; âlem, mâ' u tyn dir. Füccârın ervâh-ı habîsesi, kubûra merdûd ve orada muazzeb oldukları gibi. Ve bu takrîrden zâhir oldu ki; a'mâl-i fi'liyye-i cismâniyyede kurbândan efdal amel yokdur. A'mâl-i rûhâniyyede salâtdan eşref nesne olmadığı gibi. Ve bu sırr-ı kurbânı bulup, amel eden Âdem, fi'l-hakîka "Âdem" oğludur. Mâ-adâsı, âb u nil oğludur. Zîrâ ikmâl-i Âdemî'den ârî'dir. Bunu bil ve amel eyle! Zîrâ bu emellerin nihâyetidir. **[8b.]**

قال الله سبحانه **وَنُقَلِّبُھُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ** ای نقلاب اصحاب الکھف ونصر فھم من جانب الی جانب فمرة من جانب الشمال الی جانب اليمين واخرى بالعکس وذلك لحفظ اجسادھم کما یقتضیہ عالم الحکمة وان کان الله قادراً علی حفظھا بلا سبب فمن انکر السبب فقد انکر الحکمة وخرج عن دائرة الاسم الحکیم فکان ناقصاً بقدر انتقاص اسمه من الاسماء الالھیة وكذا نقلاب اصحاب القلوب فی اذکارھم من طرف الی طرف وذلك لحفض احوالھم فان النفی المطلق تنزیہ وسلب للتعین مطلقاً مؤدّ الی الافراط وكذا الاثبات المطلق تشبیہ و اثبات له كذلك مؤدّ الی التفریط فکان التوسط بین النفی والاثبات والدوران بین التنزیہ والتشبیہ حالة معتدلة لارباب القلوب حتی **وَنُقَلِّبُھُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ** [Ya'nî: Allah لاینحر فواعن الطريق الذی نهجه الله لھم فی کتابه حیث قال **لَیْسَ کَمِثْلِه** (Kehf, 18/18) [Biz onları sağa sola çeviriyorduk.] buyurmuştur. Sürekli bir şekilde onları bir yandan öbür yana çevirip duruyorduk. Önce sol taraftan sağ tarafa çevrilmişlerse; sonra da tam tersi oluyordu. Allah onların bedenlerini hiçbir sebebe bağlı olmadan da koruyabileceği halde hikmet âleminin gerektirdiği şekilde muhafazaları için böyle olmuştur. Dolayısıyla kim sebebi inkâr ederse, hikmeti inkâr etmiş, “Hakîm” isminin dâiresinden çıkmış olur. Ve esmâ-i ilâhiyyeden birini azalttığı ölçüde kendisi eksik kalır. Aynı bunun gibi biz “ashâb-ı kulûb”u zikirlerinde bir taraftan öbür tarafa çeviririz. Bunu da onların hâllerini korumak için yaparız. Mutlak nefy, taayyün için mutlak tenzîh ve selb olur. Bu da ifrâda götürür. Aynı şekilde mutlak isbât da; teşbîh ve isbâtıdır. Bu da tefrîde götürür. Kalb ehli için nefy ve isbât arasındaki orta yol; i'tidâl hâlinde tenzîh ve teşbîh arasında bulunmaktır. Böylece Allah'ın **لَیْسَ کَمِثْلِه شَیْءٌ** (Şûrâ, 42/11) [O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işiten ve görendir.] ifâdesi ile kendilerine kitabında gösterdiği yoldan sapmamış olurlar. [9a.] **وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ** فقدم التنزیہ لانّ راجع الی حقائق الذات واخر التشبیہ لان راجع الی حقائق الصفات والذات اقدم من الصفات كما انّ الروح اقدم من القلب والتجلی الالهی دائر بین ذات وصفة فحكم الذات السكون وهو مرتبة الكنز المخفی وحكم الصفات الحركة وهی مرتبة خلقت الخلق فلا بدّ فی هذا السكون من الحركة ابدأ فاول الحركات الذکرت حركة النفی ثم حركة الاثبات فالاولی رجوع الی الأصل والثانية رجوع الی الفرع ولامر ما تمايل النبی صلی الله علیه وسلم لیلۃ المعراج حین رُجّ فی التور یمینا و شمالاً اشارة الی ما ذکرنا واثباتاً للقبضتین ورمزاً الی انّ رجوعهما الی امر واحد هو سرّ الحقیقة ومنه ومن الایة المذكورة اخذ الصوفیة التمايل الی اليمين والشمال حالة الذکر بالکلمة الطیبة وهی ارفع الازکار واعلی من الذکر بهو هو المشیر الی النفی المحض و بقوله الله الله المشیر الی الاثبات المجرد ومن خرج عما حدّه الله تعالى فقد خرج عن عالم الاسرار. وجعل نفسه داخله فی جمع الجهلة **وَنُقَلِّبُھُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ** [Ya'nî: “Tenzîh” önce gelmiştir. Çünkü zât'ın hakikatine bakar. “Teşbîh” sonra gelmiştir. Çünkü sıfatın hakikatine bakar. Zât ise sıfattan önce gelir. Tıpkı rûhun kalpten önce gelmesi gibi. İlâhî tecellî de, zât ve sıfat arasında cereyân eder. Zât'ın hükmü sükûndur. Ve bu gizli hazîne (kenz-i mahfî)

قال الله سبحانه **قُلْ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ** اِشار الى انَّ اسم النّبي صل الله عليه و سلّم هو الاسم الاعظم المحيط بكل اسم من الاسماء الالهية الكلية والجزئية واسماء غيره أسماء جزئية بالنسبة الى اسمه وقد قال تعالى **يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ** اريد الاسم الاعظم الكلى فوق أيدي الاسماء الجزئية كما انَّ يدالاب فوق ايدي الابناء ولا شك ان الواحد الكلى اقوى من المتعدّد الجزئى فلذا كانت الغلبة له عليه ولاجل الاشارة الى القهر والغلبة لم يقل قل الرحمن وان كانت احاطت مثل احاطت الاسم الله غير ما دلّ الاسم الله على المرتبة بخلاف الاسم الرحمن وغاية الامر القهر الالهى كما وقع فى المدينة بعد الهجرة والامر بالسيف وكما يقع بالموت الطبيعى وبالنفخة الاولى فالحياة من باب اللطف والموت من قبيل القهر ولا بدّ من ذلك فاهل السلوك يقطعون هذه العقبة بالموت الارادى المبنى على عقبات لا يقطعها القلم وان عانى فى بيانها واما غيرهم فيموتون موتاً قهراً ليصلوا على قدم هذا القهر الى منزل الوصل **قُلْ** [Ya'nî: Allah Teâlâ dedi ki; وهو وصل الذات ولكن لاكثرهم بعد مُدَد متطاولة لا يُدرك شأوها ولا قلهم **قُلْ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ** (En'âm, 6/91) [Allah de! Sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynaya dursunlar.] Burada, bunun Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem'in ismi olduğuna işâret etmiştir. Bu en büyük isimdir Ve küllî ve cüz'î ilâhî isimlerden hepsini ve bunun dışında onun ismine nazaran cüz'î olan isimleri kapsamaktadır. Ve Allah **يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ** (Fetih, 48/10) [Allâh'ın eli, onların elinin üzerindedir.] demiştir. Küllî en büyük ismin, cüz'î isimlerin üzerinde olduğu kastedilmiştir. (Babanın elinin çocukların ellerinin üzerinde olması gibi...) Hiç şüphe yok ki küllî tek olan, cüz'î birden fazla olandan daha kuvvetlidir. Bunun için ona karşı üstünlük O'nundur. Kuvvete ve üstünlüğe işâret olması için **قُلْ الرَّحْمَنُ** dememiştir. Eğer onun kapsamı da, Allah ismi gibi olsaydı başka olurdu. Allah ismi, Rahmân isminin tersine mertebeye delâlet etmez. "İlâhî kahr" emrinin en son haddi hicretten sonra Medîne'de vukû' bulmuştur. "Kılıç" emredilmiştir.

فِي الْحَدِيثِ

اَكْرُمُوا عَمَّتَكُمْ النَّخْلَةَ فَاتَّهَا مِنْ فَضْلَةِ طِينَةِ أَبِيكُمْ آدَمَ. [Halalarınıza hurmâ ikram ediniz.

Çünkü hurmâ, babanız Âdem'in tıynetinin fazîletindedir.] Ya'nî: Ebu'l-beşer Âdemin aleyhi's-selem hamîr-i mâye-i vücûd-i unsûriyesinden bir kıt'a tıyn kaldıkda Allâh'ü Teâlâ izâat etmeyip ondan Hurmâ ağacını halkeyledi. Tâ ki enfûsde olan semere-i muhabbetin lezzet-i zâyidesinden âfâkda dahi bir numûne buluna. Onun için hurma'nın lezzeti sâir fevâkihin lezzâtı üzerine zâyidedir. Ve onu nevâtla ya'nî çekirdek ile halkeyledi. Zîrâ Âdem, kabza-i cemâl ve celâl ile tahmîr olunmuşdur. Nitekim خَلَقْتُ بِيَدَيَّ (Sâd, 38/75) [Ellerimle yarattım.] Ona işâretidir. Pes vücûd-i kevnî, vücûd-i hakîkî'den meyveden çekirdek mesâbesindedir. Zıll ile mazlûl gibi. Çünkü cemî'-i eşyâ esmâ-i ilâhiyye hasebiyle Âdem'in karâbetindendi. Fazl-i tıynedden mahlûk olan şecere-i hurmâ, Âdem'in hemşîresi ve evlâdının âmmesi mertebesinde oldu. عَمَّ الرَّجُلُ صَبُؤًا hadîsinde olan teşrîf zimmeti ona nâzırdır. Ve şecere-i mezkûrenin [11.a] tavîletü'l-kâme olduğu Âdem'in tûl-i kadd u kadrine Ya'nî, zâhiren ve bâtinen celâlet-i şânına remz eder. Ve amme ta'bîrinden mefhûm oldu ki, ünûsetine binâen inâsın ânında intifâî ağlebdir. Onun için nüfesâyâ ve velîde[?] ibtidâ hurma it'âm olunur. وَهَزَى إِلَيْكَ بَجْدَعِ النَّخْلَةِ (Meryem, 19/25) [Hurma ağacını kendine doğru silkele.] Mûcibince Meryem aleyhâ es-selem dahi onunla me'mûr oldu. Tâ ki velâdet-i Îsâ da aleyhi's-selem olan ta'b-i zâhir ve bâtının zehrini onunla def' eyleye. Ve Îsâ'nın sırrı Âdem üzerine velâdetine nişân ola. Nitekim Kur'ân'da gelir. إِنَّ مِثْلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمِثْلِ آدَمَ (Âli İmrân, 3/59) [Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir.] Suâl olunursa ki; tıynet, fâzile-i mezkûreden "Havvâ" halk olunmak azhar idi. Cevâb budur ki; Âdem'in nefh-i rûhdan sonra tıyne-i karâbeti baîddir. Cihet-i câmia-i kuvviye olmayan yerde ise telezzüz noksân üzeredir. Pes Âdem, nefh-i rûh sırrıyla mütehakkik oldukda, ol sırr-ı ilâhî zıll'a dahi sârî olup, Havvâ mahlûka olacak. Âdem'in Havvâ'ya muhabbeti, kuvviye ve telezzüzü acîb oldu. Zîrâ fî-nefsi'l-emr Havvâ onun cüz'üdür. Ve Âdem ona vatan gibidir. حُبَّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ sırrı üzere nisâ tâifesi dahi, ricâle muhabbeti zâyide ettiler. [11b.]

فِي اخْتِلَاجِ الْعَيْنِ Ekser-i nâs da ayn-i yümnânın ihtilâc ve izdırâbı bi-hasebi't-tecrûbe gamm u gussa'ya ve ayn-i yüsrânın ferah ve surûra delâlet eder. Zîrâ; ayn-i

Ve Lehû

Her nefes Hak'dan gelen emr-i kazâyâ merhabâ

Her kazâyı hoş gören ehl-i rızâyâ merhabâ

Ger gül ü gerhâr ola gülşende bülbül dillere

Sarsaru yâ subh-dem bâd-i sabâyâ merhabâ

Armağânıdır Hak'ın çün-kim anâsır Âdem'e

Âb u hâk ü âteş ü feyz-i havâyâ merhabâ

Yâ cefâdır yâ vefâdır ya lutufdur yâ kahır

Yâ elem yâ lezzet ü zevk ü safâyâ merhabâ

Hoş gelir ehl-i niyâza nâz-i mahbûb ey gönül

Her ne yüzden gelse ol şeh bu gedâyâ merhabâ

Her ne kim dest-i atâdan bu ten-i üryân geyer

Hem kabâyâ merhabâ vü hem abâyâ merhabâ

Bir misâfirhânedir **Hakkı** derûn-i ehl-i dil

Her ne kim vârid olur mihmân serâya merhabâ[13a.]

ليلة الجمعة السابع من ذى القعدة من السنة 1131 المذكورة ورد على اللسان, وجعلنى مباركا اينما كنت, ارتفاعاً معلماً للخير فإنّ المَبَارَك ما فيه الخير والبركة وآى خير وبركة اعظم من العلم والحكمة وأشار بأين الى بلاد الرّوم نحو برُوسه وما يليها والى بلاد العرب نحو دمشق الشام وما يليها وكنت فى الشام ادرس من التفسير ايض ثم قيل الانسان الكامل هى الدائرة وفيها كفاية لاجتماعها- الام التعليل-, يعنى انّ احبّ الاكوان الى الله تعالى هيئة الاجتماع كما انّ ابغضها اليه هيئة الافتراق وقد خلق الله الانسان الكامل على هيئة الاجتماع والحلقة فإنّ دائرته ملّتق اولها باخرها وبالعكس فمن اراد اللقاء فعليه بالالتقاء بحلقة الاولياء وبالارتباط بدائرة الاصفياء فإنّ دائرتهم جامعة لجميع الدوائر وفيها الافلاك وسائر الامور الملكوّية كلها بخلاف دوائر غيرهم لوقوع الخرافات والخروج عن دائرة الاستقامة الاعتدالية الى طرق الضلالات فليست لهم دائرة وفيهم قوله فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ [Ya'nî: Mezkûr] (1131) senenin Zi'l-ka'desinin yedisi Cuma gecesi lisâna hayırlıyı öğretir şekilde “Nerede olursam olayım beni mübârek kılar” cümlesi geldi. Mübârek, içinde hayır ve bereket olandır. Ve hangi hayır ve bereket ilim ve hikmetten daha büyüktür? باين ile Bursa dolayındaki Rûm diyârı ve yakınındaki yerler ile de Dımaşk-ı Şâm dolayındaki Arap diyârı ve yakınındaki yerlere işâret edilmiştir. Ben de Şâm'da tefsîr okudum. Sonra denildi ki الانسان الكامل هى الدائرة وفيها كفاية الاجتماع Ya'nî, insan, Allâh'a giden yolda varlığın bir kısmını parçalı bir şekilde sevdiği gibi, onu bir bütün şeklinde de sever. Allah, kâmil insanı bir bütün ve halka şeklinde yaratmıştır. İnsanın dâiresinin başı, sonu ile; ve sonu, başı ile birleşir. Kim buluşmayı isterse evliyânın halkası ile birleşmesi, asfiyânın dâiresi ile irtibât kurması gerekir. Onların dâiresi, bütün dâireleri birleştirmektedir. Onların dâiresinde, diğer insanların dâiresinin aksine felekler ve diğer melekût umûrunun hepsi bulunur. Diğerlerinde ise hurâfeler bulunur. Ve istikâmet ve orta yol dâiresinden dalâlet yollarına çıkarlar. Onların bir dâiresi yoktur. فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ (Tekvîr, 81/26) [Nereye gidiyorsunuz?] sözü onlar hakkındadır. [13b.]

وقرأت تلك الليلة المباركة سورة الفجر من أولها الى اخرها بصوت رفيع على حضرة شيخى وسندى الفضلىّ الالهى قدس سره فدعا عند اخرها وهو يَدُلُّ على استجابة الدعاء الواقع يوم الخميس بعد الرأس وعلى فضل الايام العشرة لذى القعدة فان من الاشهر الحرم وفيه ما فى غيره من الفضائل الجمة و لهادا كان اكثر الانكشافات لأهل التوجهات فى تلك الاشهر فالله تعالى كما ينظر الى بعض الامكنة بنظر الرحمة كالكعبة وما يليها من المساجد المباركة كذلك ينظر الى بعض الازمنة بنظر اللطف كالمذكور من الاشهر وذلك كالبرق يختص ببعض الأماكن والازمان وان كان نور الله سارياً فى جميع الاكوان ومن هنا يُفرق بين قلب و قلب و تُور نور فاين من

Ve Lehû

Ehl-i dil zâhirde gerçi sâhil-i kesrettedir

Bâtın-i hâl içre ammâ kulzüm-i vahdettedir

Yâr olan bîgâneye yâre olur mu âşinâ

Kendi zu'mı üzre gerçi Hak ile sohbettedir

Tâlib-i feyze dü âlemden gerekdir inkitâ'

Vây ona kim bir ayâğı meclis-i işrettedir

Dil çü dürc ü vâridât-ı Hak cevâhirdir anâ

Pâdişâh-ı âlem ol cevherlere hasrettedir.

Gâh olur ruhsat verir hikmet yüzünden Hak sana

Ârife ammâ azîmet âlem-i kudrettedir

Çün tabîb-i ışk elinden zahm-i dil bula ilâc

Cism ü cânı derd-mendin tâ ebed râhatdadır

Hakkı'ya erbâb-ı Hakk'a etme isbât-ı günâh

Evliyâ hıfz-ı Hudâ'da enbiyâ ismetdedir.[15a.]

Ve Lehû

Yâ rasûlallah ruhun reşk-i gül-i nesrîndir

Bûlbûl-i dilden hezârân ol güle tahsîndir

Cân verirse andelîb-i cân bûy-i ravzana

Bûlbûle bî-hûř olmak bâğda âyîndir.

Âsitânındır ser-i cibrîle bâliş rûz u şeb

Cevher-i hân-i mezârın kuhl-i hûr-i îndir

İ'tikâd-ı hak-dürür ehl-i derûnun mezhebi

Secde-i dergâhın ehl-i aşka eski dîndir.

Na'tına **Hakkî** nice sûret vere her vech ile

Remz-i sırrın nazm içinde sûre-i Yâsîn' dir [15b.]

قال الله سبحانه الم تر الى ربك كيف مد الظل ولو شاء لجعله ساكنًا اشار بالظل الى ظل الوجود الحقيقي ويقال له الوجود المجازي ايض لانه قنطرة الوجود الحقيقي اذا الكل شواهد التوحيد ودلائله لا بمعنى ان الوجود الحادث دليل الوجود القديم لان الظل من حيث هو ظلمة لا يكون دليلاً على النور بل لا بد للنور من دليل هو النهار بالنسبة الى الشمس فاذا الوجود الظلي الذي هو باطن الاجسام وما به يقوم الاشباح هو الدليل على الحق تعالى لان من اثار نفخه كما قال وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي وَقَالَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ فَتَجَلَّى فِيهِ اى ظهر فيه باثار ذاته وصفاته ولم يكن هو هو بل كانه هو فظهر ان انبساط هذا الوجود الظلي حين التجلى كانبساط نور الشمس حين الطلوع فلما ان لها شفاعات كثيرة فى مطارح وفيرة فكذا الوجود الحقيقي ظلالات عديدة تظهر فى اشباح شقية وسعيدة ولو شاء الحق تعالى لجعل هذا الظل ساكنًا غير متحرك بحركة جية ازلية , وغير متجل باسماء الهية جزئية وكيته, لكنه لم الم تر الى ربك كيف مد [Ya'nî: Allah Teâlâ, يشاء ذلك بل شاء خلاف حتى يظهر الفيض والجود لانه ليس ساكنًا] (Furkân, 25/45) [Rabbini gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? İsteseydi onu sâkin kıları.] buyurdu. “Zıll” ile vücûd-i hakîkînin gölgesine işâret eder. Buna aynı zamanda “vücûd-i mecâzî” de denir. Çünkü O, vücûd-i hakîkî'nin kantarasıdır. O zaman, sonradan olan varlık; önceden olan varlığın delilidir. Ma'nâsı ile her şey tevhîdin şâhitleri ve delilleri olur. Çünkü gölge, kendisi karanlık olduğu için nûra delil olmaz. Fakat güneşe nisbetle gündüz, nûra delil olmak durumundadır. Öyleyse vücûd-i zıllî ki; cisimlerin bâtınıdır ve şekiller onunla var olmaz. Hakk Teâlâ'ya delildir. Çünkü o وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي (Hicr, 15/29) [Ben ona rûhumdan üfledim.] dediği gibi Allâh'ın üflemesindendir. Başka bir yerde Allah Teâlâ, إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ (Rûhu'l Mesnevî, II/305) [Allah Âdem'i yarattı ve O'nda tecellî etti.] buyurmuştur. Ya'nî, zâtının ve sıfâtlarının i'sârı ile onda zuhûr etti. İkisi aynı şey olmadı. Belki O, onun gibi oldu ve tecellî etti. Tecellî ânında bu vücûd-i zıllînin genişlemesi; doğumu ânında güneşin nûrunun genişlemesi gibidir. Öyle olduğu için birçok mekânda birçok aracıları vardır. Aynı şekilde vücûd-i hakîkînin de şakî veya saîd olarak ortaya çıkan şekiller hâlinde bir çok gölgesi vardır. Eğer Hakk Teâlâ isterse bu gölgeyi hareketsiz sâkin bir duruma ve cüz'î olsun, küllî olsun ilâhî hiçbir ismin tecellî etmediği bir hâle sokabilir. Fakat O, bunu istememiştir. Hattâ bunun tam tersini istemiştir. Tâ ki, feyz ve cömertlik ortaya çıksın. [16a.] وَلَا بَعَاجِزَ عَلَىٰ أَنَّ الْأَعْيَانَ طَلِبَتِ الظُّهُورَ. بالسنة الاستعدادات وكان من شأنها ان تقبل الوجودات الخارجية فافاض عليها الوجود ولذا قال و أَنَا كُفُّ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ اى اتى كل واحد منكم خلقه المخصوص ثم هداه الى طلبته بحكم عينه ومقتضى حاله, و لما كان الظل وليلاً على المظلول ورؤيته شاهدة على رؤيته قال الم تر يعنى قد رايت ربك وعلمت ان هو بعد مشاهدته فى مجاليه فان ليس كل مشاهدة رؤية ومعاينة بل الرؤية تحصل بالعلم القوي فافهم جداً وقد اقسام الله تعالى بالعصر اى بصلوة العصر لامتداد الظل فى ذلك الوقت فان يكون ظل كل شئ وقتئذ مثليه على ماراه الامام وقد اصاب ولما فى

118

حدیث

مَنْ أَكْرَمَ حَبِيبَتَيْهِ فَلَا يَكْتُوبُ بَعْدَ الْعَصْرِ İmâm-ı Sehâvî makâsıd-ı hasene nâm kitâbında demişdir ki: Bu hadîs merfû'da gelmiştir. Velâkin İmâm-ı Ahmed ba'zı ashâbına ba'de'l-asr kitâba nazar eylemeye deyû vasiyyet eylemiş ve ba'zı kütübde ba'de'l-asr kitâbet eyleyen diyet-i ayn'dan ekl eder gelmiştir. Pes hadîs-i mezkûrun lafzı sâbit değil ise dahî ma'nâsı dürüstdür. Zîrâ bu ma'nâ, gayrı hadîs-i sahîh ile müeyyedir. Ma'lûm ola ki ba'de'l-asr zamân-ı intikâs ü vakt, televvün-i nûr olmakla za'f-ı dîdeden hazerân kitâbetten men' olundu. Nitekim ba'de'z-zuhr nikâh ve hareket-i sefer ve mübâşeret binâ ve feth-i hânût memnû'dur. Zîrâ zamân, intikâs-ı nûr olmakla tefe'üle münâsib değildir. İnsana gerekdir ki; her hâli terakkîye delâlet eder vech ile ola. Ve intikâs-ı zamânın âsârındandır ki erbâb-ı kulûbe ba'de'l-fecr vâki' olân vâridâtî'l-ilâhiyye ba'de'l-asr olmaz. Zîrâ beden, zubûl üzerinedir. Ve zarfın mazrûfda fî'l-cümle te'sîri vardır. Ve bi-tarîki'l-işâret böyle demek dahi olur ki, asr-ı şeyhûhat da zarûret-i kuvviye olmadıkça ba'de'l-asr kitâbet etmeye. Zîrâ, asr-ı şebâbda vâki' olsa za'f-ı nûr basara bâis olacak asr-ı şeyhûhatde bi-tarîki'l evlâ olur. [18a.] Zîrâ asr-ı şeyhûhatda bi-hasebi's-sinn za'f-ı-nûr-i basar vardır. Binâen alâ-hâzâ ba'de'l-asr kitâbet ile mütezâyid

Ma'lûm ola ki; mürîde, şeyhin vaktinde kemâl-i insânî hâsıl olsa. Nitekim, Şeyh Abdülkâdir Ceylânî kuddisesirruhû hulefâsından Şeyh Ebu's-Suûddan, eş-Şiblî hazretlerine kuddisesirruhû hâsıl olmuştur. Ol vakitte mürîd, şeyhin ve şeyh, mürîdin hakkı olup birbirlerine uhuvvet muâmelesi lâzımdır. Gerçek mürîd, ilâ-âhiri'l-ömr âdâb-ı mutâbaatdan hâriç olmaz. Ve illâ nâkıs ve belki sâkîd olur. Ve şeyhin zamânında bâtın, şeyhden mürîde feth olan ulûm-i in'âm, ikrâm ve hibedir. Yoksa ulûm-i mîrâs değildir. Onun için şeyh vefât etmedikçe Ya'nî, ism-i bâtın ile tesettür edip, âlem-i şehâdetden bir zühde gaybûbet etmedikçe, hakikat-i hilâfet zuhûr etmez. Gerçek sırr vekâletten hâlî değildir. Resûlullâh'ın sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem, esfâra hareketlerinde Medîne'de nasb etdikleri vekilleri gibi. Ve Muâz bin Cebel'in razıyallâhu anh Yemen'e ta'lîm-i dîn için ba's olunduğu dahi bu kabîldendir. Ki ona; "Resûlu'r-Resûl" derler. Ve intikâl-i nebevîden sonra resûl derler. Velâkin resûl, ıtlâkında resûl-i örfîyi îhâm olmakla resûl denilmez. Belki halîfe denilir. Zîrâ vârisdir. العلماء ورثة الانبياء [Âlimler peygamber vârisleridir.] budur. Ya'nî mevrûs-u anh, nebî ve vâris-i velî'dir. Bu cihetden velî'ye nebî ıtlâk olunmaz. Gerçi enbiyâ-i anî'l-hak etmek ânın dahi şânındandır. [19a.] Velâkin, merâtibî riâyet etmeyen câhildir. Ba'de-zâ Kur'ân'da gelir

Ba'dezâ

وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ (Ahzâb, 33/6) [O'nun eşleri Mü'mînlerin analarıdır.] nassından mefhûm olan budur ki: Mü'minât makûleleri mü'mininde dâhil olup, takdîr-i kelâm وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ (Ahzâb, 33/6) [O'nun eşleri Mü'mînlerin analarıdır...] demek ola. Feemmâ Âişe Hazretlerinden (razıyallâhu anha) biz ümmehâtî'l mü'minînz, ümmehâtî'l mü'minât değiliz deyû, menkûl olan zâhir hâle dâir olmak gerekdir. Ve illâ hakâika muhâlif gelir. Zîrâ ümmehât olmak terbiye hasebiyledir. Terbiye ise kendi berâberine taalluk etmez. Onun için ümmehâtdan her biri, birbirlerine göre ümm olmazlar. Belki terbiyeye muhtâc olanlara taalluk eder. Muhtac ise, nâkıs ma'nâsını iş'âr eder. Nâkıs ise, mü'minîn ve mü'minâta şâmildir. Ya'nî: Ricâlden nâkıs olduğu gibi, nisâdan dahi nâkıs vardır. Ve cümlesi sıfat-ı noksânda berâberlerdir ki; tekmîle zarûretleri vardır. Ümmehâtü's-sâlikîn dahi böyledir. Ve ümmehât, ehl-i îmâna muzâf

لَيْلَةُ الْاِحْدِ قِيلَ لِي بِهَذِهِ الْعِبَارَةِ , اِنَّ كُلَّ شَيْءٍ فَضْلُهُ فَضِيلَةٌ مِنْ اِلَهٍ تَعَالَى قَوْلُهُ فَضْلُهُ بِالنَّصْبِ عَلَى اَنْ يَدُلَّ اِشْتِمَالُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ لَآنَّ كُلَّ شَيْءٍ اَشْتَمَلَ عَلَى ذَلِكَ الْفَضْلِ هَكَذَا الْقَى فِي رَوْعَى وَقْتُ الْقِيلِ وَالْمُرَادُ بِالْفَضْلِ الْوَصْفُ الزَّائِدُ الَّذِي يَشْتَمِلُ الشَّيْءُ فَيَكُونُ كَالْخَاصَّةِ لَهُ بِحَيْثُ لَا يُوْجَدُ فِي غَيْرِهِ اِلَّا قَلِيْلًا كَالصَّوْتِ الْحَسَنَ وَالْوَجْهَ الْجَمِيْلَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ وَقَدْ وَرَدَ مَا بَعَثَ اِلَهُ نَبِيًّا الْاَحْسَنَ الْوَجْهَ حَسَنَ الْاَسْمِ حَسَنَ الصَّوْتِ فَالْاَوَّلُ رَاجِعٌ اِلَى حَسَنِ الْحَقِيْقَةِ لِاجْتِمَاعِ الْحَقَائِقِ فِيْهَا وَالثَّانِي اِلَى حَسَنِ التَّعَيَّنِ وَالصُّوْرَةِ وَمِمَّنْ فَاقَ فِي ذَلِكَ يُوْسُفَ الصَّدِيْقَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاِنْ كَانَ اَبْيَضَ جَدًّا وَنَبِيَّنَا صَلَّى اِلَهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْهَ كَانَ اَمْلَحَ جَدًّا وَالثَّلَاثُ رَاجِعٌ اِلَى تَعَيَّنِ الصِّفَاتِ وَحُسْنِهَا لِاَنَّهُ الْاَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ اَهْلُ الدَّعْوَةِ وَالتَّبْلِيغِ وَالْاَوْلِيَاءُ قُدْسُ اِلَهٍ اَسْرَارُهُمْ اَهْلُ الْاِرْشَادِ وَالتَّسْلِيكِ فَاقْتَضَتْ الْحِكْمَةُ الْاِلَهِيَّةُ اَنْ يَكُوْنُوْا عَلَى اَحْسَنِ صَوْتٍ وَاكْمَلِ صِفَتٍ وَذَاتٍ لِيَجِيْبَ الْقَوْمَ دَعْوَتَهُمْ وَلَا يَتَنَفَّرُوْا عَنْهُمْ وَمِنْ ذَلِكَ الْفَضْلِ وَالزِّيَادَةُ حُسْنُ التَّحْرِيرِ وَمَلَاحَةُ التَّقْرِيرِ وَالْوُصُوْلُ اِلَى غَايَاتِ الْكَلِيَّاتِ وَالْبُلُوْغُ اِلَى اَطْرَافِ الْجُزْئِيَّاتِ فِي الظُّوْاْهِرِ وَالْبَوَاطِنِ فَكُلُّ ذَلِكَ فَضِيلَةٌ زَائِدَةٌ مِنْ اِلَهٍ تَعَالَى يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ لَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَاهُ وَلَا مَعْطَى لِمَا مَنَعَهُ فَحَمْدًا لَهُ وَصَلَوَةً وَسَلَامًا عَلَى رَسُوْلِهِ , وَعَلَى كُلِّ اَهْلٍ قَبُوْلِهِ , [Ya'nî: Pazar gecesi şu Her yaratılan şey'in fazîleti, اِنَّ كُلَّ شَيْءٍ فَضْلُهُ فَضِيلَةٌ مِنْ اِلَهٍ تَعَالَى ibâre bana söylendi:

Ve Lehû

Her nefesde açılır binbir gül-i sîrâb-ı feyz

Her gül-i sîrâbdan sad bû alır erbâb-ı feyz

Pâk eder yokdur serây-ı sîneyi ağıyardan

Yoksa açıkdır kulûb erbâbına ebvâb-ı feyz

Nefha-i Hak'dan temevvüc eylese deryâ-yı ilm

Katre-i dil kendini oldem eder gark-âb-ı feyz

Gerçi feyz-i Hak bahâne istemez ammâ hele

Çeşm-i nemnâk ü dil-i hûnîndir, esbâb-ı feyz

Nişvesi çıkmaz dimâğından ebednûş edenin

Meclis-i hâss-ı ilâhîde şerâb-ı nâb-ı feyz

Hakkı'yâ âb-ı hayâta çûn vusûl âsân değil

Bulmadıkça teşne-i dil etme sâkın işrâb-ı feyz [22a.]

وَرَدَ قَوْلُهُ تَعَالَى غُفْرَانِكَ رَبَّنَا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ اعْلَمْ أَنَّ الْغُفْرَ هُوَ السَّتْرُ وَهُوَ أَمَّا رَاجِعٌ إِلَى الصِّفَةِ وَأَمَّا إِلَى
الذَّاتِ، فَالْأَوَّلُ سِتْرُ الذُّنُوبِ فِي الدَّارَيْنِ وَلِذَا عَقِبَهُ بِالْأَسْمِ الرَّبِّ فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ مَقَامِ الرَّبُّوبِيَّةِ وَالثَّانِي سِتْرُ الْوُجُودِ فِيهَا
وَلِذَا آخِرُ قَوْلِهِ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ فَإِنَّ سِتْرَ الذَّاتِ مُتَأَخَّرٌ عَنْ سِتْرِ الصِّفَاتِ فَعِنْدَ ذَلِكَ يَصِيرُ الْعَبْدُ بِذَاتِهِ إِلَى ذَاتِ رَبِّهِ بَانَ
يَكُونُ ظِلْمَةٌ ذَاتُهُ مَغْمُورَةٌ بِنُورِ ذَاتِ رَبِّهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَحِلَّ شَيْءٌ فِي شَيْءٍ وَهُوَ مَعْنَى الْوَحْدَةِ وَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّ صِفَاتِ الْعَبْدِ
عَلَى نَوْعَيْنِ صِفَاتٍ سَافِلَةٍ يَسْتَتِرُهَا صِفَاتُ عَالِيَةِ الْهَيْئَةِ وَصِفَاتُ عَالِيَةِ يَسْتَتِرُهَا نُورُ ذَاتِ مُقَدَّسَةٍ فَيَبْقَى بِهَا صِفَاتُ
مُطْلَقًا وَلَا شَكَّ أَنَّ الصِّفَاتِ إِذَا فَنِيَتْ فَالذَّاتُ لَا تَسْتَمْسِكُ بِدُونِ الصِّفَاتِ فَتَرْجِعُ إِلَى أَصْلِهَا يَعْنِي يَكُونُ أَنْوَارُ الذَّوَاتِ فِي
الْغَايَةِ نُورًا وَاحِدًا ذَاتِيًّا بَعْدَ ظَهْوَرِهَا عَلَى صُورٍ مُتَعَدِّدَةٍ مُتَفَرِّقَةٍ كَمَا يَقَعُ لِنُورِ الشَّمْسِ وَقَدْ غَرُبَ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ
إِلَّا هُوَ (Bakara, 2/285) [Ey Rabbimiz! Senden bağışlanma dileriz. Dönüş yalnız sanadır.] şeklinde gelmiştir. Bil ki,
bağışlamak الغفر örtmektir. السَّتْرُ Bu ya sıfâta dönmekte veya zât'a dönmektedir. İlk
olarak iki cihânda günâhı örter. Bunun için “Rab” ismi ile devâm edilmiştir. Çünkü bu
rubûbiyyet makâmındandır. İkinci olarak, ondaki vücûdu örter. Bunun için sözünü وَإِلَيْكَ
الْمَصِيرُ diye bitirmiştir. Zât'ın örtmesi (setri) sıfâtların örtmesinden sonra gelir. O zaman
kul kendi zât'ı ile Rabbinin zât'ına varır. Bir şey diğer bir şey içinde kaybolmadan
kendi zât'ının karanlığı Rabbinin zât'ının nûru ile bilinmez olur. Bu birliğin ma'nâsıdır.
Bilinir ki, kulun sıfatı iki çeşittir; ilâhî yüce sıfatların örttüğü düşük (sâfile) sıfatlar; ve

فى السَّحَرِ الْأَعْلَى مِنْ لَيْلَةِ الْارْبَعَاءِ الثَّانِي عَشَرَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ مِنْ سَنَةِ 1131 وَرَدَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ مَرَّتَيْنِ وَهِيَ قَوْلُهُ تَعَالَى فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ الرِّجْعُ بِمَعْنَى الرَّدِّ أَيْ رَدَّكَ اللَّهُ بِالسَّلَامَةِ وَالْعَافِيَةِ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ إِلَى الْمَدِينَةِ الْمَشْرِفَةِ وَفِيهَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ الْمُتَخَلِّفِينَ عَنِ الْغَزْوِ وَالْإِشَارَةِ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِنْ رَجَعَكَ مِنْ دِمَشْقِ الشَّامِ إِلَى بِلَادِ الرُّومِ وَفِيهَا طَائِفَةٌ مِنْ مُنَافِقِي أَتْبَاعِكَ وَقَدْ تَخَلَّفُوا عَنِ الْغَزْوِ مَعَكَ فَإِنَّ الْهَجْرَةَ جِهَادٌ أَكْبَرُ وَمُقَاسَاةٌ شِدَائِدُهَا كَمُقَاسَاةِ شِدَائِدِهِ بَلْ فَوْقَهَا وَمَعَ تَخَلُّفِهِمْ فَلَمْ يُؤَاسِوكَ بِأَمْوَالِهِمْ فَإِنَّ الْجِهَادَ أَمَّا جِهَادٌ بِالْأَنْفُسِ وَأَمَّا جِهَادٌ بِالْأَمْوَالِ وَأَمَّا جِهَادٌ بِهِمَا جَمِيعًا كَمَا وَرَدَ جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ قَدَّمَ الْمَجَاهِدَةَ بِالْأَمْوَالِ لِأَنَّهَا أَقَلُّ الدَّرَجَاتِ فَمَنْ تُدَارِكُهُ اللَّهُ تَرَقَّى إِلَى الْمَجَاهِدَةِ بِالْأَنْفُسِ وَبِاللِّسَانِ كَمَا وَرَدَ أَعْظَمَ الْجِهَادِ كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ فَاسْتَأْذَنُوكَ [Ya'nî: 1131 senesinin Zi'l-ka'de'sinin on ikisi, Çarşamba gecesinin seherinde şu âyet iki defa geldi: (Tevbe, 9/83) [Eğer Allah onlardan bir zümrenin yanına seni döndürürde...] الرِّجْعُ geri getirmek ma'nâsındadır. Ya'nî, Allah seni Tebuk gazvesinden şerefli Medîne'ye selâmet ve âfiyetle geri getirdi. Bu şehirde münâfıklardan ve savaş muhâliflerinden oluşan bir gurup vardır. Allâh'ın seni Dimaşk-ı Şâm'dan Rûm diyârına geri getirmesine işâret vardır. Ki orda sana tâbi' olanlar içinden münâfıklar vardır. Ve seninle savaşa gitme konusunda ihtilâf etmişlerdir. Hicret en büyük cihâddır. Ve hicretin meşakkati, cihâdın meşakkati gibi hattâ daha da fazladır. Sana malları ile yardım etmediler. İster nefis ile olsun, ister mal ile, ister her ikisi ile hepsi de cihâddır. جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ şeklinde geldiği gibi... Mal ile mücâhedenin önce gelmesinin sebebi; derece bakımından daha düşük olmasıdır. Allah her kimi (tedârik) ederse, o nefis ve dil ile mücâdelede ilerler. سُلْطَانٍ جَائِرٍ. [En büyük cihâd, zâlim sultân karşında hak söz söylemektir.] şeklinde ifâde edildiği gibi... فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ (Tevbe, 9/83) [Onlar sefere çıkmak için senden izin isterlerse...] Ya'nî savaş ve diğer mücâhedeler için... [23a.] لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا أَيْ لَا تَأْذَنُ لَهُمْ بِحَالٍ وَكَذَا لَا تَقْبَلُ مِنْهُمْ شَيْئًا مِنَ الْمَالِ فَإِنَّ مِنْ [23a.] أَبْعَدَ عَنْ سَاحَةِ الْحُضُورِ وَرَدَّ فِي ذَاتِهِ رُدٌّ فِي عَمَلٍ وَمَالِهِ وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا فَانْكَمُوعُوا الْإِعْدَاءَ وَمُهِينُوا الْأَحْبَابَ فَتَقَاتِلُوا وَانْفَاقَكُمْ يَرْجِعُ إِلَى الصُّورَةِ لَا الْمَعْنَى لِأَنَّكُمْ رَضِيْتُمْ بِالْفِعْودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ, فَمَنْعْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَضْتُمْ عَنِ الْحَقِّ وَالْحَقِّ وَأَقْبَلْتُمْ إِلَى الْبَاطِلِ وَالْبَاطِلِ, فَافْعَدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ فَلَا حَاجَةَ إِلَى حُضُورِكُمْ

وكذا أهل الاخلاص قِسمان الاول من حَضِر أو غابَ وأنفق والثانى مَنْ لم يحضر ولم ينفق لكونه مُستَضْعَفًا فقيرًا فان لم يحضر بقالبه فقد حَضِر بقلبه وان لم ينفق شيئًا لا عَوَازَه فَقَد انفق من هِمَّتِه وتوسَّع فى دعائه, ولما أَلْقِيت على هذه الآية رَأَيْتُ مُصَانًا معلقةً على خشبٍ بَعْضُهَا متقطَّعة من بلاها وخَلَقَهَا وَبَعْضُهَا مُتَدَنِّسَةٌ متوسَّخة وقلت النَّطِيفَةُ منها وقد حَضِرَ بَعْضُ أَهْلِ النِّفَاقِ هُنَاكَ فَقُلْتُ أَيُّهَا الْأَصْحَابُ لَا تَلْتَفِتُوا إِلَى هَذَا الْقَمِيصِ ,معن, مُشِيرًا إِلَى قَمِيصٍ مُتَخَرِّقٍ مُعَلَّقٍ هُنَاكَ فَانْهَ قَمِيصُ هَذَا الرَّجُلِ الْمُنَافِقِ مِنْ اتِّبَاعِي فَهَذِهِ الْأَقْمِصَةُ أَقْمِصَةُ الطَّرِيقَةِ الَّتِي الْبَسَهَا الشَّيْخُ أَيَّاهُمْ حَتَّى إِذَا هَاجَرَ الشَّيْخُ مِنْ دِيَارِهِمْ إِلَى دِمَشْقَ الشَّامِ تَغَيَّرَتْ أَحْوَالُهُمْ فِي مَدَّةٍ قَلِيلَةٍ فَخَرَّ قَوْهَا وَدَنَسُوهَا وَخَلَعُوهَا عَنْهُمْ فَبَقُوا عُرْيَانِينَ لِنِفَاقِهِمْ عُرَى الْمُنَافِقِينَ عَنْ لِبَاسِ الشَّرِيعَةِ وَسَقَطُوا عَنْ نَظَرِ اللَّهِ إِيَّائِهِمْ وَدَخَلُوا نَارَ الْبُعْدِ مَعَ [Ya'nî: Aynı şekilde ihlâs ehli de iki kısımdır. Birinci kısım, hazır bulunsa da bulunmasa da infâk eden... İkinci kısım, mazlûm ve zayıf bir durumda olduğu için hazır bulunmayan ve infâk etmeyenlerdir.

Ve Lehû

Yâ ze'l-cûdi ve'l-atâ, ihsânına muhtâcız
Kârımız cürm ü hatâ, gufrânına muhtâcız
Ger âşinâ ger yâda, lütfun çokdur ibâda
Derd-nâkiz ziyâde, dermânına muhtâcız

Şolkim dalâle düşer, şeytân olur ne beşer
Fark olmağa hayr u şer, burhânına muhtâcız
Budur niyâz bizden, nikâbını al yüzden
Hakkı'yı kovma gözden, seyrânına muhtâcız

Ve Lehû

Ey aceb bilsem neden taşdı yine deryâ-yı feyz
Zarf-ı harfe sığmaz oldu katre-i ma'nâ-yı feyz

Kûh-i Kâf'a çıkdı mevc urdukda çün tûfân-ı Nûh
Söylenir dillerde gerçi nâm ile sahrâ-yı feyz

Her sadefden ey gönül girmez ele dürr-i yetîm

Bir mi bahr-i ilm içinde Hızır ile Mûsâ-yı feyz

Huşk dillerden gül-i ter isteyen bilmez mikim

Etmemiştir tâ ezel Hak anlara icrâ-yı feyz

Hakkı'yâ yok zâhid-i ten-pervere andan nasîb

Âşık-ı dil-teşnenindir belki cân-efzâ-yı feyz [25a.]

Ve Lehû

Esmâ yüze çıkdı, açıldı yine

Bugün bahâr oldu elhamdülillâh

Binden bire, birden bine eşyâ seçildi yine

Bugün bahâr oldu, elhamdülillâh

Taşırdı kendini, aşk ile gönül

Sermest olup yatur gülşende bülbül

Bahârın kokusun götürdü sünbül

Bugün bahâr oldu, elhamdülillâh

Esmeye başladı, gülşene sabâ

Biçildi dirakta zümürüd kabâ

Ne mübârek demdir bu dem merhabâ

Bugün bahâr oldu elhamdülillâh

Temmeû

Bâde-i muhabbet getirdi lâle

Dürrler nisâr etdi gül üzre jâle

İbret gözün açıp bakın bu hâle

Bugün bahâr oldu, elhamdülillâh

Feyz ile dilmurâd üzre karışdı

Hasret hasretiyle hele görüşdü

Hakkı, kula Hak'dan nefes erişdi

Bugün bahâr oldu elhamdülillâh [25b.]

Perşembe gecesı uyandıktan sonra Allah Teâlâ'nın şu âyeti vârid oldu: كُلُّ مَنْ عَلَىٰهَا فَاَن (Rahmân, 55/26) [Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır.] Ya'nî, insanın hâb-ı memât ve bî-dâr olduğu hayât-ı tâze gibidir. Ve dünyâ da hâb âlem-i melekûte duhûl için olduğu gibi ki; rûh-i insânî, ol âlemde âşinâlarıyla müste'nis olur. Ve taalluk-i cesedden nâşî olan kedûrâtı def' edip, âlem-i tecerrütde râhat bulur. Kezâlik, mevt-i tabîi veyâ fenâi dahi böyledir ki, mü'mine tuhfedir. Zîrâ vesîle, likâdır. Likâ ise, el-ümm hasret ü ekdâr, firkati dâfi' ve râfi'. Ve her lezzet ve safâyı câmi'dir. Ve bunda عَلَى kelimesinden mefhûmdur ki; fenâ bulan, sûret-i âlem ve şebih-i benî Âdem'dir. Zîrâ bunlar, arz-ı vücûdun zâhirleridir. Feemâ arz, vücûdun bâtını olan ervâh ve esrâra fenâ-

Temme hû

Suâl olunursa ki. Fenâ dedikleri ma'nâyı كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân 55/29) [O, her ân bir yaratmadadır.] Münâfî velein süllime بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (Kâf, 50/15) [Doğrusu onlar yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler.] Münâkızdır. Cevâb budur ki; Ma'nâ-yı fenâ i'tibârîdir. Zîrâ bekâda fenâ olmaz. Ya'nî tecellî-i İlâhî vücûdâtın bekâsını iktizâ eder. Fenâ-i küllî bulsa, adem-i aslîye mülhak olup ma'nâ-yı tecellî abes gibi olur. Pes mevcûdâtın fenâ ve bekâsı, "Kâdir" ismine dâirdir. Zîrâ kâdir ismi, ma'dûma taalluk etmez. Belki mevcûde taalluk eder. Zîrâ efnâ-i i'tibârîden murâd, ibkâ-i vücûd-i aslîdir. Pes i'dâm ve îcâd dediklerinde, îcâd asıldır ki mütaallakı ism-i kâdir'dir. Ve bir nesnenin bir mevtinden bir mevtine intikâlinden ademi lâzım gelmez. Nitekim الْمُؤْمِنُونَ لَا يَمُوتُونَ بَلْ يُنْقَلُونَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ [Mü'mînler ölmezler. Bilakis onlar, bir yerden başka bir yere nakledilirler.] ona dâlldir. El-hâsıl; adem dedikleri, mahallin huluvvî i'tibârîyledir. Yoksa hâllin vücûdu bâkî'dir. Ya'nî, cesedin rûhdan huluvvünden, rûhun in'idâmı lâzım olmaz. Zîrâ rûhun etvâr-ı muhtelifede vücûdu birdir.

Temmeû

Ve abd'in ademinden maksûd, zâhir tecellînin şuûn üzerine yine ihtilâfîdir. Binâ-i alâ-hâzâ, vücûd-i abd dahi bâkî'dir. Mazlûlün bekâsıyla zıll dahi bâkî olduğu gibi. Suâl olunursa ki لَمِنَ الْمَلِكِ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Mü'mîn, 40/16) [Bugün mülk kimindir? Kahhâr olan tek Allâh'ındır.] hükmünden mefhûmdur ki; vücûdât, bi'l-küllîye makhûredir. Pes nice vücûd-i abd bâkî olur? Cevâb budur ki: Bu mertebeye kahr-ı vahdet derler. Onun için vahdet, mevcûd; ve aded, ma'dûm'dur. Ve vahdetin sırrı, rûh-i küllî ile ictimâ'dır. Ya'nî, ervâh-ı cüz'îye ve külliye'nin rûh-i küllîye suverden tecerrüd ile ittisâlîdir. Rûh ise mevcûddur. Ve asl-ı abd olan anâsır dahi mevcûddur. Zîrâ âlem bi'l-küllîye makhûr değildir. Belki sûret-i mahsûsesi makhûrdur. Böyle olacak suver-i tecelliyâta nihâyet gelmez. El-hâsıl: Mebde' vücûd-i âlem ve vücûd-i Hak'dır. Ve vücûdât-i külliye ve cüz'îye ilm-i kadîmde a'yân-ı sâbitedir. Ve sâbit olan nesnenin zâtı, zâil olmaz. Belki sıfât ve ahvâli müteğayyir olur. Bu cihetden bir hâlden bir hâle tehavvûlden hâlî olmaz. Ve bu bahsin zevkine erdin ise, her mevtinde Hak ile kaldın. Ve fenâ içinde vücûd-i bâkî buldun. Ve kabre girmeden ağlamadan وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [Nerede olursanız O sizinle beraberdir.] Allah her şeyi bilen ve haberdâr olandır. O her şeyi işitir ve görür. [27b.]

Temmeû

Şunun kim cevherinde kâbiliyyet sırrı muzmerdir

Aceb pâkîze peykerdir aceb rûh-i musavverdir

Gönül bir hâne-i billûrdur sun'-i ilâhîden

Demâdem aks-i hurşîd-i tecellîden münevverdir.

Kitâb-ı bâtını zâhid yüzünden okumak bilmez.

Bu zâhirdir ki ehl-i aşkın ilmi cümle ezberdir.

Tecellî bulmağa sâfî gerekdir, hâtır-ı sâlik

Ne yüzden görsün Allâh'ı ki mir'âtı mükedderdir.

Bu sîne micmerinde dil ko yansın tütsün aşkıyla

Meşâmm-ı câna misk-i ezfer ve hoş-bûy-i anberdir.

Gehî fark u gehî cem' içre **Hakkî** Hakkı seyr ile

Ki bir yanın bi-hamdillâh bahr ü bir yanın berddir. [28a.]

Ve Lehû

Bulupdur perveriş çil-sâl şol fağfûre benzer dil

Değildir tab'-i unsurdan, anınçün nûra benzer dil

Süleymân meşreb olmak şânına şâyestedir ammâ

Nazar kılsın tevâzu'dan velâkin mûra benzer dil

Görünmez zerrece zenb-i vücûdundan esrârın

Ezelden tâ ebed her vech ile mağfûre benzer dil

Eğerci dûzeh-i tab'ın civârında olur ammâ

Çekilmiş çevresine cennetin bir sûra benzer dil

Tenezzül eylemez bu esfel-i sâfilde dîhâre

Uluvv-i himmetiyle fi'l-mesel dîhûre benzer dil

Taallukdan tecerrüdden müberrâdır hakîkatde

Bu Hakkı-veş ne nezdîk ü ne hod şol dûra benzer dil

Hitâb-ı ‘Kum fe-enzir’ den musallî-veş olup kâim

Zamâne kavmine teblîğ ile me'mûre benzer dil [28b.]

قَالَ اللهُ سُبْحَانَهُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا اَعْلَمُ أَنَّ صَلَاةَ اللهِ تَعَالَى وَصَلَاةَ الْمَلَائِكَةِ وَصَلَاةَ الْمُؤْمِنِينَ كُلَّ مِنْهَا مَحْمُولٌ عَلَى مَعْنَى غَيْرِ مَعْنَى الْآخِرِ وَالْمُصَلِّيُّ يَتْلُو الْمُجْلَى فِي الْحَلَبَةِ يَعْنِي الْفَرْشَ الثَّانِي الَّذِي يَتْلُو الْأَوَّلَ فِي الْمِضْمَارِ وَاللهُ تَعَالَى يَتْلُو عَبْدَهُ فِي كَوْنِهِ مَعْرُوفًا كَمَا وَرَدَ مِنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ يَعْنِي أَنَّ مَعْرِفَةَ النَّفْسِ أَصْلٌ وَمَعْرِفَةُ الرَّبِّ فَرْعٌ تَابِعٌ لَهُ فَهُوَ الْمُصَلِّيُّ وَهَذِهِ التَّصْلِيَةُ فَرْعٌ وَجُودِ الْعَبْدِ فِي الْعَيْنِ الْخَارِجِيِّ بَلْ فَرْعٌ وَصَفِهِ وَلَٰذَا صَرَّحَ بِالنَّبَوَةِ فِي قَوْلِهِ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ فَالتَّصْلِيَةُ عَلَيْهِ فِي مَقَامِ نَبَوِّهِ إِمَّا لِشَرَفِ وَصَفِ النَّبَوَةِ وَإِمَّا لِنَقْلِ أَعْيَانِ النَّبَوَةِ بِحَيْثُ يَحْتَاجُ إِلَى إِعَانَةِ اللهِ تَعَالَى مِنْ حَيْثُ خُصُوصُ الرَّحْمَةِ وَإِعَانَةِ الْمَلَائِكَةِ وَالْمُؤْمِنِينَ مِنْ حَيْثُ أَتَاهُمْ مَظَاهِرُ الْقُدْرَةِ وَالْأَسْمَاءُ تَتَقَوَّى بَعْضُهَا بِبَعْضٍ بَلِ الْأَسْمَاءُ الْأَعْظَمُ يُقِيمُهُ الْأَسْمَاءُ وَمَنْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا [Ya'nî: Allah Teâlâ'nın salâtı, meleklerin salâtı ve mü'mînlerin salâtı hepsi de diğer ma'nâdan farklı bir ma'nâyâ hamledilir. “Musallî” den sonra “mücellî” gelir. Ya'nî, ikinci at birinci atı izler arenada. Bilinir olma bakımından Allah Teâlâ kulundan sonra gelir. من عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ [Nefsini bilen rabbini bilir.] şeklinde ifâde edildiği gibi... Ya'nî nefsin bilinmesi asl, Rabbin bilinmesi fer'dir ve ilkinde tâbi'dir. Bu da (musallî) dir. Ve

قال الله سبحانه أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ، اى ادعونى على السنة عبادى المخلصين بالفتح فانّ دعوتهم
مُستجابة لكونها دَعْوَةٌ لِلْحَقِّ بِالْحَقِّ والله تعالى هو المجيب لنفسه قطعاً كما قال لِمَنْ أَمْلَكَ الْيَوْمَ إِلَهَ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ فان

والحاصل انّ الخدمة لله تعالى خدمة واحدة سواء كانت بلا واسطة كالصَّلوة والصَّوم ونحوهما أو بواسطة كاطعام الفقير وسقى المتعطش واللباس العارى وخدمة المعلم المرشد فانها خدمة لله تعالى في صورة خدمة العبد ولذا قال تعالى **جُعِتْ فَلَمْ تَطْعَمْنِي وَظُمَاتُ فَلَمْ تَسْقِنِي** ونحو ذلك فمن ظنّ انّ الخدمة للعبد بقي محجوباً محصوراً على الصورة ومن قطع انها لله جاوز الى المعنى وتشرّف بالسرّ السرى الاسنى وذلك انّ الله تعالى متجلّ بكل اسم من اسمائه وظاهر باسمه الغنى الأحد كما في الاغنياء والملوك وباسمه المريد الخافض كما في الصّعاليك فالكلّ صورة الاسماء الجمالية والجلالية الالهية **فَاَيْنَمَا تُولُوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللهِ** ولكن فرق بين خدمة من ظهر فيه الحقّ بكل اسمائه وهم الكملّ والخواصّ ومن ظهر فيه ببعضها وهم النّاقصون والعوامّ فالخدمة الاولى هي الخدمة التامة لكونها خدمةً لكلمات الله التامّات ولذا اولنا العبادة في الاية المذكورة بخدمة العباد المتشرّفين بسرّ قوله **فَادْخُلِي فِي عِبَادِي** فانّ خدمتهم وعبادة الله تعالى خدمة وعبادة واحدة لظهور الحقّ فيهم باسمائه كلّها ولذا قالوا لامثالهم انّ ظاهرهم خلّق وباطنهم حقّ والنّظر الى الباطن والمعنى لا الى الظاهر والصورة على انا نقول انّ الظاهر دائر مع الباطن دوران [Ya'nî: Allah yolunda vazîfe birdir. Namaz, oruç ve benzerleri gibi vâsitasız olması veyâ fakîri doyurmak, susamışa su vermek ve çıplak olanı giydirmek gibi vâsitalı olması arasında fark yoktur. Muallim-i mürşîdin vazîfesi kulun vazîfesi görünümünde Allah için yapılan bir vazîfedir. Bunun için Allah Teâlâ **جُعِتْ فَلَمْ تَطْعَمْنِي** [Ben açtım beni doyurmadın, susamıştım beni sulamadın.] buyurmuştur. Kim vazîfe kul içindir diye düşünürse sûrette gizli ve kapalı kalır. Kim de bunun Allah Teâlâ için olduğunu kesin olarak ifâde ederse ma'nâya geçer. Sırrın sırrı ile en güzel övgüyle şereflendirir ve bunun gibi... Allah Teâlâ isimlerinden her biri ile tecellî eder. El-Ganiyy ve el-Ehad isimleriyle zâhir olur. Zenginlerde ve mülklerde olduğu gibi... Ve el-Mürîd, el-Hâfız isimleriyle zâhir olur. Fakirlikte olduğu gibi... Hepsi de cemâlî ve celâlî ilâhî isimlerin sûretleridir. **فَاَيْنَمَا تُولُوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللهِ** (Bakara, 2/115) [Nereye

قال سبحانه الْم تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا اعلم ان الهجرة من ارض الى ارض حال من احوال المهاجر وتلك الحال ونحوها انما تجرى بتحريك الله لأن الله تعالى هو مرآة احوال عبده فتحريكه اياه واقداره على الحركة من أين الى أين انما هو من شؤن الله تعالى لكن اسند المهاجرة الى العبد دفى الظاهر لمباشرته لها بالفعل. فالمحل الكيانى وانه لم يكن له تاثير لكن لماذا كان من الاسباب المعينة لحصول ما اراده الله منه اسند اليه الفعل. على ان فرق بين المكاشف والمحجوب فى مثل هذه المقام لأن المكاشف يُسند الافعال اليه تعالى فيرفع الله الحرج عنه ولذا قال وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى فَاسند الرمى الى ذاته مع وقوعه من المحل الكيانى وقال سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ فلم يقل سرى عبده باضافة السرى اليه واما المحجوب فيظن من نفسه بعض التأثير فيقع غرضة للعتاب و الخطاب فله اختيار فى جبره واما المكاشف فله جبر فى اختياره فتدبر فى اى اى انت من الاختيار والجبر وظن باهل الله خيرا فى حركاتهم وسكناتهم فجملتهم شؤن ذاتية الهية فلا يجرون الا على تحريك [Melekler (Nisâ, 4/97) الْم تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا, [Ya'nî, Allah Teâlâ, المحرك الحقيقى Allâh'ın arzı geniş değil miydi? Orada hicret etseydiniz ya!] derler buyurdu. Bil ki hicret; muhâcirin herhangi bir durumda bir yerden diğer bir yere gitmesidir. Bu ve benzeri bir hâl, Allâh'ın yol vermesi ile olur. Çünkü Allah Teâlâ kulunun hâlinin aynasıdır. Bu sebeple kulunu herhangi bir yerden başka herhangi bir yere harekete geçirmesi ve onu bu işe muktedir kılması Allah Teâlâ'nın yaratmasındandır. Lâkin hicret, bi'l-fiil o işi yapmasından dolayı zâhirde kula isnâd edilir. Varlık illetinin te'sîri olmasa da, Allâh'ın irâde ettiği şey, belli bir sebep olmadan husûle gelmediğinden iş ona isnâd edilir. Bu makâmın mislinde açık ve gizli arasındaki fark olduğu için... Çünkü açık olan işleri Allah Teâlâ'ya isnâd eder. Ve Allah zorluğu ortadan kaldırır. Bunun için وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) [Attığında sen atmadın. Allah attı.]

Çünkü her te'sîr Hak'dandır kula

Sen seni görme yürü Allâh'ı gör

Nefsini ko Hakk ile gir bu yola

Sen seni görme yürü Allâh'ı gör

Esmese ger gülşene bâd-ı sabâ

Âçılıp gonca olur muydu kabâ

Ger kabâyile büründün ger abâ

Sen seni görme yürü Allâh'ı gör

Kindürür bu cismi tahrîk eyleyen

Kindürür dilden ene'l-Hak söyleyen

Ey bu deryâ-yı şühûdu boylayan

Sen seni görme yürü Allâh'ı gör

Âyine birdir dahi dîdâr bir

Gerçi her sûretde vardır başka sır

Enfûs ü âfâkda bir nûra er

Senseni görme yürü Allâh'ı gör

Hakkı'yâ âyînedir Hakk'a vücûd

İdegör âyîneden Hakk'ı şühûd

Fânîyi ko bâkîye eyle sücûd

Sen seni görme yürü Allâh'ı gör [33a.]

Ed-Devr

Devr edip geldik cihân sahrâsına.

Dönmeğe Hak kasdına sevdâsına

İbtidâdır müntehâ-yı dâire.

Döne döne kul erer Mevlâsına

Nokta-i vahdeti gözet etrâfı ko.

Girme hat-veş dâire arasına

Kim ki düşdü kesretin girdâbına.

Âkıbet daldı hatar deryâsına

Halka-i eflâkı **Hakkı** kıl güzer.

Devr içinde er hüviyyet hâsına

Ma'lûm ola ki, sûfiyyenin devr-i tevhîdi **كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ** (Enbiyâ, 21/33) [Her biri bir yörüngede yüzmektedir.] ve emsâli âyât ve âsârdan ahz olunmuşdur. Velâkin mübtedî ve mütevassıt hâlîdir. Zîrâ eflâk ve edvârı havâdis ve ekvândandır. Sırr-ı sûfî ise, ekvândan güzer etmedikçe noksândan halâs olmaz. Pes bu halâs, âlem-i vücûbda seyirle olur. Âlem-i vücûbda ise devr ve hareket yokdur. Maa-hâzâ eflâkın harekâtı muharrikât ile dir ki; nüfûs-i felekiyye dedikleridir. Bu ma'nâyâ binâen ehl-i devr dahi gerekdir ki, muharrik-i hakîkînin tahrîki ile teharrik edeler. Nefisle hareket etmeyeler. Ve illâ sâkıt olurlar. Ve devr etmek, ol makûlelere harâm olur. Zîrâ mel'ab hasebindendir. Ve devr-i tevhîd değıl, belki cemî'-i harekâtta dahi tahrîk-i ilâhî gerekdir. **[33b.]** فاين الخلق من هذا

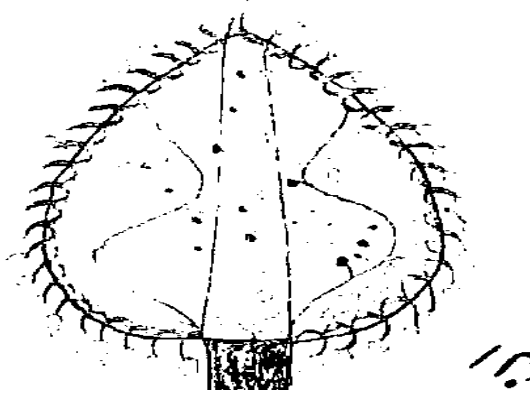
وجد

Sûfiyye-i muhakkikîn indinde vecd, tevâcüdten ehasdır. Zîrâ mütevâcid olan kimse vâcide taklîd eder. Tâ ki bir bahâne ile vâcide hâsıl olan hâl, ona dahi hâsıl ola. Ve vâcidin hâli budur ki; beşeriyyetten münselih olup, âlem-i melekûte urûc ve ol âlemden kalbe bi-lâ tekellûf ba'zı vâridât vusûlûdür. Münselih-i mezbûr ise kendinden bî-haber olmakla cemî'-i harekâtında ma'zûrdur. Zîrâ muharrikî Allûh'u Teâlâ'dır. Nefsinin ortada aslâ medhali yoktur. Bu sûretde harekâtı, harekât-ı mürtaiş gibi olur. Çünkü ol hâletden rücû' ede ve beşeriyyete gele. Edeb budur ki; nefsi ile hareketi terk eyleye ve illâ sâkıt olur. El-hâsıl, vâcidin hareketi olası ki vecde mukâridir. Makbûledir. Hareket-i sâniyesi ki, hisse mukâridir. Merdûdedir. Mütevâcid ise, taklîd-i sahîh olduğı sûretde dahi, mine'l-evveli ile'l-âhiri harekâtında hatar üzerinedir. Ve eğer

taklîd-i fâsîd ise cemî'-i ef'âl ve harekât-ı merdûd ve belki ona ol vecihle ruhsat verenler dahi merdûdlardır. Pes eslem olan, devr u raksî umûmen ve husûsen terk etmektir. Ve kıyâmen ve kuûden zikirle celvetiyye gibi cümle iktifâ eylemek gerekdir. Bunda dahi edeb budur ki; yemînen ve şimâlen temâyül ve tahavvûlden mâ-adâ hareket etmeye illâ memnû'dur. Eğerçi, zamâne cemî'-i turûk ehli sadedden bî-rûn oldular. Ve yolların yanıldılar ve hevâ-i nefse uyup, şehâvât-ı tabî'yye içinde kaldılar. والعياذ بالله [34a.]

شَجَرَةُ النَّبِوَّةِ

أراني الله تعالى في بعض الأسفار شجرة مورقة في الظاهر تمشي على وجه الأرض بسرعة ففيل لي. هي شجرة النبوة ترتحل من الدنيا إلى مقرها القديم ومستقرها العتيق الذي هو الروضة المطهرة النبوية فقد انقلعت عن أصلها الذي هي كلمة التوحيد وتُعظيم الألوهية وتوقير الربوبية وذلك بفساد الاعتقادات وكساد الضمائر فما بقيت إلا صورة شجرة الإيمان وصورة فروعها سعيها وانتقلت بالمعنى والحقيقة إلى البطون واثرت ذلك هو أعمال الهوى وإهمال الشرائع والهدى وذلك بالنسبة إلى الرؤسات وأكثر الناس وما سلم إلا الاقطاب الباطنه فسياتي زمان يواريههم الله وينتقل الروح من الجسد ويفارقه ويرتفع صورة المصحف ايض فلا يبقى إلا الحيوانات ومن في حكمها والعياذ بالله تعالى من هتك الحرمات يا اخي لا تنظر إلى اوراق هذه الشجرة ظاهراً وانظر بنظر الباطن انها يا لبست مرتحلة إلى حيث جائت فانها صورة النبوة بين الناس فاعرف

Ya'nî, Allah birkaç def'a seher vakti bana zâhirde yapraklı ve yeryüzünde hızla gezen bir ağaç gösterdi. Dendi ki: "Bu nübüvvet ağacıdır." Dünyâdan kadîm makarrına ve atîk müstekarrına göç ediyor. Orası nübüvvetin temiz bahçesidir. Tevhîdi dile getirme, ulûhiyyeti yüceltme ve rubûbiyete ihtirâm olan asıldan çıkıp geldi. İnançların bozulması ve akılların kesâdı yüzünden bu şekildedir. Ve îmân ağacının sûreti ile uzantılarının ve dallarının sûretinden başka bir şey kalmadı. Ma'nâ ve hakîkât ile

berâber içlere gitti. Hevânın kullanılması ve kânûnların ve hidâyetin ihmâli bunun eseridir. Bu baştakilere ve insanların çoğuna göre böyledir. Derin kutuplar hâric sâlim olan olmadı. Allâh'ın onları gizleyeceği zaman gelecektir. Rûh cesetten göç eder, ayrılır ve aynı şekilde mushâf sûretine yükselir. Geriye sâdece hayvanlar ve hayvan hükmündekiler kalır. Allah bizi bu haramların perdesinden korusun! Ey kardeşim! Bu ağacın görünüşte yapraklı olmasına bakma! Derûnî nazar ile bak. O yaratıldığından beri merhaleler geçirmiştir. Bu insanlar arasında nübüvvetin sûretidir, bil! [34b.]

قال الله تعالى و سبحانه إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مِنْ هَذَا الْمَقَامِ يُوْخِذُ أَنْ لَّهِ تعالى اذ اراد بأمير خيراً جعل له وزير خير واذا اراد به سوءاً جعل له وزير سوء اى فيهديه ويدله على الخير بالاول لان ملك فى صورة البشر ومن اهتدى به كان ملكاً ملكاً ايض ويضلّه ويجرّه الى الشرّ بالتانى لان شيطان فى صورة البشر ومن زلّ به قدمه كان ملكاً شيطاناً لان التابع للشيطان شيطان كما انّ التابع للملك ملك فعل الملك ان يتحرى ملكاً ولن يكون ذلك الملك ملكاً الا بالخروج من الظلمات الى النور وذلك فى الغالب موقوف على صحبة من هو فى حكم الملك وهو الشيخ الهادى الى الله الداعى بالله لا بالنفس وهواها فان لم يكن له شيخ فشيخه شيطان فلا بدّ من التوسّل بخير الوسائل وقد غفل عن ملوك الزّمان ورؤساؤه فضلّوا بالتخاذ الملاحدة شيوخاً واضلّوا لان الناس على دين ملوكهم وقد يكون الهداية الخاصة بلا واسطة لكنها نادرة لضعف الاستعدادات وانعدام القابلية للاخذ عن الله بلا واسطة فاذا عرفت هذا فاجعل الملك امامك حتى يهديك الى الجنة والسّرور ومن ذلك النصرة على الاعداء [A'râf, 7/27] (أَنَا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ Allah Teâlâ [Ya'nî, 7/27] [Şüphesiz biz şeytanları îmân etmeyenlerin dostları kılmışızdır.] buyurdu. Bu durumdan alınmıştır ki, Allah bir yönetici için hayır dilerse ona hayırlı bir vezîr verir. Onun için şerr dilerse de ona hayırsız vezîr verir. Ya'nî, ona doğru yolu ve hayrı gösterir. Çünkü o, beşer sûretinde bir melektir. Bu şekilde doğru yolu bulan melek bir melik olur. Ya da onu yoldan çıkarır ve şerre sürükler. Bu da beşer sûretinde şeytândır. Bu şekilde onunla ayağı kayan da şeytân bir meliktir. Çünkü şeytana tâbi' olan şeytân; meleğe tâbi' olan da melektir. Melik, meleke komşu yaptı. Karanlıklardan nûra çıkmasıyla aslâ melek olmadı. Bu çoğunlukla melek hükmündeki bir kimsenin dostluğuna bağlıdır. O kimse de nefesine ve hevâsına değil, Allâh'a götüren, ona çağıran şeyhtir. Şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytândır. Tevessül konusunda hayırlı vesîlelerin olması gerekir. Zamânın melikleri ve yöneticileri bundan habersizler. İnançsız kimseleri kendilerine üstâd yaptıkları için yoldan çıkarlar ve yoldan çıkarırlar. Çünkü insanlar meliklerinin dinleri üzerine yaşarlar. Vâsitasız bir şekilde de hidâyet olur. Ancak bu zayıf karakterli ve Allah'tan vâsitasız bir şekilde alma konusunda kâbiliyyet yoksunu olanlar için nâdir

واياك ان تجعل الشيطان قد امك فانَّ يَجْرِكَ الى النار والشرور, ومن ذلك الخذلان والانهاز كما قال يوم بدر **لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ** يعنى تبراا وانهم فازا انهزم القائد وصاحب الراية انهزم من حوله وخلفه وتحت رايته ومن هنا قال العارفون لا بد للنصرة من حضور من نصر الين فى ظاهره وباطنه وهم اهل الايمان الحقيقى ولذا قال تعالى **وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ** ولم يقل **نُصْرُ الْمُسْلِمِينَ** لانه الاسلام الظاهر لا يعنى شيئا بخلاف الايمان لانه اعتقاد والاعتقاد كاصل الشجرة فمن اختل عقيدته واخذ بشئ مما يوجب تعظيم الالهوية فقد خذل نفسه وخذل من معه وجعل نفسه داعيا على نفسه فى قوله **وَ اخْذَلْ مِنْ خِذِّ الْمُسْلِمِينَ** فافهم هذا السر فالله لا يخلق فيك الا ماشالته منه, وقد قال ابو جهل اللهم اعز الدين الذى هو خير عندك فدعا على نفسه من حيث لا يحتسب ولا يشعر واستفتحوا وخاب كل جبار عنيد فان قلت فكان على اهل الايمان الحقيقى انه يحضروا مواطن الحرب ونحوها نصرة للضعفاء قلت انهم هم الضعفاء فى الحقيقة كما ورد انكم تنصرون بضعفانكم لكنهم تابعون لارادة الله واذنه فلا يتحركون بانفسهم اصلا ويطالعون احوال العالم على ما انكم تنصرون بضعفانكم لكنهم تابعون لارادة الله واذنه فلا يتحركون بانفسهم اصلا ويطالعون احوال العالم على ما

[Ya'nî, sakın şeytanı önüne alma! Seni ateşe ve şerrlere sürükler. İşte mağlûbiyyet ve hezîmet bundandır. Bedir günü **لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ** (Enfâl, 8/48) [Bugün size insânlardan gâlip gelecek kimse yoktur. Muhakkak bende size yardımcıyım demişti. Fakat iki taraf yüzyüze gelince gerisin geriye dönüp...] Ya'nî, geri kaldı ve yenildi. Kumândan ve sancaktâr yenildiği zamân; onun etrâfindakiler, arkasındakiler ve sancağı altındakiler de yenilir. Bundan dolayı ârifler demişlerdir ki; zafer için zâhirde ve bâtında dine yardım eden kimselerin de hazır bulunması gerekir. Ki bunlar hakîkî îmân ehli kimselerdir. Bunun için Allah Teâlâ **وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ** (Rûm, 30/47) [Mü'mînlerle yardım etmek ise üzerimiz de bir haktır.] buyurmuştur. **نُصْرُ الْمُسْلِمِينَ** dememiştir. Çünkü zâhirî İslâm, îmânın aksine bir şeye ihtiyâç duymaz. Çünkü o i'tikâddır. İ'tikâd ise ağacın aslı gibidir. Kim akîdesini karıştırır ve ulûhiyyetin yüceltilmesini gerektiren bir şeyle onu bozarsa, nefsi ve kendisi ile berâber olanları yenik duruma düşürür. **وَ اخْذَلْ مِنْ خِذِّ الْمُسْلِمِينَ** [Müslümanlığın bozulduğundan bozuldu.] kavlinde olduğu gibi. Nefsi onu nefsine çağırır. Bu sırrı anla! Allah, sende onda olanın dışında bir şey yaratmaz. Ebu Cehil “Allâh'ım senin katında en hayırlı olan dîn'i yücelt!” dedi. Düşünmeden ve hissetmeden kendi nefsi için duâ etti ve zafer istediler. Sonuçta her inatçı zorba hüsrâna uğradı. Eğer “Hakîkî îmân ehli kimseler, zayıfların kazanması için harp meydanına ve yakınına gelmelidirler.” dersin. Ben de derim ki;

وَلِلّٰهِ خَزَائِنُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَا يَفْقَهُوْنَ (Münâfikûn, 63/7) [Göklerin ve yerin hazîneleri Allâh'ındır. Ancak münâfiklar bunu anlamazlar.] Ma'lûm ola ki; hazâin, hizâtenin cem'î dir. Kesrle hazâne, emvâl-i nefîse vaz' ettikleri mahzendir. Burada hazâinden murâd; Allâh'u Teâlâ'nın esmâ-i cemâliyyesine mezâhir olan eşyâdır ki; nâfi' ismine nâzırlardır. Ve belki Allâh'u Teâlâ murâd edecek esmâ-i celâliyyesi mezâhirinden dahi eşyâ-i nâfi'a halk eder. Buradan havâss dediler ki: "Sâlikin rızkı; ya insân elinden gelmiş veyâ şeytân elinden vâsıl olmuş." Hep berâber ve birdir. Zîrâ ârif-i billâh olan mûsıl-i rızık olan mebdü'l-evvele nazar eder. Yoksa vâsıtaya nazar etmez. Zîrâ vâsıtaya nazar etmek iki vecihledir: Biri taayyün-i hâricîsi cihetiyledir ki; mahcûbun nazarıdır. Pes bu sûret de şeytân ve insan ve rahmân birbirinden mütemeyyiz ve müstesnâ olur. Ve biri dahi taayyün-i bâtinesi cihetiyledir ki; mükâşifin nazarıdır. Pes bu sûretde, esmâ ve eşyâ birbirinden mümtâz olmaz. Zîrâ cümle-i sırr, "Kayyûm" isminde dâhildir ki, cihet-i Hakk'a nâzırdır. Meğer ki husûs üzerine men' [36a.] Vârid ola. Meselâ, bir taayyün-i mahsûsdan vârid olan rızık kabûl etmeye deyû, işâret-i ilâhiyye ola. Bu sûretde, emr-i zâhir üzerine cereyân edip mümteni' olmak gerekdir. Zîrâ taayyün-i mezkûrun heykel-i tabî ve nefis-i hayvâniyyesinin kedûrâtı, rûh-i ulvîyî tekdîr etmekle husûs-i sıfâtdan hicâb-i zâtî hâsıl olup, riâyât-i bâtın ma'mûlün bih olmaktan sâkîd olur. Zîrâ ma'mûlün bih olsa; ol rızıkla muğtezzî olan sâlike ba'zı tenezzülât zuhûr eder. Nitekim bu fakîre bilâd-i Rûmiyyeden Tekvir Dağı'nda iken vâki' oldu. Ya'nî, ol şehirde ba'zı cebâbireden ba'zı mat'ûmât gelirdi. Onun taâmı Yahûdi helvası'dır. Ekl etme deyû, işâret-i ilâhiyye vâki' oldukda kabûl ve ekilden tehâşî[?] olundu. Ve bundan fehm olundu ki; ba'zı şeyâtîn-i ins ve habîsü'n-nefs beşer vardır ki, şeyâtîn-i cinnin habîselerinden beterdir. Zîrâ insân ziyâde terakkîye müstaid olduğu gibi, ziyâde tenezzülü dahi kâbilidir. Ve zikrolunan sırr-ı azîmî fehm etmeyen erbâb, hakkı tazyîk etmek sadedinde olup münâfık defterine geçer. Ve kendi za'm-i fâsidî üzere bir kâr işledim sanıp, halkı keser biçer. Bilmezki müzâyaka ehli olan yine

Özge eşyâ özge esmâdır cihân
Serteser sırr-ı müsemmâdır cihân.
Akl eli ol-bâbı feth etmek muhâl
Halli güç muğlak muammâdır cihân

Katre şeklinde görünür sûretâ
Ma'nîde mevvâc dâmâdır cihân
Rû-be-rûdur âdemiyle dâimâ
Hem-çü Âdem Hakk'a îmâdur cihân

On sekiz bin âleme eyle nazar
Yûsuf-âsâ hûb-sîmâdur cihân
Arş-i a'lâ **Hakkı**-ya üstündedür
Hüccet-i Kur'ân ile mâdır cihân [37a.]

Mecnûn-i mehabbet ne bilir Kays ile Leylî
Birdir ana dehrin bu nehârı ile leyli
Şâm içre Süreyyâ'yı gören dîdeye tahsîn
Ya semt-i Yemen'den doğan ol necm-i Süheylî

Hurşîdi gören zerreye eyler mi tenezzül

Deryâ-yı muhîte erişen neyleye seyli

Âh eylemesin âşık-ı bî-dil nice etsin

Her gün başına başka olur mâtem ü veyli

Kurtulmadı bu devr-i felek hûn-i şafakdan

Çekmişdi eğerçi bu cihândan yedi zeyli

Ser menzil-i maksûda erince reh-i **Hakkı**

Çekti cesed ü cân ile zahmetleri hayli [37b.]

قال الله تعالى **لَاهِيَةً قُلُوبُهُمُ** اللهو صرف الهم الى ما لا يحسن ان يُصرَف وبحوز ان يكون من اللهى من لهى كسمع وهو الشغل عَن الشئ فالمراد بلهى القلوب ان تشتغل عن الشئ المهم بغيره وهو المعبر عنه بالغفلة لان قلب الغافل لا يحضر عند الشئ المهم الاخرى بل ينساه ويذكر الامر الدنيوى ونسيان الاخرة نسيان الحق فان الاخرة هو الله تعالى والتاء عارضة لاحقة ومن فتح العين ادرك ان الدنيا من الدنولان العين الخارجى من التجليات الذاتية القريبة للحس اذ ليس وراءه تجل فاقرب الاشياء للشهود هى التجليات الحسيّة كما ان اقرب المدركات بكسر الرّاء هى المشاعر والحواس ومن هنا علم سر النزول الالهى الى مرتبة الحس وذلك ليدنو من العبد فى تلك المرتبة لتسهيل الادراك فكان ذلك بمنزلة الصّحبة الجسمانية والآخذ منها ايسر ولذا رجّح بعض الكبار الحواس الظاهرة الله تعالى قال **كنتُ سمعه وبصره** ولم على القوى الباطنة فان فيها سر الاخرية وجلاء الامر فوق الغاية وايض ان [Ya'nî, Allah Teâlâ **قُلُوبُهُمُ** (Enbiyâ, 21/3) [Kalpleri gaflette olarak dinlemesinler...] buyurdu. Eğlence, hemm'i harcanması güzel olmayan yere harcamaktır. **لهى** den **اللهى** olması da câizdir. **سمع** gibi... Bir şeyle meşgul olmak ma'nâsınadır. Kalplerin **لهى** inden murâd, ondan başka mühim bir şeyle iştiğâl etmeleridir. Bu gaflet ile ifâde edilir. Çünkü gâfil kalp, uhrevî mühim bir şeyin yanına varmaz. Aksine onu unuttur ve dünyevî bir işi hatırlar. Âhiretin unutulması ise gerçeğin unutulmasıdır. Allâh'ın kendisidir. 'Tâ' harfî ârizîdir ve sonradan girmiştir. Kim göz açarsa dünyâ'nın **الدنو** den geldiğini anlar. Çünkü hâricî göz, hisse yakın ve alçak tecellîlerdendir. Öyleyse onun arkasında bir tecellî yoktur. Hissî tecellîleri görmek için

Temehû

واعلم ان الغافل المطلق مع نفسه ابدًا والغافل في الجملة مع نفسه مرةً ومع ربّه اخرى فاذا تحوّل القلب من صفة الغفلة الى صفة اليقظة ومن التسيان الى الذكر ومن الغيبة الى الحضور ومن الظلمة الى النور فإن استمرّ على ذلك وكان له ملكة وصفة راسخة فهو مع الله تعالى على كل حال فيعدّ انفسه ذكرًا ونومه عبادة لأنّ نومّه خياليّ لطيف لا قلبى كشف فلا يعوقه عن الادراك ومن هنا وردَ **يَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ عَيْنَا قَلْبِي**. ولقد ادركتُ من مَشَايخِي من كان يَقُولُ انا اذكر الله تعالى كل يوم سبعين ألف مرةً مع انّ عادته الاشتغال بالتأليف في اكثر اوقاته فكنت أحمل ذلك العدد على عدد الانفاس والخواطر وقد زلّ في هذا المقام بعض من يدعى المعرفة فقال لا يخلو احد عن تقصير ما فحمل نفسه على الطعن في الكمل حيث لا يشعر وذلك ان اهل التكميل لا يتصور فيهم النقصان والتقصير لانهم بلغوا الى غاية لا غاية وراءها والمرء انما ينسب الى التقصير فيما اذا بلغ حدًا فوقه حدّ فقصر في البلوغ اليه حتى يحصل له الكمال المطلق بعد الكمال الاضافي ومن هنا وردَ **مَاعْرِفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ** اى بحسبك [Ya'nî, Bil ki mutlak gâfil, ebediyen nefsi ile berâberdir. Gâfil, topyekün tekrâr nefsiyle berâberdir. Ve sonra rabbiyle berâberdir. Kalp, gafletin sıfatından yakazanın sıfatına, unutmuşluktan hatırlamaya, gaybden huzûra, zulmetten nûra döndüğünde sürekli olarak devâm eder. Bu da onun için kalıcı bir meleke olur. Böylece her hâlinde Allah Teâlâ ile berâber olur. Nefesleri zikir, uykusu ibâdet kabûl edilir. Çünkü uykusu hayâlî ve hafif olur. Kalbî ve ağır olmaz. Bu da onu idrâkten alıkoymaz. Bundan dolayı **يَنَامُ عَيْنَايَ وَلَا يَنَامُ عَيْنَا قَلْبِي** [Gözlerim uyur, kalbim uyumaz.] vârid olmuştur. Ben şeyhlerimden öğrendim ki: “Kim ben Allâh’ı günde yedi bin defa zikir ediyorum derse. Ve bunu bütün vakitleri için meşgûliyet olarak âdet edinirse, ben bu adedi nefislerin ve düşüncelerin adedine hamlederim.” Ma’rifet iddiâ edenlerin bir kısmı bu makâmdan düşmüşlerdir. Kâmillerde, nefsinin üzerine ta’n yükleyen hiçbir kimse kusurlardan hâlî olmaz. Kemâl ehli için noksanlık ve kusûr düşünülmez. Çünkü onlar daha ilerisi olmayan bir yere ulaşmışlardır. Normal bir kişiye ise kusur atfedilir. Çünkü ancak daha ilerisi olan bir noktaya gelmiştir. Kemâl-i izâfiden sonra kemâl-i mutlaka ulaşınca kadar kendisine kusûr isnât edilir. Bundan dolayı **مَاعْرِفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ** [Ma’rifetin hakkını sana bildirdik.] denmiştir. Ya’nî, hesâbını, idrâkını, وذلك ليس بمقدور للبشر فلا يكلف به ولذا قال لا يكلف الله نفساً إلا وسعها ووسعه هو [39a.]...
معرفة تعالى بحسب نفسه وطوره العقلى والكشفى فيكون المعنى حينئذ عرفناك حق معرفتك اى بحسبنا وحسب

قال الله جَلَّ جَلَّالُهُ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَىٰ أَيْ مُتَوَالِيَةً مُتتَابِعَةً لئلا يخلو ظاهر العالم من البشير النذير
الهادى الدّاعى المنبّه المُثِيرِ، وكذا أرسلنا رسلَ الفيض والواردات على التّعاقب والتّواصل لئلا يخلو باطن العالم من
الدّليل المُحيى المُؤور المُوصِل المنقِذ المُجِيرِ، فالأول لظاهر العالم والثانى لباطنه لأنّ الانسان الكامل الذى يأخذ

قال الله سبحانه قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنبُتُ الْمَثَلِيَّةِ وَالْمَجَانِسَةِ فِي الصُّورَةِ وَهُوَ لَا يَنَافِي
الامتياز بَبَعْضِ الْأَوْصَافِ فِي الْحَقِيقَةِ امْتِيازَ الْمَسْكَ عَنِ الدَّمَاءِ بِالْخَاصَّةِ وَالرَّايِحَةِ وَلِذَا قَالَ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَيُّ لَا إِلَيْكُمْ
فَيَكُونُ بَيْنَنَا فَرْقٌ بِهَذَا الْوَحْيِ فَإِنْ قُلْتُ فَقَدْ ثَبِتَ بِهَذَا أَنَّ فَرْقَ بَيْنِ فَرْدٍ وَفَرْدٍ مِنَ الْبَشَرِ فَمَا الْفَرْقُ بَيْنَ الْمَلِكِ وَالْبَشَرِ مَعَ
أَنَّ الْمَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْهِ أَيْضًا قُلْتُ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَى الْمَلِكِ لِأَنَّهُ يَنْزِلُ بِالْوَحْيِ إِلَى الْبَشَرِ لَا لِأَنَّهُ يَعْمَلُ بِهِ فَهُوَ حَامِلٌ لِّصُورَتِهِ
وَنَظْمِهِ لَا لِحَقِيقَتِهِ وَمَعْنَاهُ وَأَمَّا الْبَشَرُ الْمُوْحَىٰ إِلَيْهِ فَهُوَ حَامِلٌ لِّكُلِّهَا فَيَكُونُ أَفْضَلُ مِنَ الْمَلِكِ الْمُوْحَىٰ وَلِذَا قَالُوا أَنَّهُ
الترقىَّ بِالْعَمَلِ مَخْصُوصٌ بِالْبَشَرِ إِذْ لَيْسَ لِلْمَلِكِ أَحْكَامٌ وَتَكَالِيفٌ بَلْ تَسْبِيحٌ تَحْمِيدٌ وَنُحُومٌ وَمِنْ هُنَا حَكَى اللَّهُ عَنْهُمْ
قَوْلَهُمْ وَمَا مَنَا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ أَيُّ لَا نَتَعَدَّاهُ وَأَمَّا الْبَشَرُ فَسَيَّرَهُ فِي اللَّهِ لَا يَنْتَهَى أَبَدًا وَلَهُ التَّرَقِّيَّاتُ فِي الدُّنْيَا بِالْعِلْمِ
وَالْعَمَلِ جَمِيعًا لَمَّا يَقْتَضِيهِ نَشَأَتُهُ الْجَامِعَةُ لِأَنَّ لَهُ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا مِنْ حَيْثُ طَبِيعَتُهُ الْعُنْصَرِيَّةُ وَهَيْئَةُ الرُّوحَانِيَّةِ فَإِذَا كَانَ
أَفْضَلَ مِنَ الْمَلِكِ الَّذِي هُوَ مِنَ النَّوْرِ كَانَ أَفْضَلَ مِمَّا عَدَاهُ بِطَرِيقِ الْأَوَّلَى فَهُوَ الْأَسْمُ الْأَعْظَمُ الْأَصْلُ وَمَا عَدَاهُ فَرَعَ لَهُ
[Ya'nî: Allah Teâlâ إِلَيَّ أَنبُتُ الْمَثَلِيَّةِ وَالْمَجَانِسَةِ فِي الصُّورَةِ وَهُوَ لَا يَنَافِي] [Bende ancak sizin
gibi bir insanım. Ne var ki bana vahy olunuyor...] buyuruyor. Sûreten benzerliği ve
hemcinsliği ifâde etmiştir. Bu durum kanının güzel kokması gibi hakîkatte bir kısım

Ve Lehû

Kâmil insân reşk eyler melek

Kande Âdem kande ervâh-ı felek

Vâiz-i şehrin çü yokdur mâyesi

Âna düşmez ilm-i hikmet söylemek

Rûz-i aşka ermek istersen eğer

Zâhidâ her şeb gerekdir gam yemek

Gamdürür sermâye-i erbâb-ı dil

Gerçi harc olur erir gamdan yürek

Hakkı'yâ tevhîde er şirki bırak

Bu vücûdû sanma ola müşterek

Ve Lehû

Muhabbet âteşinde nerm olup çün mûmdur gönlüm

Ziyâ-i ma'neviyle lâzım ü melzûmdur gönlüm

Eğerçi dîni sabvet, mezhebi mihr u muhabbetdir

Velâkin mâsivâyâ meylden ma'sûmdur gönlüm

Müessir bilmeğe ilm-i eser kâfi değil midir?

Kaleminden levhden dilden kamû ma'lûmdur gönlüm

Çû aşkın muktezâsı ibtilâ vü derd ü mihnetdir

Ciğer pür-hûn ve göz ceyhûn ve hem mağmûmdur gönlüm

Eğerçi sûretâ ârâm-gâhım Şâm'dır **Hakkı**

Velâkin fi'l-hakîka cânîşîn-i Rûm'dur gönlüm **[41b.]**

قال تعالى **مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِإِنْعَامِكُمْ**. ظاهره أنّ بعض المذكورات من الحَبِّ والعِئْبِ والقضب والزيتون والنحل والحدائق والفاكهة والابّ متاع وطعام لكم أيها الانسان وبعضها علف لدوابكم. وباطنه أنّ قوله لكم خطاب للارواح الانسانية ولانعامكم خطاب لها ايض والانعامكم نفوسها الحيوانية فإنّ الانسان رُوح وجسد والروح هو اثر النفخ الالهى والجسد اى الهيكل هو اثر المزاج الطبيعى والدّم الحيوانى فتلك الاشياء المذكورة بعضها غذاء للارواح بحكم الخاصية لقلة حجابيتها وبعضها غذاء للنفوس الحيوانية بحكم الخاصية ايض لكثرة حجابيتها فيكون الاول بحسب لطافته سبباً لترقى الروح الى محلّ الحضور والمشاهدة والثانى بحسب كثافته سبباً لتنزله الى موضع الغيبة والحجاب فكل ما يكون غذاء للنفس الحيوانية لا يكون غذاء للروح الانسانية وان كان مباحاً فى الشرع ومن ثم امتنع اهل الله من اكل كل مُباح وحلال الا ترى الى رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف رَخَّص الضبّ ونحوه وكذا بعض البقول لغيره وعمل بالعزيمة فى حق نفسه اى فلم يأكل ذلك فتبعه فيه كَمَل ورثته عملاً بالأحوط والآخرى لأنّ الخواصّ الرديّة تمازج الطبع فيصعد اثرها الى الروح فيقع الاحتجاب بينه وبين التجليات الالهية وهكذا حكم (Abese, 80/32) **مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِإِنْعَامِكُمْ** [Ya'nî: Allah Teâlâ] المُستنبحات فالنقوى فوق امر الفتوى فاعلم ذلك, [Sizin ve davarlarınızın yararlanması için.] buyurdu. Zâhiri şudur ki; Ey insân! Tahıl, üzüm, bitkiler, zeytin, hurma, bahçeler, meyveler, çayırliklardan sözü geçenler sizin için varlık ve besin maddesi, hayvanlar için de yemdir. Bâtını şudur ki; **لكم** sözü insân rûhlarına bir hitâptir. **وَلِإِنْعَامِكُمْ** sözü de aynı şekilde ona hitâptir. Hayvanların nefisleri, hayvânîdir. İnsan ise; rûh ve cesettir. Rûh, ilâhî nefesin eseridir. Vücut, ya'nî heykel doğaî mîzâcın ve hayvânî kanın eseridir. Sözü geçen bu şeylerin bir kısmı onların hicâbının azlığı için hass hükmünde rûhlar için gıdâdır. Bir kısmı da, onların hicâbının çokluğu için hass hükmünde olup, hayvânî nefisler için gıdâdır. İlki, rûhun huzur ve müşâhede mahalline çıkmasını sağlayan inceliği bakımındandır. İkincisi de, gaybet ve hicâb konumuna inmesine sebep olan yoğunluğu/kesâfeti bakımındandır. Bunların hepsi de hayvânî nefis için gıdâ olur. Şeriatte mübâh olsa da, insânî rûh için gıdâ olmaz. Sonra Allah dostları da mübâh ve helâl olan her şeyi yemekten çekinmişlerdir. Resûlullâh (s.a.v)'in nasıl kertenkele ve benzerlerine yine bir kısım yeşilliklere başkaları için ruhsat verip kendisinin azîmet ile amel ettiğini bilmiyor musun? Ya'nî o, bunları yemedi. Vârislerinden kâmil olanlar da onu tâkip ettiler. Çünkü havâss-ı reddiye tabîat ile birleşir. Eseri rûha yükselir. Kendisi ve ilâhî tecellîler arasında bir perde olur. Böylece şunu bil ki; müştebihâtın hükmü ve takvâ, fetvânın emrinden üstün olur. قال تعالى **ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا**، اى بالنبات او بالكراب قال اهل التفسير انّ الاول حَقِيقَةٌ لَّانَّ الْمُنبِتَ هُوَ اللهُ [42a.] تعالى فاسناد الشقّ اليه حقيقة والثانى مجاز لان الكراب وهو اثاره الارض وقلبها للحرائة صفة الكارب والحارث دون الله تعالى وهو فى مشرب القوم حقيقة ايض فيكون من قبيل قوله تعالى **حَتَّى نَعْلَمَ** ولا شك انّ الله عالم قبل الابتلاء وبعده بحسب مقام الجمع بخلاف العبد فانه اهل الفرق فلا يعلم الا بعد التجربة وكذا شقّ الارض انما هو

في الحديث

لا تُطْرُونِي كَمَا أَطَرَتِ النَّصَارَى عِيسَى بَزِيمٍ [Hristiyanların İsa'yı uzun uzun övdükleri gibi beni övmeyin.] Ya'nî biz medh u senâ ve bana muhabbetde hadd-i ma'hûdî tecâvüz etmenin tâife-i nasârâ, İsa hakkında nâ-sezâ i'tikâd ve nâ-şâyeste makâlât ettikleri gibi. Zîrâ her nesnede ifrâd ve terfîd mezmûmdur. Bu sebebdendir ki hadîsde **اللهم لا تجعل قبري وثنا يعبد** [Allâh'ım benim kabrimi ibâdet edilen put yapma.] Ya'nî ümem-i sâlifinin müfritleri kubûr-i enbiyâyı vesn u sanem ittihâz edip, ibâdet ve secde ettikleri gibi benim kabrimi dahi böyle etme. Ve bu ma'nâdan ötürü tahtında bey'atî'r-rızvân vâki' olan şecere-i semûre ta'zîmde şöhret bulacak. Hz. Ömer (raziyallahu anh) zamân-ı hilâfetinde onu kat' eyledi Ve ile'l-ân mahalli meslûk kaldı. Ve Ömer bin Abdulazîz hücre-i Âişe'yî tahmîs eyledi. Tâ ki halkın secde ile ikbâline mecâl kalmaya. Ve hükm-i hadîs mezkûr yerin bula. Ve kabir-i zarf, cesed-i nebevî olduğundan, secdesi minhâ olacak. Nefs-i cesed-i şerîfe dahî secde memnû' oldu ki, zarf rûhtur. Zîrâ kabir ve cesedin her biri zâhirde mukayyedir. Ve mukayyede secde etmek câiz olmaz. Onun için secde, ism-i bâtına ve hak mutlak-ı âliye olur. İyi anla! [43a.] Ve bundan ma'lûm oldu ki: Verese-i enbiyâ hakkında dahi ifrâd, mezmûm ve merdûddur. Zîrâ kâsırlara göre ilhâd-ı azîm vâki' olur. Ve ba'zı cehle onların medîh ve muhabbetlerinde ifrâdda itbâ'a dahi tecâvüz ve belki filânın kelbinde bile kerâmet vardır derler. Neûzübi'llâhi Teâlâ kerâmet melâike-i kirâm ve eizze-i izâmın evsâf-ı müşerrefesidir. Nitekim nüsûs ve âsârda vâki' olmuştur. Ve bu a'sârda bu makûle melâhidenin her belde de ziyâde ve fertî[?] ve nihâyetde kesreti vardır. Zîrâ mutasavvıfadan ma'dûd olanların ekserî, cehle ve ulemâ ziyyende[?] bulunanları dahi hazle ve zâyi' ve zâlli[?] makûlesindendir. Binâ-i alâ-hâzâ teksîr-i sevâd ve teşhîr-i nâm için kasabât u müdün ve belki kurrâyı hulefâ nâmına mübtedi'lerle mâlâ mâl eyleyip işâa-i[?] fitne ve fesâd etmişlerdir. **لَعَنَهُمُ اللَّهُ لَعْنًا كَبِيرًا كَثِيرًا** [Allâh'ın çok ve büyük olan la'netleri onların üzerine olsun.] Ve bunların hakkında gelir ki **رَدْنَا هُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ** (Nahl, 16/88) [Azâblarının üstünde onlara azâp ekleriz.] Ya'nî zâll u muzill oldukları cihetden azâb-ı muzâaf ile mübtelâ olurlar. Ve bunlar zinâkârlar hükmündedir ki; ifsâd-ı nüfûs ve ihlâk-i ukûl eylemişler. Onun için kıyâmetde zinâkârlar ile mahşûr olurlar. Husûsan ki nefis zinâ ile dahi müttehimlerdir. Zîrâ şehvât, bâliğa ehlidir. Ve çobân sûretinde ziyâb desen câizdir. Zîrâ mat'ûmâta

Ve bizim asrımızda ba'zı mülâhideye mulâkî olduk ki, târik-i ferâiz ve fâil-i münkerât iken her gece mi'râcî ma'nevî etmek iddiâsında idi. Ve ba'zıları teşrîf-i ilâhî hengâmı olan sihr-i gahî izâat eyleyip, ol vakitte kahvehâneye mülâzemet ederdi. Ve meşgûl olduğu ba'zı esmâ-i celâliyye yüzünden, hâsıl olan semerât-ı cüz'iiyenin mekr ve istidrâc olduğunu bilmezdi. Ve ba'zıları dervâze edip **المُدَّرَ وزون ملعونون** [Kapıda bekleyenler mel'ûndur.] sırrından nâ-âgâh olup, ebvâb-ı avvâm ve mecâlis-i fiska ve fecre-yi devrle mukayyed idi. Ve ba'zıları zâhirden ef'âl-i şenâ ve kabîha üzerine olup, ehl-i melâmetden geçinirdi. Pes bu makûleler fî nefsi'l-emr zevk-i hâlden fî'l-cümle hisse-mend olsalar bile, yine iktidâyâ sâlih olmayıp merdûdlardır. Zîrâ erkân-i şerîat ve âdâb-ı tarîkat ve ahvâl-i ma'rifet ve esrâr-ı hakikatden bî-haberlerdir. Eğer makâm-ı azametden hisseleri ve makâm-ı velâyetden zevkleri ve sırr-ı mutâbaat-ı nebeviyyeden behreleri olsaydı; hükm-i bâtın üzerine yürürler. Ve makâm-ı şerîatte kadem bi-savb-i zâhirden dahi muhkem dururlardı. Velâkin, ism-i celâlin satveti onları sâha-i huzûrdan teb'îd eyledi. Ve esmâ-i cüz'iyeye kapılarına düşürürdü. Ve kuyûd ehli eyleyip, nefsi-i hayvâniyelerin şehvâta bağladı. Ve kendilerine kendin bildirmeyip cehâlet içinde kûrî ve müşâhede ve rû'yetden a'mâ kaldı. Toz parladığında sen göreceksin. At altındaki eşeğin annesini. Allah şerrlerinden korusun. [44a.]

فِي الْحَدِيثِ

لا يَخْلُونَ رَجُلًا بِامْرَأَةٍ فَإِنَّ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ، المراد بالمرأة هي الأجنبية وذلك أنها حباله الشيطان فيصيد بها المرء ويقيد فيه وفيه إشارة الى الدنيا والتعلق بصور من صورها الجميلة، والخلوة هي الخلوة عند ها عن ذكر الله والشيطان هو البعد الحاصل عن صدمة العظمة والجلال يعنى اذا خلا رجل بصورة من صور الدنيا ولم يذكر الله عندها ليعرف انها هل هي مما يصح التعلق بها ادم لا فان بسبب غفلته ونسيان يصير بعيدا من الله ولذا يتعلق تلك الصورة تعلقا قويا، ولو ذكر الله تعالى وحضر معه صار قريبا منه تعالى بعيدا من التعلق تلك الصورة لان القلب الواحد لا يسع محبتين وتعلقين والغيرة الالهية لا تحتمل الشراكة بل تنفيها وانما يصح التعلق بها اذا كان مبنيا على النكاح الشرعى عاريا عن هو النفس وشهوة الطبع فذلك التعلق بالله لا بالنفس للنفس، فكن خاليا مع الله لا من الله والا كان مُصاحبك الشيطان واثره البعد ونتيجته القطيعة وهذا مقامها بل لم يسلم من شره الا الكمل فانهم تمسكوا بالحق في كل عبادة ومعاملة وعادة واتى ذلك لغيرهم، نسأل الله تعالى ان يأخذ بأيدينا، ان الفياض لكل من استفاض، [Ya'nî: Hadiste **ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ** لا يَخْلُونَ رَجُلًا بِامْرَأَةٍ فَإِنَّ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ] [Bir erkek kadınla yalnız kalmasın.

İbtidâsı rü'yâda dinledi

Tuhfe-i mergûb-i dünyâ nükte-i dînimdedir.

Zînet-i zîbâ-yi ukbâ sanma tahsînimdedir

Ârif-i billâha neyler sûret-i sûr u sürûr

Cümle-i esbâb şâdî kalb-i gam-gînimdedir.

Kâinâtı serteser zabt eyledim esmâ ile

Husrev-i ma'nâ benem kânûn âyînimdedir.

Mürde diller şimdi benden ahz eder feyz-i hayât

Şeyh-i vaktem kim irâdet ehli telkînimdedir

On iki burca dühûl etti şuhûdum kevkebi

Hakkı-yâ seb'-i mesânî sırrı Pervîn'imdedir.

Ve Lehû

Ey dil nice bir dünyâda seyyâh gezersin

Senin elem ü mihnet ile cânın ezersin

Hûn-i ciğerin habbe-i mercâna dönübdür

Sad dâne-i eşkinle birer sübha dizersin

Bu bahr-i muhîtin görünür sanma kenârı

Tâ key uruben dest ile pâbunda yüzersin

Hâk içre karâr eyleyecek cevherin âhir

Farz eyleyelim kıymet ile ma'din-i zersin

Bu sîne-i **Hakkı**'ya sitemden kim açar dağ

Bir gün dilerim çehresi çün lâle kızarsın [45a.]

Seher-i a'lâda lisân-ı hâlden vârid oldu ki: "Benim hazînem, tüm hazîneleri toplamıştır." Hazâin, hizânenin cem'idir. Kesrle hizâne, emvâl-i nefîse vaz' u hıfz ettikleri mevzû'dur. Burada hizânededen murâd; kalb ve hizâ'inden maksûd, kulûbdur. Zîrâ kalb-i insân, esrâr-ı ilâhiyye-i nefîseye mahall olmakla hizâne gibidir. Velâkin bi-hasebi'l-isti'dât kulûb arasında fârûk vardır ki; ba'zının feyzi kalîl ve ba'zının kesîr ve ba'zının dahi ekserdir. Pes nefâis-i ma'neviyyesi ekser olan dil, ecmau'l-hazâindir ki; hakâik-i kevnîyye ve ilâhiyyenin her biri ile mâlâ mâldır.[?] Gerçek ulûm-u evliyâ, ulûm-ı enbiyâya göre yedi deryâdan katre gibidir. Şu kadar vardır ki, bu ümmet-i merhûmenin ba'zı ekâmiline münkeşif olan havâss-ı esmâ ve esrâr-ı müsemmâ ehass-u melâikeden olan İsrâfîl ve Cebrâîl ve emsâline ve uzamâ-i benî İsrâ'îl ve nezâ'irine münkeşif olmamıştır. Velâkin ulûmda tefâzul olmak mertebe-i nübüvvete bulûğu ve enbiyâ ile tesâvîyi iktizâ etmez. Belki min vech-i fâzıl olan; min vech-i mefzûl olur. Bu cihetden enbiyâ, evliyâdan efzaldır mutlakâ. Zîrâ rütbe-i nübüvvet ile müşerreflerdir. [45b.]

ليلة الاربعاء

كأنت ليلة مُبَاكَة أهديتُ فيها كتاب الفصوص لختم الاولياء مع شرح المولى الجامى اماً من جانب خفرة الشيخ قدس سرّه أو من جانب بعض المشاهير من العلماء ولا أضبطه وكان الكتاب المذكور بخط جيد جداً فتصفحته ورقاً من الآخر الى الاول فاذا اوله الحمد لله مُنْزَلُ الْحِكْمِ عَلَى قُلُوبِ الْحِكَمِ قوله مُنْزَلُ بالتشديد من التّنزيل فانّ التّنزيل تدرّجى ولذا نزل القرآن مفرّقاً بنحوها فى ثلث وعشرين سنة وقيل له التّنزيل لا الا نزال و قولهم كلام منزل بالتخفيف اما باعتبار نزوله دفعة واحدة من اللوح المحفوظ الى بيت العزّة فى السماء الدنيا واما باعتبار انّ الانزال اعمّ ممّا هو تدرّجى ودفعى فعل هذا قوله منزل بحوز ان يكون من الانزال وكونه نزول الحكم على قلوب الاولياء بطريق التدرّج ظاهر ولذا لم يزالوا متدرّجين الى وقت الانتقال حسّماً يقتضيه الحكمة البالغة الالهية والاستعدادات المتفاوتة الانسانية واما نزولها دفعة فباعتبار بعض افرادها كفصوص الحكم فانّ نزوله على قلب الشيخ دفعى لكونه [Ya'nî: Çarşamba gecesı mübârek bir gece idi. O gece hatm-i evliyâ'nın 'Füsûs' adlı kitabı Mevlâ Câmi'nin şerhi ile berâber Hazret-i Şeyh'in kuddisesirruhû kendisi tarafından veyâ âlimlerden büyük ba'zı kimseler tarafından bana verildi. Bunu hatırlamıyorum. Mezkûr kitabın hattı çok iyi idi. Kitabı

والحاصل انّ اهداء كتاب الفُصوص من طرف حضرة الشَّيْخ الى هذا الفقير كاهدائه من جانب حَضرة النبوة الى حضرة الشَّيْخ فهو له بلا وسطة وهو لنا بواسطة والكل عبادة عن افاضته الاسرار, وعن التوقف على رُموز المُصطَفين الاخيار, والحمد لله تعالى على خصوص نعمه وعمومه, وعلى اطلاع حقائق كتاب الفُصوص ومضمونه ومفهومه, وقد قَبِلَ حَضرة الشَّيْخ قبل اربعين سنة فمى واعطاني في هذالعلم الشَّريف نَفْسًا رَحْمَانِيًّا وَمَا ارى الفُصوص الا من اواخر فيوضى ومن تقارب الزَّمان كما كان كذلك في حق حَضرة الشَّيْخ فَاِنَّ كُلَّ اتٍ قَرِيبٍ وَاِنَّ عَمْرَ المَرءِ يَمْضِى كَالرَّيَّاحِ فَطَوْبَى لِمَنْ تَدَارَكَهُ اللهُ قَبْلَ انْتِقَالِهِ, وافاض عَلَيْهِ سَجَال بَرِّهِ قَبْلَ ارْتِحَالِهِ, واعلم انَّ الْفَيْضَ الْإِلَهِيَّ عَلَى الْقَابِ قَدْ يَكُونُ بِلَا وَاسْطَةٍ مِنَ الْمَخْلُوقَاتِ وَالِيهِ الْإِشَارَةُ بِقَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِي مَعَ اللهِ وَقْتُ وَقَدْ يَكُونُ بِوَاسْطَةِ الْعَقْلِ الْاَوَّلِ وَمَظَاهِرِ اسْرَارِهِ مِنَ النُّفُوسِ الرَّكِّيَّةِ وَهُوَ الْغَالِبُ فِي حَقِّ اكْثَرِ الْعَارِفِينَ الذَّائِقِينَ الْوَاجِدِينَ لِانَّ الذَّاتَ الْإِلَهِيَّةَ مُحْتَجِبَةً بِصِفَاتِهَا الْعُلْيَا لَكِنْ الْيَدُ اِنَّمَا هِيَ يَدُ اللهِ فِي الْحَقِيقَةِ فِي مَظْهَرٍ اَوْ غَيْرِ مَظْهَرٍ دَلَّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَاعْرِفْ هَذِهِ الدَّقِيقَةَ, [Ya'nî: Hâsılı, Füsûs kitâbının Hazret-i Şeyh tarafından bu fakîre verilmesi onun Hazret-i Peygamber tarafından Hazret-i Şeyh'e verilmesi gibidir. Bu, vâsıtasız olarak onundur. Ve vâsıtası ile berâber benimdir. Hepsi de sırların taşmasından ibârettir. En hayırlı seçilmişlerin rumûzu üzerine tevkîf edilmiştir. Husûsî ve umûmî nimetleri için Allah'a hamdolsun. Ve Füsûs kitâbının hakîkâtlerine, mazmûnuna ve mefhûmuna vâkıf olmamız için... Hazret-i Şeyh kırk sene önce kabûl etmişti. Ve bu ilm-i şerîfte bana rahmânî bir nefes verdi. Füsûs'u ancak feyzîmin sonlarına yakın zamânda gördüm. Hazret-i Şeyh hakkında da olduğu gibi... Her gelen garîbdir. İnsanın ömrü rüzgar gibi geçer. Müjdelersin, ölümünden önce Allah'ın kendisini tedârik ettiği kimseye... Bil ki, kalpteki ilâhî feyz, mahlûkâtın bir vâsıta olmadan olur. Aleyhissalâtu vesselâm'ın [Allah şu vakit benimledir.] sözünde buna işâret vardır. Akl-ı evvel ve temiz nefislerde sırlarının mezâhiri vâsıtasıyla olur. Bu durum zâik ve vâcib olan birçok ârif hakkında yaygın olan bir durumdur. Çünkü ilâhî zât, yüksek sıfâtları ile örtünmüştür. Lâkin, görünsün ya da görünmesin “el” gerçek ma'nâda Allah'ın elidir. يَدُ (Fetih, 48/10) [Allah'ın eli onların elinin üzerindedir.] âyeti buna delâlet eder. Bu inceliği anla. [47a.] Ma'lûm ola ki, tecellî ve feyz-i ilâhî, ibtidâ-i akl-ı evvele

عقل اول

Ve kalem-i a'lâ ve rûh-i mutlak ve dürrihî[?] beyza-i rûh resûlullâhdır. Sallallâhu aleyhi ve sellem. Ve bu rûh amâ-i kevnî mertebesinde tecellî ve zuhûr u taayyünde sâir-i ervâh-ı müheyyime ile berâber ve belki onlarla müttehiddir. Ve bunların cümlesi elifden nokta gibidir ki, basîtdir. Ve onlarda nuût-i kevnîye bi'l-kuvvedir. Zîrâ henûz libâs-ı vücûd-i hâricî bürünmemişler. Ve yetmiş bin hicâb perdesin ürünmemişlerdir. Onun için onlara cevâhir-i ukûl-i mücerrede derler. Sonra tertîb-i kâinât ve izhâr-i esmâ ü sıfât için mezkûr akl-ı evvele hareket-i kevnîye verildi. Ya'nî nokta-i vâhide terkîb ile elif; ve elif dahi tağyîr-i sûret ile hurûf-i mütenevvi' olup ya da

müntehâ olduğu gibi akl-ı evvel dahi nefs-i külliye mertebesine tenezzül eyleyip ba'dehû mertebe-i insândan setr u sâl etti. Ve sûret-i insâniyyede kemâlin bulup ol mertebede kaldı. Ve ebü'l-beşer Âdem aleyhissellem ol sûrete ibtedâ mazhar oldu. Ve zâhir ve bâtında taayyünü, kâbiliyet-i mîzâc ve isti'dât-ı zâtî kadar kıvâm buldu. Zîrâ Allah Teâlâ vâsi' olduğu cihetden sûret-i vâhideden tecellî etmeyip, tecelliyât-ı mütenevvî'â gösterdi. Ve ol tecelliyâtıdan murâd; kendi zâtını suver-i muhtelifeden seyr idi. [48a.] Zîrâ esmâ-i hüsnâ ve sıfât-ı aliyyâsının kesreti ol tenevvüî iktizâ ederdi. Cemî'i suverin ekmelî sûret-i Muhammediyye oldu ki; rûhâniyetde olan ekmeliyyetine tâbi'dir. Onun için hatmü'l-enbiyâ ve ene emleh[?] sırrıyla muttasıfdir. Ve bundan fehmin olundu ki; âlem-i ervâhdaki âlem-i tehyîmdir. Kalanlar cenâh-ı vâhide üzerine kaldılar. Ve âlem-i melekûte tenezzül edip ecsâm-ı latîfe ile temessül eden melâike neş'eden onlardan ekmel oldu. Zîrâ âlem-i şehâdete çıkıp isimleri teneffüs etdi. Nitekim insanın ekmelî, melâike-i melekûtiyyeden efdal oldu. Zîrâ insân, gerçi beşeriyyeti ile cism-i kesîfdir. Feemâ neş'esî câmiadır. Onun için melâike üzere mutlakâ mufazzaldır. Ve hakka ziyâde makbûldür. Ve zîrâ azm gibi ki hizmet-i sultândan munfasıl ve haremden bî-rûn olmakla sultâna sâirlerden tekarrübü ziyâdedir. Zîrâ memleket sultânı muhâfaza eder. Nüdemâ-i sultân ise bu hizmeti muhâfazadan mahrûmlardır. Ve ifrâd dedikleri tâife evliyâ onların meşrebleri üzerinedir. Pes kıyâs ile ki akl-ı evvelin hareketinde ne kadar bereket oldu. Ve bu mertebe-i âlem bekâyâ remz eder. Ve şeyh olan kimsede bu sırrı fenâ ve bekâ ve bu tenezzül-i vücûdî olmadıkça mürîd olan ondan intifâ' etmez. Zîrâ terbiyeden âcizdir ki, kendi dahi mahcûb ve belki a'mâdır. A'mâ ise kâid-i kavim olmaz. Ve bu rumûzdan ulûm-i kesîre teşâ'ub eder. Fehmin vâir ise müstefîd olursun. [48b.]

Seyr edip âyînem içre on sekiz bin âlemî

Cümlesinden gördüm ekmel ben vücûd-i Âdemi

Âdemin mi'râcına ermez ferîşteh bî-gümân

Pây-i ev ednâyâ çıkmaz onun a'lâ süllemi

Feyzinin yek katresi bahr-i muhît-i bî-kenâr

Nefh-i rûh-ı kâinâta besdür ânın bir demi

Cennet-i vasl içre ekl-i dânededen kılma aceb

Matlabı hicr ile dünyâda yemek idi gamı

Şâm u şarka kıl sefer seyyâh-ı dehr ol **Hakkı**'yâ

Şöyle kim halka unuttur zikr-i ibn-i Edhem'i [49a.]

Ve Lehû

Gel beri gel bugünü hoş, görelim kim yârın

Bundan mahcûb olanın, dîdesi görmez yârin,

Yâr eğer sînene konmak ise ey dil maksûd

Hânedan sür ne kadar vâir ise yâr ağyârın

Kendine yâr yanında hazer et verme vücûd

Tutma bir zerre ile şol güneşin mi'yârın

Bâde-i aşk ile ser-mest gerekdir Âdem

Bir pûla almadılar bezm-i dilin huşyârın

Yedi esmâ sana yetmez mi süreyyâ yerine

Feleğin neyleyesin seyr edip seyyârın

Hakkı'yâ dâr-ı vücûd içre şühûd et Hakk'ı

Aynına alma dahi dâr ü derü deyyârın [49b.]

Ve Lehû

Gel diyelim her nefesde ey dedem Allâh hû

Düşmesin dilden gönülden dembedem Allâh hû

Gülşen-i cân u cihâna tâze revnak bahş eder

Sıdk ile ihlâs ile her subh-dem Allâh hû

Zulmet-i kevn ü hudûs içre neden kaldın aceb

Feyz ederken cânına nûr-i kıdem Allâh hû

Leblerin hâ-i hüviyyetden açılsın her nefes

Olsun ey sâhib-kadem âsâr-ı dem Allâh hû

Gark-ı nûr eder vücûd-i zâkir ânı **Hakki**'yâ

Bil komaz cân u ciğerde katredem Allâh hû

Ve Lehû

Seyr-i eflâk ederken gurbete düşdü yolum

Meşrik u mağrib arası denlü dûr oldu ilim

Ger bu gurbetde vatandan bûy alırsam bir nefes

Gelşen-i dilde gül-i maksûda erişir elim

Akl u fikr ışk elinden gitdi yağmaya kamu

Kalmadı hergiz fenâ fillâhda ey dil bilim

Zât-ı Hak'dır ka'besî ü kıblegâhı ârifin

Yüz yüze oldum ânınla bilmezem sağım solum

Hakki'yâ izn oldu Hak'dan ânın için bu kalem

Dürr nisâr eyler demâdem levha ve söyler dilim[50.a]

قيل لى بين العشائين ليلة الخميس **يُثَلَّى عَلَيْكُمْ الْهَدَى**, المراد اسباب الهدى وتلاوتها ورؤدها وقتنا بعد وقت على الدوام لان ذلك من اسرار القرآن وقد قال تعالى فى حق القرآن **هُدًى لِلنَّاسِ** اى للقوم الافاقية من حيث اصلاح ظواهرهم بالشرائع وللقوم الا نفسية من حيث تنوير بواطنهم بالحقائق وهو اى الهدى فى الاصل نور يقذفه الله فى القلب يفرق به بين الحق والباطل فالحق حق حقيقى وحق اضافى ولا باطل الا الباطل الاضافى لان الباطل الحقيقى هو الذى بقى فى العدم ولم يشم رائحة الوجود بالتجلى الالهى ثم الحق مطلقا وكذا الباطل الاضافى لاسبيل الى

بَعْدَ الْعِشَاءِ وَآرَدَ اُولَدِي [Akşamdan sonra vârid oldu] Erenlerin duâsı, pâk eder cümle pası. Erenlerden murâd, Hakk’a erenlerdir. Ya’nî perde-i vücûd münkeşif olup, hakkı görenlerdir ki, ondan sabâh ile ta’bîr olunur. Zîrâ zulmet-i eşbâh, zulmet-i leyl gibidir. Leyl, mahsûsâtı idrâkden mâni’ dir. Kezâlik zulmet-i vücûd dahi idrâk-i ma’kûlât ve ma’lûmât perdedir. Ve sabâhın, vücûduyla inkişâf hâsıl olduğu gibi, tecellî-i ilâhi ve zuhûr-i nûr vücûdla dahi incilâ hâsıl olub, hucceb-i taayyünât, zeyr-i bâl ankâ-yı vahdetde [...?] müstetir olur. Zîrâ hucceb-i kevnîyye kesretten nâşîdir. Kesret, eser-i münmahî[?] olıcak vahdetden gayr-i tecellî kalmaz ki; ânâ sırr-ı hakîkat derler. Ya’nî a’yânın ayn-i vâhide ve kesrâtın merâtib-i tecelliyât-ı esmâ ve sıfât olduğu, zâhir

Ba'dezâ

Erenlerin duâsı ya teveccüh-i kalb ve zikr-i lisânla olur. Maan veyâhûd münferid olur. Eğer mecmû'la olursa eseri zuhûr eder. Lâ mahâline ve eğer yalnız teveccüh-i melekût ile olursa bu dahi ke'l-evveldir. Zîrâ zikr-i lisâni şart değildir. Belki

makâm-ı şerîat ve hakîkatin meyânını tatbîk içindir. Pes maksûd-i aslî rûknü duâdır ki teveccüh-i bâtındır. Ve eğer yalnız lisân ile olursa mevkûfdur ki; eseri zuhûr etmese aceb değildir. Zîrâ ol bâbda me'zûn değildir. Eğer mertebe-i hakîkatdan me'zûn olsa, teveccüh-i dil dahi bulunurdu. Ve gâh olur ki himmet-i dil kuvvetde iken dahi eseri zuhûr etmez. İrâdet-i Hakka mevkûfdur. Nitekim resûlullâhın sallallâhu aleyhi ve sellem Ebû Tâlib'in îmânı hakkında himmet-i kuvvetde idi. Velâkin hidâyet hâsıl olmadı. إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ (Kasas, 28/56) [Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi hidâyete erdiremezsin.] âyeti ona nâzırdır. Ve bunda muhabbet-i habîbe nisbetinde remz-i hafî vardır ki; habîbin ol himmeti verâ-i hicâbdan idi. Eğer muhabbet Hakdan bi-lâ vâsıta olaydı ki, bu sûretde ittihâd-ı muhabbeteyn vardır. Tahalluf[?] etmezdi. Nitekim ya Ömer ile veyâ ebû Cehil ile İslâmı azîz eyle deyû duâsında Ömer hakkında müstecâb oldu. Zîrâ terdîd eyledi. Ve duâsında tereddüdü yoktu. Eğer ikisi dahî duâda maan derc olunmuş olsaydı; İkisinin dahi islâmı zuhûr eder idi. Ve ebû Tâlib bir kerre مَا اطوعَكَ رَبِّكَ [Rabbin sana itâat eder.] dedi. Ya'nî: Yâ Muhammed! Rabbin sana taaccüb-i mutî'dir ki, her ne murâd edersen îcâd ve icâbet eder dedi. Cevâbda geldi ki وَاَنْتَ يَا عَمُّ لَوِ اطاعته اطاعاك [Sen yâ amca! Sen itâat etseydin o da sana itâat ederdi.] Ya'nî senin dahi îmân ve îkân ve ihsân derecâtında itâatin kâmil ve şerâî' ve ahkâm ve âdâbda mutâbaatın şâmil olaydı, sen dahi mutâ' olurdun. Pes bundan fehmi olundu ki: Ebû Tâlib hakkında olan himmet-i teveccüh câzim [52a.] Makûlesinden değildir. Zihnini bir tarafa insiyâkı onun inkişâf ve husûlünü iktizâ etmediği gibi, bâtının hareket-i cüz'iyyesi dahi ona kıyâs oluna. Kudûrât-ı[?] kalbiyye pâs demektir. Ya'nî, âyine-i dil, taalluk-u mâ-sivâ ile pâs ve zinkârı[?] kabûl eder. Erenlerin duâsı ve nefesi, nefes-i rahmânî olmakla ol pâsı izâle edip, âyineye sakâlet ve cilâ verir. Nazar eyle ki halkın nefsi âyineye kedûret[?] götürür. Enfâs-ı evliyâ ne makûle enfâsdır ki, zıddı üzere amel eder. Ya'nî pâsdan pâk eder. Ve pâs musahhaf olıcak nâs olur. Ve nâs inde'l-ârifin nisyândandır. Ve nisyân-i hak hicâbdır. Ve hicâb-ı pâs nev'indendir. Pes nefes-i ta'nîs-i velî, pâs ve nâsı pâk eder. Velâkin nâsa taalluku sûretinde dahi murâd-ı pâs kalbdır. Ya'nî nâs, pâk ve gamdan halâs olmak dil i'tibâriyledir. Ve gâh olur ki nefes ile nefsi insân dahi halâs olur. Eğer kazâ-i muallak makûlesi ise ve bunda işâret vardır. Enfâs-ı evliyâda te'sîr-i kavî vardır. Eğer lutfen ve eğer kahren onun için niceler, nefes-i kahırla helâk olmuşlardır. Zîrâ bu nefes 'kûn' emriyle izne mevkûfdur. Eğer 'kûn' olsa velâkin izin olmasa, bî-rûh olup eseri zuhûr etmez. Ve kemâl odur ki, bi-nefsihî müteharrik olmaya,

Lâiha-i Sıhrî

Kıvâm-ı dünyâ dört nesne iledir. Evvelkisi, ilimdir. Zîrâ ilm yâ aklın veyâhûd keşfin eseridir. Ve eşref-i sıfât-i insâniyye, akıldır. A'lâ-i sıfât-ı ilâhiyye ilim olduğu gibi. Zîrâ Allah Teâlâ'ya âkıldır denilmez. Şol sebebdendir ki akl-ı evvel mahlûkdur. Ve akl, ânın sıfat-ı zâtiyyesidir ki, mertebe-i ilimden tenezzül etmiştir. Bu cihetden nâmına akl denilmiştir. Ve ilm-i insân dahi nisbet olunur. Eğerçi sıfat-ı zâtiyyesi değildir. Velâkin zuhûr-i mikdârı, âlim olur. Nitekim Kur'ânda gelir. **وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ** (Bakara, 2/255) [Onlar onun ilminden kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.] Ya'nî **علمه من علمه** lafzında olan zamîr, Allah Teâlâ'ya râci' olmakla ilmin Hakk'a izâfet ve ihtisâsı lâzım geldi. Ve halkada zuhûr eden ilm dahi, ilm-i Hakk olmakla insana izâfeti Hakk'a izâfetini münâfi olmadı. Nitekim rûh-i insânî derler. Maa-hâzâ **وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي** (Hicr, 15/29) [Kendi rûhumdan ona üfledim.] makâlesinde rûh-i izâfidir. Ve sâir kemâlât bunlara kıyâs olunup avvâmın 'ehlühû mahallühû' dedikleri sırrla amel lâzımdır. Velâkin ehl-i gâyetde kılletdedir. Zîrâ izâfetden halâs olmamışlardır. Ve demişlerdir ki **التَّوْحِيدُ اسْقَاطُ الْإِضَافَاتِ** [Tevhîd, izâfetlerin düşmesidir.] Pes sen kendi nefsinde Hakk'a muzâf olacak sana muzâf olan kemâlât-i ilâhiye **[53a.]** Dahi Hakk'a muzâfdır. Ve sen ol kemâlâtı kendi nefsine nisbet etmen hatâdır. Meğer ki mazhariyyetin sırrını bir hoş fehm edesin. Ve makâm-ı fark ve cem'î riâyet eyleyesin. Ve sende seni göresin. Ve seni, O ve ânı sen demeyesin. Fefhem cidden. Feinnehu amîk. Hâsıl Âdemin aleyhisselem vücûdundan mukaddem âlem, bî-rûh idi ki meyyit hükmünde idi. Ve bî-akl ve ilm idi ki hayvân pâyesinde idi. Yalnız hayvân ile ise, dünyâ istimsâk etmez. Ve etse dahi mertebe-i hayvâniyette istimsâk eder ki; istimsâk-ı kâsırdır. Onun için Kur'ânda gelir ki **إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا** (Fâtır, 35/41) [Allah yeri ve gökleri yok olmasın diye tutuyor.] Ya'nî imsâkî ism-i a'zama nisbet eyledi. Pes bekâ-i âleme ism-i küllînin tecellîsi lâzım geldi. Hayvân olan tecellî ise esmâ-i cüz'îyyenin tecellîsidir. Nitekim Kur'ânda gelir. **أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا**

İkincisî ‘adl’ dir. ‘Adl’ odur ki; her nesneyi mevzuunda vaz’ edip, beyne’l eşyâ’ ta’dîl ve takvîm ve tesviyedir ki, zıddî zulümdür. Ve hadîsde gelir ki **بالعدل قامت السموات** [Semâlar adâletle ayakta durur.] Meselâ; insânın anâsırı meyânında ta’dîl olmasa terkîb kabûl etmediği gibi, cevâhir-i semâvâtta dahi takvîm olmasa, bu uslûb üzerine nizâm bulmazdı. Belki kemmiyet ve keyfiyyetinde ihtilâf zuhûr ederdi. Tabâi’ ve ihlâd-ı insânda mugâlebe ile inhirâf vâki’ olup, mizâc-ı hadd-i i’tidâlden hâriç olduğu gibi. Pes i’tidâl mergûb-i nesnedir ki, sıhhat-i vücûda bâisdir. Tahsîl-i maâş ve meâd ise, sıhhat-i mezbûra üzere tevakkuf eder. Ve maâş ve meâd’ın esbâbî dahi, ta’dîl-i icrâm, ulviyye ve suflıyyeye menûtdur. Bu cihetten asl-ı âlem, ta’dîldir. Ve bu ma’nâdan ötürü **فَاسْتَقَمْ كَمَا أَمَرْتُ** (Hûd, 11/112) [Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.] Vârid oldu ki; murâd-ı ibâdât ve muâmelât ve ahlâk ve âdâtde istikâmet-i i’tidâliyyedir. Ve bu ma’nâ ile kıyâmda usret-i azîme olmakla hadîsde geldi. **شَيْبَتْنِي هُوَ** Bundan zâhir oldu ki; sıfât-ı ilâhiyyeyi husûsen adl-i takvîm ile ta’zîm lâzımdır. Zîrâ bu ta’zîmin gâyeti ta’zîm-i ilâhîdir ki; ta’zîm-i ulûhiyyetdir. Ve ta’zîm-i ulûhiyyet olmadığı yerde [54a.] İnhirâfât-ı kesîre vâki’ olmak mukadderdir. Harîk ve zelzele ve tâûn ve kaht ve emsâli gibi. Zîrâ bu makûle âfât zulm-i nefsin asâr ve netâicidir. Ve kavvâm-ı riâyâ adlledir. Ve hazâin ve berekât, arz-ı intizâm ahvâl-i riâyâyâ menûtdur. İbâdât ve tâât, i’tidâl-i bedene menût olduğu gibi. Ki i’tidâl-i beden dahi, mizâc-i tabî’îye ve kuvvâ-yı nefsâniyyeye tâbi’dir. Pes kuvvâ-yı bâtine raiyyet gibidir. Ki arz-ı vücûdda olan berekât ve semerât onların kıvâmına merbûtdur. Kuvvâ-yı zâhire dahi ona kıyâs oluna. Bu i’sârda vâki’ olan inhirâfât ki, cemî’-i bilâda şümûlû ve umûmâ iktâra[?] intisârı vardır. Zulüm, nefse râci’dir. Gerek ol bilâdın vulât ve kuzâtı ve ruesâsı olsun. Ve gerek riâyâ mer’ûsleri olsun. Ve bu ma’nâ kuvvâ-yı tabî’iyyenin galebesindendir ki, eşrât-ı sâattendir. Ve şemsin zamân-ı âhiri oldukda, mağribden tulû’i hükm-i hayvânî’nin istîlâsına dâirdir. Zîrâ mağrîb, rûh-i

Üçüncüsü tabîbdir. Ya'nî emrâz-ı bedeniyeye muâlece edendir. Zîrâ inhirâf-ı beden müstemirr olsa, inhirâf-ı dîne müeddî olur. Onun için dediler ki; **العلم علّمان علم** [İlim ikidir. Bedenlerin ilmi ve dinlerin ilmi.] Ya'nî ilm-i dîn, ilm-i bedenden muahhirdir. Pes ilm-i beden, esâs-ı dîn olur. Ve havâss-ı nâs ya'nî ehlullâh emrâzdan ictinâb ederler. Ve sebep-i tenezzüldür derler. Zîrâ terakkîden â'ikdir. Onun için gelir **لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ** (Nûr, 24/61) [Köre güçlük yok, topala güçlük yok, hastaya güçlük yoktur.] Ya'nî ashâb-ı a'zârdan ba'zı tekâlîf-i şer'iyye sâkıt olmuşdur. Ve tekâlîf, esbâb-ı terakkîdendir. Sâkıt olıcak müsebbeb dahi ma'dûm olur. Onun için nisâ tâifesi nâkısâtü't-dîn oldular. Velâkin mevetden ictinâb etmezler. Zîrâ mevt tuhfe-i mü'mindir ki; likâ-i ilâhîye bâisdir. Marazda ise likâ yokdur. Zîrâ efnâ, nâkıs makûlesindendir. Ve tabîb-i hâzik olmayân mevâtında ikâmetden nehy olunmuşdur. Ve muâlece-i emrâz, sünen-i enbiyâ ve evliyâdandır. Zîrâ tevekkülî mâni' değildir. Ve esbâb-ı men' eden mecnûn mülhikdir. Ve ba'zı ehâdisteki tevekkül sarf ehli medh olunmuşlardır. Onlar **[55a.]** Havâss-ı nâs'dır ki, gayrihî kıyâs olunamazlar. Enbiyânın muâlecâtı teşri' içindir. Zîrâ ekser-i nâs, makâm-ı hikmet ve esbâbda kâimdir. Eğer kendi makâmlarına göre muâmele kılsalardı; bâtında Hakk'a munkatı' oldukları gibi, zâhirde dahi halkdan ve esbâbdan munkatı' olurlardı. Velâkin **إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ** (Kehf, 18/110) [De ki: Bende sizin gibi bir insanım.] muktezâsı üzere müşâreket-i beşeriyyeyi iktizâ etmiştir. Onlarda emrâz ve evcâ' ve'l-âm zuhûr-i ma'nâ-yı müşâreketi nâzırdır. Va'llâhu Teâlâ'ya tabîb itlâk olunamaz. Belki şâfi denilir. Zîrâ tabâbet muâlece-i cevârih ile olur. Pes şâfi Allah'u Teâlâ ve tabîb-i mahlûkdur. Ve nasârâ ve gayr-i milel-i muhtelifenin tabâbetine ruhsat-ı şer'iyye vardır. Zîrâ çünkü meraz, zâhir-i beden ve kuvvâ-yi tabî'iyyeye taalluk eder. Muktezâ-yı şirket-i[?] bedeniyeye cevâz-ı muâlecedir. Refâkat-ı tarîk, murahhas olduğu gibi. Eğerçi ahhâb-ı Hakk olan ehl-i îmân ve husûsen erbâb-ı hâle a'dâ-i Hakk'ın muâlecesinin lütfu yokdur. Adem-i mücânesetden ötürü. Zîrâ vasfin tegâyürü ile zât

Dördüncüsü hakîmdir. Burada hakîmden murâd, hikmet-i zevkiyye ehlidir ki, sâlikleri menzil-i vasla irşâd ederler. Ve şerîatın zâhir ve bâtını üzere giderler. Pes bir şehirde bunların vücûdu dahi lâzımdır. Kuzât ve vulât ve ulemâ ve inhâr-ı câriyenin lüzûmu gibi. Zîrâ Allah Teâlâ Âdemi yalnız cesed üzerine mebnî kılmaı. Belki وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي (Hicr, 15/29) [Kendi rûhumdan ona üfledim.] mûcibince rûh-i ilâhiyyeden rûh üfördü. Ve nefes-i râhmânî ile sâir hayvânatdan ânı mümtâz kıldı. Bu rûhun ise zâhir ve bâtını vardır ki; zâhir, âlem-i şehâdete nâzır ve bâtını, âlem-i gayba dâirdir. Ki ona sırr-ı ilâhî derler. Kâmil-i nâs sâir milel-i muhtelifeden bu sırrla imtiyâz bulurlar. Zîrâ kemâlât-ı rûhâniyyede müştereklerdir. Şol cihetden ki Âdem'e nefh-i rûh vâki' olduğu vakitte, cümle mü'min ve kâfir Âdemin zahrında idiler. Ve tecellî-i rûh cümleye berâber vâki' oldu. Bu cihetdendir ki Âdemin yed-i kudretle zahrî mesh olundukda, zürriyyetî zerrât sûretinde zuhûr edip السُّنْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) [Ben sizin rabbiniz değil miyim?] suâline cevabda بلى kelimesinde müşterek oldular. Onun için Kur'ânda gelir. وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ (Ankebût, 29/61) [Andolsun, eğer onlara "Gökleri ve yerleri kim yarattı?" diye sorsanız mutlaka Allah diyeceklerdir.] deyû [56a.] İmân-ı fitrî dediler. Velâkin dünyâda enbiyâyâ mutâbaat etmeyenler bu imân-ı fitrîyi küfürle setr etdiler. Onun için Kur'ânda gelir. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا (Nisâ, 4/136) [Ey imân edenler! İmân edin.] Ya'nî tevhîd-i fitrî ile muvahhid olduğunuzdan sonra imân-ı şer'î ile dahi, mü'min olunuz. Ki resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem mutâbaat ve dînini kabûl ile hâsıl olur. Tâ ki imân-ı fitrîye tahkîk edip taklîdiniz zâil ola. Ve sırr-ı nübüvvet, şer'î mutahhirin ilâ yevmi'l-kıyâm, zâhirde bâkî ve nübüvvet dahi mutazammin olduğu nûr-i velâyet ilâ vakti's-sâati dâim olmakla, zâhirde, ulemâ-i zâhire ve bâtında, ulemâ-i bâtına mutâbaat lâzım geldi. Tâ ki العلماء ورثة الانبياء [Âlimler peygamber vârisleridir.] sırrı bâhir ola. Ve cesed ve rûhun her birinin kemâl-i vücûda gele. Zîrâ ulemâ-i zâhirin da'vet ettiği ahkâm, ulemâ-i bâtının da'vet ettiği hakâikin cesedi gibidir. Ve cesede rûh lâzımdır. Lebene zübde ü semen lâzım olduğu gibi. Ve bundan imân ve ihsânın farkları zâhir oldu. Ya'nî imân dedikleri gerçî ulemâ-i zâhirin murâd ettikleri imândır. Velâkin imân bi'l-gaybdır ki, verâ-i hicâbdan imândır. İhsân ise

Temmeû

Suâl olunursa ki ulemâ-i zâhir ile etıbbânın farkları nedir ki; ikisi dahi cesede ve zâhir bedene hizmet ederler. Cevâb budur ki: Ulemânın tâhir-i bedene muâlecesi dîni yüzünden ve etıbbânın tedbîrî merzâ cihetindendir. Suâl olunursa ki ikisinin dahi bâtına taalluku vardır. Zîrâ ulemâ ta'lîm etdikleri îmân-ı kalbin hâlidir ki; kalb, kalbe göre emr-i bâtıdır. Ve etıbbâ dahi[...] teşhîs etdikleri mikdâr kuvâ-yi tabî'yyeye ve ihlâta müdâhale ederler. Ve ona göre muâlece kırlarlar. Cevâb budur ki; tabâi' ve ânın ahkâmı zâhir-i bedene göre gayb olsa dahi, yine havâssa ve zâhir-i bedene tâbi'dir. Zîrâ cümlesi mizâcda dâhildir ki; rûh-i hayvânî tahtında dâhildir ki demdir. Ve îmân dahi gerçi emr-i bâtıdır. Velâkin mertebe-i ihsânın zâhiri gibi olmakla ahkâm-ı zâhireye tâbi'dir. Bu sebebdendir ki, nefs-i insâniye, beden-i taallukdan sonra da'vete muhtâc oldu. Zîrâ bi-hasebi't-taalluk ahvâl-i cesed ile mütegayyir olup, mahcûb oldu. Ve illâ rûh-i insânî fi-nefsi'l emr-i ilâhîdir. Nitekim murûr etti. Ve bu da'vet, hükemâ-i zevkiyeye mevkûf oldu. Zîrâ ulemâ-i rusûm bu mertebede olan keyfiyyet da'veti ve ahvâl-i rûhî bilmezler. [57a.] Pes tabîb-i ahvâl, merîzi teşhîs edemese ilâca mübâşeretî lagv olduğu ki, ulemâ-i zâhirin dahi maraz-i bâtına göre hâlleri budur. Bu cihetden kıvâm-ı dünyâ, ilme ve adle ve tıbbâ ve hikmete mevkûf oldu. Velâkin bu a'sârda emsârın ahvâlî yamândır. Ki umûr-i erbaadan nişân yoktur. Zîrâ ilimden murâd, ilm-i nâfi'dır. Ulemâ-i zama'nenin ekserinin ilmi ise gayr-i nâfi' dir. Ve adlden murâd, taklîd-i adl değildir. Belki tahkîk-i adl ve bâtın-i takvîm ve hakîkat sıfat-ı ilâhiyyedir. Vulât ve kuzât ve rüesâdan ise bi'l-farz adl-i zâhir olsa dahi sûretîdir. Âlem ise biliniz! Sûret ile kâim olmaz. Ve tabdan murâd ol ilimde hazâkdir.[?] Ve ahvâl-i merîz ve teşhîs-i nebzi, emr-i hafîdir ki demen bir tabîb-i mühtedî olmaz. Hâdd-i hârrla tedbîr etmek gibi. Zîrâ ba'zı hârr vardır ki, zıddı olan bârid ile tedbîr olunur. Ve hikmet-i zevkiyyenin ise, işi bitmiş ve gâyet yetmişdir. Şöyle ki ecsâd-ı insâniyye bî-rûh kalmışdır. Zîrâ hakîm-i ma'nevî olmayacak. Kalbi dahi maraz-i rûhânîden helâk olur. Ve bi'l-farz hakîm olsa dahi riyâzet ve mücâhede tarîkini kabûl eder. Kalîl belki ma'dûmdur. Ve belki ekser-i nâs inkâr

üzerinedir. Zîrâ erbâb-ı hikmet sûretinde olanların ke-gâlibî zâll ve muzill olmakla nâs dahi tefsîr-i i'tikâd etmişlerdir. [57b.]

Temmeû

Bu fakîr on sene kadar bilâd-i Rûmiyyede ve üç sene Tekvur dağı nâm-ı kasabada ve otuz beş sene Medîne-i Burûsada ve Şam'a hicret edildiğinden beri dahî ile'l-ân iki seneden mütecâvizdir. Zâik değil, belki tâlibe bile katî killet üzere musâdefe ettim. Ve tâlib olup dâire-i mubâyaaata dâhil olanların ekserini dahi mürted buldum. Zîrâ uluvv-i himmet nâ-bûd ve devâm-ı teveccüh mefkûd olup, umûr-i tabî'iyeye ve şehvâta dönmüşler **ورجع الفقري** kabîlinden olmuşlardır. **من لم يهد الله ماله من هاد** ve ba'zıları dahi **علم الله على علم** makûlesinden olup. İblîs ve Bel'âm ve emsâli gibi başlarından tâc-i îmân merfû' ve üzerlerinden elbise-i ahkâm ve âdâb-ı mahlû' olup **دعوا** ve **نعوذ بالله من الحور بعد الكور** ve **هذا الساقط عن نظر الله** ve ridâsına düşmüşlerdir. Meslûb olıcak sıdkın zıddı olan kizb zuhûr eder. Kizb-i hakîkat ise kizb-i şerîata cerr edip kamîs-i şerîatın inhilâ'ına dahi müeddî olmakla sû-i hâtime vartasına tıyne düşmüş himâra döner. Ve vaktinde fesâd-i kabûl etmekle ilâc-pezîr olmadığı ki, inkizâ-i vakitte dahi ilâc ve ıslâh kabûl etmeyip [58a.] Şekâvet-i asliyye âşkâra ve saâdet-i ârıza muhtefî olur. İşte istikâmet üzere olmayanların hâlleri budur. Ve erbâb-ı mekr u keyd zamânede her şehirde fevka'l-hisâbdır ki, onlara mukârenet edenler âhiri yâ inkârdır dile mübtelâ olurlar; veyâhûd ilhâd vartasına düşerler. Ve ebedî onda menkûb ve ma'kûs kalırlar. İmdî mü'min karındâş eğer şerîata îmânın kâmil ise, ahkâmla amele teveggul eyle. Şebihâtıdan ve erbâb-ı şehvâtın irtikâb etdikleri eşyâ-i müevveleden hazer kıl. Zîrâ âkıbet-i siccîne düşersin. Ve eğer tarîkata îmânı tâmm ise âdâbı muhafaza eyle. Ve erbâb-ı ilhâdın tezvîrat ve inhirâfâtından perhîz kıl. Ve illâ hâviye-i tabî'ata düşersen ve bâb-ı rûhdan merdûd olursun. Ve ma'lûmun olsun ki; âlemde murâd, âlimdir. Kesrle ve âlem ve âlim sensin. Velâkin ilmin tecellî mertebesinde değildir. Ya'nî henûz hafâdadır. Zîrâ ilmi-i kâmil ve şuhûd-i şâmil ehline irtidâd yoktur. Nitekim demişlerdir ki **لو وصلو مارجعوا** Ve âlemin kıvâmı senin Hakk'la kıvâmınladır. Zîrâ sen rûh-i âlemsin. Ve eğer âlem-i rûh kabûl etmezse yine sen sensin ki, rûh'a zevâl gelmez. İmdî eğer ehl-i Hak isen Hakkı'dan bu ma'rifetle tecellî ile ve amel kıl. [58b.]

إِذَا حَضَرَ الْقَبْرُ غَابَ الصَّبْرُ وَجَاءَ الْجَبْرُ

رايت في بعض مشادى ان قبرلى قير لكبير فى الكرسى فى داخل الجامع الكبير فى بلدة بروس فحضر هذا المعنى حينئذ فاوردته هنا على اللفظ الحاضر فافهم يعنى اذا حضر وقت الانتقال صورةً او معنى غاب صبر المنتقل وجاء الجبر الالهى ففيه سرّ قوله تعالى إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ اى فانّ لكل شئ اجلًا مُسمى حتّى الاناء فى انكساره فوقت انكساره اخر وقت اجله وهو الانكسار الصورى فاما الذى يقوم به من الروح فله صفة البقاء، لانه من تجليات الله الباقي بحسب مرتبه ومقامه فقس عليه ماله روح حيوانى كالحيوانات وماله روح انسانى وكذا سائر الاحوال كما يغهم من قوله تعالى كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ومن ذلك المنام والموت واليقظة والنشر والاقامة والانتقال والفناء والبقاء والاخيران اعلى الاحوال وصورتها الموت والنشر وفى كل ذلك صورة الجبر الالهى لان الله تعالى يقود عباده الى حيث يشاء وبمجيئ الجبر يذهب الصبر لان الامر ليس بيد العبد، فاعرف، [Kabir hazır olduğunda, sabır gider, cebr gelir.] [Ya'nî: Ba'zı beni müşâhede edenleri gördüm. Benim kabrim Bursa beldesinde büyük toplanma yerinde kürsünün içinde büyük bir kabirdir.] Ya'nî: Sûreten veyâ ma'nen intikâl vakti geldiğinde intikâl eden kişinin sabrı yok olur ve ilâhî cebr gelir. Bunda Allah Teâlâ'nın إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (A'râf, 7/34) [Onların eceli geldi mi, ne bir ân geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.] sözüne işâret vardır. Ya'nî, her şeyin ecel-i müsemması vardır. Öyle ki, kırılması ânında bir kabın bile. Onun kırılma vakti, ecel vaktinin sonudur. Bu kırılma sûrîdir. Onunla berâber var olan rûhun ise bekâ sıfatı vardır. Çünkü o mertebesi ve makâmı bakımından Allah'ın bâkî tecellîlerindenidir. Ondan, hayvanlar gibi hayvânî rûh, ve insânî rûh istenir. Diğer durumlar da aynı şekildedir. Allah Teâlâ'nın كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) [O her gün yeni bir yaratma hâlidir.] sözünden anlaşıldığı gibi... Bundandır ki; uyku, ölüm, uyanıklık, neşr, kalkış, intikâl, fenâ, bekâ ve ahîrân hallerin en yücesidir. Sûretî ölüm ve neşrdir. Bunların hepsinde ilâhî cebrin sûreti vardır. Çünkü, Allah Teâlâ kullarını istediği gibi sevk eder. Cebrin gelmesi ile de sabır gider. Çünkü bu, kul eliyle olmayan bir emirdir. Bil! [59a.] (Nâziât, 79/5) [Derken bir iş çevirenlere yemin olsun ki.] Ma'lûm ola ki erbâb-ı te'vîl ba'zı ervâh-i beşeriyyeyi dahi melâike-i müdeb birede idhâl etmişlerdir. Velâkin ba'zı erbâb-ı ilhâd fehmi ettikleri üzere değil. Ya'nî aşk tâifesiinden ba'zıları dünyâdan müntakîl olan ba'zı kümmel hakkında i'tikâd-ı fâsîd edip, onlar dünyâyâ cesed ve rûhlarıyla avdet ederler. Ve nice mecâlisde hâzır olurlar. Ve muâmelât-ı beşeriyye kırlarlar derler. Bu i'tikâdı ise اِنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ (Yâsîn, 36/31) [Onlar, hiç onlara dönüp gelmiyorlar.] nassı redd eder. Pes onların huzûr ve ba'zı umûrda bulundukları temessül tarîkiyle ya'nî

Temmeḥû

فإنّ هذاالمقام مقام السرّ الخفىّ بل القضاء الاخفى ولا يجوز التكلم عليه الا بالرمز وقد منع الله تعالى عزيزاً عليه السّلم عن السؤال عنه لأنّ نبىّ وهذا السرّ يرجع الى جانب الولاية لا الى جانب النبوة فمن اراد البحث عنه لا بدّ ان يُمحي اسمه عن ديوان النبوة ولما كان اكامل هذه الامّة فى مقام الولاية لا فى مقام النبوة الا من وجهه وقع عنهم فيه بعض البَحْث وهو لختم الاولياء اكثر من غيره لأنّ مآذون بخلاف غيره وانما قلنا الا من وجهه لأنّ الولاية والنبوة جناحان فظاهر الأمر النبوة وهو الجناح الايسر وباطنه الولاية وهو الجناح الايمن لأنّ الباطن اقوى ومنه التأثير فى الظاهر فا لولى ايض ياخذ عن الله تعالى وعن مثكوة من تبعه من النبى فيكون له مرتبة النبوة اما لشرف مكانته اولكونه مُنبأ عن الله فى بواطن احكامه لكن تلك المرتبة صورة النبوة ولذا لا يطلق على الولي لفظ النبى عرقاً اذ ليس له الاخذ من الوجه العام وانما اخذه من الوجه الخاصّ وجرّازُ الاطلاق فى اللغة لا يُسوِّغ الاطلاق فى العُرف فمن اطلقه فقد خرق الا جماع وخالف النصّ واخْلَ بنظام الدين وحلّ قتله بفتوى اهل اليقين وهذا الذى قرّرناه من المزالق والمضايق قلّ من فهمه من فواصل الخلائق [Ya'nî: Bu makâm, sırr-ı hafî hattâ kazâ-i ahfâ makâmıdır. Onun üzerine remz dışında konuşmak câiz olmaz. Allah Teâlâ Üzeyr (aleyhisselâm)'ı bu konuda soru sormaktan men' etmiştir. Çünkü o nebîdir. Ve bu sır, nübüvvet yönüne değil; velâyet yönüne râci'dir. Bu konudan bahs etmek isteyen kişinin isminin nebîler divânından silinmesi gerekir. Ne zamân ki bu ümmetin kâmilleri, vilâyet makâmında, nübüvvet makâmında vech'den hâriç onlardan ba'zı bahisler vâki' oldu. Çoğu hatmü'l-evliyâ'dır. Ve gayrısı. Çünkü onun dışındakilere izin verilmiştir. Biz sâdece bir vecihten söz ediyoruz. Çünkü velâyet ve nübüvvet iki kanattır. İşin zâhiri nübüvvettir. Ve bu sol kanattır. Bâtını ise velâyettir. Bu sağ kanattır. Çünkü bâtin daha kuvvetlidir. Ve zâhirde te'sîr ondandır. Velî, aynı şekilde Allah Teâlâ'dan ve nebîlerden kendisine tâbî' olduğu kimsenin [...?]. Ya mekânın şerefinden veyâ hükümlerin bâtinlerinde Allah'tan haber aldığından kendisinin nübüvvet mertebesi olur. Fakat bu mertebe, nübüvvetin sûretidir. Bundan dolayı örfte nebî lafzı, velî için kullanılmaz. Öyleyse onun alması genel ma'nâda değil, özel ma'nâdadır. Lügatte kullanımın cevâzı, örfte de kullanmaya müsâade anlamına gelmez. Kim bunu bu şekilde kullanırsa icmâ'ya karşı gelmiş, nassa muhâlefet etmiş ve dînin nizâmını ihlâl etmiş olur. Yakîn ehlinin fetvâsı ile bunun katli helâl olur. Anlattığımız bu kaygan ve dar konuları, halklar tabakaları içinde anlayan azdır. [62a.] وهذاالبيان فضل الله العظيم فمنه افاضت العلم ومنه اعطاء الادب فعليك بالتأدب بادب كل مقام حتى تكون من خيار الانام. ثم انّ تعالى قدّم الجئة على الناس لكثرتهم بالنسبة الى الناس كما قدّم الكفار لذلك فى قوله فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ فالجنّ الكافر لهب النار والناس الكافر جمرها والجمر اصل اللهب وذلك انّ الجنّ تبعواالاىس فى الأمر والاحكام كما تبع اللهب النار ولو انهم اى

زُرْتُ بَعْدَ صَلَوةِ الْجُمُعَةِ قَبْرَ بَنْتِي أَنَيْسَةَ وَابْنِي مُحَمَّدَ طَاهِرٍ فِي مَرَجِ النُّحْدَاحِ وَهِيَ مَقْبَرَةٌ مَعْرُوفَةٌ مِنْ
مَقَابِرِ دِمَشْقِ الشَّامِ، فَلَمَّا كُنْتُ عِنْدَ قَبْرِ مُحَمَّدٍ طَاهِرٍ وَدَعَوْتُ اللَّهَ وَقَرَأْتُ بَعْضَ الْآيَاتِ وَالسُّورِ قُلْتُ الْهِيَ إِنْ كَانَ مِنْ
دُعَائِي وَقَرَأَتِي فَأَيَّدَهُ لِهَذَا فَارَنِي آيَةً تُدَلِّ عَلَى ذَلِكَ فَرَأَيْتُ أَنَّ ثَقْبَةً فِي قَبْرِهِ يَجْرِي إِلَيْهَا الْمَاءُ مِنْ مِيزَابٍ مِنَ الْخَارِجِ
فَحَمَدْتُ اللَّهَ تَعَالَى عَلَى ذَلِكَ وَهُوَ الْحَمِيدُ الْمَجِيدُ، لَا يُضِيعُ عِنْدَهُ الْأَعْمَالُ، وَلَا يَخِيبُ فِي بَابِهِ أَهْلَ الْأَمَالِ، خَلَقَ الْخَلْقَ
بِرَحْمَتِهِ، وَدَعَاهُمْ إِلَى جَنَّتِهِ بِرَحْمَتِهِ، وَوَقَّفَهُمْ لِلْإِجَابَةِ بِرَحْمَتِهِ، فَمِنْهُ الرَّحْمَةُ فِي الْأَوَّلِ وَالْآخِرِ، وَمِنْهُ النُّعْمَةُ فِي الْبَاطِنِ
وَالظَّاهِرِ، وَفِيهِ إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّهُ الْأَعْمَالُ كُلُّهَا بَدَنِيَّةٌ أَوْ مَالِيَّةٌ يَجْرِي ثَوَابُهَا مِنَ الْإِحْيَاءِ إِلَى الْأَمْوَاتِ لِأَنَّهَا مِنْ قَبِيلِ الْهَدْيَةِ
وَالْعَطِيَّةِ وَذَلِكَ يَجْرِي فِي الدُّنْيَا فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى فِي الْخِيْطِ وَالْخِلَالِ فَكَذَا فِي الْآخِرَةِ لِأَنَّ الثَّوَابَ يَتَجَسَّدُ مِنْ أَيْ عَمَلٍ
كَانَ فَيَكُونُ الْمُهْدَى كَأَمَّا أَهْدَى شَيْئًا مُتَجَسِّدًا فَيَقَعُ فِي حِيزِ الْقَبُولِ وَلِلْأَرْوَاحِ صُورٌ مِثَالِيَّةٌ هُنَاكَ أَيْ فِي الْبَرَزَخِ بِهَا

Ve Lehû

Biz kuluz yâ rabbi! Sensin şâhımız

Kulluğundur dâim izz ü câhımız

Menzil-i vaslın katı devr oldu devr

Eyle gel tevfikini hemrâhımız

Nâr-ı aşkında yanıp tütüdü ciğer

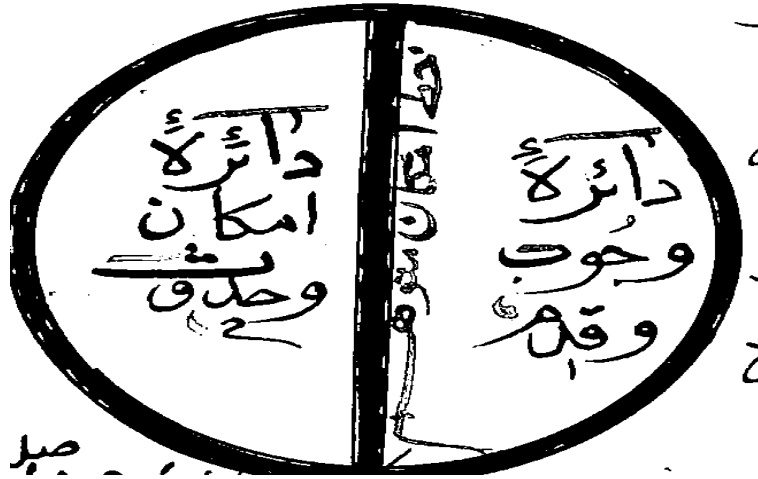
Çıkıdı tâ eflâka dûd-i âhımız

Da'vet eyle kâbe kavseyne bizi

Kıl ev ednâ belki seyrângâhımız

Suda aks-i mâha salma **Hakkı**'yı

Çenberi çerh üzere göster mâhımız

Ma'lûm ola ki bu dâire-i vücûd aslında dâire-i vâhidedir ki; dâire-i vücûd Hakk'dır. Sonra mahûr-i felek gibi vücûd-i halk hatt-ı imkân çekmek tansîf eylemiştir. İmdî, senin vücûd-i hâdisin bu ortalığa duhûl etmen, senin tevehhümündür. Pes sen, senliğin ortadan ref' ile ve dâireyî, dâire-i hakk gör. Zîrâ Kur'ânda gelir. **هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ** (Hadîd, 57/3) [O evvel ve sondur. Zâhir ve bâtındır.] Bunu bil! [63b.]

Ve Lehû

Ba'zı ebyâtı vâridâtandır

Feyz-i Hak'dan tâze vü terdir vücûdum gülşeni

Dâimâ elhamdülillâhi'l-kerîmü'l-müsteân

Müjde-i fazl-i Hudâ'nın olmuşum şâd u şeni

Daimâ elhamdülillâhi'l-kerîmü'l-müsteân

Pâdişeh var etti tâc-ı ma'rifetle ser-fîrâz

Kaldı iklîm-i maânî içre ehl-i izz u nâz

Zâhir u bâtın bu ni'metler değildir ey dil âz

Dâimâ eş-şükrü lillâhi'l-kerîmü'l-müsteân

Mine'l-vâridât

Âfitâb-ı âlem-ârâdır derûnun **Hakkı**'yâ

Pertev-i irfânın ile âleme verdin ziyâ

Vecde geldi müjdeden ervâh-i pâk-i evliyâ

Dembedem el-hamdülillâhi'l-kerîmü'l-müsteân [64a.]

قِيلَ لِي نَضَرَ اللَّهُ الْإِعْكَ

Tenzîr, tâze rûy-i tegayyüm eylemek ma'nalarına gelir. Ya'nî Allâh'ı Teâlâ sana ihsân ettiği niam-i zâhire ve fuyûz-i bâtneyi dâimâ tazelesin. Gülşen[?] lutfunu hemîşe-ter kılsın. Ve bâğ-ı fazlî meyvesini eksik etmesin. Ve nev-bahârını soldurmasın. Maksûd, devâm ve ezdiyâdan duâdır. Nitekim Kur'ânda gelir. وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا (Tâhâ, 20/114) [Rabbim! İlmimi arttır.] Ey ilmen, ben ve bi-hakâik zâtın ve sıfâtın. Ma'lûm ola

Bu mısra' garîb û nazm-i acîb leyle-i sebtin seher-i a'lâsında vârid olmuşdur: **صَاغَهُ اللَّهُ مِنَ الْإِبْرِيزِ فِي ذِي الْحُلَّةِ** [Allah altından biçimlendirir. Hırka sahibinde.] Siyâgat-i zerkerlik Ya'nî, kuyumculuk eylemek ve altûn ve gümüşe müteallik bir nesne, potada ve kalıbdâ dökmeğdir. İbrîz kesre zer-i hâlisdir ki, zertılâ derler. Yıldız altûnî ma'nâsına. Hulle zamm ile sevb fevka's-sevbdır ki, birbirine hulûl etmek sebebiyle hulle denildi. Sonra mutlak sevbe, isti'mâl olundu. Ma'nâ budur ki; yed-i kudret ya'nî Hakkı'yı hâlis altûndan dökdü. Ve amel eyledi. Hulle sâhibi sûretinde, ya'nî gerçi zâhirde hulle-pûş ve libâsla mütelebbedir Feemmâ cevher-i altûndandır ki, a'le'l-ecsâddır. Ve bu mertebe, nefis-i mutmainnenin hakâikindendir. Zîrâ nefis-i emmâre mertebesi, tesvîd [65a.] Ve nefis-i levvâme mertebesi, ta'bîr. Ve nefis-i mülhime mertebesi, teşhîb. Ve nefis-i mutmainne mertebesi, tebyîzdir. Ve nefis-i mutmainnenin gâyeti ki; râzıyye ve merzıyye olmağdır. Tezhîbdır bu cihettendir ki, zeheb ü fizza kıymetdârdır. Zîrâ cesedleri, evsâhdan pâkğdır. Pes nefis-i mutmainne dahi ona kıyâs oluna. Ya'nî nefis-i mutmainneye, nefis-i mutahhire derler. Nitekim Kur'ânda gelir. **لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا** (Ahzâb, 33/33) [Sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.] Zîrâ ma'dûnî olan nüfûs-i sâfilenin ednâsı taallukât ve ercâs-ı telvînâtından pâk olmuşğdır. Ve pâk olan nesnenin âsârı ve her türlü sûreti dahi mutahhir ve mutayyibğdır. Pâdişâhların kul ve fi'lî kânûndur dedikleri ona nâzırdır. Ya'nî ma'mûlün bih'ğdır. Nitekim kelâmü'l-mûlûk, mûlûkü'l-kelâm demişğlerğdır. [65b.]

Bu takrîrden ma'lûm oldu ki; zehebin esnâfi olduğı gibi, birbirleri üzerine cevdetde mütefâvit ve fâikğdır ki, a'lâsı ibrîzğdır. Nüfûsun dahi tefâvut ve tefevvuki vardır. A'lâsı, nefis-i mutmainnedir. Ve bu nefsin dahi evâ'il ve evâsıd ve evâhir i'tibâriyle tenezzül ve terakkîsi vardır. Evâ'il ve evâsıd mahûfğdur ki, nice sâlikler ol dereceden sâkit olmuşğlar. Ve berâzih-i nüfûs-i sâfileye düşmüşğlerğdır. Zîrâ nefis-i mutmainne gerçi tecellî-i zât'a nâzırdır. Velâkin ba'zı burûkun[?] zuhûruyla nûr tâm

hâsıl olmaz. Ziyâde tesbît ve temkîne muhtâçdır. Âlem-i sıfâtta ise ihtilâfât ve telvînât çok vâki' olur. Bu cihetden ba'zıları irtidâd bulur. Ve bu irtidâd vakfeden beterdir. Zîrâ vakfede hareket ve ikbâl ihtimâli gâlib ve irtidâdda mağlûbdur. Ve Kur'ânda gelir. [66a.] **وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ** (Hicr, 36/99) [Sana yakîn gelinceye kadar ibâdet et.] Burada yakînden murâd; ilm-i şuhûdun kalbde rusûhudur ki, onun erbâbına ulemâ-i râsihûn derler. Ve zât'ı ilâhiyyeye müteallik olan tecelliyât kalbde râsiha olacak, bir dahi istitârdan halâs olur. Ve zulûmât-ı nefis ve tabî'at ve âsar-ı sıfâtdan bi'l-küllîye necât bulur. Pes altûn buldum diyene ferahnâk olmasın. Meğer kim bulduğu yaldız altûnu ola ki, her yerde her vechile râ'icdir. Zîrâ cevherinde kusûru ve mi'yârında noksânı yokdur. İşte dünyâda mürted olan sâlikler, bu kemâle vâsıl olmadıklarından mürted oldular. Nitekim ba'zı kümmel demişlerdir ki. **لَوْ وَصَلُوا مَارْجَعُوا** Ya'nî bi'l-küllîye fânî olan ve Hakk'a vusûl bulân bir dahi nefse rücû' etmez. Ve tabî'at yoluna gitmez. [66b.] **وَمِنَ اللَّهِ التَّمَكُّنُ فِي الْقِيَاسِ وَالسُّجُودِ أَنَّهُ ذُو الْفَيْضِ وَالْفَضْلِ وَالْجُودِ**

ورد وقت الفجر يوم السبت هذه السورة قال الله سبحانه إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ إِى عَلَى الْإِعْدَاءِ الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ فَأُولَى الْقَوْمِ الْأَفَاقَى وَالثَّانِيَةِ الْقَوْمِ الْإِنْفَسَى فَمَا أَنْ فِي الْأَفَاقِ مُؤْمِنًا وَكَافِرًا وَمُطِيعًا وَعَاصِيًا وَوَلِيًّا وَعَدُوًّا فَكَذَا فِي الْإِنْفَسِ وَالْمُؤْمِنِ الْمُطِيعِ الْوَلَى هُوَ الْقَلْبُ سَائِرُ الْقَوَى الرُّوحَانِيَةِ وَالْكَافِرِ الْعَاصَى الْعَدُوُّ هُوَ النَّفْسُ وَالطَّبِيعَةُ وَمَا يَتَّبِعُهُمَا مِنَ الْقَوَى الطَّبِيعِيَةِ وَالْجِسْمَانِيَةِ **وَالْفَتْحُ** وَهُوَ الْفَتْحُ الْمَطْلُوقُ الدِّى يَنْفَتَحُ عَلَى الْعَبْدِ مِنْ تَجَلَّى الذَّاتِ الْإِحْدِيَةِ وَالْإِسْتِغْرَاقِ فِي عَيْنِ الْجَمْعِ بَفَنَاءِ الرُّسُومِ الْخَلْقِيَّةِ كُلِّهَا وَهُوَ مِنْ أَعْلَى الْفَتْوحَاتِ وَكَمَلِهَا وَأَنْوَاعِهَا ثَلَاثَةٌ فَالْأَوَّلُ الْفَتْحُ الْقَرِيبُ كَمَا قَالَ تَعَالَى **نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ** وَهُوَ فَتْحُ مَلَكُوتِ الْأَفْعَالِ فِي مَقَامِ الْقَلْبِ بِكَشْفِ حِجَابِ حَسَّ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ [Ya'nî: Cumartesi günü fecr vaktinde bu sûre vârid oldu: (Nasr, 110/1) [Allâh'ın yardımı geldiğinde...] Ya'nî, zâhir ve bâtin düşmana karşı... Birincisi dışarıdaki düşman, ikincisi içerideki düşmandır. Dışarıda mü'min, kâfir, itâatkar, âsi, velî ve düşmân olduğu gibi aynı şekilde içeride de; mü'min, itâatkar ve velî olur. Bu kalp ve diğer rûhânî kuvvelerdir. Kâfir, âsi ve düşmân olan nefis, tabî'at ve tabî' ve cismânî kuvvelerden o ikisine tâbî' olanlardır. **وَالْفَتْحُ** Bu mutlak fetihtir. Öyle bir fetih ki, zâtın ahadiyyet tecellîsi yaratılışın tüm resimlerinde, bütün gözlerde fenâ olmak, kula o fetihle açılır.. Bu, fetihlerin en yücesi ve en kâmilidir. Bunun çeşitleri üç tânedir: Birincisi, yakîn olan fetihtir. Allah Teâlâ'nın **وَفَتْحٌ قَرِيبٌ** (Saff, 61/13) [...Allah'tan bir yardım ve yakîn bir fetih vardır...] dediği gibi... Bu, kalp makâmında nefis hissinin perdesinin açılmasıyla ve fiillerinin Hakk'ın fiillerinde fânî olmasıyla fiillerin melekûtunu fethetmektir. [67a.] **أَفْعَالِ الْحَقِّ وَأَمَّا قَلْنَا فِي مَقَامِ الْقَلْبِ لِأَنَّ ذَلِكَ لَا لِيَحْصُلَ إِلَّا بَعْدَ**

تمه

وقد ذكرنا سرّ كل منهما قبل هذا فى بعض التحرّرات فأرجع اليه، **وَاسْتَغْفِرُهُ**، اى اطلب من ربك ان يَسْتَرَّ وجودك الكونى بوجوده الواجب ويَرُدِّكَ من الكثرة الى الوَحْدَةِ ومن الفرع الى الاصل ومن التفصيل الى الاجمال ومن الظهور الى البُطُون فانَّ الوَقْتَ وَقْتُ الرجوع الى الله تعالى بالمَوْتِ الطَّبِيعِى بَعْدَ المَوْتِ الفَنائِ وَقَدْ تَمَّ امر التبليغ افاقاً وانفساً وحصل الكمال المقصود من النشأة الانسانية والنزول الى مرتبتها فكن مَعَ الله كما كنت معه قبل هذا بلا حجابية الجسم والنفس فانَّ النَّسَبَ والاضافات لا تخلو عن ايراث الحجاب وسدله بينك وبين الله والمقصود الخلوة مَعَه بلا حجاب مطلقاً فيا هَذَا هذه دَعْوَةٌ تجرد لم يجبها الا الاحاد، ولم يَعْرِفْ سرّها الا الافرار، فاين انت من هذاالمقام، وقد توغّلت فى المنام، فافتح العين، **وَأَرْفَعِ الْاِلَيْنِ وَالْبَيْنِ**، فانت قدسى وجوبى قدسى لادنسى كَونى حُدُوثى والغريب يلاحظ الوطن، والنفس يضيق لها هذاالعطن، والى متى العُقَالُ فى القَدَمِ، والى متى تحبس كَونى حُدُوثى والغريب يلاحظ الوطن، والنفس يضيق لها هذاالعطن، والى متى العُقَالُ فى القَدَمِ، والى متى تحبس

[Ya'nî: Bunların hepsinin sırlarını bundan önce ba'zı (Nasr, 110/3) **وَاسْتَغْفِرُهُ** (O'na isti'fâr et.) Ya'nî: yazılarda zikrettik. Onlara dön! Rabbinden senin varlık vücûdunu, vâcib vücûdu ile örtmesini, seni kesretten vahdete, fer'den asla, tafsîlden icmâle ve zâhirden bâtına döndürmesini iste! Vakit, fenâ ölümünden sonra tabîî ölümle Allah Teâlâ'ya dönme vaktidir. Âfâkî ve enfûsî olarak teblîğ işi tamâm oldu. İnsânın neş'etinden maksat, kemâl derecede hâsıl oldu. Nüzûller mertebelere göredir. Şimdi Allah ile berâber ol! Tıpkı daha önce cisim ve nefis perdesi yokken olduğu gibi... Bağlantılar ve alâkalar perdesiz ve seninle Allah arasına perde çekmeksizin olmaz. O'nunla halvetten maksat; mutlak olarak perdesiz olmaktır. Bu, yenilenme da'vetidir. Ona âhâd'dan başkası gerekmez. Onun sırrını efrâddan başkası bilmez. Sen bu makâmdan nerdesin. Sen iyice uykuya dalmışsın. Gözünü aç **وَأَرْفَعِ الْاِلَيْنِ**

القلم علم

Ya'nî: Ârif-i billâh olanların ellerinde olan kalem ra'si cebelde menâr veyâ tarîk-i sevvî üzerine alâmât ve âsâr gibidir. Pes, ol alâmât ve menârla sâbile olanlar semte mühtedî oldukları gibi, kalem-i ârifin tahrîrât ve işârâtı ile dahi sâlike ihtidâ hâsıl olup, menzil-i vasla yol bulur. Ve âkıbet, resimden hakîkate nâil olur. Bu cihettendir ki,

aklâm-ı urafâya i'tibâr ederler. Ve âsârı zabd eylerler. **وَبِالْعِلْمِ عِلْمٌ** Ya'nî, aklâm-i mezkûre ifâza-i ulûm-i kesîra etmekde deryâ gibidir. Belki deryânın nihâyeti var. Ve onların âsârına gâyet yokdur. İlm-i kaleme nisbet eyledi. Murâd, sâhibü'l-kalemdir. Zîrâ ilm, onun sıfatıdır. Ve kalem, vesîle-i neşr ilim olmakla Allah Teâlâ ibtidâ kalem-i a'lâyı ve sonra levh-i mahfûzu halk eyledi. Tâ ki ulûm-i zât ve sıfâtı ol kalem ile mahlûkâta neşr eyleye. Ve hazâne-i gaybda olan nefâis-i hikemi ihrâc edip. Hakâik-i ilâhiyyeyi **[70a.]** Şakk-u kaleminden ya'nî, kalem dilinden söyleye. Ve bu fazîlete binâen **ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ** (Kalem, 68/1) [Kaleme ve yazdıklarına andolsun.] deyû kaleme iksâm eyledi. Pes nûn âlem-i nokta ve zâtdır ki mihbere gibidir. Ve kalem ile midâd-ı mihbereden tadrîcle ihrâc olunup, sahâif üzerine nukûş-i hurûf ve kelimât-ı tahrîr olduğu gibi, kalem-i a'lâ ile dahi mihbere-i nûn'dan sahâif-i vücûd üzerine âyât-ı tekvîniyye nakş olundu. **وعلى السنة مقلّم** Ya'nî, kalem gerçi katt-i zâhir ile şakiyyendir ki, zât ve sıfâta nâzırdır. Feemmâ fî'l-hakîka elsine-i kesîra üzerine ta'lîm ve takdîr olunmuşdur. Ki üç yüz altmış lisândır ki, her bir lisân üç yüz altmış türlü ulûm-i külliye sebt etmiştir ki ilâ-yevmi'l-kıyâm cârî olan bu ulûmdur. Ve bu külliyyâtın cüz'ıyyâtına nihâyet olmadığından her gelen ârif, bir lisân ile takrîr ve bir kalem ile tahrîr edip icmâlî, tafsîl eylemişler. Ve âlem; cem'u fark ve kitâb; vücûd-i hakîkî ve zıllîden neler beyân edip söylemişlerdir. Allah onlara ve bizlere merhamet etsin. **[70b.]**

كُنَّا قَبْلَ هَذِهِ الظُّرُوفِ [Biz bu ahvâllerden önceydik.] Ya'nî elvâ'-i cismâniyyeden evvel biz olduk. Ve ecsâma, zurûf denildi. Zîrâ mazrûf, zarfa hulûl ettiği gibi, rûh-i hayvânî dahi cisme sârî ve hâll olmuşdur. Bu ma'nâ ise terkîb iktizâ eder. Nitekim remz olunur ki **كالحروف** ya'nî hurûf gibi besâid makûlesi idin. Zîrâ hurûf-i midâd içinde henüz besâiddir ki, levh ve sahîfe üzerine nakş olunmadıkça sûret-i terkîb zuhûr etmez. Belki intikâşî hâlinde dahi kelimât gibi değildir. Ya'nî besâdat olası[?] bâkî'dir. Pes hurûfa mürekkeb demek, nikât'a dâirdir ki; her harf ya üç veyâ beş veyâ yedi noktayı müştemildir. Ve illâ harf olduğu cihetden min haysü hüve terkîbden ârîdir. Kelime ve âyet ve sûre ise böyle değildir. Belki kelime-i hurûfdan ve âyet-i kelimâtdan ve sûre dahi **[71a.]** Âyâtdan terkîb olunmuşdur. **فكان القصبُ** [Şeker kamışı idi.] Kasab'dan murâd; fî'l-asl-i zü'l-unbûb olan kâmişdir. Burada kalem murâddır. Zîrâ kalemde kalem, ya'nî kat' ma'nâsı olduğu gibi, kasabda dahi vardır. Ya'nî, kalem maktûm ve maksûbdur ki, maktû'dur. **كالغُضْرُوفِ** Guzrûf, zammile azm ve lahm arasında bir mülâyim nesnedir ki,

وله ايض

Yâ Gabiyyü! Gabiyy, fitnet-i vahziki[?] olmayana derler. Eğerçi âkıldır. Ve ahmak, kalîlü'l-akl'dır. Ve ebleh üğüz[?] dedikleridir ki, kendi kârından gâfil ve gayrın maslahatına meşgüldür. Ve hadîsde gelir. [Cennet ehlinin ekserisi ahmaklardır. Akıllılar ise illiyyîn'dedir.] bunda ukâlâyı bülh mukâbelesinde zikirden fehm olunur ki, eblehde kıllet-i akl vardır. Ki mertebe-i akılda kalıp, ukalâ-i hakîkiyye gibi ehl-i derecât olmağa sa'y etmemişdir. Fefhem cidden ve taakkul! **أَنْتَ مَعَ كَبْرِكَ كَالصَّبِيِّ** Ya'nî gabiyy olan kimse hadd-i bulûğa bâliğ olmayan oğlân gibidir. Gerekse kebîrû's-sinn olsun. Zîrâ kuvvet-i akl ve temyîz olmayacak sıbyâna mülhak olur. Ve sabâ denildi ki, sabvetinden ya'nî melâ'ib ve melâhî makûlesine meylinden ötürüdür. Onun için nesîm-i sabâ dediler. Zîrâ müferrih ve müferric olmakla nûfûs ona meyl eder. Ve issâka[?] ehl-i sabvet dediler. Zîrâ mezheb-i zühhâddan meyl ve i'râz eylemişlerdir. [72a.] Pes bu makâmdan gabînin sabâya iltihâkına bir vech dahi fehm olundu ki; kibrî hâlinde şehavâta sabvetîdir. Maa-hâzâ muktezâ-yı hâl ve hükm-i sinn değildir. Ve bu vaktin kibâr ve küberâsı bu hâl üzerinedir. **وَأَنْتَ يَا أَبَى مَتَى تُقْبَلُ عَلَى** Gabiyy, mezkûr sıfat-ı mezbûre ile zemden sıfat-ı uhar ile kadha intikâldir. Ebbâ sıfat-ı müşebhedir. İbâiden kerâhat ve teneffürdür. Hükm-i nebîden murâd, şer'-i mutahhirdir ki, hükmü'llâhdır. Ya'nî, sen ki gabâvet ve adem temyîz gele, sabîye müşâbih oldun. İbâ ve istikbârın hasebiyle dahi iblîse iltihâk buldun. Zîrâ iki göz dahi emr-i hakkı, adem-i kabûlde berâber oldunuz. Ve şeytândan hayır gelmediği gibi, gabiyy ve ebbî'den dahi gelmez. Zîrâ hükm-i şer'in zâhirini kabûl ve onunla amele

Ve Lehû

Nerd-bân-ı aşka bas evc-i visâle er yürü

Kalma noksân pâyesinde bir kemâle er yürü

Kıyl ü kâl medrese-i Hak'dan seni eyler cüdâ

Tekye-i aşka girip bir ehl-i hâle er yürü

Bâde-i gafletden ey dil gel ferâgat eyle gil

Feyz-i Hak'dan teşne-câna şol zülâle er yürü

Sil gönül âyînesinden şol taalluk pâsını

Hazret-i Hak'dan tecellî-i cemâle er yürü

Menn ü selvâ isterisen zevkiyâb ol feyzden

Âlem-i kudretten al behren nevâle er yürü

Gel riyâzetle sarardıb çehreni bu bâğda

Hakkı'yı şeydâ gibi bir verd-i âle er yürü [73a.]

Ve Lehû

Dilâ ankâsana ger bâl açarsa kâf-ı kudretten
Hümâ-yı çerha etmezsın nazar âlî-i himmetden
Erişdi Kûh-i Kâf'a kim ki Ankâ'dan haber sordu
Delîle uydu her kim râh-ı Mevlâ'dan haber sordu

Nişân buldu mukaddem cümle-i esmâ-i hüsnâdan
Şu tâlib kim bugün sırr-ı müsemmâdan haber sordu.
Ayâne erdi âsârı şühûd eden ulû'l-ebsâr
Cihân ârâdan al zîrâ her ârâdan haber sordu

Kavuşdu hûr-i maksûrât-ı esrâra bu dünyâda
Şu kim ölmezden ön Firdevs-i a'lâdan haber sordu.
Bu mekteb-hânede her kim muallim buldu ey **Hakki**
O lâ-büdd nazm-i Kur'ân içre ma'nâdan haber sordu [73b.]

أَحَدُهُ Salât-i işâ' ikâmet olunurken secdegâhında bu ibâret-i terakkiyeyi yazılmış gördüm ki, “Nârın altında sudur.” Bundan hatırıma وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ (Hûd, 11/7) [...Onun arş'ı su üzerinde iken...] sırrı tulû' etdi. Ya'nî, arş-ı azîm ki, ism-i rahmân ve ism-i muhîte mazhardır. Semavât ve arzın halkından evvel, mâ-i azb üzerinde idi. Zîrâ rahmet ile mâ-i mülhik meyânında câmi' yokdur. Onun için fir'avn külzümde garîk oldu. Nîl'de değil. Ya'nî nîl, enhâr-i cennetdendir. Deryâ ise وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ (Tekvîr, 81/7) [Denizler kaynatıldığı zaman.] Mûcibince âteşdir. Onun için ibn-i Ömer razıyallahu anhümâ deryâ görse; يَا بَحْرَ مَتَى تَعُودُ نَارًا [Ey deniz! Ne zamân ateşe

Ve Lehû

Gel ey mü'min gel ey Müslim, ümîdin kesme rahmetden

Gazabdan olmağa sâlim, ümîdin kesme rahmetden

Verür âteş eğerçi tâb, velî var ânda sırr-ı âb

Dikende gör gül-i sîrâb, ümîdin kesme rahmetden

Hazâin dolu rahmetdir ki sağ u solu rahmetdir

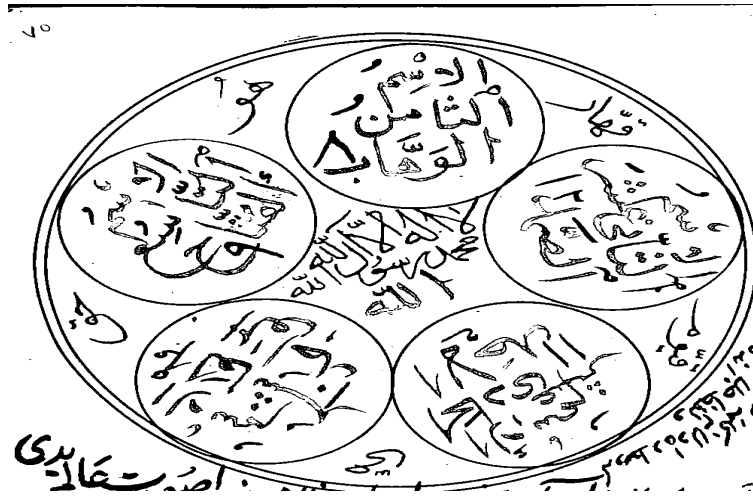
Bu halkın yolu rahmetdir, ümîdin kesme rahmetden

Ayakda yok ise yara, bugün Firdevs'e yol ara

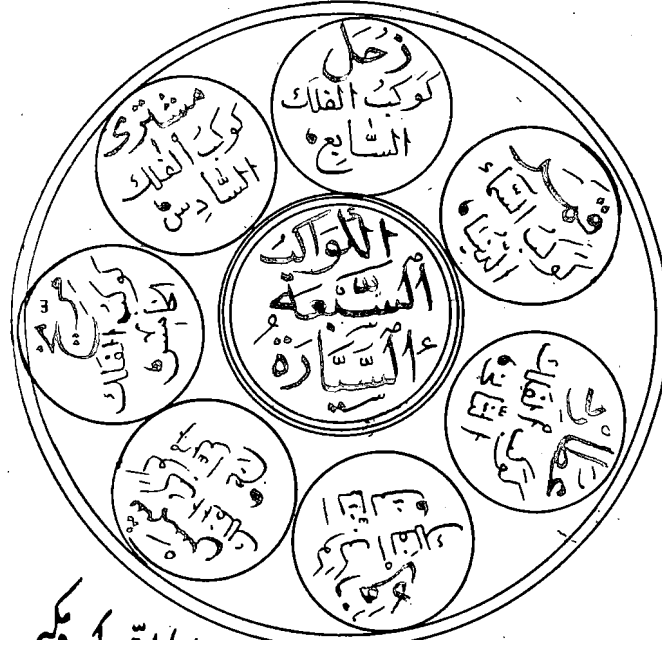
Hüdâ'nın rahmeti vara, ümîdin kesme rahmetden

Yürü Hakk'a olub bende, bu **Hakkı** gibi ol sende

Eğer bunda eğer ânda, ümîdin kesme rahmetden [75a.]

Etrafda olan esmâ-i seb'a, esmâ-i fenâ'dır. Zîrâ sûret-i âlem yedi bin senede harâb olduğu gibi, ma'nâ-yı Âdem dahî yedi ismin devrinde fenâ bulur. Halkalar derûnunda olan esmâ-i hamse, esmâ-i bekâdır. Zîrâ sekizinci devr, cinân-i semâniyedir. Beş olduğu, beş vakte nâzırdır. Hükm-i salât ise bâkîdir. İşâretleri anla ve amel et. [75b.]

Birinci gün, sabâh namâzı vaktinde kıyâmım hâlinde semâya nazar etdim. Gördüm ki, Şâm üzerinde kibed-i[?] semâda süreyyâ gibi seyyârât halka halka müctemi' olup dururlar. Bu kırâtın sırrı sûreten ve ma'nen cem'a nâzırdır. Ey devirlerin âhirinden gelen kimse iyi anla! Allah nûrları ve esrârları bilen ve haberdâr olandır. [76a.] Ma'lûm ola ki: Süreyyâ ki, sûretâ yedi ve fi'l-hakîka on iki aded necmdir. Şâm üzerine tulû' eder ki, mahalli kevn'dir. Ve süreyyânın ıslâh-ı âleme ziyâde taalluku vardır. Şöyle ki şehir-i sâlis-i rebî'in on ikinci sabâhı, taraf-ı şarkdan tulû'-i dünyâ vemâ fihâya sebep, emn ü emândır. Ve yedi aded tabâkât-ı kalbiyye dahi arz-ı vücûda göre böyledir. Sabâhdan murâd, ayn-ı abd'ın şebb gibi fenâ ve zevâli ve şems-i hakîkatin tulû'u zuhûrudur. Ve seyyârât ki eflâkda müteferrikadır. Esmâ-i seb'a-i külliyye remzdir ki, ism-i a'zamda müctemi' oldukda kıyâmet-i suğrâ zuhûr eder. Nitekim seyyârât-ı seb'a âfâkda müctemi' olsa, kıyâmet-i kübrâ kâim olur. Zîrâ edvâr-i cüz'iyye devr-i vâhide rücû' eder ki, devr-i küllî-i câmi'dir. Nitekim Kur'ânda gelir. لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ (Mü'min, 40/16) [Bugün mülk kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'dır.] Ya'nî Allah Teâlâ tecellî-i sıfat-ı vahdet ile eşyâyı kahr edip, şol sultân-ı a'zam kuvvet-i kahriyle riâyâ üzerine müstevlî olduğu gibi, Allah Teâlâ dahi saltanat-ı ulûhiyyeti ile cemî'-i esmâ ve eşyâya cebr edip, tafsîl-i icmâle ve

Temmeû

Ve İstanbul şehri ki hâlâ dâru's-saltana'dır. Zât-ı vâhidiyye mazharıdır. Nitekim Mekke-i Mükerreme Hazret-i Ka'beyi istimâlle zât-ı ahadiyye mazharıdır. Ve zât-ı ahadiyyeyi takviyet eden, zât-ı vâhidiyyedir. Onun için zâtın kıvâmı sıfâtladır. Muhâcirînin kıvâmı Ensârla olduğu gibi. Pes sıfât-ı za'f kabûl etse, zât müstetir muhtecib olur. Bu sırra binâendir ki, bu evkâtda İstanbul'da harîk ziyâde olmakla bed' etmişdir. Zîrâ âhir-i zamânda ba'zı aktârdan nâr-ı kübrâ zuhûr edip, halkı mahşere sevk etse gerekir ki, arz-ı mukaddesedir. **عليكم بالشام في اخر الزمان** [Âhir zamanda Şâm'da olman gerekir.] Ona nâzırdır. Bu sebebdan Şâm, sâir-i bilâddan kırk sene sonra harâb olur. Ve halk-ı âlem, benu'l-asfar ve gayr-ı fiten ve havâdisden orada emân bulur. Zîrâ süreyyâ'nın hikemi budur. Nitekim zıkr olundu. Ve insân, rûh-i âlemdir. Ve rûh-i ibtidâ taraf-ı kîdemden cezb olunup, lisânda hatm olunur. Etrâf-ı âlemden rûh çekilip taraf-ı lisân olan Şâm'a mûntehî olunduğunun aslı budur. Zîrâ lisânü'l-Hak ve'l halk olan hatmü'l evliyâ, Şâm'dadır. Eğerçi halk-i âlem bî-haberlerdir. Zîrâ [77a.] Zîrâ şehavâta meşgûllerdir. Ve ekseriyâ şehvetleri lisâna dâirdir ki, mukavvî-i şehvet-i ferc olan me'kûlâtı [...?] mukayyedler ve husûsen ziyâde hayvâniyetlerinden ta'n-ı insân-ı kâmile düşmüşlerdir. **عن قريب حصاد السن** âteş olup kendîlerin ihrâk etdiğin görürler. Ve âteşin bir sırrı dahi budur ki, halkın avvâm ve havâssı harâret-i şehvete mübtelâlardır ki, şehvet-i tabî'yye derdinden dîni terk etmişler ve nefis-i emmâre yoluna gitmişlerdir ki, hevâ dır. Ve hevâ, hüdânın zıddıdır. Ve Kur'ânın zâhir ve bâtını hüdâdır. Onun için ehl-i hevâ yanında mehcûr olmuşdur. Nitekim Kur'ânda gelir. **وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا** (Furkân, 25/30) [Peygamber "Ey Rabbim! Kavmim şu Kur'ân'ı terk edilmiş bir şey hâline getirdi dedi.] Resûlde, vâris-i resûl dahi bi-tarîki'l-işârete dâhildir. Pes zamân-ı mehdîye dek her asırda 'Hâdî' ismine mazhar vardır. Velâkin ekser-i nâs muzill ismine tâbi'lerdir. Ve gâh olur ki muzill, 'Hâdî' sûretinde zâhir olur. Ve a'mâyâ iktidâ edenler âhir-i sefir bi'r helâka varırlar. Ve çukûrlarında ve belki dünyâlarında dahi neler çekseler gerekir görürler. Ve hüdâ ehli olmak katî sa'bdır. Zîrâ hüdâ makzûf-i fi'l-kalb olan nûr-i ilâhîdir. Onun için ehl-i zulûmât ondan mahrûmlardır. Zîrâ

معراج

Bu fakîre ba'zı mübeşşirâtda zâhir olduğu üzere, nübüvvetin yedinci senesinde şehir-i rebî'ü'l-âhirin yirmi yedinci gecesinde vâki' olmuştur. Ve ba'zı rivâyât ehl-i seyr dahi ona müsâade eder. Eğerçi avvâm, ulemâ ve ağleb-i nâs, şehir-i Receb'in yirmi yedinci gecesini olmağa tercîh edip, ile'l-ân onunla amel olunur. Velâkin sahîh olan kavl-i evveldir. Zîrâ mi'râc, kâinâtdan fenâ ve Hakk'la bekâdır. Sûret-i âlem ise yedi bin senede fenâ bulup süadâ[?] cismen ve rûhen cennet-i âliyyeye urûc ve beyti's-şerîfi ru'yete ve levç etseler gerektir. Esmâ-i seb'a-i fenâiyye dahi ona nâzırdır. Ya'nî bâtın-ı Âdem dahi sülûkünde taayyünâtı cihetinden yedi ismin dördünde fenâ-i küllî bulur. Pes bu sûret ve ma'nânın sırrına nazar olunsa, seb'a-i sırrî üzere cereyân etmek hakâikden âgâh olmağa nişândır. Allah, burçların zâtının devirlerini ondaki iniş ve çıkışları, eldekinin zâhir ve bâtını, işlerin hakîkâtlarını en iyi bilendir. [78a.]

عقائد

Ma'lûm ola ki, bu a'sârda biz ehl-i sünnet ve cemâ'atdeniz deyû za'm edenlerin ekseri, akâid-i bâtıla üzerinedir. Nişânı budur ki; zevâhire temessük edip, bevâtını bi'l-küllîye inkâr eylemişlerdir. Ve erbâb-ı hakâiki dâimâ cerh ve kadha meşgûller. Ve mukarrebdir. Gâh-ı bârî olan havâss-ı ta'na müteveğğillerdir. Bu ise amâyı kalbden ve kûrî-i basîretlendir. Zîrâ Âdem, cism ve rûhdan mürekkeb olduğu gibi, Kur'ân dahi zâhir ve bâtını müştemildir ki, zâhirine ahkâm derler. Ulemâ-i rusûm bildiği üzere ve bâtınına hakâik derler. Ulemâ-i bâtın ihâta kıldığı üzere ve cemî'-i zevâhir, bevâtına ve bevâtın, zevâhire mutâbıktır. Velâkin cehl-i gâlib ehli, idrâkden ve tatbîkden âcizdir. Pes erbâb-ı hakâika ta'n etmek, cemî'-i enbiyâyâ ta'ni müştemildir. Zîrâ erbâb-ı hakâik verese-i enbiyâdır. Ve enbiyâyı cerh etmek, küfr-ü bi'llâhdır. Pes ehli sünnetden olmak kande kaldı. **اَوَسْتَاصْلِحْهُمْ فَانَ الْمُؤَذَى مَضْرٌ وَكُلَّ مَضْرٍ يُقْتَلُ وَيُبْعَثُ خَلْفَ نَعْنٍ** [78b.]

Âşıkın îmânını Allah telkîn eyledi.

Küfr-i tâgûtu ona hoş mezheb ve dîn eyledi

Zâhidin inkârına bakdıkda iblîs-i lâîn

Kendi küfründen ziyâde ânı tahsîn eyledi

Kimi mülhid, kimi zındık etti nâmın âşıkın

Herkes aklına göre bir türlü tahmîn eyledi [79a.]

Ve Lehû

Ey resûl-i kıblegâh-ı asfiyâ

Vey imâm-ı enbiyâ vü evliyâ

Gül yüzün gülzâr-ı cennetden nişân

Dürr sözün sırr-ı kelâm-ı Kibriyâ

Sîm-i sîmâsın dökülmüş nûrdan

İstemez çeşm-i siyâhın tûtiyâ

Mücmere gerdân olub şems ü kamer

Bezm-i hizmetde dönerler bî-riyâ

Cilvegâh-ı ism-i a'zamdır yüzün

Etmesinler mi cemâlinden hayâ

Bulmak istersen eğer nûr-i ebed

Hâk-i pâyin kühl-i çeşm et **Hakkı**'yâ

Ve Lehû

Ey cemâlin matla'-ı envâri'llâhi'l-azîm

Der temâşâ eyleyen Hak'dır bu vallâhü'l-kerîm

Zerr-i ibrîz-i dilin kimse ayârın bilmedi

Gerçi derler cevher-i cismin görenler sâde-sîm

Ravza-i cân içre enfâs-ı nefîsin bulmayan

Gülşen-i âlemde kokmaz tâ ebed bûy-i nesîm

Rahm-i sâlik feyzine dürr gibi olmazsa sadak

Bulmaz ol ferzend-i kalb âkıbet kalır akîm

Yâ Resûlallâh mesh-i sadr-ı **Hakkı** eyle gîl

Sîne sâf olub erişe Hakk'a bâ-kalb-i selîm

Müstakîm olmaz bu yolda hiç bir ehl-i sülûk

Aşk ve şevkin menziline olmasa dâim mukîm [79b.]

SONUÇ

İsmâil Hakkı Bursevî 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı döneminde yaşamış; tasavvuf, edebiyât, tefsîr ve diğer alanlarda yazmış olduğu eserler vâsıtasıyla etkisi günümüze kadar devâm eden dînî ve kültürel hayatımızın önemli şahsiyetlerindendir. Osmanlı'nın hassas dönemlerine şâhit olmuş, hayatını ilim ve irfânla geçirmiş ârif bir kimsedir.

İsmâil Hakkı Bursevî, hakkında çok fazla ilmî ve akademik çalışma yapılan velûd bir kimsedir. Bursevî'nin gerçek anlamda anlaşılabilmesi ve ilim dünyâsına tanıtılması hasebiyle bu çalışmaları oldukça önemli görmekteyim. İsmâil Hakkı Bursevî'nin eserleri, ilâhî feyîzler açısından oldukça zengin bir muhtevâyâ sâhiptir. Dolayısıyla yapılan akademik çalışmaların, Bursevî'nin ve eserlerinin anlaşılabilmesi yönündeki katkısının vazgeçilmez olduğunu düşünmekteyim.

Tez olarak çalıştığımız eser 79 varaktan oluşmaktadır. Bursevî'nin çalışmasını yaptığımız eseri; kalbe gelen ilâhî tecellîlerin, âyet, hadîs ve ibârelerin tasavvufî mânâda yorumlanarak; insan yaşamı, kâinât, varlık, mânevî mertebeler, hakîkî varlığı tanımanın yolları, mânevî terbiye, hâller ve makâmlara dâir bilgiler veren tasavvufî bir eserdir.

Eserde birçok şekil ve tablo bulunmaktadır. Bu tablolar ve şekiller araştıracının ilgisi çekmekte ve konuya dâir merak uyandırmaktadır. Özellikle konularla alâkalı olarak şiirlerin verilmesi, eserin anlaşılmasına büyük katkı sağlamakla birlikte; konunun âdeti bir özeti konumundadır. Bursevî'nin konuları anlatmaktaki bu usûlü, çalışmamızı yaparken incelemiş olduğumuz birçok eserinde de aynıdır.

İsmâil Hakkı'nın eserini çalışırken elde ettiğimiz faydaları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

Bursevî'nin bakış açısıyla tasavvufî kavramların nasıl yorumlandığını görmüş olduk

Kalbe gelen tecellîlerin, amel cihetinden makbûl bir yapıya sâhip olduğu gördük.

Bursevî'nin yaşadığı coğrafya ve dönemin, Bursevî ve eserleri üzerindeki etkisini görmüş olduk.

Bursevî dönemi meşreb ve din algısı hakkında bilgi sâhibi olduk.

Bursevî'nin; âyet, hadîs ve ibâreleri yorumlamadaki özgün tavrını öğrenmiş olduk.

Her insanın mânevî mertebesine göre algılayış seviyesinin farklı olduğunu gördük.

Şiirlerin, kavram ve konunun anlaşılmasındaki sağlamış olduğu kolaylığı gördük

Bursevî'nin sâdece mutasavvıf değil; aynı zamanda iyi bir şâir, muhaddis, müfessir ve fikir adamı olduğunu da çalışmamızda müşâhede ettik.

Sonuç olarak sâdece bizim yaptığımız ve daha önceki yapılmış olan çalışmalar yeterli olmayıp, Bursevî'nin ve eserlerinin daha iyi anlaşılması ve insanların istifâdesine sunulması için yeterli araştırma, şerh ve incelemelerin yapılması gerekmektedir. Bu sâyede ilim dünyâsı ve mânevî yolun yolcuları bu gönül adamından hakkıyla istifâde edebileceklerdir.

EKLER

[illegible][illegible]

وله

غريم هيج انيسم بوق مدد يارت يارب
و حيدم هيج جليسم بوق مدد يارت يارب

تنم نهالره صالک سترم سودالره صالک
کوزم در ياره صالک مدد يارت يارب

نه عالمده قارم وار نه دارونه ديارم وار
نه يار غم قارم وار مدد يارت يارب

علو لست در دلمه نار، يا نوب يا قديم آخر کار
بنم خسته بنم نه چار مدد يارت يارب

بو حقی به نظر آیه کتاهندم گذرایله
نحسین عین زرایله مدد يارت يارب

ک

حديث بخاري ده کورم بر کسه صباح سبحان الله
و بحمد سبحان الله العظيم ديسه نوبه مغفوره اوله
زير اسم الله تنزيه ذات واحده لفظيم صفات شمس لفظيله
اولانم زلالی و تحمید روعده اولانم خلایق ستر ایدر و بسیدن
ذات مظهر و صفات مقدس لور و کلمه مذکوره نالخر لفظيله
تخصیص ندو که اصله رجوعه است رتدر انجون عظمی بله ختم ایدر
بعد ذات شمس روحا و تحمید قلبا و قربان نال نفس صفتیه
بس الیسی قوی و بر نفسی فعلی در و قول غیب و سهادته ساهل در
مانه به مخصوصه در انجون وجود ظاهر که نعتانه افا اند که ستر قول
ظهور اتمر زیل قانر و مشکلم فی الحقیقه الله تکو قایل ايسه عبد در
وصلونده شمس ایلده وینه سجده شمس ایلده ختم ستره کار
انفالیه ذمه ذات تنزیه و مبدأ الاوله سلب ایلده تقدر فافهم جدا

الشمس

وَنَقْلِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ
 اِنْ قَلْبُ أَصْحَابِ الْكُرْفِ وَنُصْرَتُهُمْ مِنْ جَانِبٍ إِلَى جَانِبٍ فَرَّةً مِنْ
 جَانِبِ الشِّمَالِ إِلَى جَانِبِ الْيَمِينِ وَافْرًا بِالْعَكْسِ ذَلِكَ لِحِفْظِ أَحْشَاءِهِمْ
 كَمَا يَقْتَضِيهِ عَالَمُ الْحِكْمَةِ وَأَنَّهُ كَانَ اللَّهُ قَادِرًا عَلَى حِفْظِهَا بِالسَّبَبِ فِيهِ
 أَنْكَرُ السَّبَبِ فَقَدْ أُنْكَرَ الْحِكْمَةُ وَغَرَضُ غَمَّةِ دَائِرَةِ الْأَسْمَاءِ الْحَكِيمِ فَلَمَّا نَهَضْنَا
 بِقَدَرِ انْقِصَابِ اسْمِهِ مِنَ الْأَسْمَاءِ الْأَلَمِيَّةِ وَكَذَلِكَ أَنْقَلَبَ أَصْحَابُ الْقُلُوبِ
 فِي أَدَارِهِمْ مِنْ طَرَفٍ إِلَى طَرَفٍ وَذَلِكَ لِحِفْظِ أَحْوَالِهِمْ فَإِنَّ النُّفُوسَ الْمَطْلُوقَ
 تَنْزِيهِهِ وَسَلْبِ النُّفُوسِ مُطْلَقًا مُؤَدَّاةً إِلَى الْأَفْرَاطِ وَكَذَلِكَ الْأَبْنَاءُ الْمَطْلُوقِ
 تَشْبِيهِهِ وَأَبْنَاءُ لَهُ كَذَلِكَ مُؤَدَّاةً إِلَى التَّفْرِيطِ فَكَانَ التَّوَسُّطُ بَيْنَ النُّفُوسِ
 وَالْأَبْنَاءِ وَالْأَدْوَارِ بَيْنَ التَّزْيِينِ وَالتَّشْبِيهِ حَالَةً مُعْتَدَلَةً لِأَرْبَابِ الْقُلُوبِ
 حَتَّى لَا يَخْرُجُوا عَنْ الطَّرِيقِ الذِّهْنِيِّ نَهْجَةً لَمْ يَكُنْ فِيهَا حَيْثُ قَالَ لَيْسَ كَيْفُ

نَحْنُ وَهُوَ الشَّمْسُ الْبَصِيرُ فَقَدْ تَنْزِيهِ لَانَّهُ رَاجِعٌ إِلَى حَقَائِقِ الذَّاتِ
 وَافْرًا تَنْزِيهِ لَانَّهُ رَاجِعٌ إِلَى حَقَائِقِ الصِّفَاتِ وَالذَّاتِ أَقْدَمُ الصِّفَاتِ
 كَمَا أَنَّ الرُّوحَ أَقْدَمُ الْقُلُوبِ وَالتَّجَلِّيَ الْأَلَمِيَّ ذَاتَ بَيْنِ ذَاتٍ وَصِفَةٍ فَكُلُّ
 الذَّاتِ السُّكُونُ وَهُوَ مَرْتَبَةُ الْكُنْزِ الْمَخْفِيِّ وَهِيَ الصِّفَاتُ حَكْمَةً وَهِيَ مَرْتَبَةُ
 خَلْقِ الْخَلْقِ فَلَا بُدَّ فِي هَذِهِ السُّكُونِ مِنْ حَكْمَةٍ أَبَدًا فَالْوَلَايَةُ كَمَا الذِّكْرُ
 قَرَنَ النُّفُوسِ ثُمَّ حَكْمَةُ الْأَبْنَاءِ فَلَا وَجُوعَ إِلَى الْأَصْلِ وَالْثَانِيَةِ رُجُوعَ
 إِلَى الْفَرْعِ وَلَا مَرَاتِمًا يَلِ الْبَنِي صَلَّاهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَيْلَةِ الْمَرْجِعِ مِنْ رُجُوعِ
 فِي النُّورِ بَيْنَنَا وَسَمَاءِ الْأَسَارَةِ إِلَى مَا ذَكَرْنَا وَأَبْنَاءُ الْقَبْضَتَيْنِ وَفَرَأَ
 إِلَى رُجُوعِهِمَا إِلَى الْأَمْرِ وَاحِدٍ هُوَ سِرُّ الْحَقِيقَةِ وَمَنْعَهُ وَفِي الْآيَةِ الْمَذْكُورَةِ
 اخْذَ الصُّوفِيَّةِ التَّمَايُلَ إِلَى الْيَمِينِ وَالشِّمَالِ حَالَةً الذِّكْرُ بِالْكَلِمَةِ الطَّبِيعَةِ
 وَهِيَ رَفَعُ الْأَذْكَارِ وَعَالِي فِي الذِّكْرِ هُوَ الْمُسِيرُ إِلَى النُّفُوسِ وَقَوْلُهُ اللَّهُ
 الْمُسِيرُ إِلَى الْأَبْنَاءِ لِمَجْدٍ وَفِيهِ عَمَّا خَدَّاهُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ فَرَضَ عَنْ عَالَمِ الْأَنْبَاءِ
 وَجَعَلَ نَفْسَهُ دَاخِلَةً فِي مَجْمَعِ الْجَهَنَّةِ أَمَّا شَرْفُ غَلْبَتِ الْبَادِيَةِ تَنْزِيهِهِ أَوَّلَ الْأَبْنَاءِ

قُلِ اللَّهُ سُبْحَانَهُ، قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ
 اسأله إلى اسم النبي صلى الله عليه وسلم هو الاسم الأعظم المحيط بكل
 اسم من الأسماء الإلهية الكلية والجزئية واسماؤه غيره اسما جزئية
 بالنسبة إلى اسمه وقد قال تعالى يد الله فوق أيديهم يريد الاسم الأعظم
 الكلي فوق أيدي الأسماء الجزئية كما أنه يد الأب فوق أيدي الأبناء أولا
 سأل الله الواحد الكلي أقوم المنقذ الجزئي فلذا كانت الغلبة له عليه
 ولاجل الإشارة إلى القهر والغلبة لم يقل قل الرحمن وإن كانت حاطة
 مثل حاطة الاسم لله غير ما دل الاسم الله على المرتبة بخلاف الاسم الرحمن
 وغاية الأمر القهر الإلهي كما وقع في المدينة بعد الهجرة والأمر بالسيف
 كما يقع بالموت الطبيعي وبالنفخ في الصور فالحياة من باب اللطف
 والموت من قبيل القهر ولا بد من ذلك فإلّا لم يقطع هذه العقبة
 بالموت لأرادني المصنف على عقبات لا يقطعها القهر وإن عانته في بيانها
 وأما غيرهم فيموتون موتاً فرياً ليصلوا على قدم هذا القهر إلى منزل الوتر
 وهو وصل الذات ولكن لا تترجم بعد مد دستاولة لا يدرك ساوياً ولا فهم

ولا فقه بعد زمان يسير وكما أنه جميع لاسما تحت قهر الاسم الله
 فكذلك مظاهر تحت قهر مظهره وهو قطب الوجود في كل عصر وكذا اسماءه
 الله عبده الله باضافة العبودية إلى الاسم الأعظم فله العبودية الجامعة
 التي لم يذكرها أحد الا في كنه في مرتبته وله القهر الكلي باضافة الحقيقة
 ذلك الاسم وهو المعنى باليمين والقوة وله الصنف الكلي بالضيف
 اضافة إلى حقيقة العبودية وهو المعنى بأيتار وقوله خلق الأنس^ل والانس^ل ضيفا
 فلا أقدر القطب لا اعجز منه فإن قلت كيف ذارت من القهر وقد كان
 كثير من الكمل مقهورين حتى استشهد بعض الأنبياء قلت ذلك راجع
 إلى اجسادهم الطبيعية وذلك لما في قهارتهم بالنسبة إلى أرواحهم العلية
 ولذا ما قيل في أوّل أوّل ذي في الله يسى من الأذن والأوقد قبل الله القاتل
 بأفح قتلته وإذا به باستاذية قائم الحق لا يغيب غضب ولا يلبس كما يغيب
 الأسد على شبله فإذا اهل الحق منصورون في الدنيا والآخرة ومخالفونهم
 مخذولون فيها وإنما قال الله إشارة إلى أنه مرتبة الكمل مرتبة التوكل كما قال
 فاتخذوه وكلاء والله يفعل ما يشاء بدونه عر كما هم صورة ومعنى فاعلم ذلك

۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

[illegible]

في اختلاف العين انما ناسده عين ثمنى نك اختلاف واضطراب
 بحسب التجربة غم وغضب وعين بشرى نك نوم وسوره دالت ابد
 زير عين ثمنى عين دالت ابد كم مقتضا في ر انجوم ربع اسنان
 صفت في ر زنه مخلوقه طبع صفت ضعف او زنه خلق اولد و غي
 بوسيد ندر كم بر يا شاه در اولسه وجه ر ضده اولد بر يا نسي در صفر
 اهل سموله دعي نسي ابد دعي و انسانك بحاله تحولي غالب ومترتبه قهرى
 اختياره سالب والمعلمه فانه كل يوم هو في شام بعينه الله تعالى
 هر آن غير منقسمه كنون مختلفه او زنه اولد و غي خلق اسعد دانه كوت
 نقيظ طاهر اجد بر هر مقامه كس اسعد احقه طلب اتمش در كوت
 اسما انك او زنه در حاجت روا اوليا سوادك كلبه عدم طلبة راجد زير
 مفسود كس اسعد اداك سواليد راسا ظاهر ككل بوند ندر كس اسما ظاهر و ان
 ك هيج متوفى اولما در انجوم تدبير تقديره او بيد رير و عين بشرى عين
 صفاته اسات ايد صفاته ايسه حمت جمال راجد زير راجه اسنده در حله
 بس نقصات بحسب القلب لطف اولور و ذات وصفاتك اجه عده علم
 غالبكدر انجوم هيا و نسوانه ايام و باده هلاك غالب زير ادا نك قوت

قوت صفاته مقارن دكلد رينا اعلام اكمل ضعف ندر خبر بهانه ايله
 متلاسه اولور و اختلاف كوجه كوز دعي غيرى عضاده دعي اولور فاما ندر
 قضايه مساهده ابد بصر والمعلمه انما اختلاف عيظه واقع اولور كوت يا ب
 كوز لدر كورسه لدر كدر ديكه اسات اولور و اختلاف قضايه علم و ادراك
 تقويم اولمق خبر ايسه نجيل مسرت و نكر ايسه توطين نفس قبلند ندر اكثر اسده
 واقع اولور و لكن خواص ناسك غالبا اسات ندر حمت دكل بلكه عقلي و معنوي
 و عمل كالحاضره مكر و نه اولما ز بالفرض اولسه طبعه كوره مكر و اولور
 بوسيد ندر اهل الله باننده مكر و نه و مغضوب نك بوقدر پل اندر كوره
 و اكبر كلبه بيدك دنور سائر ايسه و بالفد خبره و شرفه فانه تعالى
 ديكدر زيراده صغبر نيه در بو عقيب در مر و انك اصل الاصل و صلواتها
 زير اسجه و اعطى نواة واحده دعي شعبه ندر كلبه جميع افعال مختلفه
 ذات واحده دعي ظهور اتمش ر انجوم انسان حقه مرات اولد و غي كلبه
 حق و در انسانك احواله مرات رايغ انسانه روح الهى نقيظ اولمسه احوال مختلفه
 ندر دعي ظهور ابد در بو مقام ندر اختلاف عين و كوت عرقه دار و عرق دعي
 جاذبه متشدد بر قاتك طبع ايسه طره ظهور ابد ندر او دره فهم و انك احوال

هرفق حقه كن امرضا به مرجا
 هرفضا به خوش كورن اهل رضا به مرجا
 كر كل و كرخار اول كنده بيل لره
 صرصو باصنعم باد صبا به مرجا
 ارمف ايند رخت جو نليم غنا صرده
 آب و خاك و انش و فيض هوا به مرجا
 با جفا دريا و قار با لطف دريا قهر
 با آلم بالذ و ذوق و صفاه مرجا
 خوش كلور اهل نياز ه ناز مجوب اركول
 هرنه بوزد كلك اول شه بوكليه مرجا
 هرنه كيم دست عطا نيه يوشن عربان كير
 هم قبا به مرجا و هم عبا به مرجا

هرفق حقه كن امرضا به مرجا
 هرفضا به خوش كورن اهل رضا به مرجا
 كر كل و كرخار اول كنده بيل لره
 صرصو باصنعم باد صبا به مرجا
 ارمف ايند رخت جو نليم غنا صرده
 آب و خاك و انش و فيض هوا به مرجا
 با جفا دريا و قار با لطف دريا قهر
 با آلم بالذ و ذوق و صفاه مرجا
 خوش كلور اهل نياز ه ناز مجوب اركول
 هرنه بوزد كلك اول شه بوكليه مرجا
 هرنه كيم دست عطا نيه يوشن عربان كير
 هم قبا به مرجا و هم عبا به مرجا

ليله الجمعة السابع من القعدة من السنة المذكورة
 ورد على الناس وجعلني مبارك ايما كنت انقاعا معلما
 للخير فان المبارك ما فيه الخير والبركة واتى خير وبركة اعظم من
 العلم والحكمة واشار بآين الى بلاد الروم كوروسه وما يليها ^{بنه}
 والى بلاد العرب كوروسق التام وما يليها ثم قيل الانسان
 الامل هي الدائرة وفيها كفاية لاجتماعها يعني ان اجاب الالوان
 الى الله تعالى هيئة الاجتماع كما ان انفضها اليه هيئة الافتراق
 وقد خلق الله الانسان الامل على هيئة الاجتماع والحكمة فان
 دائرة متشقة اولها باخرها وبالعكس في ارا الدقا فعليه الالتقا
 بحكمة الاوليا وبالاتباط بدائرة الاصفيا فان دائرة متشقة
 لجميع الدوائر وفيها الافلاك وسائر الامور الملكوتية كلها بخلاف
 دوائر غيرهم لوقوع الانحرافات واخر وجمع دائرة الاسفاته
 الماعتدالية الى طرق القسط لا فبت اهم دائرة وفيهم ^{فانته}

223

21

اولیا حفظ خدایه انبیا عصمه در
حقیقت آری بحقیق ائمه ابیات فنا
یعنی طبیب عجیبی اندر زخم دل بولبله علاج جوی مطایفه در و مندر کتاب بدو حتمه در

اولیا حفظ خدایه انبیا عصمه در
حقیقت آری بحقیق ائمه ابیات فنا
یعنی طبیب عجیبی اندر زخم دل بولبله علاج جوی مطایفه در و مندر کتاب بدو حتمه در

با رسول شرفک تشکیر کند
 باین دلخیز آران اول
 باز دین و دین اولی
 بلبه بند و زوایا
 استخواند سحر جبهه بانی
 کمال و عین
 غبار خاک تراکی
 اعظم در خضر
 سجده در کمال
 صوت و بر هر وجه
 نقشه حق بنظر
 از سر

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى

الْمَثَرِ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا
 مَحَلًّا بِالظِّلِّ إِلَى ظِلِّ الْوُجُودِ الْحَقِيقِيِّ وَيَقَالُ الْوُجُودُ الْمَجَازِيُّ بِالْظِّلِّ
 قُطْرَةُ الْوُجُودِ الْحَقِيقِيِّ إِذَا كَلَّ سَوَاهِدُ التَّوْحِيدِ وَدَلَالُهُ لِبَعْضِ أُمَّ
 الْوُجُودِ الْكَادَاتِ دَلِيلُ الْوُجُودِ الْقَدِيمِ لِأَنَّهُ الظِّلُّ فِي حَيْثُ يَهْطِلُهُ لَا يَكُونُ
 دَلِيلًا عَلَى التَّوْحِيدِ إِلَّا بِدَلِيلٍ لِّلنُّوْمِ دَلِيلُ الْوُجُودِ بِالْبَشَّةِ إِلَى الشَّمْسِ فَذَلِكَ
 الْوُجُودِ الظِّلِّ الَّذِي يَهْطِلُ بِطَنِ الْأَجْسَامِ وَمَا بِهِ يَقُومُ الْأَسْبَاحُ هُوَ الَّذِي عَلَى
 الْحَقِّ كَيْفَ لَأَنَّهُ أَثَرُ رَفْعِهِ كَمَا قَالَ وَلَفُتْ فِيهِ رُوحِي وَقَالَ إِنَّهُ ظِلُّنِي أَمَّ
 فَتَجَلَّى فِيهِ أَيْ ظَهَرَ فِيهِ بِأَثَرِهِ وَصِفَاتِهِ وَلَمْ يَكُنْ هُوَ يَكُونُ كَمَا هُوَ
 فَظَاهَرَ أَنْبَاطُهُ الْوُجُودِ الظِّلِّ حِينَ التَّجَلَّى كَانَتْ نَوَاسِطُ الشَّمْسِ حِينَ الظِّلِّ
 فَلَمَّا أَنَّهُ لِبَاسَاتُ كَثِيرَةٍ فِي مَطَرٍ وَفِيهِ فَلِذَا الْوُجُودِ الْحَقِيقِيِّ ظِلَالًا
 عَدِيدَةً تَظْهَرُ فِي أَسْبَاحٍ سَقِيَّةٍ وَسَعِيدَةٍ وَلَوْ شَاءَ الْحَقُّ لَجَعَلَ مِنْهُ الظِّلَّ
 سَاكِنًا غَيْرَ مُنْكَرٍ بِكَيْفِيَّةِ حَيْثُ أَرَادَتْهُ وَغَيْرَ مُتَجَلٍّ بِأَسْمَاءِ الْهَيْئَةِ جَزْئِيَّةٍ وَكَلْبِيَّةٍ
 لَكِنَّهُ لَمْ يَسْأَلْ ذَلِكَ بِأَسْمَاءٍ خِلَافَهُ حَتَّى يَظْهَرَ الْفَيْضُ وَالْوَجُودُ لِأَنَّهُ لَيْسَ بِمُخْتَلِفٍ

وَالْبَاحِثُ عَمَّا أَنَّهُ الْأَعْيَانُ طَلَبَتْ الظُّهُورَ بِأَنَّهُ اسْتَعْدَادَاتٌ وَلَكِنْ
 مِنْ سَائِلَاتِهَا أَنْ تَقْبَلَ الْوُجُودَاتِ الْحَاقِيقِيَّةُ فَافْضُ عَلَيْهَا الْوُجُودَ وَلَكِنْ
 قَالَ وَأَمَّا كَيْفَ كُلِّ سَائِلَةٍ أَرَادَتْ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْكُمْ خَلْقَهُ الْمَخْصُوصَ ثُمَّ هَاهُ
 إِلَى طَلَبَتِهِ كَمَا عَيْنُهُ وَنَفْسُهُ خَالَهُ وَمَا كَانَ الظِّلُّ دَلِيلًا عَلَى الْمَطْلُوبِ وَرُؤْيَاهُ
 سَاهِدَةٌ عَلَى رُؤْيَاهُ قَالَ الْمَرْبُوعُ قَدْ رَأَيْتَ رَبَّكَ وَعَلِمْتَ أَنَّهُ هُوَ بَعْدَ
 مَا سَاهَدْتَهُ فِي مَجَالِيهِ فَتَهَيَّأْ لِكَيْ تَرَاهُ وَرُؤْيَاهُ وَمُعَابَنَتُهُ بِالرُّؤْيَا
 تَحْصُلُ بِالْعِلْمِ الْقَوِيِّ فَافْهَمْ جِدًّا وَقَدْ أَقْسَمَ اللَّهُ كَمَا بِالْعَصْرِ أَيْ بِصَلَاةِ الْعَصْرِ
 لَأَمْتَدَّ الظِّلُّ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ فَإِنَّهُ يَكُونُ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ وَقَدْ مَسَكَنَهُ
 عَلَى مَا رَأَاهُ الْأَمَامُ وَقَدْ أَصَابَ وَلَمَّا فِي أَمْتَدَادِهِ خِلَافُ الْأَسَارَةِ إِلَى أَمْتَدَادِ
 ظِلِّ الْوُجُودِ جَعَلَتْ صَلَاةُ الْعَصْرِ هِيَ الصَّلَاةُ الْوُسْطَى وَهِيَ الْأَمْتَدَادُ فِيهَا
 الْفَضْلُ الزَّائِدُ كَمَا فِي التَّجَلِّي الْوُجُودِيِّ لَأَمْتَدَادِي وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ
 عَظِيمًا حَيْثُ تَجَلَّى لَكَ بِكُلِّ تَجَلِّي لِعَبْدِكَ عَاجِدَةً فَإِنَّ غَيْرَكَ مِنْكَ فِيهَا
 التَّجَلِّي الْعَظِيمُ الْكَلَامِيُّ وَلِذَا افْتَضَلَكَ عَلَى غَيْرِكَ وَجَعَلَ غَيْرَكَ كَالظِّلِّ كَالْبَشَّةِ
 إِلَيْكَ فَأَنْتَ الْزَيْدَةُ وَغَيْرُكَ كَالْهَيْئَةِ أَوْ كَالْغُصْنِ وَالْأَوْدَانِ

فانه قلت فعل ما ذكرت كان الظاهر ان يمتد اعمار الكمل الى اخر العمر
الطبيعي وذلك وقع نادرا بل اعمار الناضجين فضلا عن المالمين بين
الستين والتبعين قلت بل الظاهر انه يقصر اعمارهم لان ظل العصر
كان ممدودا لكن زمانه قصير بالنسبة الى ما قبله النهار فلذا الكمل فانهم
ممدودون في حيث التجليات لا اتمت لكنهم قصارا لاعمارهم فذلك العصر من خارج
ذلك المدة لانه قد قيل توقع زوالا اذا قبلتم ومنه يعلم انه لا يتبع التجلي
الا في الاواخر كاستماع الظل في اخر النهار وذلك لان الكمال لا ياتي
تدريجيا وان كان التجلي الجمالي آتيا دفعا ومعناه معنى قوله وما امرنا الا
كلهم بالبصر فهذا التجلي الدفعي والامر للتدريج في الظهور في مدد متطاولة
لموانع وعوائق خلق الله الانسان عليها وهي احكام العناصر والصبغ والخلط
الاربعة فان ظهور التجلي متوقف على انكشاف هذه الاحكام فانها سائرة نحو
الروح ولذا وجبت الرياضات والتمجيدات لانه كلما كان وقفا بالاثار
لانه يجوز ان يكون السالك مجزوبا فيخفف الامر عليه بالنسبة الى غير المجزوبين
كانه الكل مجازا الى الزمان في تمثيل النشأة فالفرق انه تلافيف زمان
احد ساقه للسالك الغير المجزوب الى اوانه احصا واقربا الى خفية

وخفيفة للمجرب فعند احصا يؤول الامر الى التخفيف كما قال في اليوم
اكمل لكم دينكم يعني لا يبقى بعد الاكمال ما يزيد به التكليف فينبغي الامر
عليكم فامر النهاية غير امر البداية فهو وجه وانما قلناه وجه لان المنتهى
يرجع الى الحال المبته في الميزان السري فلا يصفه عن يد بؤا لا سقط ولما
كان الكمال في الحرج ظاهر وياضنا قال عليه الصلوة والسلام حاتم
يتمتع بحبيته فلا يكثرت بعد العصر اربا حبيبتين البصر والبصرة
وبالعصر عصر كمال الدين وتمام التوكل لانه ناله الكمال يعني انه وقت الكمال
وقت الانسحاق بالظاهر والباطن لازمان السفل المكبر فانه اذا قربت
الساعة فلا استغفار ما مل الطاعة اذ يستكثر كثرة السفل الى
البرزخ تحت جناح الوحدة فيلتقي الآخر بالاول على احسن هيئة وفيها
المقام منقولا المتناهي في اختراعات الالواراد وتجريد الاوضاع لانه
الدين كما في كونه قد جئنا فبذلنا الاستغفار حتى يتجدد لا اختراع امر اخر
حتى يتنوع فطوبى لم طاعه وحسن عمله وهو العمل الذي نتج من
فاعلم ذلك واعمل واية فاعلم

[illegible][illegible]

[illegible][illegible]

لَيْلَةِ الْاَحَدِ قَبْلَ هَذِهِ الْعِبَارَةِ اَنَّ كُلَّ شَيْءٍ فَضْلُهُ فَضِيلَةٌ مِّنْ اللَّهِ
قَوْلُهُ فَضْلُهُ بِالنَّصْبِ عَلَيَّ بِدَلِّ اسْتِمْرَارِهِ كُلِّ شَيْءٍ لَّانَ كَرِيمٌ تَعْلِيْزًا
الْفَضْلُ بِكَذَلِكَ النَّحْوِ فِي رُوعِي وَقْتُ الْغَيْبِ وَالْمَرَادُ بِالْفَضْلِ الْوَصْفُ الَّذِي يَدْرُسُ
بِحُكْمِ الشَّيْءِ فَيَكُونُ كَالْحَاصِلَةِ لَهُ حَيْثُ لَا يُوْجِدُ فِي غَيْرِهِ اِلَّا قَلِيلًا كَالصَّوْتِ
الْحَسَنَ وَالْوَجْهَ الْحَمِيْمَ فِي قَوْلِهِ كَمَا يَرِيدُ الْخَلْقُ مَا بَشَاءَ وَقَدْ وَرَدَ مَا بَعَثَ اللَّهُ
نَبِيَّ الْاَحْسَنِ الْوَجْهَ حَسَنَ الْاَسْمِ حَسَنَ الصَّوْتِ فَالْاَوَّلُ رَاجِعٌ اِلَى الْحَقِيقَةِ
لِلْاِجْمَاعِ اَلْحَقَائِقِ فِيهَا وَالذِّكْرُ اِلَى حَسَنِ التَّعْيِيْنِ وَالصُّوْرَةِ وَمِنْ فَاوَقِ ذَٰلِكَ
يُوسُفَ الصَّبِيْعِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَانَّهُ كَانَ اَبْيَضَ جَدًّا وَنَبِيًّا صَالِحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ فَانَّهُ
اَمْلَحُ جَدًّا وَالثَّانِي رَاجِعٌ اِلَى تَعْيِيْنِ الصِّفَاتِ حُسْنُهَا لَانَّ الْاَنْبِيَاءَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ
الدَّعْوَةُ وَالتَّسْبِيْحُ وَالْاَوَّلِيَّاءُ قَدْ سَمِعَ اللهُ اَسْرَارَهُمْ اِلَى الْاَرْشَادِ وَالتَّسْلِيْمِ فَاقْتَضَتْ
الْحُكْمَ ثَلَاثًا يَكُونُ فَاوَقَ اَحْسَنِ صَوْتٍ وَاحْسَنَ صِفَةٍ وَذَٰلِكَ لِجُبِيْنِ الْقَوْمِ دَعْوَتِهِمْ وَتَسْبِيْحِهِمْ
عَنْهُمْ وَمِنْ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ وَالزِّيَادَةُ حُسْنُ التَّجَرُّبِ وَمَا هُوَ التَّجَرُّبُ وَالْوَصُولُ اِلَى غَايَاتِ
الْكَلْبِيَّاتِ وَالتَّبَوُّعِ اِلَى اطْرَافِ الْكِبَرِيَّاتِ فِي الظُّوْهِرِ وَالْبُطُوْنِ فَذَٰلِكَ فَضِيلَةُ
زَايِدَةٍ فَانَّهُ كَانَ مُخْتَصَرًا بِرَحْمَتِهِ مَبْنِيًّا وَانَّهُ دُوَّ الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ لِمَا نَفَعَ
لِمَا عَاطَاهُ وَلَا مَطْلُ الْمُسَافَةِ فَجَاءَ لَهُ وَصْلُوَّةٌ وَسَلَامًا عَلَيَّ رُؤُوسِهِ وَعَلَى كُلِّ رُكْبَةٍ

[illegible]

فِي السَّحَابِ عَلَى مَبْلَعِ الْأَرْبَعَاءِ الْيَوْمِ عَشْرٌ مِنَ الْقَفَّةِ
 وَرَدَتْ هَذِهِ آيَةٌ مَرَّتَيْنِ وَهِيَ قَوْلُهُ كَلَّا فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ
 إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ ارْجِعْ بِخَيْرِ الرَّدَائِلِ رَدَّكَ اللَّهُ بِالسَّلَامَةِ وَالْعَافِيَةِ
 مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ إِلَى الْمَدِينَةِ الْمَشْرِقَةِ وَفِيهَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ
 الْمُتَخَلِّفِينَ عَنْ الْغَزْوِ وَالْإِسَارَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ رَجُوكَ مِنْ دِمَسْقَ
 إِلَى بِلَادِ الرُّومِ وَفِيهَا طَائِفَةٌ مِنْ مُنَافِقِي تَبَاغُكَ وَقَدْ تَخَفُوا
 عَنِ الْغَزْوِ وَمَكَاتِ الْهَجْرَةِ فِي الْأَبَرِ وَمَقَاسَاةَ سِدَائِدِ الْمَقَاسَاةِ سِدَائِدِ
 بِرَفْقَةٍ وَتَعْتَخَلِّفُهُمْ فِيمَ يُوَسُّوكَ بِأَمْوَالِهِمْ فَإِنَّ الْجَاهِلِيَّةَ جَاهِلِيَّةً بِالْأَسْوَاقِ
 جِهَادًا بِالْأَمْوَالِ وَالْجَاهِلِيَّةَ جَاهِلِيَّةً جَاهِلِيَّةً كَمَا وَرَدَ جَاهِلِيَّةً وَالْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
 وَأَنْفُسِهِمْ قَدِمَ الْمَجَاهِدَةُ بِالْأَمْوَالِ لِأَنَّهَا أَقْلُ الدَّرَجَاتِ فَمَنْ تَذَكَّرَ أَنَّ اللَّهَ تَرَفَّقَ
 إِلَى الْمَجَاهِدَةِ بِالْأَنْفُسِ بِاللِّسَانِ كَمَا وَرَدَ عَظَمُ الْجَاهِلِيَّةِ كَلِمَةً حَقٌّ عِنْدَ لَطْفِ
 جَاهِلِيَّةٍ فَاسْتَأْذَنُوا لِلْخُرُوجِ إِلَى الْغَزْوَةِ وَمَجَاهِدَةِ الْغَزْوِ فَقُلْنَا

لَنْ نَخْرُجَ مَعَهُ أَبَدًا إِنْ لَمْ تَأْذِنْ لَهُمْ كَمَا وَلَدْنَا الْقَبِيلَ مِنْهُمْ سَيَا
 مِنْ الْأَمْرَاقِ مِنْ أَيْدِي سَاعَةِ الْخُصُوفِ وَرَدَّ فِي ذَاتِهِ رَدَّ فِي
 عَمَلِهِ وَمَالِهِ وَلَنْ تَقَالُوا سِيَ عَمَلِهِ فَإِنَّكُمْ مَعِينُوا الْأَعْدَاءَ وَهَبُوا
 الْأَجَابَةَ لَكُمْ وَأَنْفُسَكُمْ رَجِعْ إِلَى الصُّورَةِ لِلْمَنْعِ لَا يَكُنْ مِنْهَا فَوْقَ
 أَنْكُمْ رَضِيْتُمْ بِالْفُجُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَمَنْعْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ
 وَأَمْضَيْتُمْ عَنْ الْحَقِّ وَالْحَقِّ وَأَقْبَلْتُمْ إِلَى الْبَاطِلِ وَالْبَاطِلِ فَاقْعُدُوا
 مَعَ الْكَافِرِينَ فَلَا حَاجَةَ إِلَى خُصُوفِكُمْ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَلَا إِلَى أَعَانَتِكُمْ
 فِي الدِّينِ وَقَبِيلُ شَارَةِ إِلَى أَنَّهُ أَهْلُ التَّفَاقُقِ قَسَمَانِ كُلُّ مِنْهَا مَرْدُودٌ
 الْأَوَّلُ مَنْ بَقِيَ وَتَخَلَّفَ فِي مَقَامِهِ وَوُطْنِهِ وَأَخَذَ إِلَى الْأَرْضِ لِنِفَاقِهِ
 وَالْثَانِي مَنْ مَنَعَ مَالَهُ وَلَوْ قَلِيلًا فِي نَفْسِهِ مُخْلِصًا فَإِنَّهُ يَلْحَقُ بِالْأَوَّلِ
 لِمَسَاهَتِهِ لَهُ فِي مَالِهِ وَمَنْ تَزَادَ إِيمَانُهُ لَمْ يَهْجُرْهُ مَلَكٌ غَيْرُ
 الْمُتَضَعِّفِينَ فَظَهَرَ أَنَّ الْخِدْمَةَ بِالْمَالِ غِيَاكُ الْخِدْمَةِ بِالنَّفْسِ فِي خُصُوفِ

وَكَذَلِكَ أَهْلُ الْأَخْلَامِ قَسَمًا الْأَوَّلُ حَضَرُ أَوْ غَابَ وَانْفَقَ وَكَانَ
 مَنْ لَمْ يَحْضَرْ وَلَمْ يَنْفَقْ لِكُونِهِ مُتَضَعًا فَقِيرًا فَإِنْ لَمْ يَحْضَرْ لِقَابِهِ فَقَدْ
 حَضَرَ قَلْبُهُ وَإِنْ لَمْ يَنْفَقْ سُبْحًا لَا عِوَاذَ فَقَدْ انْفَقَ شَيْئُهُ وَتَوَسَّعَ
 دَعَائِهِ وَلَمَّا أَلْقَيْتَ عَلَى هَذِهِ آيَةَ رَأَيْتَ قَضَانًا مُعَلَّقَةً عَلَى خُبْرٍ
 بَعْضُهَا مُتَقَطِّعَةٌ مِنْ بِلَايَاهَا وَخَلْقُهَا وَبَعْضُهَا مُتَدَلِّسَةٌ تَوَسَّخَتْ وَقَلَّتْ
 النَّظِيفَةُ وَقَدْ حَضَرَ بَعْضُ أَهْلِ الشَّفَاقِ هُنَاكَ فَقُلْتَ يَا أَهْلَ الْأَصْحَابِ
 لَا تَنْفَقُوا إِلَيَّ هَذَا الْقَيْمُ مَيْبُورٌ إِلَيَّ قَيْمٌ مَحْرُوقٌ مُعَلَّقٌ هُنَاكَ فَإِنَّهُ قَيْمٌ
 هَذَا الرَّجُلُ الْمَنَافِقُ مِنْ تَبَاعِي هَذِهِ الْأَقْصَةُ الْأَقْصَةُ الطَّرِيفَةُ إِلَيَّ لِبَسْهَا
 الْبَيْتُ يَا هُمْ حَتَّى إِذَا هَجَرْتُمْ إِلَيْهِ نَجَحْتُمْ فِي رِيَابِهِمْ إِلَى مَسْأَلَةٍ تَغِيثُ
 أَعْوَالَهُمْ فِي مَدَّةٍ قَلِيلَةٍ فَخَرَقُوا وَدَسُّوا وَخَلَعُوا عَنْهُمْ فَيَقُولُ عَرَبَانِ
 لِنَفَاقِهِمْ عَرَى الْمَنَافِقِينَ عَمَّ لِبَاسُ الشَّرِيعَةِ وَسَقَطَ عَنْهُ نَظَرُ اللَّهِ
 ارْجُدُوا إِلَى طَبَاعِهِمْ الْأَصْلِيَّةِ فِي أَسْفَلِ سَافِلِينَ وَدَخَلُوا نَارَ الْبُغْمِ خَلِينِ

مَعَ الدَّاحِلِينَ فَانْظُرْ يَا مُحَدِّثُ فِي هَذِهِ آيَةٍ وَأَعْتَبْ فَإِنْ انْتَهَمَ
 أَهْلُ الْبُعْدِ الصُّورَ فَانْظُرْ وَأَحْذَرُ مِنَ الْمَسَارِكَةِ لِلْمُخْلَفَةِ فِي أَعْمَالِهِمْ وَمِنْ
 الْحَيَاظَةِ مَعَهُمْ فِي أَعْوَالِهِمْ فَقَدْ قَطَعَهُمُ اللَّهُ عَنْ الْأَصْلِ الْفُضْنِ بِحَرِّ السَّجَةِ وَهُمْ
 بِحَبْوَةٍ انْتَهَمَ عَلَى الْوَصْلِ وَأَوَانَهُمْ بِمُغْشَوْنٍ بِيَابِهِمْ ظَانِّينَ بِاللَّهِ غَيْرَ لَحِقٍ
 وَاللَّهُ مُطْلِعُ عِلَاسِ رُؤْيِهِمْ فَضْلًا عَنْ ظَوَاهِرِهِمْ فَالْوَجِبُ عَلَيْكَ التَّحْقِيقَ
 ثُمَّ التَّقْلِيدَ ثُمَّ التَّحْقِيقَ أَنْتَ سَاعِدُكَ التَّوْفِيقَ فِي سُلُوكِ هَذَا الطَّرِيقِ
 وَيَا أَيْكَلُ وَالرُّبُوعَ تَهْمِي فَإِنَّ الرَّجُلَ الْمُرْتَدَّ شَرُّ الدُّرَى وَالنَّجَسِ فِي قَوْمِهِ
 كَالْبَنِيِّ فِي أُمَّتِهِ فَمَنْ خَلَصَ مِنْ مَنَافِقٍ وَمِنْ كَاذِبٍ وَمِنْ صَادِقٍ وَالْكَلِّ
 يَنْجُو نَجْمَةً مُسْتَعْدَاةً فِي ضَلَالَةٍ وَرِثَاةً فَطَوْبُهُ لِأَهْلِ السَّعَادَةِ وَالْآثَرِ
 وَوَيْلٌ لِأَهْلِ السَّقَادَةِ وَالْإِنكَارِ وَسَيَعْلَمُ الْكَفَّارُ لَمْ يَعْقِبِي الدَّارَ وَالْعَاقِبَةَ
 لِلْمُنْفِقِينَ وَأَتَتِ الْمُحْسِنِينَ نَسَالُ اللَّهِ نَجَاحًا أَنْ لَا يُرْبِعَ قُلُوبُنَا بَعْدَ إِذْ هَرْنَا
 إِلَى طَرِيقِ جِهَالِهِ وَجِهَالِهِ وَالْفَهْمِ عَنْهُ وَعَمَّ سَرَّ كَالْمَحْمُودَةِ فَخَرَّجُوا الْمُنْفِقِينَ مِنْ دَارِهِ

[illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ^{الْمُخْلِصِينَ} ارادوا على الله تعالى ^{الْمُخْلِصِينَ} فان دعوتهم مستجابة لكونها دعوة للحق والله تعالى هو الحق ^{فقط} كما قال الملك اليوم لله الواحد القهار فانه دعوتهم على الله انفسهم محجوبة ^{فقط} المتكثرة بالتعلق فلا مستجابة لكم لكونكم دعوتكم دعوة للحق بالحق والى جامع بين الحق والحق لا الحق قديم واجب المنطق حادثة ممكنة وايضا لا ^{فقط} في الواجب اما المكنون فحق العبد ومعرضه الاغراض ان الله بين ^{فقط} يستكبرون عن عبادتي ارأيتم الدواب في روضة عبادي في الجنة ^{فقط} والعبودية لا يعضون عندهم ولا يفتنون الى دعوتهم فالعبادة في الاصل ^{فقط} العباد دخلت عليه التائب دلالة على صفته الخاصة بهم وهي العباد ^{فقط} في مرتبة ملك الافعال والعبودية في مرتبة ملكوت الصفات والعبودية

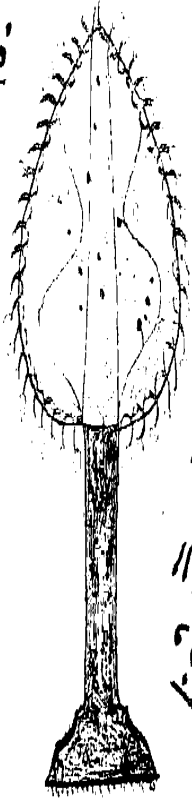
والعبودية في مرتبة خبرات الذات لا امر الله والالهية والالهية ^{فقط} والالهية والى ذلك الاسارة بقوله ليس الله بكافي عبده اريد ^{فقط} هو بته الجامعة لذلك المراتب الثلاث وتظهر ما ذكرنا لفظ الآخرة فانه ^{فقط} في الاصل الاخر بالسر على انه اسم الله المقابل للاول دخلت عليه دلالة ^{فقط} عمل المرتبة فلما انه الآخرة هي من تجليات الاسم الاخر فلهذا العبادة من حقائق ^{فقط} العباد والكلص كما تم عبارة عنها فالمرصون مع هؤلاء العباد المتخفين ^{فقط} العبودية سيد خلون جهنم ذاك حين ^{فقط} والبعد فان البعيد عن المقرب بعيد والمقرب الى البعيد بعيد ايضا ^{فقط} والمقرب الى المقرب مقرب فانظر ان الله لا ينظر الى البعيد الا من ^{فقط} مرة القريب لا يقبل عبادة الابواسطة عبادة وفهم هذا انه ^{فقط} امر الله امور الدين لم يدخل فيه احد من المخلصين لم يتم اصلا لان ^{فقط} المسيح بدونه الروح لم يعمل قطعا ولكن الناس عن هذه العلاقة ^{فقط} ولا رحم الواجب صلته ما طعون فهم كفر عن بل اصل وسهم بل انفس كل

ثم والحاصل ان الخدمة لله كما خدمة واحدة سواء كانت بلا واسطة
 كالصلوة والصوم ونحوهما او بواسطة كاطعام الفقير وسقي المنقطر
 والبال العاري وخدمة المعلم والمرشد فانها خدمة لله تعالى في صورة
 خدمة العبد ولذلك قال تعالى جعلت فلم تطعمي وظلمات فلم تسقيي وتوذلك
 فيمن ظن ان الخدمة للعبد فيجب محو محصور عن الصورة ولم يقطع عنها الله
 جاوز الى المعنى وتشرف بالسر السري الاسمى وذلك ان الله تعالى يكل
 اسم من اسمائه وظاهر باسمه الغنى الاحد كافي لا غنى والمملوك وباسم
 الخاضع كافي الصعاليك فالصورة الاسماء الجالبة والجلالية الالهية
 فاما تولى افعمه وجهته ولكن فرق بين خدمته في ظاهره الحق بكل اسمائه
 وهم الكمال والخواص ومن ظهر فيه بعضها وهم الناصحون والعوام فالخدمة
 الاولى الخدمة التامة لكونها خدمة الكلمات الله التامة ولذلك اولنا
 العبادة في الآيات المذكورة بخدمته العباد المتشرفين بسر قوله فادخلوا
 فان خدمته وعبادة الله تعالى خدمة وعبادة واحدة لظهور الحق فيهم باسمائه
 كلها ولذلك قالوا لا تالوا ان ظاهرا هم مخلص وباطنهم حق والنظر الى الباطن
 والمعنى لا الى الظاهر والصورة على اننا نقول ان الظاهر والباطن دوران

دوران الظاهر والمظهر والجسد مع الروح فصورة الخلق صورة
 الحق وحول الحق الى المفهوم قوله انما اللون خيال وهو حق في الحقيقة
 وقوله يفهم المراتب ويمشع عليها فالمقام من المراتب والامام ومنه ان الظاهر
 ولما ذكرنا من الوحدة قالوا في قوله المراتب قبل الله ومن رده رده الله
 ولذلك قال ابو يزيد البسطامي قدس سره لبعضهم سقط عن نظره دعواه
 الساطع نظر الله فجعل نظره نظر الحق والسقوط عن نظره عين السقوط
 عن عين الحق ومنه السقوط بوسر قوله سيد علومهم دافعين فانه لا سقوط
 الا في ذلك لا في غيره لانه اعظم من ذلك السقوط في الوحدة على الراجح
 ولاوهمه الا الطبع في الدنيا وجهته في الآخرة فانها من غير جهنم العبد
 المقهر وقد رأينا بعض من القليل في زماننا فسر الله بهم في الكمال والجهنم
 ثم كبرهم على وجوههم حين ساء الادب واخذوا بشرط الطرفة والآنوا
 باهل المعرفة وامثالهم وان كان عليهم خفة المشايخ والصوفية المحققين
 في قلوبهم كلباس من قطن النار كما ان حجة المخلصين الوافين مع الادب
 كلمة من سلسل حجة الله المبني على الجنة ومن على عظيم المنتهى فخلبي
 شيخ الفقهاء وانبس الغيا وجليس الواحد واعصم في مكرن بكرة اهل ذكره

وحد

صوفیه محققین عندئذ وجدوا احد من اخضر زبر انوار اول
کسه واحد قلبه بدر تالک برهانه ابله واحد حاصل اولام حال اکاذبی
حاصل اوله و واحد کما بود که بشریت منسلخ اولوب عالم ملکوت عروج
و اول عالم قلبه بالکلف بعضا و اذات و صور منسلخ منور اسیه کنند
به خبر اولمعه صبح که کانه معذور در زبر امیر که الله تعالی در نفس او تازه
اصلا مدخل بود بر صورته هر کانه حرکات در نفس که اولو قوله اول
حالتهم رجوع ابد و بشریت که ادب بود که نفسی ابدی ترک ابدی الی
ساقط اولو حاصل واحد حرکت اولی و جد مقدار در مقبول در حرکت
تأنیسی که حیشه مقدار در دوره در شتوا جد اسیه قلبه روح صحیح اولو در صورته
در نه الاول الی الاخر که کانه خطر او زنه در و اگر قلبه فاسد اسیه صبح
و حرکت در دور و بلکه اکا اول و جمله خفت و بر در غم در دور در این
اولام دور و نفسی عمو و خصوصیات که انکار و قیام و قعود ذکر له ابدی
جمله انکشاف الیک که نونده در ادب بود که بینا و سمالا تمایل و تحوّل
ماعد حرکت ابدی التی بعد الرقة زمانه طریقی ابدی صدر در نه بر نور اولو
و بود لکن با کله بر و هو نفس اولوب سهرت طبعیه الحیده لک و العیاض

و کما بود که بشریت منسلخ اولوب عالم ملکوت عروج
و اول عالم قلبه بالکلف بعضا و اذات و صور منسلخ منور اسیه کنند
به خبر اولمعه صبح که کانه معذور در زبر امیر که الله تعالی در نفس او تازه
اصلا مدخل بود بر صورته هر کانه حرکات در نفس که اولو قوله اول
حالتهم رجوع ابد و بشریت که ادب بود که نفسی ابدی ترک ابدی الی
ساقط اولو حاصل واحد حرکت اولی و جد مقدار در مقبول در حرکت
تأنیسی که حیشه مقدار در دوره در شتوا جد اسیه قلبه روح صحیح اولو در صورته
در نه الاول الی الاخر که کانه خطر او زنه در و اگر قلبه فاسد اسیه صبح
و حرکت در دور و بلکه اکا اول و جمله خفت و بر در غم در دور در این
اولام دور و نفسی عمو و خصوصیات که انکار و قیام و قعود ذکر له ابدی
جمله انکشاف الیک که نونده در ادب بود که بینا و سمالا تمایل و تحوّل
ماعد حرکت ابدی التی بعد الرقة زمانه طریقی ابدی صدر در نه بر نور اولو
و بود لکن با کله بر و هو نفس اولوب سهرت طبعیه الحیده لک و العیاض

و کما بود که بشریت منسلخ اولوب عالم ملکوت عروج
و اول عالم قلبه بالکلف بعضا و اذات و صور منسلخ منور اسیه کنند
به خبر اولمعه صبح که کانه معذور در زبر امیر که الله تعالی در نفس او تازه
اصلا مدخل بود بر صورته هر کانه حرکات در نفس که اولو قوله اول
حالتهم رجوع ابد و بشریت که ادب بود که نفسی ابدی ترک ابدی الی
ساقط اولو حاصل واحد حرکت اولی و جد مقدار در مقبول در حرکت
تأنیسی که حیشه مقدار در دوره در شتوا جد اسیه قلبه روح صحیح اولو در صورته
در نه الاول الی الاخر که کانه خطر او زنه در و اگر قلبه فاسد اسیه صبح
و حرکت در دور و بلکه اکا اول و جمله خفت و بر در غم در دور در این
اولام دور و نفسی عمو و خصوصیات که انکار و قیام و قعود ذکر له ابدی
جمله انکشاف الیک که نونده در ادب بود که بینا و سمالا تمایل و تحوّل
ماعد حرکت ابدی التی بعد الرقة زمانه طریقی ابدی صدر در نه بر نور اولو
و بود لکن با کله بر و هو نفس اولوب سهرت طبعیه الحیده لک و العیاض

و کما بود که بشریت منسلخ اولوب عالم ملکوت عروج
و اول عالم قلبه بالکلف بعضا و اذات و صور منسلخ منور اسیه کنند
به خبر اولمعه صبح که کانه معذور در زبر امیر که الله تعالی در نفس او تازه
اصلا مدخل بود بر صورته هر کانه حرکات در نفس که اولو قوله اول
حالتهم رجوع ابد و بشریت که ادب بود که نفسی ابدی ترک ابدی الی
ساقط اولو حاصل واحد حرکت اولی و جد مقدار در مقبول در حرکت
تأنیسی که حیشه مقدار در دوره در شتوا جد اسیه قلبه روح صحیح اولو در صورته
در نه الاول الی الاخر که کانه خطر او زنه در و اگر قلبه فاسد اسیه صبح
و حرکت در دور و بلکه اکا اول و جمله خفت و بر در غم در دور در این
اولام دور و نفسی عمو و خصوصیات که انکار و قیام و قعود ذکر له ابدی
جمله انکشاف الیک که نونده در ادب بود که بینا و سمالا تمایل و تحوّل
ماعد حرکت ابدی التی بعد الرقة زمانه طریقی ابدی صدر در نه بر نور اولو
و بود لکن با کله بر و هو نفس اولوب سهرت طبعیه الحیده لک و العیاض

قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَاللَّهُ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

وَلَكِنَّ الْمُسْلِمِينَ لَا يَفْقَهُونَ

معلوم اولاً که قرآن فرماید که جمیع کسرها آنه احوال الفیسه وضع
اند که محض تذکره بوده و از اندک فراد الله تکالیف است و حالیه سینه
اولاً است ایستاد که نافع اسمنه ناظر گردد و بلکه الله تکمیر اید یک است
جلالیه مطهره در حق است و نافع خلق اید و بر آید خواص دیدید که
ساکل رقی با انسانه الذم کلش و با سلطان الذم واصل اولش و
برابر و بر زیر عارف بالله اولام واصل رزق اولام عبداً اوله نظر
اید و بوضه واسطیه نظر اتم زیر واسطیه نظر انالیم و جمله در حقین
خارجیه جهتیه در که محجوب نظر بدین بصورتیه سلطان و انسانه
در همان برین رندم غنیمت مستثنی اولور و برین حقین باطنیه جهتیه در
مکاشفان نظر بدین بصورتیه اسما و اسما برین رندم مختار اولما زیر
جمله تقوم اسنده داخل که جهت حق ناظر در ملک خصوص و زین مشغ

وارد اوله سلا برقیتم مخصوصه و وارد اولام رزق قبوله
اسارت الیه اوله بصورتده امر ظاهر و زهره جریان بدوب منفع
اولم کدیر برقیتم مذکور هیکل طبع و نفس حیوانیه سبک و روان
روح علوی تلبیر امکانه خصوصه صفت حجاب ذات حاصل اولوب غایت
باطل معمولیه و مقصد ساقط اولور زیر معمولیه اولسه اولر رزق بقدر
اولام سائله بعضی تنزلات ظهور یدرینتم بوقیعه بلاد و وسیع درنگور
طافنده ایکن واقع اولور یعنی اول شهرده بعضی جا برده بعضی قطعاً کدور
انک طعامی بود و حلوا سیدر اکالتمه دیو اسارت الیه واقع اولدقه قبول
و الکلمه محاسنی اولند و بوندیم فهم اولند که بعضی سیاطین ان خبیث النفس
و آرد که سیاطین جنات خبیث اندیم تیر در زیر انسام زیاده رفیع مستق
اولد و نیک زیاده تنزل دخی قالد و در اولنا سحر عظیمی فهم این باب
حق تعالی ان صد دنده اولوب منافق و فتنه بر و کدیر زعم فاسد و زهره
بر کار اسلام صواب خلق کسر بجز این که مضائقه الهی اولامینه کدیر زیر
اگر علم یافته و معنی اولسه نادان اولونه کتر و سوء اعتقاد و معاملة انما
والله اعلم بالصواب

اوزكه استيا اوزكه است ادرجه
 سرش سرست ادرجه
 عقل الى اول بابي فتح انك محال
 حلي كوج مغلق معاد جهان
 قطره شكند كورينور صورتا
 مقبده موج داماد جهان
 روبرو در آينه انا
 همجوا در حقه ايماد جهان
 اون سكرتيك عالمه ايله نظر
 يوسف اساخوبت ادرجه
 عرش اعلى حبيب اوستاد در
 محبت قرآنله ماد جهان

مجنون محبت نه بلور قيسله ليلى
 برادر اكا دهره بوتاري ايله ليلى
 شام ابره تر بابي كورن ديدنه تحسين
 ياست بندن طوفان اول نجم سهيلي
 خورشيدى كورن ذره يه ايلرمي تنزل
 درباي محيطه اريشن نبله سكيلى
 اه ايلكوش عاشق بيدل نجه اتسون
 هر كون باشنه باشقه اولور ماتر ووك
 فورنلدى بودور فلان خون شفقند
 چكمشدى الرجه بوجماندن بدى ذيلي
 سر منزل مقصوده ايرنجه ره حقي
 جلكى جسد و جانله زحمت اري خيلى

[illegible]

[The page contains dense handwritten Persian script, likely a continuation of a letter or a manuscript entry. The text is written in a cursive style typical of the period.]

قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَى
 أَرْسُلْنَا مِنْهُ مُنَادِيَةً لِلْعَالَمِينَ لِيُظَاهِرَ الْعَالَمُ فِي الْبَيْتِ النَّبِيِّ الْهَادِي
 الدَّاعِي الْمُنْبِئِ وَكَذَلِكَ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا فِي الْقُبُورِ وَالْوَارِدَاتِ عَلَى الْقَبْرِ
 وَالتَّوَصَّلُ لِلْعَالَمِ بِطَرِيقِ الدَّلِيلِ الْمُنْجِي الْمُسَوِّرِ الْمَوْصِلِ الْمُنْقِذِ
 الْمُنْجِي فَأَوَّلُ الظَّاهِرِ الْعَالَمِ وَالْكَائِنِ لِبَاطِنِهِ لَانَّ الْإِنْسَانَ اللَّهُ الَّذِي
 بَاحَهُ الْفَيْضَ فِي اللَّهِ كَمَا بَاحَ اسْطِطَاءُ الظَّاهِرِ الْعَالَمِ وَبَاطِنِهِ فِي تَحْتِ الظَّاهِرِ
 مِنْ ظَاهِرِهِ الَّذِي هُوَ عَالَمُ الْمَلَائِكَةِ فَلَهُ الْبَقَاءُ بَقَاءَ ظَاهِرِهِ لَانَّ ظَاهِرَهُ بَاقٍ
 إِلَى سَاعَةِ الْقِيَامِ وَزَمَانُهُ كَحَالِ الْأَرْكَانِ وَبِغَيْبِ بَاطِنِهِ مِنْ بَاطِنِهِ
 الَّذِي هُوَ عَالَمُ الْمَكُونَاتِ فَلَهُ الْفَقْدُ فَقْدَ بَاطِنِهِ لَانَّ بَاطِنَهُ مُلَاقٍ رُبُّهُ
 لِقَاءً لَيْسَ دُونَهُ فَرَقَ أَبَدٌ وَهُوَ لَا يَسْتَعْرِضُ فِي الدَّارَيْنِ وَلَا يَلْزَمُ بَقَاءُ
 الْعَالَمِ مَنُوطًا بِالْفَيْضِ نَاطِقًا بِالنَّبَاتِ بَلَّمَا أَوْرَدَ مِنْ بَعْضِ أَهْلِ الْفَيْضِ
 مَا كَلَّمَ الْوَرْدَ مَلْعُونًا أَلَا لَهُ الْوَارِدُ مَعَ الْوَرْدِ وَذَلِكَ أَلَا يَرَى مِنْهُ سَوَى
 يَوْمَاهُ فَيُوقَفُ مِنْهُ أَرَأَيْتَ الْفَيْضَ يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ عَلَى التَّرْتِيبِ كُلِّ يَوْمٍ بِكُلِّ يَوْمٍ
 هُوَ يَكُونُ الْقَرِيبُ عَلَى التَّرَاوُدِ وَالْوُصُولِ إِلَى النَّهْلِ وَمِنْ الْفَيْضِ وَالْإِبْدَارِ

قَالَ الْحَقُّ عَمَّ نَوَالِهِ وَقَالَ لَوْ مَا هَذَا الرَّسُولُ يَا كُلُّ الطَّعَامِ
 وَلَمْ يَمْشِ فِي الْأَسْوَاقِ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي جَوَابِهِ وَمَا أَرْسَلْنَا
 قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْتُمْ لِيَكُلُوا مِنَ الطَّعَامِ وَيَشْرَبُوا فِي
 الْأَسْوَاقِ لَمَّا عَبَّرَ وَأَعْلَنَ صَلَاتَهُ عَلَيْهِمْ بِالرَّسُولِ أَلَا تَكْفُرُونَ الْمُسْلِمِينَ
 لَانَّ النَّبِيَّ وَمَنْ مَعَهُ لَا يَكُونُ مَكْنَةً وَمَعَهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ لَا يَبْقِيَانِ
 أَرْسَلَ الْوُجُودَ وَهُوَ مُؤَيَّدٌ بِجَبَلِ الْبَيْتِ وَأَعْلَنَ أَنْهُمْ غَفَلُوا عَنْ السِّرِّ الْأَلِيِّ فِي
 أَكْلِ الطَّعَامِ وَالْمَشْيِ فِي الْأَسْوَاقِ وَمَوَانِ الطَّعَامِ وَالْغَدَاةِ فِي سُدَّةِ الْأَهَمِّ
 الْقِيُومِ لَانَّهُ يَقُومُ بِهِ بَدْنُ الْإِنْسَانِ وَيَقْدِرُ الْمَرْجُ الطَّبِيعِيُّ لِزَيْدٍ بِطَرِيقِ الْمَلَائِكَةِ
 الرُّوحَانِيَّةِ وَلَا تَعْلَمُ الْعَارِفِينَ أَنَّ الْأَسْمَ الْقِيُومِ اسْمُ اللَّهِ الْأَعْظَمُ فَمَا كَانَ مِنْ
 الْأَعْظَمِ لَانَّهُ الْأَعْظَمُ فَكُلُّ غَدَاةٍ رُوحٌ مِنْ رُوحِ رُوحِ نَفْسِهِ لَانَّهُ يَقِيمُ بِجَسَدِهِ
 وَلَكِنَّ الْأَسْوَاقَ جَمَاعَةً فِي ذَلِكَ الْغَدَاةِ لَانَّ الْمَشْيَ وَالْحَرَكَةَ إِلَيْهِ بِمَكُونِهِ
 إِلَى الْغَدَاةِ وَنَظَرًا إِلَى حُلُوقِهِ فَلَمَّا الْقِيَامُ فِي الْبَيْتِ إِلَى السُّوقِ قِيَامًا
 فِي الْجَسَدِ إِلَى الْأَسْمِ الْقِيُومِ لِيَقُومَ بِصُورَةٍ كَمَا قَامَ بِهَا وَلَيْسَ فِي الْبَيْنِ إِلَّا
 الْحَرَكَةُ فَهُوَ الْعَبْدُ إِلَى اللَّهِ فِي أَسْأَلِ قِيَامِهِ ظَرْفَةً فَيَنْظُرُ لَانَّهُ الْوَجْهَ الْوَحِيدَ

Handwritten Persian text, likely a manuscript page, featuring dense cursive script. The text is written diagonally across the page, starting from the top right and moving towards the bottom left. There are several lines of text, some appearing to be headings or titles, such as "بسم الله الرحمن الرحيم" (In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful) at the top right. The script is highly stylized and characteristic of traditional Persian calligraphy.

[illegible][illegible]

قَالَ تَعَالَى مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَعْمَالِكُمْ
 ظاهره ان بعض المذكورات من اكل ولبس والعقب والربو
 والنخل والحدائق والفاكهة والابتناع وطعام لكم ايها الانسان
 وبعضها علف لدوابكم وباطنه ان قوله لكم خطاب للارواح النورية
 ولانها لم خطاب ايها البص والاعمال نفوسها الحيوانية فان الانسان
 روح وجسد والروح هو الروح النقية التي لا تجسد في جسم هو الروح
 الطبيعي والدم الحيواني فكلما لا سيما المذكورة بعضها غذا للارواح
 كالحكم الخاصة لقله حيايتها وبعضها غذا للنفوس الحيوانية كالحكمة
 ايضا كمنه حيايتها فيكون الاول الحسنة سببا لترفع الروح الى محل
 اخضر والمشاورة والذاتية بحسنة سببا لتتولد الى موضع الغيبة والحجاب
 فكل ما يكون غذا للنفوس الحيوانية لا يكون غذا للروح الانسانية وان كان
 مباحا في الشئ ومن ثم استخرج الله من اكل كل شئ وحلال الاثر الى سواد
 صل الله عليه وسلم كيف رخص الصب ونحوه وكذا بعض البقول الغيرة وعمل العز
 في حق نفسه فلم ياكل ذلك شيعة كما ورثته عملا بالاعط والامر لان
 اخوات الرتبة تخرج الطبع فيصور اثره الى الروح فينفع الاحجاب بين
 التجليات الالهية ومكده احلم المستبها فالنقوى فوق امر النفوس

قَالَ تَعَالَى تَشَقَّقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا
 اي بالنبات او بالكراب قاله التفسير انه الاول حقيقة لانه المبت
 هو الله كما فاسد الشق اليه حقيقة والذات مجاز لانه الكراب هو
 اشارة لارض وقله الحيوانية صفة الاراب والكراب روح الله تعالى
 وهو في مسرب القوم حقيقة ايضا فيكون في قبيل قوله كما خلقنا لكم
 ولا شك ان الله عالم قبل الالباء وبعد بحسب مقام طبع كل واحد في
 اهل الفرق فلا يعلم الا بعد التجربة وكذا اسبق الارض انما هو تبارك الله
 والذات في صورة العبد فالعبد هو ان صورة لانه المباشرة للشق
 والله هو الشق حقيقة لانه المؤثر في فعل العبد هو الظاهر في مظهره
 فالعقل الظاهر المسند الى العبد فعل الله تعالى في حقيقة فالنظر الى قول الامام
 سمع الله له حمده فانه لما يقوله الحق تعالى وكذا الى قوله هذا الله عليه
 ان الله خلق آدم على صورته خيانت الصورة لنفسه مع انه لم يخرجه
 عنها فارتد بها الصورة المعنوية مجازا وهو صورة الصفات الكمالية الالهية
 ومع هذا فيجوز ان يراد بها الصورة المحبة ايضا وهو لا تقدر في سبوحية
 ذاته وقد سبقت فانها صورة بحسب التراتل الالهية في مراتب تجلياته
 ولذا قاله قال الامام الكوم خالو من في الحقيقة يعني انه الحيانية لانه الجاد
 اذ لم يترتب حشا وملا لادروها وعلم وعلم فاعلم ذلك ونفسه

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

[The page contains dense handwritten Persian script in Nasta'liq style, arranged in approximately 10 horizontal lines. The ink is dark brown or black on aged paper. A diagonal crease or fold is visible across the middle of the page.]

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript or a page from a book. The text is dense and covers most of the page, with some lines written in a different script (possibly Arabic or Urdu) at the top. The text is written in a cursive style, typical of Persian manuscripts. The page is numbered '۱۰' (10) in the top right corner.

Handwritten text in Arabic script, likely a religious or philosophical treatise. The text is written in a cursive style and is arranged in a single column. The script is dense and fills most of the page.

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript or a page from a book. The text is written in a cursive style and is arranged in two columns. The right column contains the main body of text, while the left column contains a shorter passage. The text is written in black ink on a light background.

۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

Handwritten text in Arabic script, likely a manuscript or a page from a book. The text is dense and appears to be a continuous passage, possibly a letter or a section of a larger work. The script is cursive and characteristic of the Ottoman or Persian periods. The text is written on a light-colored background, possibly parchment or paper, and is oriented horizontally. The handwriting is fluid and shows signs of being a working draft or a personal note. The text is written in a single column, with some lines starting with a large, decorative initial letter. The overall appearance is that of a historical document, possibly a letter or a section of a larger work.

Handwritten text in Arabic script, likely a manuscript or a page from a book. The text is dense and appears to be a continuous passage, possibly a letter or a chapter. The script is cursive and characteristic of the Ottoman or Persian periods. The text is written on a light-colored background, possibly parchment or paper, and is oriented vertically. The handwriting is fluid and shows signs of being a working draft or a personal note. The text is written in a single column, with some lines extending to the right margin. The overall appearance is that of a historical document.

Handwritten text in a cursive script, likely Persian or Urdu, covering the majority of the page. The text is dense and appears to be a continuous narrative or a list of items.

Handwritten text in a cursive script, likely Persian or Urdu, covering the entire page. The text is dense and appears to be a continuous narrative or a collection of verses. The script is highly stylized and difficult to decipher without specialized knowledge of the language and script.

Handwritten text in a cursive script, likely Persian or Urdu, covering the majority of the page. The text is dense and fills the central area of the manuscript.

[illegible][illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

Handwritten Persian text, likely a manuscript page, featuring dense cursive script (Shikasta) written diagonally across the page.

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

[illegible]

وَأَمَّا الْفِتْيَةُ فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ إِنَّهُ الْمَوْلَىُّ
وَأَنَا أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ مِنْهَا نَافِلَةٌ فَلَمَّا رَأَىٰ
الْمَوْلَىُّ فَتْيَتَهُ قَالَتْ إِنَّهُ الْمَوْلَىُّ
وَأَنَا أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ مِنْهَا نَافِلَةٌ فَلَمَّا
رَأَىٰ الْمَوْلَىُّ فِتْيَتَهُ قَالَتْ إِنَّهُ الْمَوْلَىُّ
وَأَنَا أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ مِنْهَا نَافِلَةٌ
فَلَمَّا رَأَىٰ الْمَوْلَىُّ فِتْيَتَهُ قَالَتْ إِنَّهُ
الْمَوْلَىُّ وَأَنَا أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ مِنْهَا
نَافِلَةٌ فَلَمَّا رَأَىٰ الْمَوْلَىُّ فِتْيَتَهُ
قَالَتْ إِنَّهُ الْمَوْلَىُّ وَأَنَا أَوْلَىٰ
بِالنَّبِيِّ مِنْهَا نَافِلَةٌ

وَأَمَّا الْفِتْيَةُ فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ إِنَّهُ الْمَوْلَىُّ
وَأَنَا أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ مِنْهَا نَافِلَةٌ فَلَمَّا
رَأَىٰ الْمَوْلَىُّ فَتْيَتَهُ قَالَتْ إِنَّهُ الْمَوْلَىُّ
وَأَنَا أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ مِنْهَا نَافِلَةٌ
فَلَمَّا رَأَىٰ الْمَوْلَىُّ فِتْيَتَهُ قَالَتْ إِنَّهُ
الْمَوْلَىُّ وَأَنَا أَوْلَىٰ بِالنَّبِيِّ مِنْهَا
نَافِلَةٌ فَلَمَّا رَأَىٰ الْمَوْلَىُّ فِتْيَتَهُ
قَالَتْ إِنَّهُ الْمَوْلَىُّ وَأَنَا أَوْلَىٰ
بِالنَّبِيِّ مِنْهَا نَافِلَةٌ

إِذَا حَضَرَ الْقَبْرُ لَا غَابَ الصَّبْرُ
 وَإِذَا جَاءَ الْحَبْرُ لَا

نَفْسٌ إِذَا حَضَرَ وَقْتُ الْإِنْفَالِ صُورَةٌ أَوْ مَعْنَى غَابِ صَبْرٍ
 الْمُسْقِلِ وَجَاءَ الْحُجْرَةُ الَّتِي فِيهَا قَوْلُهُ إِذَا جَاءَ أَهْلَهُمْ
 لَابَسْ تَأْوِمُوا سَاعَةً وَلَبَسْقُدُّوهُمْ أَوْ فَانِّ لِكُلِّ سَمِيٍّ أَجَلًا
 مَسْمُومَةً أَلَا نَأْمُرُ بِالْمَنَارِ فَوْقَ الْمَنَارِ أَخْرُفْ أَجَلَهُ
 وَهُوَ الْمَنَارُ الصَّوْرُ فَإِنَّهُ يَقُومُ بِهِمُ الرُّوحُ فَلِصِفَةِ الْبَقَاءِ
 لَا يَمُوتُ تَجَلِيَّاتُ النَّجْمِ بِرُتَبِهِ وَمَقَامُهُ فَيُقَسِّمُ عَلَيْهِ رُوحَ حَيَاتِهِ
 كَالْحَيَوَانَاتِ وَمَا لَهُ رُوحُ إِنْسَانٍ وَكَذَلِكَ أَسْمَاءُ الْأَحْوَالِ كَالْفَيْحِ مِمَّنْ تُولَدُ
 كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِئَ سَائِدٍ وَفِي ذَلِكَ الْمُنَامِ وَالْمَوْتِ وَالْبَقَاةِ وَالنَّشْرِ
 وَالْإِقَامَةِ وَالْإِنْفَالِ وَالْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ وَالْآخِرَةِ أَعْمَالُ الْأَحْوَالِ وَصُورَتُهَا
 الْمَوْتُ وَالنَّشْرُ وَفِي كُلِّ ذَلِكَ صُورَةٌ أَوْ حُجْرَةٌ أَلَا تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ يَكْفُرُ عِبَادَهُ
 إِلَى حَبِيبَاتٍ وَهِيَ الْحُجْرَةُ بِهَذَا الْعَبْرِ لِأَنَّ الْأَمْرَ لَيْسَ بِالْعَبْدِ فَاعْرِضْ

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript or a page from a book. The text is written in a cursive style and is arranged in a single column. The ink is dark, and the paper appears aged. The text is a mix of Persian and Arabic script, with some words being more prominent than others. The overall appearance is that of a historical document.

اعلم انه خطر بال حال اهل الدنيا اهل الظلم والنفوس والكبر وال
وقد استولوا على البلاد كلها فاشار الحق سبحانه الى حقيقة الحال
وما يجر اليه العصاة من المآل وهو انه لا يقضي في الارض كل فريق
سعادته وسقاة بحسب فية فما اعطاه حال المعلوم سعادته يسره
اسباب السعادة وما اعطاه من سقاة يسره اسباب السقاة
فكل مبسر لما خلق له اذا قلبته لا تعطي خلاف ما عليه الحال او
لا يظلم احدا ولو مقال ذرة وانما يخلق ما يعطيه استعدادا فلو عكس

[illegible]

[illegible]

Handwritten text in Arabic script, likely a manuscript or a page from a book. The text is written in a cursive style and is arranged in a single column. The ink is dark, and the paper appears aged. The text is a mix of religious and philosophical statements, including phrases like "الحمد لله" (Praise be to God), "والصلاة والسلام على من لا نبي بعده" (And the prayer and peace be upon the one after whom there is no prophet), and "والله اعلم" (And God knows best). The text is written in a clear, legible hand, and the overall appearance is that of a well-preserved historical document.

بَوْمِضْرَاعٍ غَرِيبٍ وَنَظْمٍ عَنِّي لَيْلِي سُبْحِكَ
سَمِيحًا عَلِيًّا لَيْلِي وَرَدَّ أَوَّلُ مَشْرِقِهِ

صَاغَهُ اللَّهُ مِنَ الْأَرْزِقِ فِي ذِي الْحِجَّةِ ١٤٠٠

مکلفین از کربان و الفقه و فایده سرز کلیه سیدهای
غیر قیود مجانبین ابلهک بونه ده و فایده صد انوار اویدی
و کیسه متعلق است به کس که خطبه عوب فون انوار اویدی
دو مکمل در یک خطه مکمل شدن دو کردی منتهی
در بیان الفقه خطه دند مکمل شوند بیابسته
در بیان انوار خطه پنج فایده هر خطه بیست
معنی و در این قدرت است که خطه ای را خطه ای دیگر
خطه ها می خوانند و خطه های دیگر خطه های دیگر

[illegible]

[illegible][illegible]

وَرَدَتْ الْفَجْرُ يَوْمَ السَّبْتِ هَذِهِ السُّورَةُ
قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْإِغْثَاءُ الظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ
فَالْأُولَى الْقَوْمُ الْآفَاقِ وَالْثَانِي الْقَوْمُ الْأَنْفُسِ فَمَا تَمَّ فِي الْآفَاقِ
مُؤْمِنًا وَكَافِرًا وَمُطِيقًا وَمُعَاصِيًا وَلِبَاسًا وَعَدُوًّا كَذِبًا فِي الْأَنْفُسِ
وَالْمُؤْمِنُ الْمُطِيعُ الْوَلِيُّ هُوَ الْقَلْبُ سَائِرُ الْقَوْمِ الرُّوحَانِيَّةُ وَالْأَلْفُ
الْعَاصِ الْعَدُوُّ هُوَ النَّفْسُ وَالطَّبِيعَةُ وَمَا يَتَّبِعُهَا مِنَ الْقُدْرِ الطَّبِيعِيَّةِ
وَالْجَسْمَانِيَّةِ هُوَ الْفَتْحُ وَهُوَ الْفَتْحُ الْمَطْلُوقُ الَّذِي يَنْفَتِحُ عَلَى
الْعَبِيدِ بِخِلَافِ الزَّانِ الْأَحَدِيَّةِ وَالْإِسْتِغْرَاقِ فِي عَيْنِ الْكُلِّ بِفَتْحٍ
الرُّسُومِ الْخَلْقِيَّةِ كُلِّهَا وَهِيَ أَعْمَالُ الْفَتْوحِ وَالْكَلَامِ وَأَنْوَاعُهَا
فَالْأُولَى الْفَتْحُ الْقَرِيبُ كَمَا قَالَ اللَّهُ نَصْرُ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَهُوَ فَتْحُ
مَلَكُوتِ الْأَعْمَالِ فِي مَقَامِ الْقَلْبِ بِشَفْحِ حَاجِبِ النَّفْسِ وَأَعْمَالِهَا

فَاتَّخَذَ الْقَلْبُ مَقَامَ الْمَلَكُوتِ وَهُوَ الْقَلْبُ الْمَلَكُوتِيُّ
وَالْأُولَى الْقَوْمُ الْآفَاقِ وَالْثَانِي الْقَوْمُ الْأَنْفُسِ
فَمَا تَمَّ فِي الْآفَاقِ مُؤْمِنًا وَكَافِرًا وَمُطِيقًا
وَمُعَاصِيًا وَلِبَاسًا وَعَدُوًّا كَذِبًا فِي الْأَنْفُسِ
وَالْمُؤْمِنُ الْمُطِيعُ الْوَلِيُّ هُوَ الْقَلْبُ سَائِرُ الْقَوْمِ
الرُّوحَانِيَّةُ وَالْأَلْفُ الْعَاصِ الْعَدُوُّ هُوَ النَّفْسُ
وَالطَّبِيعَةُ وَمَا يَتَّبِعُهَا مِنَ الْقُدْرِ الطَّبِيعِيَّةِ
وَالْجَسْمَانِيَّةِ هُوَ الْفَتْحُ وَهُوَ الْفَتْحُ الْمَطْلُوقُ
الَّذِي يَنْفَتِحُ عَلَى الْعَبِيدِ بِخِلَافِ الزَّانِ الْأَحَدِيَّةِ
وَالْإِسْتِغْرَاقِ فِي عَيْنِ الْكُلِّ بِفَتْحٍ الرُّسُومِ
الْخَلْقِيَّةِ كُلِّهَا وَهِيَ أَعْمَالُ الْفَتْوحِ وَالْكَلَامِ
وَأَنْوَاعُهَا فَالْأُولَى الْفَتْحُ الْقَرِيبُ كَمَا قَالَ
اللَّهُ نَصْرُ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَهُوَ فَتْحُ مَلَكُوتِ
الْأَعْمَالِ فِي مَقَامِ الْقَلْبِ بِشَفْحِ حَاجِبِ النَّفْسِ
وَأَعْمَالِهَا

[The page contains dense handwritten Arabic script, likely a manuscript or a collection of letters. The text is written diagonally across the page, starting from the top right and moving towards the bottom left. The handwriting is cursive and characteristic of the Ottoman era.]

[illegible]

الْقَلَمُ عَلَّمَكَ لَفَعِ عَارِفَاتُ بَنِيهِ اُولَئِكَ اَللّٰهُ
اولا قلم را بر آتش جلوه منار و باطریق ستر او زین
علاما و آثار کبیر رسد ان علامات و منار له سابلہ اولی الامر
سمتہ ہند اولہ قلم کہ قلم عارفات مخبرات و اشارت الیہ
و فرسایک اہند حاصل اولوب انمز و صلہ بولبول و عاقبت
رسمہ حقیقتہ ناما اولوب ہند ندر کہ اقلام غیر قابلہ اعتبار
ابدر لزو آثار ضبط البدر و بالاعلام عارفات قلم
مذکورہ افاضہ علوم کثیرہ اتملہ در باب کبیرہ بلکہ در باب انک
ہنایہ و ازل و ازل آثار نہ غایت بوقدر علم قلمت البدر
مراد صاحب القلم در زیر علم انک صفتہ و قلم و سبلہ نشر
علم اولمفلہ اللہ کا ابتدا قلم اعلا ی و صکرہ لوح محفوظ خلق
ابدر انک علوم ذات وصفات اول قلم الیہ مخلوقاتہ شر
ابلیہ و فراتہ غیبہ و لاہ نفاس حکمی افرج ابدر و جانی الیہ

حاشیہ
قلم را بر آتش جلوه منار و باطریق ستر او زین
علاما و آثار کبیر رسد ان علامات و منار له سابلہ اولی الامر
سمتہ ہند اولہ قلم کہ قلم عارفات مخبرات و اشارت الیہ
و فرسایک اہند حاصل اولوب انمز و صلہ بولبول و عاقبت
رسمہ حقیقتہ ناما اولوب ہند ندر کہ اقلام غیر قابلہ اعتبار
ابدر لزو آثار ضبط البدر و بالاعلام عارفات قلم
مذکورہ افاضہ علوم کثیرہ اتملہ در باب کبیرہ بلکہ در باب انک
ہنایہ و ازل و ازل آثار نہ غایت بوقدر علم قلمت البدر
مراد صاحب القلم در زیر علم انک صفتہ و قلم و سبلہ نشر
علم اولمفلہ اللہ کا ابتدا قلم اعلا ی و صکرہ لوح محفوظ خلق
ابدر انک علوم ذات وصفات اول قلم الیہ مخلوقاتہ شر
ابلیہ و فراتہ غیبہ و لاہ نفاس حکمی افرج ابدر و جانی الیہ

مُنَاقِبَ هَذِهِ الْأَرْوَافِ
 بَعْدَ الْوَلَدِ جَسَدًا نَبِيًّا وَأَوَّلًا لِدُنْيَا أَجْسَادِ طُوفِ
 وَتَلَدَ زَيْدًا مَطْرُوفَ طَرَفِ طُولِ الدُّنْيَا كَيْ رُوحِ حَيَاتِهِ دَفَرِ
 جَسَدِ سَارِي وَقَالَ أَوَّلُ شِدَّةٍ بِوَعْنِ أَيْسَةِ تَرْكِيبِ انْقِطَاعِ
 تَتَلَمَّعُ مَرَّ أَوَّلُ دُرِّ كَمِ **كَالْحَرْفِ** بَعْدَ حَرْفِ كَيْ
 بِطَرَفِ مَقُولَةٍ سِيَّائِيكَ زَيْدًا حَرْفِ مَدِّ وَاحِدَةٍ هُنُورِ
 لَوْحِ وَصْفِهِ أَوَّلُ زَيْنَةِ نَفْسِ أَوَّلِهِ قِيَمَةِ صُورَةِ تَرْكِيبِ ظُهُورِ تَرْكِيبِ
 انْقِطَاعِ حَالَتِهِ دَفَرِ كَلِمَاتِ كَيْ دَكَلَدِ بَعْنِ بَسَاطَةِ أَوَّلَاتِ
 بِأَقْبَرِ رَيْسِ حَرْفِ مَرْكَبِ دِيكَ نَقَاطَةِ دَارِ دَرْجِ حَرْفِ يَا
 أَوْجِ وَيَابِثِ وَيَا بَدِ نَقْطَةِ بِيَسْتَلَدِ وَالْأَفْرَفِ وَلَدُ عِي
 جَسَدِ نَمِ حَيْثُ هُوَ تَرْكِيبِ غَارِ دَرْجِ كَلِمَةِ وَآيَةِ وَسُورَةِ
 أَيْسَةِ بُولِيَدِ دَكَلَدِ بَلَكَةِ كَلِمَةِ وَفَدَمِ وَآيَةِ كَلِمَاتِهِ دُورِ دُورِ

(The right page contains dense handwritten text in a cursive script, likely a commentary or continuation of the main text. The text is written diagonally across the page, with some words underlined or highlighted. It appears to be a continuation of the discussion on the structure and meaning of the text on the left page.)

وَلَمَّا يَضْ

يَا عَجَبِي غَنِي فُطِنْتُ وَهَذَا وَلَمَّا نَدِرُ لِرُكْحَةِ عَاقِلَةٍ
وَأَصْحَى فَبِلِ الْعَقْلِ وَأَبْلَى أَوْغُوزِ دِيدِ كَرِيمٍ لَمْ كُنْ كَارِئِ
غَافِلٍ وَغَيْرِ مَصْلَحَتِهِ مَسْغُولِهِ وَصَدِيدِهِ كَلَوَ الْكُثْرَ أَيْلِ الْجَنَّةِ
الْبَلَدِ وَالْعَقْلَانِ بَوْنَهُ عَقْلَانِ بِلْمَقَابِلَةِ سَنَدِ دُرْدَنِ
فَهْمِ أُولُو كَرَمِ أَبْلَهْدَهُ قَلْبِ عَقْلٍ وَآرِدِ كَرَمَتِهِ عَقْلُهُ قَالُوا عَقْلَانِ
مُفِيفَةٍ لِي أَيْلِ دَرَجَاتِ أَوْلَمْنَهُ سَعَى انْمَشَدَ فَاذْهَبْ قَدْ وَتَعْقِلِ
أَنْتَ مَعَ كَرَمِ كَرَامَتِ الصَّبِيِّ مَا
يَعْنِي غَنِي أَوْلَامِ كَسَمَهُ خَدَّ بُلُوغُهُ بَالِغِ أَوْلِيَانِ أَوْغْلَامِ كَسَمَهُ
لَمْ كَسَمَهُ كَبِيرِ السُّوْخِ زِيَادَتِ عَقْلٍ وَتَمَيُّزِ أَوْلِيَانِ
صَبِيحَانِ أَوْلُوهُ وَصَبِيحَانِ دِلْدُو كَسَمَتْنَهُ يَفِي مَاعِبِ مَاعِبِ
مَقُولِهِ سَنَدِ بِلْمَنْدَمِ أَوْلُوهُ دِيدِ الْكُثْرِ نَسَمِ صَارِدِ دِيدِ زِيَادِ
مَقْرَمِ وَمَقْرَمِ أَوْلَمْنَهُ نَفْسِ كَامِلِ أَيْلِ دَرَجَاتِ أَوْلَمْنَهُ
دِيدِ دَرَجَاتِ مَذْهَبِ زَادِ دَرَجَاتِ مِيلِ وَأَعْرَافِ أَوْلَمْنَهُ دَرَجَاتِ

وَلَمَّا يَضْ
يَا عَجَبِي غَنِي فُطِنْتُ وَهَذَا وَلَمَّا نَدِرُ لِرُكْحَةِ عَاقِلَةٍ
وَأَصْحَى فَبِلِ الْعَقْلِ وَأَبْلَى أَوْغُوزِ دِيدِ كَرِيمٍ لَمْ كُنْ كَارِئِ
غَافِلٍ وَغَيْرِ مَصْلَحَتِهِ مَسْغُولِهِ وَصَدِيدِهِ كَلَوَ الْكُثْرَ أَيْلِ الْجَنَّةِ
الْبَلَدِ وَالْعَقْلَانِ بَوْنَهُ عَقْلَانِ بِلْمَقَابِلَةِ سَنَدِ دُرْدَنِ
فَهْمِ أُولُو كَرَمِ أَبْلَهْدَهُ قَلْبِ عَقْلٍ وَآرِدِ كَرَمَتِهِ عَقْلُهُ قَالُوا عَقْلَانِ
مُفِيفَةٍ لِي أَيْلِ دَرَجَاتِ أَوْلَمْنَهُ سَعَى انْمَشَدَ فَاذْهَبْ قَدْ وَتَعْقِلِ
أَنْتَ مَعَ كَرَمِ كَرَامَتِ الصَّبِيِّ مَا
يَعْنِي غَنِي أَوْلَامِ كَسَمَهُ خَدَّ بُلُوغُهُ بَالِغِ أَوْلِيَانِ أَوْغْلَامِ كَسَمَهُ
لَمْ كَسَمَهُ كَبِيرِ السُّوْخِ زِيَادَتِ عَقْلٍ وَتَمَيُّزِ أَوْلِيَانِ
صَبِيحَانِ أَوْلُوهُ وَصَبِيحَانِ دِلْدُو كَسَمَتْنَهُ يَفِي مَاعِبِ مَاعِبِ
مَقُولِهِ سَنَدِ بِلْمَنْدَمِ أَوْلُوهُ دِيدِ الْكُثْرِ نَسَمِ صَارِدِ دِيدِ زِيَادِ
مَقْرَمِ وَمَقْرَمِ أَوْلَمْنَهُ نَفْسِ كَامِلِ أَيْلِ دَرَجَاتِ أَوْلَمْنَهُ
دِيدِ دَرَجَاتِ مَذْهَبِ زَادِ دَرَجَاتِ مِيلِ وَأَعْرَافِ أَوْلَمْنَهُ دَرَجَاتِ

وَاللَّهُ

زردبان عسقه بص اوج وصاله ایری بوری
قلم نقصان پایہ بندہ بر کماله ایری بوری

قبل وقال مدرس حقنم منحنی ایلر جذا
کتبه عسکر لر و بر اهل خاله ایریوری

بَادَةُ غَفْلَتِهِ اِي دَل كُل فِرَافَتِ الْبُكُلِ،
فِيضُ حَقْدِهِ تَحْتَهُ جَانَهُ سُورِ زَلَالِهِ اِي بِيْرِي

سَلِّ كَوَکَلِ آئِنِی سَدَن سُول تَوَلَقِ پَاسِ

حضرت محمدؐ بنجلی جمالہ ایریوری

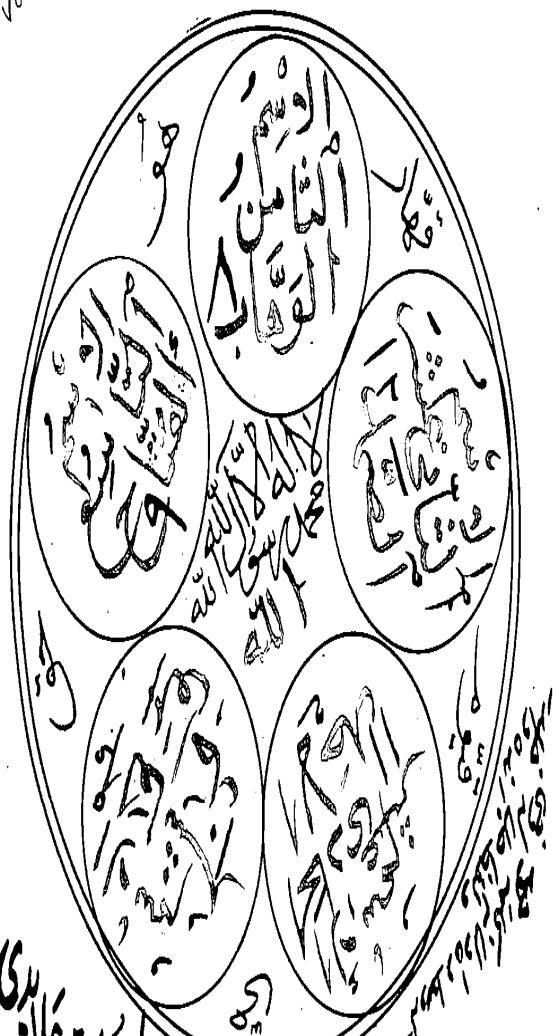
مَنْ وَكَلَهُ اسْتَرْسَكَ ذُو قَبَائِلَ فَفَضْلُهُ

عالم قدرندہ ال مہرک نواکم ایوبوری

کل ریاضتہ ضرر دہ چہرہ کثی بو باغده

حق تعالیٰ کے عید کے روزِ آلمہ ابرو برسی

Handwritten Persian text, likely a manuscript or letter, featuring dense cursive script. The text is written diagonally across the page.

[illegible]

اطرافه اولام اسماء، سبعة اسماء، بقادر بر اوصاف عالم
 بیست و نه خراب اولدوغی، که معنای آدم دخی بر اسم
 درنده فابول و حلقه لر در و ننده اولام اسماء، خمسة
 بقادر بر اوصاف کونجی و در جهان نما نیه در رک اولدوغی
 و قه ناظر حکم صلوة ایسه قید رفاهیم الامارة واعمل

285

[illegible][illegible]

عاشقِ ایمانی الله تلقین ایلدی
 کفر طاعتی کا خوش مذهبین ایلدی
 زاهد انکار نه بقدره ابلین
 کندی کفر نند زباده انی تحسین ایلدی
 کیمی ملحد کیمی زندق اندی ناهن عاشق
 هر کس عقلم کور هر دور لو تخمین ایلدی

۱۷۹
 عاشق ایمانی الله تلقین ایلدی
 کفر طاعتی کا خوش مذهبین ایلدی
 زاهد انکار نه بقدره ابلین
 کندی کفر نند زباده انی تحسین ایلدی
 کیمی ملحد کیمی زندق اندی ناهن عاشق
 هر کس عقلم کور هر دور لو تخمین ایلدی

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, c. I-II.
- Afîfî, Ebu'l-Alâ, *Tasavvufun Tevhîd Devrimi*, (çev. H. İbrahim Kaçar-Murat Sülün), Risâle Yayıncılık, İstanbul 1996.
- _____, *Tasavvuf İslamda Mânevî Hayat*, (çev. Ekrem Demirli-Abdullah Kartal), İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, (h. 164-241), *el-Müsned* I-VI., 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul (1413/1992).
- Âlûsî, Şehâbeddin Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî*, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1854.
- Arabî, Muhyiddin b. Ali, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, (çev. Ahmet Avni Konuk ; haz. Doç. Dr. Mustafa Tahralı), İz Yayıncılık, İstanbul 1992.
- Ateş, Süleyman, “Zikir”, *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, Ankara 1996.
- Aydın, İbrahim Hakkı, “Kenz-i Mahfî”, *DİA*, c. 25.
- Aynî, Mehmet Ali, “İsmâil Hakkı Bursevî Hakkında Bir Tedkik”, *Dârü'l-fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmûası*, c. 9., İstanbul 1928.
- Birgivî, Muhammed b. Pîr Ali, *Tarîkat-ı Muhammediyye*, (tahk. Muhammed Hüsnî Mustafa ; terc. Mehmet Fatih Güney), Kalem Yayınları, İstanbul 2006.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII., 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul (1413-1992).
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Vâridât*, vr. 1- 79a., Süleymâniye Ktp. Yazma, Âşir Ef. Nr. 165.
- _____, *Kitâbü'n-Netîce I-II.*, (haz. Ali Namlı-İmdat Yavaş), İnsan Yayınları İstanbul 1997.
- _____, *Kitâbu'l-Envâr*, (çev. Nâim Avan, *Tasavvufî Meseleler*), İnsan Yayınları, Van 1999.
- _____, *Kitâbü'l-Hitâb*, (sad. Bedia Dikel), Divân Matbaacılık, İstanbul 1976.

- _____, *Kitâbü'n-Necât*, (sad. İ.Turgut Ulusoy, *Mânevî Ufuklar I*), Hisar Yayınları, İstanbul 1983.
- _____, *Ferâhu'r-Rûh I*. (haz. Mustafa Utku, *Muhammediyye Şerhi I*), Uludağ Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Ferâhu'r-Rûh II*. (haz. Mustafa Utku, *Muhammediyye Şerhi II*), Uludağ Yayınları, İstanbul 2001.
- _____, *Ferâhu'r-Rûh III*. (haz. Mustafa Utku, *Muhammediyye Şerhi III*), Uludağ Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, *Üç Tuhfe Seyr-i Sülûk*, (haz. M. Ali Akidil-Şeyda Öztürk), İnsan Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Kenz-i Mahfî*, (sad. Abdülkadir Akçiçek), Rahmet Yayınları, İstanbul 1967.
- Câmî, Nureddin Molla, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l Kuds*, (sad. Abdulkadir Akçiçek), Sağlam Kitapevi, İstanbul 1981.
- Cebbârzâde, Mehmet Ârif, *Atiyye-i Subhâniyye*, (haz. Bekir Uluçınar, *Yüce Allâh'ın İhsânı*), Uluçınar Yayınları, İstanbul 1983.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları İstanbul 2004.
- Cengiz, Muammer, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Tuhfe-i Hasekiye'sinin Birinci Bölümü* (Metin ve Tahlîli), (Y.Lisans Tezi), (danş. Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç), MÜSBE., İstanbul 2007.
- Çetin, Taner, *İsmâil Hakkı Bursevî Vâridât-ı Kübrâ* (Transkripsiyonlu Metin), (Y. Lisans Tezi), (danş. Yard. Doç. Dr. Murat Yurtsever), UÜSBE., Bursa 1999.
- Chittick, William, *Tasavvuf*, (çev. Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Çift, Salih, *Hakîm Tirmizî ve Tasavvuf Anlayışı*, İnsan Yayınları, Bursa 2007.
- Döner, Nuran, "İsmâil Hakkı Bursevî'nin Kitâb-ı Kebîr'i ve Bursevî'de Vâridât Kültürü", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 15., yıl 6., Ankara 2005.
- el-Birgivî, *Tarîkat-i Muhammediyye*, (tahk. Muhammed Hüsnî Mustafa ; terc. Mehmet Fatih Güney), Kalem Yayınları, İstanbul 2006.
- el-Muhâsibî, Hâris, *er-Riâye*, (terc. Abdülhakim Yüce, *Kalb Hayâtı*) Işık Yayınları, İstanbul 2005.

- en-Nablûsî, Abdulgânî, *Âriflerin Tevhîdi*, (terc. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 2004.
- Erginli, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, (Heyet Tercümesi) Kalem Yayınevi, İstanbul 2006.
- Ertuğrul, İsmâil Fenni, *Vahdet-i Vücûd ve İbn-i Arabî*, (haz. Mustafa Kara), İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Filiz, Lütfî, *Noktanın Sonsuzluğu I.*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Frazer, Robert, *Kalb, Nefs ve Rûh*, (çev. İbrahim Kapaklıkaya), Gelenek Yayınları, İstanbul 2005.
- Gazâlî, Muhammed, *Mükâşefetü 'l-Kulûb*, (çev. Abdulhâlik Duran, *Kalplerin Keşfi*), Yenişafak Yayınları, İstanbul 2005.
- Güleç, İsmâil, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin "Rûhu'l-Mesnevî"sinin İncelenmesi*, (Doktora Tezi), (danş. Doç. Dr. M.A.Yekta), İÜSBE, Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2002.
- Gündüz, İrfân, "Tasavvuf ve İnsan", *MÜİF Dergisi*, 1987-1988, 5-6, İstanbul 1993.
- Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbi, *Keşfu'l-Mahcûb*, (terc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1982.
- Hüdâyî, Aziz Mahmud, *Hülâsatü'l-Ahbâr*, (çev. Kerim Kara-Mustafa Özdemir, *Alemin Yaratılışı ve Hz. Muhammed'in Zuhûru*), İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, (h. 207-275), *es-Sünen I-II.*, 2.Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Kanar, Mehmet, *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul 2003.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.
- Karlığa, Bekir, "Vücûd", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, c. XIII.
- Kılıç, Mahmut Erol, "Muhyiddin İbnu'l-Arabî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21.
- Konevî, Sadrettin, *Fâtîha Tefsîri*, (çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul 2002.

- Konuk, Ahmed Avni, *Füsûsü'l Hikem Tercüme ve Şerhi I*, (haz. Mustafa Tahralı- Selçuk Eraydın), MÜİF Yayınları, İstanbul 1999.
- Kuşeyrî, Abdulkerim, *Kuşeyri Risâlesi*, (terc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1981.
- _____, *er-Risâle*, (haz. Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul 2005.
- Kübrâ, Necmüddin, *Usûlu Aşere er-Risâle ile 'l-Hâim Fevâihu'l Cemâl*, (haz. Mustafa Kara, *Tasavvufî Hayat*), Dergah Yayınları, İstanbul 1996.
- Namlı, Ali, “İsmâil Hakkı Bursevî”, *DİA*, c. XXIII.
- _____, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayâtı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî, (v. 261), *el-Câmiu's-sahîh I-III*, 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul (1413-1992).
- Nesefî, Azîzüddin, *İnsân-ı Kâmil*, (çev. A. Avni Konuk), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Oruç, Fatih, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsîrinde Hârikulâde Olaylar*, (Y.Lisans Tezi), (danş. Doç. Dr. Ramazan Biçer), SÜSBE., Ağustos 2008.
- Öğke, Ahmet, “Tasavvuf'ta Kenz-i Mahfî Düşüncesi ve Sofyalı Bâli Efendi'nin 'Küntü Kenzen Mahfiyyen' Şerhi Bağlamında Varoluşun Anlamı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, s. 12., Ankara 2004.
- Par, Arif Hikmet, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Serhat yayınları, İstanbul 1984.
- Rûmî, Eşrefoğlu, *Müzekki'n-Nüfûs ve Evrâd-ı Kadriyye*, (tash. Nedim Duru), Salah Bilici Kitapevi, İstanbul 1977.
- Sağiroğlu, Ekrem, *Şâh-ı Nakşibend Muhammed Bahâeddin Hayâtı Sözleri Halîfeleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2001.
- Şemseddin, Mehmet, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî* (haz. Mustafa Kara-Kadir Altansoy), Uludağ Yayınları, İstanbul 1997.
- Serrâc, Ebu Nasr, *Lüma'*, (terc. Hasan Kâmil Yılmaz, *İslam Tasavvufu*), Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.

Sühreverdî, Şihâbeddîn, *Avârifü'l-Meârif*, (terc. Dr. Dilâver Selvi, *Gerçek Tasavvuf*), Semerkand yayınları, Ankara 1999.

Tahralı, Mustafa, “Füsûsü'l-Hikem Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alâkalı Bâzı Meseleler”, A. Konuk, Avni, *Fusûsü'l Hikem Tercüme ve Şerhi I.*, İstanbul 1987,

_____, “Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık”, A. Konuk, Avni, *Fusûsü'l Hikem Tercüme ve Şerhi III.*, MÜİF Yayınları, İstanbul 1990.

Uludağ, Süleyman, “Zikir”, *MEB. İslam Ansiklopedisi*, c. XIII.

_____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.

_____, “Nefis”, *DİA*, c. 32.

_____, “Devir”, *DİA*, c. 9.

Vassâf, Hüseyin, *Kemâl-nâme-i İsmâil Hakkı Bursevî Biyografisi*, (haz. Dr. Murat Yurtsever), Araştırma yayınları, Bursa 2000.

Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sad. İsmail Karaçam- vd.), Eser Kitapevi, c. I., İstanbul 1992.

Yetik, Erhan, *İsmâil Ankaravî Hayâtı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İşâret Yayınları, Samsun 1991.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *Aziz Mahmud Hüddâî ve Celvetiyye Tarîkatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 1992.

_____, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.

_____, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997.